

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
HIMMERLAND
OG
KJÆR HERRIED

Til medlemmerne.

Hermed udsendes årbogen for 1962. Den fremtræder som et jubilæumsskrift i anledning af, at Historisk Samfund nu har bestået i 50 år.

Medlemskontingentet, der også dækker betalingen for årbogen, er 10 kr. (hertil porto 0,80 kr.). Det bedes snarest belejligt indbetalt pr. giro ved benyttelse af vedlagte indbetalingskort. Er det ikke indbetalt i løbet af en måned, vil det blive opkrævet ved postopkrævning; dette vil medføre ekstra porto-udgifter (kr. 2,30).

— Styrelsen henstiller derfor til medlemmerne at indbetale kr. 10,80 pr. giro (nr. 45730) snarest.

På styrelsens vegne

OVE JOHANSEN

kasserer,

Kongensgade 36, Nørresundby.

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT

XXIII BIND

1962

JUBILÆUMSSKRIFT 1912 — 1962

Redaktionsudvalg:

Lærer Henrik Møller (formand)

Skoleinspektør Kr. Værnfelt

Overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen

Rektor Kaj Løber

Historisk Samfund gennem 50 år

Ved Henrik Møller

En jubilæumsartikel kan let blive tør og kedelig, nemlig opremseringer af navne, årstal og andre nøgne kendsgerninger. Men der er jo nødvendige i en historisk udredning, og det tør vel håbes, at i hvert fald eftertiden vil værdsætte dem.

Men lad mig standse en stund og søge frem de tanker og idéer, der ganske sikkert blev årsagen til, at der for et halvt hundrede år siden stiftedes det ene historiske samfund efter det andet.

En vågnende og bevidst kærlighed til hjemstavnen, vel navnlig i landbefolkningen, blev grundlaget for oprettelsen af de historiske foreninger eller samfund, der som regel begrænses amtsvis. Ganske vist havde der ved århundredskiftet i en del år virket to historiske selskaber, nemlig fra 1861 Fyns Stifts litterære Selskab, der udgav »Samlinger til Fyens Historie og Topographie«, og Det jydsk historisk-topografiske Selskab, der i 1866 begyndte udgivelsen af lignende samlinger for Jyllands vedkommende.

De bør nævnes, de mænd, der oprettede de første historiske samfund, nemlig stiftamtmand Steemann, Ribe, og højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov. Ribe amts samfund har altså næste år virket i 60 år. To år senere stiftedes samfundet for Vejle amt og få år derefter samfundene for Randers og Århus amter. Med Jylland som fører stiftedes der så i de følgende år historiske samfund i næsten alle landets amter.

Det var en vinterdag for 50 år siden, Historisk Samfund for Aalborg Amt blev stiftet, nemlig den 27. februar 1912.

Den første årbog, 160 sider, udkom til jul 1912. Da den (og de følgende 8 årbøger) har været udsolgt i ca. 35 år, vil vore yngre medlemmer sikkert have interesse i den første årbogs beretning om stiftelsen, skrevet af samfundets første formand, daværende sognepræst i Kongeslev, Alexander Rasmussen, i original retskrivning:

»Da Tandlæge Stenholm, Aalborg, og undertegnede i Efteraaret 1911 begyndte at sysle med Tanken om Oprettelsen af et historisk Samfund for Aalborg Amt, vare vi ingenlunde uden Betænkeligheder derved. Ganske vist vare lignende lokale historiske Foreninger i de senere Aar blevne oprettede i de fleste af Landets Amter og havde vist sig, i hvert fald foreløbig, at kunne samle Interesse og at virke meget godt for deres Formaal; men dels blev det et Spørgsmaal, om en saadan Forening i Længden vilde kunne trives, og dels stode vi begge med en stor Pietet overfor det gamle højtfortjente Selskab for jydsk Historie og Topografi. Vi kunde ikke være blinde for, at alle disse nylig stiftede lokale Samfund, navnlig i Begyndelsen, kunde medføre en Svækkelse af det gamle Selskabs Virksomhed.

Efter gentagne Gange at have overvejet Sagen mente vi dog, at Forsøget paa igennem Dannelsen af en historisk Amtsforening at vække Sansen for Samling og Bevarelse af Egnens Minder ikke burde undlades, og vort Amt ikke burde mangle i Rækken af de andre. Lykkes det Amtsforeningerne at fremkalde historisk Interesse i videre Kredse end hidtil, tør det vel ogsaa haabes, at Jydsk historisk-topografisk Selskab i Længden vil nyde godt deraf, dels ved at få tilført nye Medlemmer og dels ved at det, naar Lokalsamfundene paatager sig at bringe populære Skildringer og behandle Opgaver af blot stedlig Betydning, kan samle sine Kræfter om mere omfattende og videnskabelige Arbejder. Vi satte os da i Vinterens Løb i Forbindelse med en Række historisk interesserede Mænd i Aalborg By og Omegn, og i Februar 1912 lod vi gennem Aalborgs Dagblade følgende Opfordring udgaa:

Undertegnede søger at danne et Historisk Samfund for Aalborg Amt. Vi anmoder derfor alle, som har Interesse for vor Egns Historie, om at give Møde paa Hotel Hafnia, Aalborg, Fastelavns-Mandag Kl. 4, for der nærmere at drøfte Sagen.

Opfordringen var undertegnet af følgende:

Pastor Barfoed, Nr. Tranders, Fabrikant Berbom, Aalborg, Adjunkt, Dr. phil. Brix, Aalborg, Landbrugsdirektør Bruun, Lindenborg, Læge Buchwald, Aalborg, Købmand Fode, Aalborg, Pastor Hansen, Ellitshøj, Lærer Hedelund, Aalborg, Jægermester

Hvass, Randrup, Lærer, cand. theol. Kisum, Aalborg, Postexpedient Klitgaard, Aalborg, Lærer Knudsen, Aalborg, Seminarie­lærer Kvolsgaard, Ranum, Gaardejer Leth, Smidie, Biskop C. Møl­ler, Aalborg, Lærer Møller, Solbjerg, Lærer A. C. Nielsen, Kon­gerslev, Landinspektør Olsen, Aalborg, Pastor Rasmussen Kon­gerslev, Tandlæge Stenholm, Aalborg, Konsul Strøyberg, Aalborg, Overlærer Sørensen, Aalborg, Direktør Sørensen, Aalborg, Høj­skoleforstander Villumsen, Bælum.

Paa det herefter afholdte Møde, den 19. Februar 1912, fandt Tanken om Samfundets Oprettelse megen Anklang. Tandlæge Sten­holm og undertegnede forelagde Sagen, og flere efterfølgende Talere gav deres Tilslutning, ligesom alle Mødets Deltagere meldte sig til Optagelse i den paatænkte Forening. Man besluttede da at nedsætte et Udvalg til at udarbejde Love og foretage det videre fornødne; det kom til at bestaa af følgende:

Postexpedient Klitgaard, Adjunkt Strøm, Tandlæge Stenholm og Lærer Knudsen, Aalborg, samt Gaardejer Leth, Smidie, og pastor Rasmussen, Kongerslev.

Efter at have udarbejdet et Forslag til Love indkaldte dette Ud­valg et nyt Møde paa Hafnia i Aalborg, den 27. Februar, og her oprettedes da »Historisk Samfund for Aalborg Amt«. Lovene ved­toges, og en Bestyrelse paa 7 Medlemmer valgtes. Paa et Møde den 20. Marts 1912 fordelte dennes Medlemmer Funktionerne saaledes imellem sig, at

Pastor Alex. Rasmussen, Kongerslev, blev Formand; Højskolefor­stander C. Nielsen, Aaby, Næstformand; Postexpedient C. Klitgaard, Redaktør, og sammen med ham dannede Adjunkt Dr. H. Brix og Tandlæge Stenholm Redaktionsudvalget. Konsul N. K. Strøyberg blev Kasserer og Lærer P. C. Knudsen Sekretær. Revisorer er Parti­kulier S. Kjeldsen og Lærer K. K. Nicolaisen, Aalborg.

Samtidig blev det besluttet af indmelde Samfundet i Dansk histo­risk Fællesforening og at agitere kraftigt for Tilgang af Medlemmer. Formanden udsendte da følgende Opraab:

Undertegnede Formand for det nylig stiftede *Historisk Samfund for Aalborg Amt* tillader mig herved paa Bestyrelsens Vegne at

opfordre Dem til dels selv at indtegne Dem som Medlem deri, og dels i Deres Kres virke for Tilslutning til nævnte Samfund.

Dette tilstræber i Lighed med de i Landets andre Amter bestaaende, tilsvarende Foreninger at vække og nære Befolkningens hi-

*Pastor
Alexander Rasmussen*

storiske Sans, at samle og opfriske Egnens Fortidsminder, samt at frede og bevare historisk interessante Bygninger og Genstande i Amtet. Det vil virke ved Afholdelse af Foredrag og navnlig ved Udgivelsen af et Aarsskrift, indeholdende populære Afhandlinger om Amtets Historie. Dette Aarsskrift tilsendes samtlige Medlemmer.

Aarsbidraget er 2 Kr. Indmeldelse modtages af Samfundets Sekretær, Hr. Lærer Knudsen, Kjellerupsgade, Aalborg.

Dette Opraab udgik den 29. Marts i 99 Exemplarer, idet Adressaterne vare fordelte saaledes: 8 Mænd i Kjær Herred, 19 i Fleskum, 12 i Hornum, 13 i Hellum, 15 i Hindsted, 9 i Slet, 9 i Aars og 14 i Gislum Herred.

Ved denne Opfordrings Udbredelse, ved Avisernes velvillige Omtale af Sagen, og navnlig ved personlig Agitation af vort Samfunds Venner er der efterhaanden samlet et Antal af omtrent 200 Medlemmer. Dette Tal er imidlertid ikke tilstrækkeligt. Samfundet vil

*Tandlæge
J. P. Stenholm*

ikke uden betydelig større Tilslutning være i Stand til at arbejde for sine Formaal, saaledes som Bestyrelsen ønsker, og som vore Love foreskrive det. Da det har vist sig, at de andre Amtsforeninger har kunnet samle et endog langt større Medlemstal, kan Bestyrelsen ikke opgive Haabet om, at mange flere i den kommende Tid vil slutte sig til vort Samfund, og vi haabe navnlig, at Udgivelsen af dette vort første Aarsskrift vil vække Opmærksomhed for Foreningen og dens Bestræbelser.

Alexander Rasmussen.«

Ingen af stifterne eller det første styre lever. De sidst afdøde er professor dr. phil. Hans Brix, København, og postmester C. Klitgaard, Hjøring.

Historisk Samfunds medlemstal nåede det første år ca. 200. Årbog 1914 har en fortegnelse over medlemmerne, og da er der 272. En hjælp til denne skyldes sikkert blandt andet, at det lykkedes pastor Alex. Rasmussen som deltager i Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Sorø 1913 at få løfte om, at næste møde holdes i Aalborg. Vort samfund fik den ære at danne en mødekomité. Det blev borgmester Andersen, Nørresundby, overretssagfører Jul. Bendtzen, borgmester Bornemann, stiftamtmand Brun, kommunelærer K. K. Nicolaisen, sagfører Anders Olesen, Nørresundby, stadsingeniør Olsen, landinspektør Olsen, fabrikant Raaen, stiftsfysikus Rambusch, tandlæge Stenholm og konsul N. K. Strøyberg. Mødet holdtes 12.-14. juni og blev en kærkommen propaganda for vort samfund.

En anden stor begivenhed 3 uger senere var rejsningen af det kendte mindekors ved vejen syd for Lundby, nemlig 3. juli, der netop var 50 års dagen for den ulykkelige træfning 1864. Komitéen havde tandlæge Stenholm som formand, og det er ham, der har formet den kendte indskrift på mindet, der er en efterligning af det berømte Visby-kors på Gotland.

Ved samfundets generalforsamling samme år vedtoges det at forhøje styremedlemmernes antal fra 7 til 11, og det er ikke ændret siden.

1916 overtog Alex. Rasmussen redaktionen af årbogen efter C. Klitgaard, der var blevet udnævnt til postmester i Vrå, hvor han samme år blev redaktør af Vendsysselske Aarbøger. 1926 ønskede Alex. Rasmussen sig fritaget for redaktørposten, da han blev udnævnt til provst, og helbredet ikke var godt. Som sin efterfølger foreslog han lærer Henrik Møller, som siden har haft dette hverv.

Samfundets første formand var altså pastor Alexander Rasmussen, men fra 1916, da han overtog årbogens redaktion, blev tandlæge Stenholm formand. Da han døde 1928, blev Ludvig Hedelund, Aalborg, formand. Han døde allerede 1934. Den næste formand blev bankdirektør Chr. Iørgensen, Aalborg. Det blev kun 9 år, idet han døde 1943. Han fulgtes af skoleinspektør Kr. Værnfeldt, der kom til at virke til 1961, da han bad sig fritaget for hvervet. Hans efterfølger blev overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, som altså er den sjette formand siden 1912.

Tanken om tillidsmandsposter i amtets sogne blev fremsat 1914. Tillidsmændene skulle navnlig virke for tegning af nye medlemmer. Op til 1939 havde vi ca. 40 tillidsmænd; men vel på grund af svigtende kontakt har vi nu kun ganske få.

Medlemstallet, som 1920 er angivet til ca. 600, steg ikke i de følgende 20 år. Ved personlig agitation af interesserede og styremedlemmer og ved afholdelse af historiske foredrag af flere medlemmer i styret, men navnlig af skoleinspektør Kr. Værnfelt, er medlemstallet efterhånden nået op på ca. 1250.

Årbøgerne er samfundets vigtigste virke. Eftertiden vil forhåbentlig forstå og værdsætte disse samlinger og dykke ned i forfædrenes historie og føle trang til at støtte vort arbejde.

Samling af stof til »Fra Himmerland og Kjær Herred« er som allerede nævnt vort vigtigste virke. — De 50 udsendte årbøger har ikke alle været lige lodige og interessante. Vi har selv sagt måttet indrette os efter det indkomne stof fra vidt forskellige forfattere. Men det er dog betydelige bidrag til belysning af Aalborg amts fortid, og vi har bragt flere artikler, der er blevet præmieret af Dansk historisk Fællesforening.

Vore sommermøder med udflugter til historiske og skønne steder i vort amt indledtes 1920; men på grund af den tyske besættelse 1940-45 standsedes disse godt besøgte ture. Alligevel, vi vovede i 1944 trods trange transportforhold at foretage en tur til Kongeslev og Kongstedlund, og den blev meget vellykket. 1945 byvandring i Aalborg og så regelmæssig en årlig udflugt i forbindelse med generalforsamlingen, stadig god tilslutning. Fra 1947 to udflugter. Den ene en hel dags tur til forskellige egne af Jylland og altid med vældig tilslutning.

Som omtalt i årbog 1933 modtog vort samfund samme år en gave fra tidligere bibliotekar i Gentofte Chr. Heilskov, hvis far var sognepræst i Bælum. (Se hans beskrivelse af »Bælum sogn gennem syv sekler« i årbøgerne 1931-33). Gaven omfatter en topografisk billedsamling på over 2.000 større og mindre billeder omfattende hele amtet, opklæbde og ordnede herreds- og sognevis. En del meget sjældne. Endvidere mapper med større billeder og et exemplar af det sjældne Videnskabernes Selskabs Danmarkskort. Daværende borg-

mester M. Jørgensen sørgede velvilligt for, at samlingerne fik plads i Det nordjyske Landsbibliotek, hvor der er adgang til at studere billederne.

Den kendte Nørresundby-historiker Chr. Petresch Christensen, der døde i København som byretsfuldmægtig, efterlod sig en omfattende manuskriptsamling, navnlig vedrørende Kjær herred. Ved skoleinspektør Kr. Værnfelts mellemkomst har fru Petresch Christensen foræret samlingen til Historisk Samfund. Efter at Værnfelt har registreret samlingen, er den deponeret på Det nordjyske Landsbibliotek, hvor der er adgang for interesserede til studium. Vi skylder Kr. Værnfelt stor tak for ordningen af samlingen.

I årenes løb har Historisk Samfund på en smuk måde søgt at løse de opgaver, som indeholdes i vore love (årbog 1938). Således særlig rejsning af mindesmærker for historiske begivenheder og personer og på historiske steder i amtet. Vi nævner det kendte mindekors for træfningen ved Lundby syd for Aalborg 3. juli 1864. (Se årbog 1914.) Alt dette er omtalt i årbøgerne og findes i fortegnelsen over åbørgernes indhold til 1957 i samme årbog.

50 års dagen fejredes under beskedne former ved en sammenkomst for styremedlemmerne stiftelsesdagen den 27. februar om aftenen på Park Hotel. Som gæst var til stede formanden for Dansk historisk Fællesforening landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, der i sin festtale bragte hilsen og lykønskning fra foreningen.

Om formiddagen mødte forretningsudvalget på Almenkirkegården, hvor der i dagens anledning blev nedlagt krans på stifternes provst Alexander Rasmussens og tandlæge J. P. Stenholms grave.

Når vort samfund har kunnet markere jubilæet ved udsendelse af denne store og særligt udstyrede årbog, skyldes det navnlig, at vi som jubilæumsgave har modtaget særlige tilskud fra forskellig side, og vi udtrykker vor hjerteligste tak herfor.

Vi slutter med håbet om, at denne redegørelse og jubilæumsårbogen må bidrage til, at vi må få god tilgang af nye interesserede medlemmer, for derved får vi mulighed for bedre at røgte de opgaver, som samfundet har varetaget i de forløbne 50 år.

Her har jeg rod

Af Hans Povlsen

Som dreng elskede jeg at klatre — *klavre* kaldte vi det. Jeg sang bedst i toppen af de højeste træer eller på rygningen af et hus. Og så havde vi jo i Grysted skole »klavreværket« med glatstangen, der ragede op.

Endnu en levealder efter kender jeg denne lyst — og følger den, i kirsebærtiden, når jeg rækker mig længere, end jeg er, og vover livet for at nå en klase bær i toppen — eller når vinden har rusket farligt i mit stråtag, så jeg må være tækkemand. — For ikke at vække opsigt nøjes jeg dog nu med at nynne under arbejdet.

Min barndom henlevede jeg mod nord, så at sige på Jyllands tag, flyttede så som 70-årig adstadigt ned i Jyllands havestue, på de skønne banker ved Kolding fjord — dog boende så højt, at jeg hen over nabohusenes tage kunne se panoramaet med fjorden og Lillebælt, med Fyn og den lille Fænø Kalv, de titusinder markmus' himmerige.

Rykket op og plantet om, ja, men mine rødder er så lange, at de stadig suger næring af mit hjemlands muld. Der, mod nord, har jeg rod. Deroppe er min digtens hele verden, som jeg nu frit kan længes efter og forny mig ved nu og da at besøge.

Hvor skulle man kunne mærke sine rødder, hvis man ikke i livets blæst rykkede i dem? — Bliv på stedet, og du vil ikke føle dybden i glæden ved at være hjemme. Rejs ud — og kend dit hjem. Rejs bort fra barndommen og blive gammel — og du vil føle sødmen i den ungdom, du forlod. Vi erindrere stærkere, end vi oplevede, genkendelsen er klarere og trods mulig fortegning af enkeltheder mere sand.

Duft fra dengang, i heden, eller haven, eller ved fjorden er ved genkendelsen *salig*.

Når jeg som barn hang i træernes tynde toppe, havde jeg — med de dengang så fattige muligheder for rejse — svunget mig op over dagligdagen og set ud over min verdens dal.

Da steg jeg, eventyrør i krop,
 i grenene op, til din hyldetop.
 Du store verden! Der lå jo nede
 gærde og gårde og hus på hede.

Min første sang som et hanegal
 jeg skingred' ud over verdens dal.
 Hvad før jeg nynned' på faders skulder,
 blev stormfødt sang i dit bladebulder.

I en ring uden om mit hjem, skolen, og med tre små damme inden for ringen, lå Grydsted by — i en gryde, ja, men jeg ynder nu at stave det Gry-sted, også fordi jeg i mindet stærkest fornemmer sommergryet, morgensolen ind i mit kammer og stæresangen fra kasserne på gavlen, husker spurveproletariatets evindelige palaver, der formentlig var skænderi, eller måske spørgsmål og svar — hvor dog svaret lød akkurat som spørgsmålet: filip, filip! Spurven, en fattig grå fugl uden sprog — i flok minder den om visse unge godtfolks fantasiforladte anvendelse af tre-fire forslidte eder som armodig erstatning for artikuleret tale.

Nå, spurvenes sprog er jo i hvert fald deres eget. Anderledes med stærenes. De er imitatorer, men forstår dog at gøre en kunst af deres imitationer.

I mit lyse kammer gjorde jeg tidligt denne opdagelse. Jeg kunne vågne ved, at nogen bankede en jerntøjrepæl ned med trækøllen — og pludselig høre, at det jo var stæren, der agerede flyttedreng, hvorefter den uden modulation fortsatte med en papblød knæbren som fra en fjern storkerede. Så kom der fjerne gåsehvin afbrudt af en forunderlig sød sutten og sukken . — Stæren er bugtaler: alt lød fjernt, skønt kunstneren sad lige over ens hoved. Nu skar den hakkelse, man hørte mellem hvert skår de to klingre lyde fra maskinen: ratsj — st, st, rastj — st, st. — Det var tydeligt landsbysprog. Den talte dialekt, for nu kom der anderappen og andrikkens hæse hvisken — som fra dammen nede bag haven. Så hundegalpen, langt henne fra. Mor-somst syntes jeg, det lød, når stæren sang det første par linjer af visen Rundt på gulvet: »Og havde jeg blot vinger og var en lille

fugl . . . « Dog naturligvis Lied ohne Worte. — Visen havde den lært af byens børn. Den var i årevis vor »døgnvise«.

Var man heldig, kunne man vågne i det tidlige gry og høre solsorternes klingrende kor fylde morgensolens fuldkomne stilhed. Solsorten er jo den sande musiker. Den synger, når alle andre i haven er tavse, synger for sig selv eller for sine artsfæller i de omliggende haver — og andre, som måtte forstå dens fransk. Fra højeste sted — flagknappen — forkynder den uden falsk beskedenhed morgensolens vigtigste nyt: Je suis ici — aujourd'hui!

Denne østgavl, med haven foran, skrånende ned mod dammen — og kammeret, hvis vindue, udækket af træerne, året rundt kunne rammes af morgensolen, er noget centralt for mig. Så skært et lys fik jeg sjældent siden at se, for jeg er blevet et aften- og natmenneske. Når mit barnesind var mørkt, så tvang solen sig ind på mig og lyste op, og lyspletten blev stående i mindet til nu, trods alt. Derfor husker jeg også som noget trist, at jeg netop der i kammeret skulle udruge mine mæslinger for nedrullet gardin, intet lys i tre dage.

Der var ikke stof i mig til et rigtig lykkeligt barn. Barnelykke er vist mere sjælden, end mange tror, mere blandet — var det vel især dengang, før barnets århundrede satte ind.

Jeg tror, en af mine største glæder var iagttagelse af tingene om mig. Jeg bevarer nogle tegninger, som jeg lavede (det var jo længe før barnetegningens tid); ingen af mine kammerater gav sig af dermed. Men liggende i sengen opdagede jeg, at linjerne i loftet over mig ikke var parallelle, løb sammen hen mod døren, løb skråt nedad — skønt stuen dog havde rette vinkler som andre stuer. Jeg prøvede at tegne loftet og vinduet, som jeg syntes, de så ud — og kaldte tegningen Ormeperspektiv.

Denne opdagelse medførte, at jeg i lange tider udvidede min forståelse af perspektiv. Jeg så sammenløbende linjer på vejene, på gaderne i Nibe, alle vegne, også på vore malerier. Og en skønne dag oplevede jeg så at se en rigtig maler. Godtfred Rohde stod pludselig neden for vores have og malede dammen og gården på den anden side. Han kom dag efter dag og satte nogle nye penselstrøg på. Jeg så den dejlige dam blive til på lærredet, dammen og ænderne og spejlbilledet af gården. Jeg så ham række armen frem og sætte en

farveklat på, gå lidt tilbage og betragte virkningen nøje. Det undrede mig, at han ikke så med åbne øjne. Han lukkede øjnene næsten som hønsene: fra neden opad.

Dejligt blev billedet, og jeg ønskede at blive maler. Men værktøjet havde jeg jo ikke, så det blev kun til, at jeg øvede mig i at lukke øjnene fra neden opad.

Men da jeg mange år efter begyndte at digte og skrev min første bog *Sand*, blev det første billede deri netop haven og dammen med ænderne og gården overfor. Rohdes farver, spejlingen i dammen opstod igen i en lys idyl, som dengang tiltalte mig, et præludium, en søndagsstemning, som jeg dog hurtigt forlod for at arbejde mig ind i romanens problemer, ind i noget psykisk-dramatisk.

Omkring denne dam er jeg hjemme, er helt barn — indtil Nibe og Limfjorden og bakkerne ved Vokslev og Huul Mølle sprænger min horisont.

Her boede mine venner, børn, mænd — og de dejlige milde koner, som aldrig nænnede at misforstå én, og som talte med egnens tone: som om de bøjede sig ned og talte til no' bitte børn — selv når de fortalte de ræddeligste røver- og rakkerhistorier.

Jo, man glemmer ikke solens vedvarende projektørlys — gennem tider og tåger — ned på stedet for verdens skabelse. Glemmer ikke heller så let sin børnelærdom:

Jeg husker så grant i en bitte by,
 så bitte en by mellem bakkerne,
 at der kom storken et tidligt gry
 og pikkede på
 — og lod forstå,
 at han havde fundet mig, tyndt klædt på
 i dammen ved pyllevakkerne.

Såre omskiftelig var denne pyt af en dam. I sommertiden drak solen — som Thor i Udgård — af vandet, så det sank, ja, så der til sidst ikke var en dråbe tilbage. Den lignede et jordskælv, og vi kunne gå over revner og indtørrede mudderblokke. Det var som at vandre på den størknede lava fra Vesuv, mente vi. Men efter høsten kom dammen igen, voksede og voksede, ind over marken, så det grønne

græs sås på bunden, og grøften fyldtes, så den som en flod strømmede gennem stenkisten, ned ad Tyvdalen, ind gennem Nibe by til fjorden. — Vore skibe gik for alle sejl over dammen. Selv gik vi til søs i gamle gistne kasser og kuldsejlede — og fik strømperne klasket om ørerne, når vi kom hjem. Blandede sommerglæder.

Herlig var vinteren her. Skøjteløb var vor eneste sport i hin fjerne tid, da fodbolden endnu ikke var nået ud til os, og cyklen var en sjældenhed i sognet. Jeg drev skøjteløbet til virtuositet. Man lærer at sno sig, når pladsen er lille.

Jeg ved ikke, om man kan sige, man er født ved vandet, når vandet kun var en ringe dam — som endda rimeligvis var tør, da man blev født. Men så var der jo også fjorden, Limfjorden. Bag den nære horisont mod vest gik den og sendte sin luftning ind over os. Og op fra havet bag Hanherreds højder steg den salte gus, rullede som en ond tåge ind over land og var oftest, når den nåede os, gået på vingerne og drev som sortgrå skykloder op over vor snævre synsrand. Vi kaldte dem »grå kuld« og »Bolbjergmænd«. Det var en hilsen fra det store vand.

Vi havde kun et kvarters løb til Limfjorden, men vi kom der dog ikke hver dag. Alligevel var den i vort sind. Den lå dér bag bakken, og vi mærkede dens nærhed i vind og vejr. Vi voksede op med en umættet higen mod den.

Snævre horisonter nærer fantasien og længselen.

Badning var dengang kun for drenge. Sæsonen var kort, og tjene-stedrenge kan tit være optaget og forpasse de gode chancer, men badeturene fylder dog stærkt i mine barndomsminder.

I strenge vintre vendte vor attrå sig fra dammen og mod den store islagte fjord. Hvilken renebane! Vældig og farlig, og hvorfor skulle vi ikke sætte farten op og suse mellem ålestangernes åbne våger. Vi prøvede enkelte gange. Det var uforglemmeligt. Det var slalomløb — med livet som indsats, ville nogen sige. Vi syntes det nu ikke.

Få og store oplevelser er det jo, som sætter spor i sjælen. — De enkelte solvarme sommerdage giver os den forestilling, for hele livet, at dengang var der somre til. Og den mærkelige vinterdag ved århundredskiftet, da vi som børn gik oven ned i en bondegård, over ladens tag — eller da vi gik på snedriverne nede ved Lundbækvejen,

hvor telefonpælenes toppe lige netop stak oven ud — da oplevede vi det, som fordunkler al senere vinter og næsten udsletter erindringerne om milde vintre med regn og sjap.

De gange, da jeg ved sommer eller vinter helt kunne hengive mig til fjordens glæder og spænding, knyttede mig for evigt til dens væsen — i den grad, at jeg engang som voksen mand — efter i mange år at have været indlandsboer — ville synge Johan Skjoldborgs hymne til Limfjorden, med de enfoldigt simple vers: Å, fywren, åh ja, fywren ja — sinn a wust op te mand, a oller hår en fywer sit som uwd for Øsløsland — at jeg da overrasket af min grebethed brød af og brast i gråd. — Jeg havde ikke vidst, hvor megen uforløst længsel mod denne fjord min sjæl rummede.

Fra den store bredning ud for vejlerne presses fjorden som et strømmende »vandrevand« ind gennem dens smalleste sted, ved Aggersund, hvor jeg som barn og som ung har samlet både sommer- og vintererindringer ind om sejlere og dampere, om herlige dufte af mynte og mjødukt i de lave enge og om det nære havs vælde og høje luft — erindringer, som lader mig føle, at også dør har jeg rod.

Kort er barndommen, men vældigt dens bidrag til et helt livs billedsamling.

Det blev min skæbne at skulle leve et halvt århundrede borte fra de levende vande. I så lang tid kan længselen synes dulmet, at man til sidst tror sig at være blevet landkrabbe blandt landkrabber. Man tænkte knapt på, at hvad man sådan måtte lade falde — de lysende billeder af ens liv — har lejret sig i sjælens ubevidste dyb, hvor de, tavse, lader en i fred, lader som de er udslettede.

Men de er jo bare dækkede af talløse lag af livets uroligt forvirrede fotomontage. — Indtil noget afgørende sker, som kalder dem frem for dagen.

Noget sådant hændte mig, da jeg for otte år siden pludselig befandt mig på en fremmed egn. Ikke som så ofte før, når man en måned eller to slog sig ned i fremmed land for at gøre studier eller skrive — men bofast ved en yndig fjord, i en lille havneby, hvor det vryler med fisk, en skøn bjergby, hængende på bakk siderne, hus over hus fra stranden til toppene, og hvor man fra hundrede vinduer har udsyn over fjorden og egnen og — ned i naboens skorsten.

Det skete for os så brat, at vi hver dag den første tid vågnede som i drømme: Den landlige stilhed fra haven hjemme i Grysted, den næsten hørlige tavshed i naturen, den nu om stunder landflygtige stilhed — den fandt vi dør. Den bor dør. — Kan det være rigtigt: er naboens gavl ikke lige udenfor? Nej, udsigten er fri, stor og betagende. Ikke skulle vi gå eller rejse for at se vandet. Før vi står op, har vi set det fra sengen, og i de tidlige morgentimer høres fiskekutterne tørne ud af havnen og tøffe bort mod Lillebælt og havet.

Når vi slår et vindue op, strømmer den friskeste luft, jeg nogentid har kendt, ind, hver dag med ny duft, altid ren. Større skibe kommer glidende forbi derude, tavse eller med diskret indvendig motorstøn. I stormnætter søger de læ og lægger sig med tændte lanterner på reden for at afvente dag og bliden bør.

Men hvorom alting er: drømmen fra det tørre land om *fjorden* blev for os en virkelighed. Vi boede højt (fjord og hav skal ses fra oven) og skuede vidt som fra de højeste træer derhjemme i nord — og vore rødder drikker af barndommens levende vande.

Nu er Limfjorden — trods alt — noget andet og mere, noget større, og fra Hals til Harbør noget uendeligt afvekslende som ingen anden dansk fjord.

Jeg tænker på det mærkelige syn: de store ocean-mastodonter, der glider ad Langerak frem mod Aalborg, som de gik gennem den grønne eng — mens i Limfjordens vestlige del, Nissum Bredning, hushøje søer tumler med fartøjerne, som var det havet, de befór. Og midtvejs, i min barndoms grunde fjordvig, ligger tangdynerne i dynger ved stranden, ikke altid friske. I sommervarmen kan dyner nok trænge til at luftes. Så mangfoldig er Limfjorden.

Dernede i vor alderdoms havestue genoplevede vi fjorden, men altid med dens karske ange ind gennem vinduer og døre. Blæsten dør er trods dens styrke altid mild. Hver dag skænkedes os — i evindeligt omskiftet — fjordens skønneste væsen. Over vandet er solen jo i sin nedgang fantastisk opfindsom, den manøvrerer med land og vand og himmel og sky uden nogentid at gentage sig selv. Strålende tør man nok sige om den — men den har nu også gode virkemidler til sin rådighed.

Også solen kalder billedet frem: *solnedgangen* over Limfjorden —

efter sigende den skønneste i Danmark. Ingemann skrev jo her sangen om »slottet i vesterled, tækket med gyldne skjolde.«

Fra bakken ved Grysted ser jeg den hen over Nibe:

Se, himlen bag Hanherreds høje
står strintet med luende ild!
Og solen — et halvlukket øje
dvæler på fjordens guld.

Snart svinder den sidste gløden
fra skibsmast og tages tegl.
En stund ligger aftenrøden
og ulmer i fjordens spejl.

Jeg har nu bladet i min billedbog — og selv haft nogen glæde derved.

Endnu har jeg ikke nævnt, at mit hjerte klager, når jeg rejser hen for at finde mit hjem. Det findes kun, tusindfoldigt tegnet i billedbogen. — Gavlen og den gamle have er væk, og jeg kan ikke finde den lille sti ud til den grusede vej gennem byen. Og hvor er grøften — og Krovs-Krestens ladeport. Gårdene ligger i kreds om skolen som dengang, men en ny bygning, omtrent hvor mit hjem lå, har knust billedet for mig.

Ser jeg byen i tankerne, strømmer sol og sødme gennem mit sind, men står jeg der, da længes jeg håbløst.

Intet i den vide verden er mig så fremmed som den lille plet i Himmerland, hvor først mine spæde rødder fæstnede sig.

Ved hestemarked og søboder

(omkring det ny slot)

Af Kr. Værnfelt

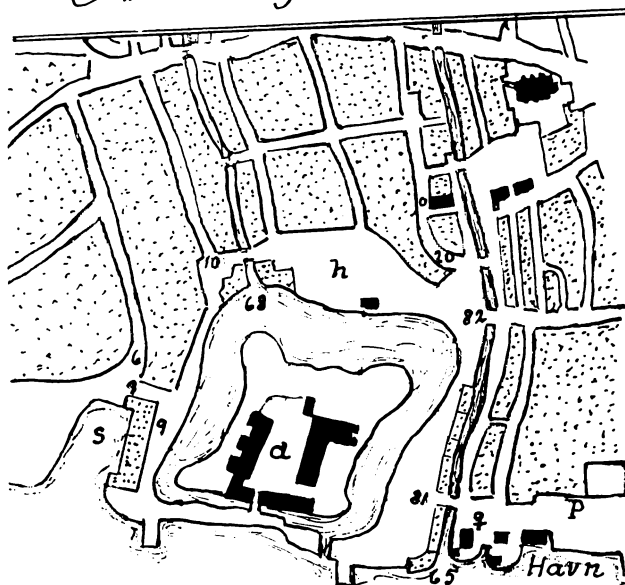
Da det gamle Aalborghus under Klemensfejden viste sig uegnet som fæstning, besluttede Kristian 3 at lade et nyt slot opføre på strandene ved fjorden, og lensmand Erik Banner påbegyndte arbejdet, som i 1536 fortsattes af eftermanden, Axel Juel til Villestrup, der i 1539 kunne meddele kongen, at der nu var opført et beboelseshus og en lade. Det var dog ikke let at bygge på den lave og svampede grund, som først måtte pilotes med tusinder af granstammer, og hvor der måtte tilføres en masse fyld. Med dette og med at køre bygningsmaterialer havde de arme kronbønder på egnen gennem flere år et drøjt slæbearbejde. Det varede længe, inden det ny slot var færdigt, og det blev absolut ingen succes; thi allerede i 1577 blev det erklæret for »bygfældigt«, og man kunne begynde at forny de mest medtagne huse. Den store nordfløj er først opført i 1633.

Omkring det ny slot lå brede voldgrave. Vand til disse fik man ved at lede Lilleå (Peder Barkeså), som løb i fjorden lidt øst for slottet, ind i slotsgravens sydøstlige hjørne, hvor der lavedes en sluse. Lidt vest for slottets indkørsel løb vandet gennem en anden sluse i fjorden.

Ifølge Valdemar Sejrs jordebog af 1231 ejede kronen tre mark guld jord i Aalborg, d. v. s. 18 tønder land. Disse 18 tønder land var arealerne mellem »Gamle Slot«, Østerå, Lilleå og Nytorvs nordkant; thi i de dage var nordsiden af Bispensgade og Nytorv fjordbred, og husene på disse gaders sydside var byens aller nordligste bebyggelser.

I de 300 år mellem 1231 og Klemensfejden var terrainet mellem den nuværende fjordbred og Nytorv—Bispensgade fremkommet, dels ved dynd fra åerne, dels ved opfyldning, thi aalborgenserne kørte alskens »skrald« herved, — og blevet forvandlet til nogle sandbanker og græstottede strandenge.

Aalborg 1768.

- a: Slottet
- h: Nye Torv
- o: Posthus
- P: Sukkerhus
- q: Vejerhus og Toldbod
- s: Friisenborg Havn
- 6: Fior-Gyden
- 9: Friisenborg
- 10: Slots-Gade
- 20: Stald-Gaarden
- 65: Øster Aa
- 68: Peder Barkes Aa
- 81: Wrangels Bro
- 82: Maren Brandts Bro

Skaven kaldte man odden mellem *Kattesundsbugten* og *Vesterås* udløb, *Sanden* hed strækningen øst for *Vesterås*, hen til og sønden om bugten *Kaasen*.

Helligåndsklosteret havde en gård på *Bispensgade*, og 16. januar 1464 skænkede *Kristian 1* klosteret en grund »norden på *Sanden*, så bred som gården tilsiger og så langt som til *Dybshoved*.«

Østen for *Kåsen* skød *Byens Hoved*, d. v. s. *Østerås* vestlige bred, sig som et lille næs ud i fjorden, og på østsiden af åen lå de fugtige strandenge, hvor det ny slot blev opført.

Terrainet mellem »*Gamle Slot*« og *Nytorv* var omkring 1534 ikke så tæt bebygget som i dag; men de gamle gader eksisterede dog. *Nygade* nævnes 1457, *Brødregyden* 1439 og 1441 og »*Brandstrup*« i 1460; men sydligst på *kronjorderne* strakte det store *gråbrødre* kloster sine bygninger på begge sider af *Algade* og næsten ind til slottet og *slotsmøllen* (*Gl. Mølle*).

Men også på nordsiden af Nytorv og østsiden af Østerå havde byens borgere opført huse, vist pakhuse og boder. Men det var for nær på det ny slot, og i 1545 påbød kongen, at disse huse skulle sløjfes, fordi de i tilfælde af krig og belejring ville være i vejen; og ejerne fik senere erstatning i den gamle bispegårds grund på Bispensgade, på Gravensgade og i Gråbrødreklosterets grunde ved Algade.

I 1572 indberettede lensmand Erik Pødebusk, at nogle borgere havde opført boder ved den søndre slotsgrav (formentlig Nytorv 13 og 15); men det synes, som om de fik lov til at beholde deres småhuse i fred imod at betale jordskyld (ikke grundskyld) til kongen, som gav ordre til, at grundene skulle »mærkes med pæl og sten«. Men først 7. marts 1774 gav Kristian 7 de forskellige ejere ved slotsgraven endeligt skøde, og de måtte fremtidigt betale et lille beløb til kongens kasse, f. eks. af Jens M. Jensens gård 4 og af Stauns 5 rdlr.

Kort efter blev Nytorv anlagt. Pladsen hed dengang *Hestemarkedet* og brugtes som mønstringsplads for de heste, som lensmanden skulle købe til hæren. Der er uden tvivl en forbindelse mellem *Hestemarkedet*, *Staldgården* og den nære *Hestebro*. 1604 påbød kongen lensmand Mandrup Parsberg, at han skulle lade »lægge sten på den gade, som det ny torv skal være«, og kort efter anlagde købmand Johan Pedersen Brandt (Landmandsbanken) den bro, som efter hans datter og efterfølger i gården fik navnet »*Maren Brandts Bro*«.

Hvor Østerågade 12 (Nytorv 2, 4 og 6), *Aalborg Bys og Omegns Sparekasse*, nu er, lå indtil 1873 *den gamle Svalegård*, ikke at forveksle med Nytorv 18, *Mønstedes Gård*, som under navnet Svalegården nu er sognegård for Hasseris.

Denne gård, hvis bygninger strakte sig mellem Østerå, Nytorv og Synagogepladsen, ejedes i første halvdel af 1600erne af købmand og rådmænd Thomas Lauridsen Suhr, hvis farmoder skal have været en datter af skipper Klemen.

Suhr slægten er gammel og anset i byen, og o. 1470 nævnes Hans og Jes Suhr og senere Jens Suhr; det var vel ham, der blev gift med skipperens datter.

Slægten nåede aldrig borgmesterstolen; men Thomas, broderen Laurids, deres fader Laurids Jensen Suhr, og brodersønnen Bagge Lauridsen samt flere senere mænd af slægten sad i byens råd,

og Thomas' søster Karen var gift med borgmester Christoffer de Hemmer.

Thomas døde 1654 (skifte 31. august). Hans enke, der hed Maren og var en datter af borgmester Hans Sørensen senior, døde samme år, og kort efter finder vi købmand og slotsskriver Thøger Lassen som ejer af gården.

Thøger Lassen, f. 1623, † 1689, var fra Viborg og vist broder til borgmester Peder Lassen dør. Han blev en meget rig mand og købte efterhånden Rødslet, Vester Ladegård og Klarupgård; desuden ejede han en snes gårde og huse her i byen, bl. a. *Wrangels Gård*, hvor han boede om vinteren. Han var rigt gift tre gange, og med sin 3. hustru, Magdalene van Ginchel, enke efter assessor Christoffer de Hemmer, fik han bl. a. Refnæs, Jørgen Olufsens Gård og Spritfabrikkens Gård.

Grundtaxten af 1682 siger: »Commissarie Thøger Lassens ejendom, Hans Excell. Her Stifft Ambt mand residerer, taxt 75 rdlr.« Thøgers fornemme lejer var stiftamtmand Steen Hondorph, † 1687, hvis lejlighed på slottet var ubeboelig på grund af fugt og svamp. Også den bekendte friherreinde på Lindenberg, Sophia Amalia Lindenov, var lejer, idet hun formentlig havde en suite værelser, som hun benyttede om vinteren, når omegnens godsejere slog sig ned i Aalborg; og hun døde her den 4. august 1688.

Om denne dame findes der en hel sagnkreds. Hun var datterdatter af Kristian 4 og ulykkelig gift med den udsvævende oberst Claus Daa, som i 1678 blev snigmyrdet, man sagde på hendes foranledning; og i sin enkestand levede hun meget letsindigt og avlede børn med forskellige mænd, siger sagnet.

Engang kom hun i barnsnød og måtte søge lægehjælp i Aalborg, hvortil hun blev ført på et læderdækken, udspændt mellem fire heste, medens spillemænd musicerede for at overdøve hendes jammerråb; en tur, som hestene aldrig forvandt. Hun tog ind i Svalegården, hvor hun døde 39 år gammel, — nogle siger, forløst med tvillinger ved kejsersnit, andre siger uforløst; men, siger en gammel forfatter: »På sit dødsleje gjorde hun en sand og god pønitense og sand omvendelse.« At hun spøger hér, på Lindenberg og i Blenstrup kirke, hvor hun blev gravsat, siger sig selv, ligesom de gamle aalborgensere ofte ved midnatstide kunne høre hendes jamren mellem Østerport og Svalegården.

Svalegården, Nytorv (nu Aalborg Bys og Omegns Sparekasse).

De sidste par år, Thøger Lassen levede, var han fungerende stiftamtmand. Gården, der ved skiftet efter ham »befindes at være hel forfalden«, blev 27. juni 1691 af hans stedsøn og svigersøn, unge Christoffer de Hemmer til Refnæs, købt for kun 460 rdlr., og han solgte den straks efter til købmand Niels Nielsen Nysum. Så overkøbmand Andreas Nysum, † 1743, hvis enke Margrethe Marie Aspach ægtede overkøbmand Erik Spentrup, † 1755. 1757 siges: Erik Spentrups enke, en gård, taxt 83½ rdlr., herunder et hus *Staldgården* kaldet, med ølkælder under østre ende. Staldgården er uden tvivl resterne af den gård, som tidligere lå på Synagogepladsen; huset sattes 1682 til 8½ rdlr. og tilhørte da Lars Popp, men købtes senere af Niels Nysum. Selve Synagogepladsen tilhørte i mange år Østerågade nr. 6.

Spentrups enke ægtede 1757 købmand Johannes Fuus. Næste ejer er cancellirådinde fru Steenfeldt i Randers, som 15. juni 1780 af-

hændede Svalegården til købmand Jens Thomsen Bomholt, fra 1788 sønnen Mads Jensen Bomholt, hvis enke ægtede Jørgen Jensen Nørsgaard. 5. august 1828 gav købmand Johannes Kier, søn af sognefoged Kræn Kjær i Hov, 2605 rdlr. for gården, som han året efter for 4500 rdlr. solgte til vinhandler Thomas Borregaard, hvis enke 3. december 1834 ægtede vinhandler Carl F. Krebs. Fra 17. april 1846 købmand Isac Meyer Cohen, † 1853, så enken fru Charlotte Cohen, der som lejer havde det bekendte »Høyers Konditori«.

1873 (skøde 17. april) købte »Aalborg Bys og Omegns Sparekasse« den gamle Svalegård, lod den nedrive og den ny bygning opføre.

Midt i huset var »Jomfruburet«, en stue uden vinduer og kun med adgang gennem soveværelset. Nogle smukke og sjældne karme vinduer med udskåret snitværk kom desværre til København, hvor de sidder i forsikringsselskabet »Hafnia«s opgang på Amagerterv.

Nytorv nr. 6. 13. juni 1801 solgte Mads Bomholt til sin lejer, gæstgiver Tholle Larsen, »et stykke hus af taxt 6 $\frac{1}{2}$ rdlr.«. Derefter gæstgiver Niels Jensen, og fra 1820 dennes enke Maren Madsdatter. 1840 bager Mads Nielsen, så bager P. Bech og flere skiftende ejere, indtil I. M. Cohen købte huset, som sparekassen 21. marts 1874 solgte til vinhandler L. J. Luplau, 1888—1920 »Poul Buaas' Maskinlager«, herefter købmand Sophus Petersen og 1924 fabrikant K. F. Lyngbye, som i 1928 afhændede ejendommen til sparekassen. Bag huset ligger »Staldgården«.

Nr. 8. Tønnies' Gård tilhørte o. 1650 rådmand Bagge Lauridsen Suhr, † 1678.

Hans enke, fru Jacobe, f. Schytte, ægtede 1679 pastor Jacob Moltrup i Vadum, der døde efter nogle måneders ægteskab, hvorefter hun lejede sig ind i sit gamle hjem, som hun havde solgt til den rige herredsfoged Morten Kjærulf i Østerhalne. 1682 siges: »Morten Kjærulfs ejendom, Bagge Lauridsens enke iboer, taxt 45 rdlr.« Kjærulf døde o. 1685, og Jacobe købte sin gård tilbage igen. Hun lod den vistnok ombygge i 1690; thi en madklokke med dette årstal og hendes og Bagges navne findes på museet. De havde flere ejendomme, bl. a. Nørregade 10, hvor en smøge i mange år hed »Bagge Lauridsens Gyde«.

1704 og senere svigersønnen Svend Mortensen, † 1738, gift med

Johanne Baggesdaatter, 1757 Christen Pedersen Tranmoes, 1775 Søren Hvidberg og fra 8. september 1804 Laurids Christian Nørgaard, alle købmænd. Nørgaard boede ellers i Nørregade 20, som han ejede tilligemed nr. 18. Disse to ejendomme brændte i 1804 og blev genopbyggede i 1806, hvilket en tavle på nr. 20 fortæller os om.

1840 ejes gården af proprietær Carl Bruun, Birkumgård (se Nytorv 1), og 1874 af slagtermester Niels Nielsen Grøntved; det var ham, som i 1878 opførte Aalborg Teater. Fra 19. juni 1880 fotograf H. Tønnies, 1903 Emil F. H. Tønnies, 1929 fru Bertha Tønnies, derpå hendes børn — og fra 1959 Aalborg kommune. Nedrevet 1961.

Nr. 10, Landbosparekassen. 1682: »Jens Hansens iboende ejendom med en liden hauge og fire boder, taxt 48 rdlr. De fire boder er Hr. Ovesgyde 3 og 5 samt St. Nygade 13 og 15. 1704 og 16: »Claus Gregersens hovedejendom«, 1730 hans enke, derefter 1757 Søren Bjerregaard, 1775 Jens Hvidberg, fra 22. maj 1793 Anders Christensen og fra 24. juni 1799 agent Josef Nielsen, † 1848, alle købmænd. Agent Nielsen var 1834-40 deputeret for Aalborg på stænderforsamlingen i Viborg; han var en dygtig mand og blev meget velhavende.

Om ham siger den gamle næsvise stændervise:

»Agenten langsomt rejser sig med gravitetisk mine;
var hovedet hans støvler lig, Guds hellig død og pine!«

Den gode mand skal have været meget plaget af knyster og ligtorne.

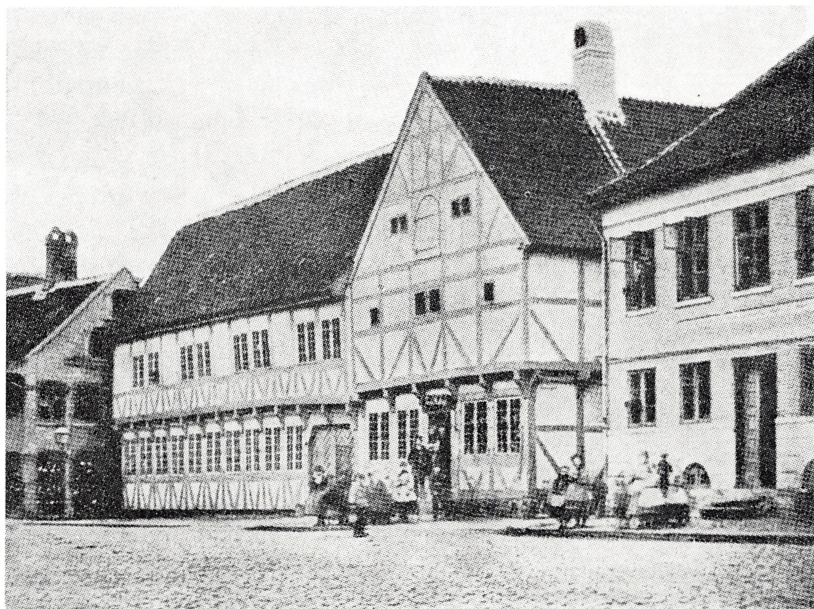
Stændervisens forfattere var herredsfoged J. P. With og stiftsprovst P. T. Hald, sognepræst ved Budolfi kirke. Man siger, at dette forfatterskab kostede P. T. Hald det bispeembede, han sikkert ellers havde fået. At han, skønt kongevalgt stænderdeputeret, var meget frisindet, hjalp heller ikke på hans chancer.

1840: Toldinspektør Scule Th. Thorbrøgger, † 1870, borgerlig rådmænd og 1848 kongevalgt medlem af Viborg stænderforsamling, 1853 folketingsmand i Aalborg. Herefter ejede sønnen cand. phil. Otto Th. Thorbrøgger gården, fra 1872 restauratør Chr. Christensen, 1884 restauratør J. Bertelsen, fra 1888 »A/S Koopmanns Svineslagteri« og fra 18. juni 1906 »Landbosparekassen«, der er stiftet i 1885. Kort efter 1900 indrettedes Aalborgs første biograf her.

Nr. 12 og 14, Ryøs Gård, er o. 1700 samlet af en gård og et hus. Grundtaxten 1682 siger: »Søren Christensen Portis ejendom med en liden hauge, taxt 59 rdlr., — Henrik Salmagers hus, 6 rdlr.« 1704 har købmand Peder Poulsen begge ejendomme, 1716 og 30: Prokurator Christen Thommesen, taxt 65, så købmændene Knud Svindt, Anders Nielsen Østerild, Oluf Christensen (Vesterå 17), sønnen Jacob Christensen, og Anders Herskind. Anders Herskind, f. 1761 i Aarhus, † 1838, er stamfader til den aalborgensiske Herskind slægt; han kom i lære i Aalborg og blev gift med Johanne, datter af overkøbmand Jens Schibby, og fire af deres sønner blev købmænd her i byen. Senere ejere: Jacob Holm Herskind, død af kolera i 1853, Chr. Heilmann, derefter Søren Haubro. 1857 proprietær Werner Chr. Lassen på Vejgaard i Nørtranders sogn, fra 15. december 1869 fabrikant Werner Haubro, 1915 enkefru Vilhelmine Haubro, f. Hoppe, 1917 muremestrene M. M. Nielsen og O. A. Svendsen, derefter købmændene Jens Nielsen og A. C. Svendsen. 1924 fru Ane Nielsen (Gammelgaard) og 22. december 1941 ingeniør N. P. Ryø. Vaskeriet »Snehvide« har i mange år haft til huse her.

Nr. 16. 1682: »Jens Smeds hus, 5 rdlr.« Her, på hjørnet af Nytorv og Braskensgyde, var der smedeværksted i 200 år. 1704 og 30 Laurids Jensen, grovsmed, 1757 Anders Jensen, ankersmed. Herfter grovsmedene Søren Klit (1775) og Jørgen Pedersen Brochmann (1805). Efter flere skiftende ejere tilhørte huset i 1857 cancelliråd John Møller, † 1859, og derefter proprietær Werner Lassen i 12; det har siden haft fælles ejer med nr. 12 og 14.

Nr. 18, Braskens Gård, Mønstedes Gård, er o. 1700 samlet af to ejendomme. Vesterst på hjørnet lå en gård, der 1551 tilhørte købmand Niels Braske, der nævnte år var »bøgmester« (skatteinspektør) i Vor Frue sogn, og 1682 ejedes den af Christen Nielsen med tilnavnet »borgmester« og taxeredes til 44 rdlr. grundskyld. Østen for lå en mindre ejendom, der tilhørte rådmann Niels Christensen; han døde 1680 og hans enke Gundel Olufsdatter i 1698, hvorefter arvingerne solgte gården til overkøbmand Jens Christensen Winther i »Braskens Gård«. Winther, der var af gammel aalborgensisk købmandsslægt, ægtede 6. oktober 1685 Mette, datter af tolder Lucas Hansen og Catrine Calow. Han døde 1700, og i 1702 ægtede Mette

Hjørnet af Braskensgyde (Mønsted's Gaard).

købmand Anders Andersen Balling, som døde et par år efter, hvorefter hun 19. august 1705 giftede sig med stadsfysikus, dr. med Michael F. C. Strømberg, † 1732, hvem hun overlevede i 6 år.

Næste ejere var konferensråd Hans Glerup, † 1750, og hans enke fru Johanne Trap, † 1779. I de følgende 100 år ejedes gården af en række ansete borgere, alle købmænd: Broder Knudsen Brodersen, Mogens Møller (1804), Hans Wigelsen (se Nytorv 1), Johan M. de Næsgaard, N. C. Rasch, Niels Severin Mørch, Johannes Kier (se nr. 2) og Thomas Wissing (1840).

Fra 24. juni 1877 købmand A. Mønsted, 10. juni 1897 buntmager S. Lundbæk, 17. juni 1905 gårdejer A. Christensen, Ø. Uttrup, og tømremester N. Pedersen, og fra 2. oktober 1930 »Jydsk Telefonselskab«, som i 1952-56 opførte den store nye telefonbygning. De gamle bygninger blev købt af Hasseris sogneråd, som i 1950-52 lod dem nedbryde og under arkitekt E. Packness' ledelse genopføre yderst i villabyen. Den er nu sognegård og indeholder sognerådssal,

biblioteker, udvalgsværelser, forsamlingsaal m. m., — og man har kombineret gammelt og nyt på den smukkeste måde. I Mønstedes gård havde det kendte værtspar Anders Jensen og frue restauration i mange år; den havde ry som et af byens allerfineste madsteder.

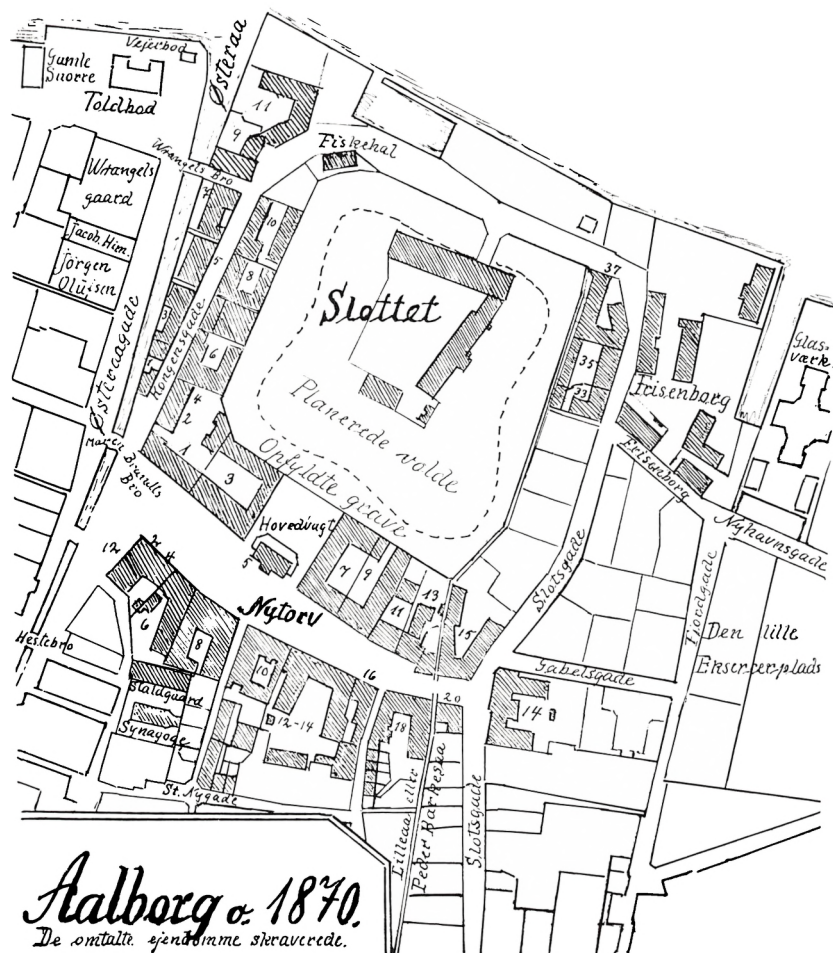
Da den ny telefonbygning opførtes, forsvandt den morsomme gamle smøge »Hundeklemmen«, der lå sønden om grunden i fortsættelse af Store Nygade og var vandgyde for denne gades beboere, som hentede vand i Lilleå. Navnet kommer deraf, at »Hunderakkeren« et par gange hver sommer holdt klapjagt på byens løsgående hunde, som han ved begejstret ydet hjælp af byens drenge drev ned i Algade og Store Nygade og derefter ind i Hundeklemmen, hvor han fangede dem. Til dette formål medbragte han en stor ketsjer på en lang stang og en kasse på to hjul med en lem i låget. Hver gang kassen var fuld, rumlede han ned på politistationen og afleverede hundene, medens drengene passede på resten af fangerne. Hundeklemmenavnet er siden gået over på den strimmel af Aalborg jorder, som før 1. april 1950 skilte villabyen fra Gl. Hasseris bymark.

Nytorv 20 (Slotsgade 19). Imellem denne lille ejendom og Mønstedes Gård løb Lilleå, som fortsatte mellem Nytorv og Slotsgade, hvor der var en bro, og gennem slusen ud i slotsgraven. Ved åen bag huset, som tilhørte borgmester Christen van Ginchel, fik denne i 1651 af kongen lov til »på forskrevne liden strøm en garvermølle at anrette og alene til garvning bruge.«

1682 ejedes huset af svigersønnen, Christoffer de Hemmer til Refnæs: »Et hus med 4 boder, taxt 8 rdlr.« Det er Slotsgade 19 og 17, senere delt i to ejendomme. 1704 tilhører huset Anders Balling, og derefter dr. Strømberg.

1730 ejes det af de to præster ved Sct. Budolfus, Baltzer Sechmann og Nicolai Clausen, som 16. marts 1739 afhænder det til Peder Holst i »Gabels Gård«, hvis enke o. 1750 solgte Slotsgade 17 fra. 1775: Hattemager Johan Fich, som ydede »4 rdlr. af tvende leiewåninger«, derefter sønnen hattemager N. J. Fich, og efter flere skiftende ejere 11. juni 1890 handskemager J. Floridon, 1918 fabrikant P. Petersen og 29. september 1942 »Jydsk Telefonselskab«.

Vi står nu ved broen, som fører over til den omkring 1535 anlagte Slotsgade, og foran os ligger politistationen, der i 1892 blev opført

som »Den ny Hovedvagt«, og hvis forgænger, Slotsgade 14, hed Gabels Gård.

1682 siges: »Zidse Direksdatter, et hus med 3 våninger udi, noch et hus med 2 våninger udi, taxt 13 rdlr.« Disse huse var en lejerkaserne, og Zidse, † 1692, der var enke efter byens første kendte postmester, Gjødert Schmidt, ejede og beboede »Helvig Kaas' Gård«, Ved Stranden 3. Herefter hendes søn, postmester Direk Gjødertsen

Schmidt, og fra 4. marts 1690 købmand Peder Chrisensen Holst, som erstattede lejehusene med en smuk gård. Han tilkøbte også nogle grunde, som tilhørte slottet og anlagde en stor og fin have.

1741 siges: »Peder Christensen Holsts iboende gård med hans lige østen for gården og synder på til Frederik Julius' gård liggende have.«

Købmand Frederik Julius Arfmann ejede Slotsgade 6. 1741 havde Holst frasolgt »en havejord norden for hans bemeldte have«, som grænsede til fiskerihavnen, Frisenborg Havn. Ifølge skøde af 27. december 1717 skulle Holst og hans efterfølgere i gården svare 8 rdlr. jordskyld årlig til kongens kasse, en afgift, som alle lodsejerne på slotsterrainet har betalt næsten til vore dage. Ejendommens grundtaxt var nu fra 13 vokset til 33 rdlr., senere til 51¹/₂ rdlr.

Holst døde 1749 og hans enke Catrine Henrica Stampe i 1758; herefter geheimeråd, amtmand i Skive Chr. Carl Gabel, f. 1724, † 1800, og enken Claudiane Margrethe Ermandinger, f. 1756, † 1808, og fra 17. januar 1800 købmand Jacob Kjellerup, 1831 Niels Winde Kjellerup, og derefter dennes enke. 25. oktober 1856 gav Aalborg kommune 25000 rdlr. for gården, som 7. november 1941 afhændedes til justitsministeriet.

Gabels Gård var i mange år den nordligste bebyggelse ved Slotsgade, der ved det ny slots anlæg blev ført igennem til fjorden; ad denne vej kørte kronens bønder i Himmerland til slottet med deres skattekorn og anden ydelse.

1599 befalede kongen Mandrup Parsberg, som da var lensmand, at han skulle lade anlægge en vej (nu Nyhavnsgade) fra slottet østpå langs fjorden.

1736 fik købmand Christen Pedersen Friis lov af kongen til at indpæle og opfylde et areal øst for slottet og nord for slottets ridebane (den lille eksercerplads), og ved havnen lavede han en lille anløbsbro, begyndelsen til Frisenborg Havn. Den opfyldte plads, nu Simonis Plads, de bygninger, som Friis opførte på stedet samt Nyhavnsgades vestre ende hed i mange år *Frisenborg*, et navn, som ældre aalborgensere udmærket husker.

1790 solgte Mads Mathiasen pladsen til Frederik Brinch; der var da på nordsiden af gaden et lejekompleks »Frisenborg«, ved oprinde-

lig opført af købmand Friis. På bykortet af 1768 ser man både komplekset og Frisenborg Havn.

Senere ejere: Købmændene Jacob Kjellerup, Josef Nielsen, Chr. Simony, nu Lange og Unmack.

13. juni 1792 solgte fru Gabel til skipper C. A. Bach nogle grunde ved slotsgraven og mellem nuværende Gabelsgade og Frisenborg, og ved 1850 var hele Slotsgade og det vestligste af Nyhavns-gade bebygget, og kort efter, vel i 1857, blev Gabelsgade lagt hen over geheimerådens have. I Slotsgade 35-37 havde købmand Johannes Kier og senere sønnen, etatsråd Laurids Kjellerup Kier, forretning, nu Brdr. Justesen.

Efter dette lille smut går vi atter tilbage til Nytorv.

Nr. 15 (før 17), Jens M. Jensens Gård. Dens første bebyggelse er vist fra omkr. 1570, se foran, og den regnedes tidligere til Slotsgade. 1682: »Thou wåninger ued Slodz Graf, tilhør rådmænd Christen Henriksen (Vesterå 13).«1704 Hans Andersen Hals, 1716 dr. Strømberg, og herefter skiftende ejere. 1775 skipper Heile Larsen, hans enke Cecilie Bloch, 1805 skipper Ole Sørensen Krogbæk, så farverne Samuel Nietzsche, Jens Nicolai Nielsen og fra 1842 J. N. Holm. 1888 snedkermester A. Nielsen, † 1914, herefter grosserer H. Chr. Jepsen, † 1934, og fra 17. juli 1940 isenkræmmer Jens M. Jensen.

Mellem Jens M. Jensens og Stauns løb Lilleå.

Nr. 13 (før 13 og 15), Stauns Gård, er samlet af to mindre ejendomme, oprindelig opført o. 1570. 1682 ejes begge huse af Christoffer de Hemmer til Refnæs.

Det østlige, nr. 15, beboedes af Lars Byrgesen og tilhørte 1704 Andreas Balling i Mønstedes Gård, medens det vestlige, nr. 13, beboedes af Gregers Smed og ejedes 1704 af hattemager Niels Knudsen. Herefter tilhørte begge husene i mange år ejerne af Mønstedes Gård; men 1775 var Christen Staagaard og derefter gørtler Svend Erik From ejer. 13. juni 1787 købte malermester Peder Rodskov i Bispensgade de to huse, som han straks solgte igen, — nr. 15 til gæstgiver Bertel Andersen, hvis enke ægtede gæstgiver Jens Sørensen Armose, † 1805. Herefter skomager Otto C. L. Rimmen, og fra 1839 gæstgiver Peder Larsen Dahl, hvis enke 15. oktober 1883 afhændede huset til Louis Staun i nr. 13. Da Staun i 1894 nedrev de to huse

og opførte den nuværende bygning, fik denne nr. 13, medens nr. 15 gik over på Jens M. Jensens Gård.

14. juni 1787 solgte Peder Rodskov nr. 13 til amtsfuldmægtig og lotterikollektør Ole Sveistrup, som boede her i mange år; efter ham købmændene Lars Christian Nørgaard og Jørgen Tilemann. Fra 25. juli 1846 købmand Diderik Wilhelm Staun, † 1876, fru Marie Staun og fra 1881 sønnen Louis Staun, † 1909, derefter konsul Kai Staun, † 1938, nu ejes gården af »A/S W. Staun«. 12 september 1911 omdannedes firmaet til et aktieselskab under Ove Poulsens og Kai Stauns ledelse, og 1930 overtog direktør V. Klitgaard posten som chef.

Nr. 11, Jydsk Telefonselskab. På Nytorvs nordside lå før 1700 fire små lejhuse, boder, tilhørende købmand Søren Hansen i Østerå. Nr. 11 er de to østligste boder, hver taxeret til 1½ rdlr. i grundskat. De ejedes 1704 af købmand Cort Mouridsen Trap i Bredegade, 1716 af hans stedsøn regimentskvartermester Lars de Hemmer, og 1730 igen af Trap, som 11. november 1737 solgte »et hus ved slotsgraven« til stolemager Johan Meyer i nr. 9. 1757 tilhørte de to boder Gjermand Engelbrechtsens enke og købmand Chr. Pedersen Friis, og 1775 ejedes de begge af kobbersmed Christen Sindahlens, fra 12. februar 1790 sønnen, kobbersmed Chr. Christensen Sindahlens, så hans enke og datteren Mette Sindahlens, salig Winthers. 1857 og 74 garvermester Peter Vandborg Bjørn, fra 2. juni 1880 læderhandler C. H. Jungclaus på Skovbakkevej, 1897 vinhandler S. Braun og fra 26. april 1905 »Jydsk Telefonselskab«.

Nr. 9, Palludans Gård, var en af Søren Hansens boder i 1682; den ejedes 1704 af købmand Christen Lauridsen Hobro i Bispensgade, † 1711, hvis enke Maren Grotum solgte den til ovennævnte Lars de Hemmer, som 1716 var ejer. 1730 købmand Niels Nysum, som solgte huset til stolemager Meyer, se ovenfor, hvis enke i 1757 boede her. I 1775 tilhørte huset købmand Niels Borup i nr. 7, og de to ejendomme havde nu fælles ejer indtil 1910, da konsul Henning Jensen købte huset af Aggersborgs arvinger; nu læge J. G. Palludan.

Nr. 7, »Engesgaards Vinhandel«, var i 1682 den vestligste af Søren Hansens 4 boder. 1704 Chr. Lauridsen Hobro, 1716 og 30 hans enke Maren Grotum, † 1736, gift 2. gang 1720 med stiftamtmand Gotfred

Aalborg. Hovedvagten (Nytov 5).

von Pentz, † 1726. 1757 Jonas Hammer, 1775 Niels Borup og fra 18. januar 1802 Niels Larsen Borup, som 16. juni 1820 solgte nr. 7 og 9 til bødker Niels Kjærsgaard i Maren Turisgade 3. 1847 og senere købmand Andreas Hassing, 1867 buntmager Søren Chr. Carlsen, hvis enke Marie Carlsen 15. januar 1881 afhændede ejendommene til muremester J. C. Aggersborg, † 1910, der lod dem nedbryde og den nuværende ejendom opføre. 1910 arkitekt Carl Aggersborg og søskende, 19. juli 1929 vinhandler M. Engesgaard, 14. august 1946 vinhandler Sv. Aa. Engesgaard og Carl Eriksen, og fra 30. januar 1956 »Aalborg Stiftstidende«.

Den gamle Hovedvagt var opført i 1804 og afløste det ældre vagt-
hus, som ses på kortet af 1768. Huset var opført i to stokværk med
et fremspringende midterparti, som i nederste stokværk dannede en
åben forhal indenfor fire piller, hvorover byens våben og indskriften
»Pro Rege, Lege et Marte« (for kongen, loven og krigsmagten) var

anbragt. Her var vagtstue, forhørslokale, garnisonsbibliotek og skrive-skole for underofficerer. Hovedvagten blev nedbrudt i 1893, da »Aalborg Stiftstidende« havde købt grunden. Bagved den, i Bernhard Reésgade, havde bladet allerede i 1885 opført sit trykkeri, og nu opførtes det store hjørnehus, hvis ejer fru Marie Reé døde i 1900. 1910 købte redaktør L. Schiøttz-Christensen blad og hus, nuværende ejer »A/S Aalborg Stiftstidende« ved chefredaktør Alf Schiøttz-Christensen. Bernhard Reésgade og pladsen bag hovedvagten kaldtes i tidligere tid for »*Hassings Plads*«.

Nr. 3, Springborgs Gård, er en parcel af nr. 1, hvis ejer proprietær Bruun opførte ejendommen og i 1872 solgte den til bagermester W. Øehlenschlæger, hvis svigersøn købmand Th. Springborg fik forretning her og senere blev ejer, — nu købmand K. Springborg.

Nr. 1 (Kongensgade 2 og 4), Hypotekforeningens Gård. Omkring 1800 havde købmand Hans Wigelsen her en lagerplads med nogle pakhuse, og i 1805 opførte han den smukke ejendom, som sønnen konsul Niels Wigelsen overtog i 1808.

Ved auktionen 28. januar 1838 blev ejendommen købt af proprietær Carl Bruun på Birkumgård, som også ejede Nytorv 8. Han og hans hustru Cecilie, datter af overkøbmand Jacob Kjellerup og søster til den første apoteker Strøybergs hustru, opholdt sig her 2—3 måneder hver vinter; de beboede en 6 værelses lejlighed på første sal, som var fint udstyret med døre af mahogni med håndtag af ægte sølv, fint forarbejdet af Bruuns mangeårige lejer, guldsmed P. Ørsnes, der var flyttet ind i 1839. Bruun døde i 1876 og fru Cecilie i 1881, hvorefter fru Vilhelmine Ørsnes og sønnen Chr. V. Ørsnes købte gården. Fra 12. marts 1894 Chr. V. Ørsnes, 19. december 1924 guldsmed Johs. Ørsnes og 16. januar 1926 »Aalborg Hypotekforening«.

Kongensgade. Vi har ovenfor hørt, hvordan de Aalborg borgeres boder og pakhuse i 1545 blev sløjfede for ikke at være i vejen for det ny slot; men allerede få år efter var regeringen klar over, at slottet, bl. a. for vandforsyningens skyld, ikke egnede sig som fæstning.

De borgere, som o. 1570 havde opført boder på nordsiden af Nytorv, fik lov til at beholde dem, og den 30. maj 1651 afhændede

Aalborg, Kongensgade 9 og 11 — nu Toldbodpladsen.
Længst til venstre »Bristol«, Wrangelsgade og gavlen af »det ny Snurren«.

Frederik 3 fem grunde ved Østerå, det er Kongensgades vestside, til fem af byens købmænd.

Det var efter lensmand Erik Juels henstilling; thi lensmændene var kede af de stadige udgifter til bolværkernes vedligeholdelse. Denne vedligeholdelsespligt blev stærkt indprentet de ny lodsejere, og det blev dem forbudt at opføre beboelseshuse med ildsted og skorsten; det var af hensyn til brandfare for det nære slot. Der måtte heller ikke holdes »tapperi« (spiritusudskænkning) her, og mellem grundene skulle der være de to alens vandgyder, som vi kan se et par steder den dag i dag. Derfor kunne grundene foreløbig kun anvendes til lagerpladser med pakhuse.

I 1702 blev forbudet med »Ild og Lys« ophævet for den nordligste grunds vedkommende, og i 1768 var de fire nordligste grunde forsynede med beboelseshuse.

Omkring 1730 kaldte man førømtalte pakhuse for »*Pakboderne på Slotspladsen*«, 40 år senere hed de »*Søboderne*«, omkring 1800 hed gaden »*Ny Slotsgade*«, hvilket navn dog kort efter erstattedes med »*Kongensgade*«.

Kongensgade 9 og 11 (= Østerå 22 og 24), Færchs Gård. I 1639 ansøgte Jens Bang kongen om at få overladt »en øde plads på hovedet ved stranden«. Så ville han til gengæld udbolværke og vedligeholde Hovedet og pladsen, så større skibe kunne lægge til kaj, og han ville endvidere på egen bekostning lade opføre en bygning til vejerhus og med plads til skibsbyggeri og skibstømmermænd. For alt dette forlangte han *kun* »en søsling (6 skilling) af hver daler, som de fremmede her forhandle.« Kongen lod ansøgningen gå til Aalborg magistrat, som gik stærkt imod den og påviste, at Bangs tilbud ikke var slet så uegennyttigt, som det så ud til. 1640 bevilgede kongen, at Bang måtte få »den plads udenfor slottet«, men søslingen fik han ikke. I 1643 havde han endnu ikke opført det lovede hus, og kort efter afgik han ved døden.

30. maj 1651 afhændede kongen grunden til rådmand Thomas Lauridsen Suhr (se foran), og 1682 tilhørte den Thøger Lassen i Wrangels Gård, som den siden fulgte: »En plads og hus østen åen ved slottet til fjorden og åen, som ejeren conserverer bolværket og ved kongelig ordonantze forbuden at være ild og lys udi, svarer med jordskyld til slottet 30 rdlr.« »Bristol«s grund er medregnet her.

1757 siges: »Fra stranden og synderpå hos Jens Thagaard, et pakhus, 20 rdlr.«

29. september 1854 solgte købmand Duy Duysens enke gården til konsul J. B. Færch; til gården hørte en havegrund på gadens østside (nr. 12 og 14). Blandt hans lejere var mægler Cofoed, der i mange år havde kontor her. 1871 afhændede Færch for 600 rdlr. pladsen ud mod fjorden til havnevæsenet; her var folde for kreaturer og får. 17. december 1886 fotograf H. Tønnies, som 16. marts 1896 solgte gården til kommunen for 70.000 kr.; den var et stort kompleks med flere kontorer og forretninger. Ud til Wrangels Bro var Th. Møllers skibsproviantering og »Snurre Jensen«s beværtning, og i østfløjen residerede »Admiralen«, den populære gæstgiver og hyrebasse N. P. Jensen (senere i »Limfjorden«), der havde sin stolte titel, fordi

han i mange år var chef på fastelavnståden, som i de dage pløjede Aalborgs gader og indsamlede penge til fattige søfolks efterladte.

Nr. 7 (= Østerå 20), »Bristol«. Denne grund solgte kongen i 1651 til borgmester Hans Sørensen i Wrangels Gård. 1757: Rådmand Johs. Gleerup, »— en tilkøbt grund, som skal indrettes til beboelse, taxt 10 rdlr.« Fra 31. december 1845 købmand Jens Berlin Kaarsberg, som 8. juni 1853 afhændede huset til mægler F. L. Kelp, † 1882, hvis enke fru Johanne Marie, f. Secher, 16. april 1884 solgte det til sejlmager A. H. Jepmond.

Jepmond var en af byens ansete borgere, i mange år medlem af byrådet og ved sin død Danmarks ældste frimurer. Han var i mange år enkemand og boede med sin husbestyrerinde på første sal, medens Aasteds cigarforretning samt »Niels Piletræs beværtning« var i stuen. Dette morsomme navn skyldtes et stort, gammelt træ, som stod ved huset. Forretningen havde Jepmond, der til sidst blev lidt »tulle-vorn«, afhændet til sin medhjælper sejlmager M. Hamre i Slotsgade, og huset solgte han 1917 til skibsmægler C. Jensen. Så skete det i april 1923, at hans mangeårige ven og lejer restauratør N. M. Sørensen døde.

Begravelsen var den 10.; men natten før udbørd der ildløs på 1. sal, idet et tændt lys faldt ned i Jepmonds seng, og han brændte ihjel, 94 år gammel.

Tømrermester Morell købte og restaurerede huset, som han i 1924 solgte til N. J. Andersen fra »Limfjorden«, der gav sin restauration navnet »Bristol«; hans enke, fru K. Ljungdahl, er den nuværende ejer. Andersen døde i 1940, og fra 1942 har svigersønnen, restauratør B. Christiansen, drevet »Bristol«.

Nr. 5 (= Østerå 18), »Limfjorden«, blev 1651 købt af borgmester Christoffer de Hemmer, men tilhørte 1682 Jens Jensen Thiil i »Jacob Himmerigs Gård«, som den siden fulgte: »Et hus på slotspladsen med åens bolværk af lige beskaffenhed, taxt 14 rdlr.«; og 1757 siges: »... en pakbod, Jacob Himmerig tilhørende«. 25. april 1844 solgte Jens Rasch huset til murermester N. P. Wang for 2200 rdlr., »et bindingsværkshus på 14 fag med tegltag«. Der medfulgte en ubebygget grund på Kongensgades østside. 18. oktober 1845 afhændede Wang huset til købmand Ole Chr. Green for 2500 rdlr.;

men grunden overfor beholdt han og bebyggede; det er »Kong Frederik«. 30. juni 1851 snedkermester H. C. Mammen, † 1870, så enken fru Bodil Mammen, og 17. januar 1872 sønnen snedkermester C. G. Mammen. Fra 1881 ejedes huset af partikulier Anders P. Gjörup, 14. juni 1899 af snedkermester Knud Theil, fra 1948 søstrene Victoria og Gerda Theil, nu frk. V. Theil alene. I mange år har restaurationen »Limfjorden« været her; blandt dens værter fra o. 1900 kan nævnes: N. P. Jensen (Admiralen), J. C. Holmgaard, N. J. Andersen (Bristol), fru M. Blicher, nu frk. K. Blicher.

Nr. 3 (= Østerå 16) blev i 1651 købt af borgmester Christen van Ginchel og tilhørte 1682 hans svigersøn Christoffer de Hemmer til Refnæs, der også ejede »Jørgen Olufsens Gård«, som grunden fulgte til o. 1850.

1682 siges: »— med en plads på slottets grund for bolværket med lige beskaffenhed, taxt 3 rdlr.« Omkring 1760 opførtes her et lejehus. 1852 købte skræddermester J. C. Møller huset, som han samme år afhændede til købmand Chr. Larsen, 18. december 1884 købmand N. J. Nissen, 6. februar 1890 gæsgiver M. Larsen, hvis enke fru Maren Larsen 15. september 1913 afhændede ejendommen til vægtfabrikant P. Pedersen, — nu købmand E. Sørensen.

Nr. 1 (= Østerå 14), »Boston«, købtes 1651 af rådmand Bagge Suhr, Nytorv 8; men senere blev grunden købt til nr. 3, og de to grunde havde fælles ejer indtil 1857. 11. juni 1857 solgte ovennævnte købmand Chr. Larsen »en plads på 478½ kvadratalen for 2400 rdlr.« til slagtermester Niels Nielsen Grøntved, som straks lod den bebygge. 20. juni 1876 J. Bertelsen og slagter T. L. Haagensen, 14. juni 1894 blikkenslager C. Frederiksen, — nu købmand E. Sørensen. Fra 1909 var der i nogle år biograf her, byens næstførste. I ejendommens nordfløj var der fordem en restauration, hvis »Slyngelstue« lå i kælderen. Når der var højvande, trængte vandet fra Østerå ind i lokalet, så gæsterne måtte sidde på bordet med fødderne på stolene, medens værten gik rundt i lange træskostøvler og serverede.

Efter at kongen havde afhændet fornævnte fem grunde, forlangte lensmanden, at de ny lodsejere skulle vedligeholde vejen fra Nytorv til slottet (Kongensgade), hvilket de nægtede, idet de hævdede, at det var kronens egne bønder, der kom med skattekorn, som sled på

vejen, som de selv næsten aldrig brugte. Kongen traf så den viselige bestemmelse, at de fem borgere og bønderne skulle dele udgifterne ved vejens vedligeholdelse.

Gadens østside var til op imod 1850 en række lagerpladser med pakhuse.

Nr. 2 og 4 hører til Nytorv 1. I nr. 4 havde købmand Hans Ramløse forretning i mange år.

Nr. 6, »Elimar Schmidts Gård«. Her var 1805 en plads, tilhørende købmand Andreas Saurbier. Fra 16. juli 1821 J. Herskind, 22. december 1851 Michael Herskind, 1880 vognmand A. Eriksen og fra 21. juni 1906 købmand Elimar Schmidt; nu »A/S Elimar Schmidt«. Omkring århundredskiftet havde restauratør N. P. Frederiksen og urmager C. Ussing forretning her.

Nr. 8, »Kong Frederik«. 1845 byggede muremester N. P. Wang denne ejendom (se nr. 5), som han 15. juni 1856 solgte til buntmager Carl Wilh. Hermann for 10.000 rdlr. Her var »Hotel du Nord«, og 10. juni 1871 købte restauratør Johs. Sørensen, † 1881, ejendommen for 7800 rdlr. Hans enke, fru Hedevig Marie Sørensen, solgte i 1883 til bager A. Pedersen; herefter fra 1898 gæstgiver R. Chr. Leth, 1904 direktør P. Klein, som straks videresolgte »Du Nord« til restauratør J. M. Madsen. Fra 6. februar 1906 hestehandler Jens Thomsen, som kaldte hotellet »Kong Frederik« efter den ny konge. 1914 A. R. Jørgensen, 1921 L. K. Therkildsen, 1922 N. Chr. Pedersen og 1924 C. Mortensen, alle restauratører. I 1937 købte hotelejer Chr. Hansen ejendommen af Aalborg Hypotekforening.

Nr. 10, »Martin Davidsens Gård«. 31. december 1845 Jens Berlin Kaarsberg, 30. september 1854 C. Pedersen, 10. marts 1883 P. Chr. Pedersen, 30. april 1897 N. Sørensen og 4. januar 1912 Martin Davidsen, alle købmænd.

Nr. 12 var en have, som tilhørte nr. 9, Færchs Gård. 15. november 1883 solgte konsul Færch haven til købmand A. Abel, som straks bebyggede den. 15. november 1908 sønnen konsul A. Abel, 25. februar 1919 »Ny danske Brandforsikring« og fra 1957 »Jydsk Andels Foderstofforening«. I mange år havde »Det forenede Dampskibsselskab« ved konsul P. Rechnitzer kontor her.

Nr. 14, »Fiskehallen«, var også en havegrund til Færchs Gård;

den blev 15. november 1870 købt af kommunen. Her var i 1805 »Fisketorvet«, og 1857 og 74 »Fiskehallen«. Det var det første sted her i Aalborg, hvor man holdt fiskene gående i bassiner, så husmødrene kunne udpege den ål eller rødspætte, de ønskede at sætte på middagsbordet. I bygningen var der tillige et ægpakkeri. Fiskehallen forsvandt 1902, da Toldbodpladsen blev anlagt.

»Vi stakkels fiskermænd i Nibe«

Af Holger Rasmussen

»... det går nu for sig, som vi den tid forestillede D. kgl. maj., at proprietærene sparer nu ikke i nogen optænkelige måder for at blive herrer over fiskevandet altsammen, såvel det, som hører h. maj. til, der er umatrikuleret, at få til arv og eje, som deres eget, der er matrikuleret, for da tillige med alene kunne og blive herre over nogle tusinde fattige mennesker, der skal søge brødet på fjorden og vandet, særdeles Nibe indbyggere, som slet ingen anden ting har at leve af og kan da hænge dem brødkurven så højt som de lyster, ja, det så godt som kan stå i lodsejernes magt i fjorden at lægge Nibe øde, når de vil, i henseende de kan sætte afgiften så højt af fiskevandet, at ingen kan betale det eller subsistere, så må da fiskerredselet ligge på land, og derved kan byen på eet år ruineres...«

Nibe bys indvånernes memorial til h. kgl. m. af 25. maj 1740.

Ovennævnte citat er hentet fra den store limfjordskommission i 1740erne, der skulle bringe orden i fjordens fiskeri. Kommissionen vil her kun blive nævnt i forbigående, da jeg regner med at behandle den i et større arbejde om limfjordsfiskeriet. I stedet skal interessen samles om de sociale tilstande i Nibe, hvor fiskeriforholdene var en afgørende faktor i byens liv. Det fremgår tydeligt af Carl Klitgaards beskrivelse af Nibe bys historie og af arkivar Nygårds anmeldelse heraf, hvor han tør fastslå, at »Nibes ældre historie er i det væsentlige Limfjordsfiskeriets historie. Eftersom fiskeriet florerede eller døde hen, trivedes eller sygnede den lille by ved fjordbredden.«¹⁾ Det ville dog være korrektere at præcisere Nygårds udtalelse til sildefiskeriet, eftersom limfjordsfiskeriet er et rigt facetteret erhverv. I Nibe bredning var sildefiskeriet med bundgarn alt dominerende gennem lange perioder og det, der gav byen udviklingsmuligheder.

På det tidspunkt, hvor Klitgaards skildring af Nibes historie

standser, var byen blevet købstad. Den havde dog længe haft særrettigheder og i mange henseender funktioner, der nærmede den til købstadgruppen. Den havde også med iver og veltalenhed plæderet for sine interesser i fjordens fiskeri og havde alt efter den øjeblikkelige situation gjort front imod eller fælles sag med omliggende interessenter i fiskerigdommene. Knap havde den således opnået sit købstadsprivilegium, førend den rejste trætte med det i folketal og velstand langt overlegne Aalborg. Formålet var at beskære Aalborgs indflydelse i Nibe, hvor aalborgere fra gammelt havde sildesalterier, hvorfra der ydermere dreves krambodhandel og udskænkedes øl og brændevin. Nibes hovedargument var, at sildefiskeri og -salteri måtte betragtes som borgerlig næring, der alene måtte tilkomme byen, et synspunkt, som stiftsbefalingsmændene over Aalborg og Viborg stifter, der skulle decidere i træppen, ikke kunne tilslutte sig. Deres afgørelse, der fik kgl. approbation 7. juli 1730, fastslog fiskeri og salteri som fri næring, men tilføjede, at ingen udenbysmand, som ikke havde taget borgerskab i Nibe, måtte opholde sig dér længere i sin salterbod, end som sildefiskeriet og salteriet varede, langt mindre holde krambod eller bruge anden borgerlig næring.²⁾

I 1736 androg Nibe borgere i en skrivelse til kongen, at det overhåndtagende sildefiskeri med driv- og vådgarn fra Gøl sten til Hals måtte blive forbudt og afskaffet, »undtagen hvis få våder, som af alders tid dertil kunne være berettiget.« Deres andragende fik støtte fra alle de større fiskestadeejere på Krastrup, Vår, Sebberkloster og Kyø samt hovedmodstanderen fra træppen i 1728-30, kommerceråd Hans Jørgensen Glerup fra Aalborg, der på det tidspunkt ene mand ejede ca. 300 bundgarnsstader i Nibe bredning³⁾). Henvendelsen førte til nedsættelse af en kommission, som dog ikke kunne give de klagenede medhold i deres besværing over det overhåndtagende sildefiskeri, »siden det var ubekendt, hvorfra Fisken kom eller avledes, da det dog syntes, at en utallig Mængde avledes og yngledes inde i Fjorden, og Fiskeriet var så tilstrækkeligt, at alle deraf kunne høste rigelig Frugt.« I kommissionstiden indløb fra Nibe en redegørelse af ^{3/10} 1736, der er af meget stor interesse ved sin klare opfattelse af fjordens naturforhold og deres betydning for fjordens fiskeri som helhed. Kommissionens arbejde gav som resultat et reskript af 24. maj

1737, der især sigtede mod en effektiv kontrol med overholdelsen af de gældende bestemmelser for fiskeriet i Limfjorden⁴).

Tilstanden i fiskeriforholdene, i særdeleshed i Nibe bredning, var på dette tidspunkt en sådan, at ikke engang dette reskript var tilstrækkeligt til at bringe ro og orden til veje. Hovedgårdsejere og andre store jordbesiddere rundt om fjorden havde forsøgt at hævde fiskeriet til midtstrøms ud for deres grund til fjorden. Mod dette hævder kongen den gamle retsregel, at Limfjorden »ligesom alle andre strande i kongens riger og lande almindeligen kongen alene og ingen anden tilhører og af alders tid tilhørt haver, hvorfor der og i bmt. Limfjord overalt for alle mand indtil begge land har været et frit fiskeri undtagen på de steder, hvor særdeles fiskestader, af hvilke der årlig til kongen skattes og skyldes, er indrettede.« Følgelig skal det »herefter være alle og enhver uden forskel tilladt at bruge og nyde frit fiskeri indtil begge land, såvidt landet og vandet går«⁵).

Forordningen fik en blandet modtagelse. Befolkningen i Nibe og menige, ubesiddende fiskerbønder rundt om fjorden hilste den som et frihedsbrev. Den bragte dog ingen løsning på fjordfiskeriets spgede problemer, som først efter mange års kommissionsarbejde i 1740erne blev genstand for en række bestemmelser i forordningen af 15. december 1750, der må karakteriseres som Danmarks første egentlige fiskerilov.

Kommissionsarbejdet i 40erne medførte, at alle interesserede parter blev hørt eller lod sig høre. Nibe er fyldigt repræsenteret i kommissionsmaterialet, og der er derfor mulighed for at tegne et detaljeret billede af fiskeriforholdene og byens sociale forhold i disse år. Det noget ynkelige billede, som de selv i deres skrivelser er tilbøjelige til at fremme, kan derved kontrolleres og evt. retoucheres.

I denne sammenhæng skal først og fremmest de sociale forhold i byen behandles og nærmere belyses ud fra et skifte efter en af byens fiskeridrivende. De bevarede skifter fra denne periode⁶) bringer et velkomment supplement til kommissionsmaterialets oplysninger, idet de giver et nuanceret billede af den enkelte fiskeridrivendes tilstand og udstyr. Inden vi tager fat på skiftet, vil det dog være gavnligt at se på byens befolkning som helhed.

I den ovenfor nævnte trætte harcellerer Aalborg over Nibes op-

rindelse af en lille bondeby på blot 22 fæstebønder, der ene og alene er »blevne hjulpen på fode ved den handel og kredit, de har haft med og af Aalborg borgere,« og nibeborgerne selv karakteriserer deres by som »denne uglevrå, der har så mange vanføre, så mange husarme, så mange betlere, så mange trængende, at de stræbende har ondt nok at dele sin almisse til de fattige . . .« Man spørger sig selv, hvordan var egentlig tilstanden i byen i disse år?

Bevarede ansættelser til kopskat og krigsstyr for Nibe i årene under krigen med Sverige gør det muligt at svare herpå med nogen udførlighed. Værdifuldest i denne henseende er angivelserne for året 1720, idet der til de anførte knytter sig oplysninger om erhverv, husstandenes sammensætning og en generel karakteristik af den enkeltes tilstand⁷). Fortegnelsen for de to skatter rummer i begge tilfælde de samme 168 husstande, der fordelt efter erhverv beløber sig til følgende: Bonde 8, fisker og fæstebonde 8, fisker 44, fiskerkarl 4, sildehænger 5, sildesalter 1, handelsmand 2, kræmmer 3, øltapper 10, vognmand 1, krejler 8, sømand 7, bødker 25, feldbereder 1, bager 3, snedker 3, skrædder 5, smed 2, skoflikker 3, murer 1, tømmer 2 og handskemager 1. Hertil kommer byens verdslige og gejstlige embedsmænd og nogle stykker, hvis erhverv ikke er angivet.

Dette er dog ikke hele byens befolkning. Efter selve registreringen findes en generel karakteristik af den resterende del, og den er særdeles oplysende for byens tilstand på denne tid, hvorfor den her skal anføres in extenso: »Foruden de, som heri er specificerede og anført, findes over 150 fattige familier, som aldeles intet ejer at svare af. Disse nærer sig af en del at tjene hos fiskerne i fiskeriet og deres hustruer at gøre ved sild i salteboderne, deres børn går i fjorden at tigge sild om fiskeriet og derimellem tigger for dørene. Imellem fiskerierne binder disse fattige folk garn og bøder de i land tagende garn, en del farer og for Aalborg folk og andre med deres færkåge, somme arbejder for indbyggerne, somme kan fuske på et eller andet håndværk, er dog alle arme og besidder ingen ting, har ikke klæder, de kan ligge på, så det ikke har været nyttig deres navne at anføre.«

Den næste mulighed for at få en forestilling om befolkningens fordeling på erhverv er i 1747, hvor et mandtal fra Nibe er bevaret⁸). Fortegnelsen omfatter 338 personer, der hver må stå for en husstand.

Det svarer stort set til antallet af husstande i 1720 (168 registrerede + godt 150 fattige familier). Mandtallet i 1747 opregner ikke den enkelte husstands medlemmer, men giver ved hvert navn en »forklaring, hvad de ernærer sig af, samt nogenlunde forklaring om deres tilstand.« At antallet af husstande holder sig nogenlunde konstant i de 27 år, der her er tale om, forekommer meget rimeligt. I 1720erne havde Nibe (og fiskerlejerne i det hele) en glansperiode, hvor silden gik rigeligt til. Det er i denne periode, byen får købstadsrettighed. I slutningen af 1740erne var fangstudbyttet på retur for i den sidste halvdel af århundredet at holde sig på dette beskednere stade⁹). Den rigere forløbne periode synes at afspejle sig i forskydning inden for erhvervsgrupperne.

Mandtallets oplysninger er så tilpas præcise, at en gruppering efter erhverv kan foretages med en høj grad af sikkerhed. Da mange af de registrerede ses at have haft flere erhverv, er der i den følgende oversigt foretaget en udspaltning, sådan at samme person medregnes i flere grupper. Af hovedgrupperne fremkommer på denne måde følgende: Embeds- og bestillingsmænd 20, folk, der »lever af sine midler«, 3, avlsbrugere 13, handel 46, transport 42, håndværk 98, husflid 8, fiskeri 111, daglønnere 36 og subsistensløse 18.

I den første gruppe er medregnet byens øvrighed som byfoged og sognepræst ned til byens laveste bestillingsmænd som vægter, hyrde og gående post. Endvidere findes her stedets konsumptionsbetjente. I handelsgruppen findes ligeledes store og små folk. Det er værd at mærke sig, at i de største grupper er sildehandel, saltning (evt. kombineret med fiskeri) og værtshusholdning repræsenteret. En gruppe på 12 driver husnæring (evt. kombineret med andet erhverv). Hvad der skal forstås herved, er ikke ganske klart. Jeg har forgæves søgt ordet i ordbøgerne, men mener efter det i mandtallet og andet steds forekommende materiale at turde påstå, at det sandsynligvis drejer sig om en slags værtshusnæring eller pensionatsvirksomhed, som der i sildesæsonerne med de mange temporært beskæftigede tilflyttere kunne være behov for. Transportgruppen omfatter krejleri, søfart og vognmandskørsel. I en vis udstrækning var sikkert de fleste her beskæftiget også handlende, og de varer, de havde at fare med, overvejende sild.

Inden for håndværkergruppen er det alt dominerende fag bødkerne, hvoraf der findes 35. De øvrige 17 deler sig på følgende erhverv: Bager 6, brændevinsbrænder 3, fæver 1, feldbereder 3, glarmester 1, grovsmed 2, guldsmed 1, handskemager 2, hattemager 1, klejnsmed 1, kobbersmed 1, kågbygger 4, murer 2, rebslager 1, sadelmager 1, sejlsmager 1, skomager 12, skrædder 8, slagter 3, snedker 4, tækkemand 1, tømrer 3 og væver 1.

Det store antal bødkere i såvel 1720 som 1747 skyldes dette fags nære tilknytning til fiskerierhvervet, hvor der til behandling af sildefangsterne skulle bruges store mængder af bødkerkar. Bødkerens virksomhed bestod ikke blot i at fremstille tønder til sildesaltning, men også i at slå dem sammen og slå bunde i, når de var fuldpakket. I mange tilfælde var bødkerne ikke selvstændige mestre med eget værksted, men arbejdede udelukkende for sildesalterne. Det fremgår af kommentaren i 1720, hvor det gentagne gange bemærkes: »Er ingen ret bødker, men alene arbejder for andre« eller: »Er ikkun alene en, som slår sammen i en salterbod«. Andre håndværkere er ligeledes direkte afhængige af fiskeriet. Det gælder kågbyggerne, rebslageren og sejlmageren. Når byen har så mange skomagere eller skoflikkere, som de hyppigt kaldes, er behovet for søstøvler til fiskerne sikkert også årsag hertil. De otte i husflidsgruppen er alle enker, der »nærer sig af en spinderok«. Jeg skulle tro, at de bl. a. har spundet hamp og hør til fiskegarnene.

Den store fiskerigruppens medlemmer fordeler sig på følgende undergrupper: Fiskeri og salteri 25, fiskeri alene 33, løderkarl ved fiskeriet 15 og lønkarl (daglønner) ved fiskeriet 39. I den første undergruppe er medregnet to fra Aalborg nemlig kommerceråd Hans J. Gleerup og rådmand Laurs Hemmer Trap, der begge har salterboder i byen. Gruppens medlemmer disponerer over et betydeligt antal bundgarnsstader, og flere af dem er selv stadeejere. Den næste undergruppe omfatter arbejdsgivere i fiskeriet, hvad enten de selv er aktive eller lader fiske ved andre, og hvad enten de ejer bundgarnsstader eller, hvad der er det almindeligste, blot har dem til leje. De to sidste undergrupper omfatter tjenende i fiskeriet fordelt efter aflønningsmåden, idet løderkarlene fisker på part med en bestemt andel (lod) i det samlede fangstudbytte, mens daglønnerne har fik-

seret aflønning. Løderkarlene leder fiskeriet i de tilfælde, hvor husbonden ikke selv er aktiv fisker.

Den store gruppe, der blot karakteriseres som daglønnere, har utvivlsomt også overvejende været beskæftiget af fiskeriet, men først efter at fangsterne var bragt i land. Og de subsistensløse har nu som før levet af almisse eller betleri. En ret fisk kunne man altid tigge sig, når kågene vendte hjem efter at have røgtet garnene.

Nibes sociale forhold får da helt og fuldt deres præg af fiskeriet, hvor direkte eller indirekte så godt som alle beboere er beskæftiget eller interesseret i fangsterne, der bragtes i land. Jeg vil nu anskueliggøre fiskeriets indvirkning på borgerne ved et konkret eksempel, nemlig skiftet efter Niels Gielstrups hustru Anne Jensd. Tyrestrup¹⁰).

22. marts 1749 døde Anne Jensd. Tyrestrup fra sin anden mand Niels Gielstrup. Hendes første mand, Anders Jepsen Spangberg, var død ¹³/₂ 1741. I første ægteskab havde hun en søn og datter, i andet en søn. Da kirkebøgerne først er bevaret fra 1765, er her kun anført de personalier, der fremgår direkte af skiftehandlingen.

Samme dag registreres og forsegles boet. Fiskeredskabet, som var sat i fjorden, opgiver løderkarlen at bestå af 13 bundgarn med 7 bundgarnsrad, ca. 16 tylter stæg og 1 fiskerkåg med tilbehør. 21. april følger så vurdering af effekterne, der opføres rum for rum. Det vil således være muligt at få et indtryk af husets disponering og af de enkelte rums udstyr, men først skal bygningerne beskrives.

Niels Gielstrups gård bestod efter skiftet af et rålingshus, der havde en facade til gaden på 9 fag, mens der mod gården var tilbygget et korshus på 5 fag. Desuden fandtes et udhus på 23 fag sønderst i gården og et af tilsvarende længde norderst i gården samt sluttelig et tjærehus på 6 fag. Ialt bestod husejendommen således af 66 fag hus. Da der ved gennemgangen af boets effekter nævnes såvel en søndre som en nordre salterbod, må der have været en i hvert af udhusene. I et af udhusene må karlenes kammer have ligget, og ellers

*Nibe bys segl
visende en Nibe-fisker i
sin kåg ved munden
til et bundgarn.*

har disse lange længer rummet bundgarnene, der tog megen plads op. Der nævnes ingen husdyr i skiftet.

Forsøger man at forestille sig gårdens udseende, vil den kunne indpasses om en firkantet gårdsplads, hvor rålingshus og tjærehus lukker mellem de to udhuslænger, men noget sikkert kan naturligvis ikke vides. Bygningerne, der var Niels Gielstrups egne, lå som hovedparten af husene i Nibe på fremmed jord. I dette tilfælde ejede Oxholm og Aalborg Hospital grunden, hvorfor der i årlig jordskyld udredtes ialt 3 rdr. 5 mk. 4 sk. Husejendommen vurderes for i alt 200 rdr., men måtte efter gentagne auktioner og nedvurderinger afhændes ved 4. auktion for 51 rdr. til Lucas Weideman.

Rålingshuset bestod af 9 rum, nemlig en »uderste stue« (muligvis i korshuset), en »inderste stue eller storstue«, en »dagligstue«, et »skolekammer ved dagligstuen«, et »kammer ved bmt. dagligstue«, et »spisekammer«, et »lidet køkken ved dagligstuen«, hvor der intet fandtes at registrere og vel altså har været ubenyttet, et »køkken ved uderste stuen« og et »brøggers«.

De nævnte rum indeholdt ved vurderingen følgende effekter¹¹⁾:

I uderste stuen: 1 furbord i åben fod, 1 kort fursædebænk, 1 fladlåget egekistebænk med lås og nøgle, 1 egehjørneskab med lås og nøgle, 1 lidet furebord med krydsfod, 2 bøgestole, 1 messingsengefyrbækken, 1 messingkakkelovnsbækken, 1 lidet kobberfyrfad, 1 jernbilæggerkakkelovn på jernfod.

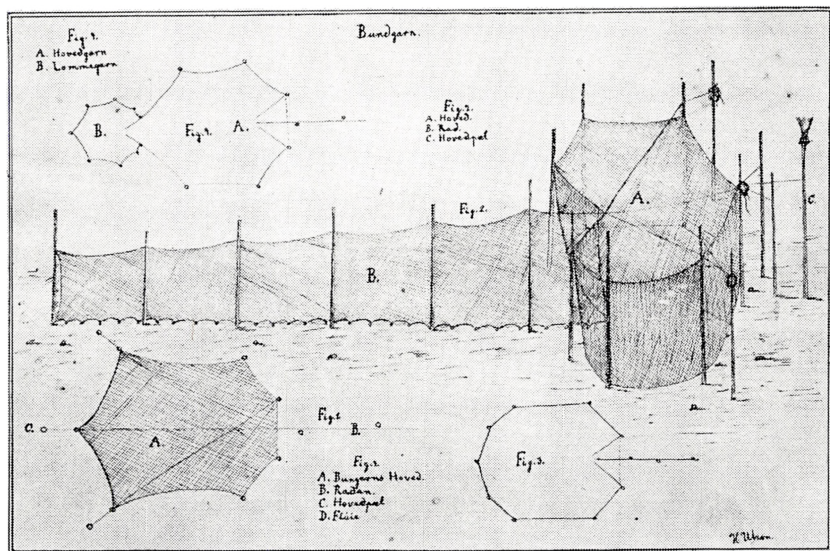
I det skolekammer ved dagligstuen: 1 liden jernkakkelovn på muret fod, 1 liden dragkiste af fur med behørig beslag, 1 gl. egeskrin uden lås, 1 gl. furebord i åben fod, 1 brækkelig Nürnbergerspejl. I forskr. liden dragkiste fandtes ved åbning intet.

I forbmt. dagligstue fandtes i den foran vurderede fladlågede egekistebænk 2 skålpd. bleget hørgarn, 4¹/₂ pd. bleget og ubleget blårgarn og 3¹/₂ pd. heglet hør.

I inderste eller storstuen: 1 indlagt griffelbord med drejede peller eller fødder, 1 stor oval brunmalet vingebord, 1 høj brunmalet klædeskab med lås af fur, hvori ej fandtes videre end enkemandens igangsklæder, 1 egedragkiste med behørig beslag, 8 stk. lærredsgardiner og 4 kapper. I næstforskr. dragkiste fandtes i den øverste skuffe 1 sort fløjels caporylich, 1 par brune handsker og et par hvide dito.

1 Gras de Tours kåbe med gråværk under, 1 sort fløjels modest, i den anden skuffe 1 fiolet Cartuns teeklæde, 1 mørkeblå lærredsfor-klæde med smæk på, 1 lyseblå dito med smæk, 1 dito uden smæk, 1 hvid hørlærredsforklæde, 8 stk. hørlærredssærker, 7 linhatter og 3 liner, 6 stk. hvide hørl. tørklæder, 2 børnepudevår, 1 hvid cani-fasses skæghue og 2 strimler, i den tredje skuffe befandtes ej uden enkemandens lintøj, som blev forbigået og ej vurderet. I den fjerde skuffe 3 blårlærreds håndklæder med store tråer i, 4 blårl. drejels ser-vietter, 2 gl. blårl. duge med store tråer, 1 par blårl. lagener nr. 1, 1 par dito bedre lagener nr. 2, 1 par slettere dito nr. 3, 1 enkelt hørl. lagen, 1 tobredde høgarns drejelsdug $4\frac{1}{2}$ al. lang, 2 blårl. duge med store tråer i, 2 bygkorns blårgarns drejlsduge og 2 blårl. dito med store tråer i, 1 par finere blårl. lagener nr. 4, 1 stor hørl. pudevår og 1 dito mindre med bindler i, 1 gl. blårl. dug med store tråer i, 6 stk. med gul lærred overtrækket stole, 1 tavle med glas, 1 liden tebakke, 1 glaspyramide, 1 stor tintepotte med fad, 1 mindre dito uden fad, 1 lidet tebræt og 1 brun stenmælkepotte samt 2 overtekopper, 1 liden glascaraff, 1 liden bliktedåse, 1 stort spejl i sort ramme, 2 glasflasker og 2 store stenmuncker, 1 kobbertragt, 1 brunmalet egekiste med 4 jern over samt behørig lås og håndgreber. Deri: 1 blakket stoffes-skørt, 1 sribet silketøj afstivet fruentimmerkjortel med gul under-foder, som enkemanden angav at være den sl. kones søsterdatter Anna Margrethe Jonasd. tilhørende og efter hendes sl. moder at have arvet, blev derfor ej vurderet. 1 fiskebens sribet tøjs bøjel skørt, 1 fiolet stoffes adriene, 1 sribet Dantzig tøjs dito, 3 al. frynser, 1 af-stivet caschet, 1 grå og hvidsribet taftes adrienne, 1 gl. cartuns trøje, 1 fiolet cartuns contouche, 1 blåsribet lærredsskørt, 1 sort klæde-skørt, 1 silketøjs stoppet klokke, 1 blå og rød zirses adrienne med hvid lærreds underfoder, 1 sribet giengangs contousche, 1 sort bjørneskindsmuffe, 1 stolpesengested af fur med himmel og carnisse til at udtrække, derom 6 stk. omhæng med over- og underkappe samt sengedækken alt af grå sars. I sengen 1 blå tavlet tøjs overtrækket overdyne, 1 olmerdugs overdyne med røde striber, 1 dito med blå striber, 1 gl. bulster dynevår med blå striber, 1 blåsribet olmerdugs hovedpude, 1 bulster dito.

I dagligstuen: 1 furebord med slagseng under, hvori ej fandtes

Bundgarn efter pennetegning i Utzons mek. Net- og Garnfabrik, København. Sikkert før 1900. Tegningen viser rad og hoved udsat ved pæle. Fra hovedpæl C udgår hovedtovet. Garnet er af samme type som de i teksten beskrevne.

Nationalmuseet fot.

noget, 1 lidet furemadskab med lås, 1 lidet brunmalet hængeskab med lås, hvori ej fandtes videre end børnenes klæder, 1 liden pyramide, 1 egehalvkiste med 3 jern over låget samt lås og håndgreb, 2 bøgesædestole, 1 liden lænestol med halmsæde, 1 spinderok, 1 jernbilæggerkakkellovn på jernfod, 1 lidet natskrin, 1 furskammel, 1 gl. skaksengested, derom 3 stk. blåprikket hjemmegjort tøjs omhæng og 1 dito kappe, i samme seng: 1 blåstribet olmerdugsoverdyne, 1 brunstribet bulsterunderdyne, 1 dito med blå striber, 2 hovedpuder med stribet lærredsovertræk, 2 olmerdugs hovedpuder med røde striber, 1 enkelt brunstribet bulster dito, 1 par blårl. lagener. I den lukte seng: 1 gråstribet vadmelsunderdyne, 1 gl. blåstribet olmerdugsoverdyne, 1 gl. dito, 1 rødstribet olmerdugshovedpude, 2 gl. bulsterpuder, 1 par blårl. lagener, 2 hyldefjæl.

I et kammer ved bmt. dagligstue: 1 øltrilling nr. 1, 1 dito halvtønde nr. 2, 1 sav, 1 stegespyd, 1 garnvinde, 1 æske med 2 bor, 1 borskraft, 1 huggejern, 1 hammer og videre jernragelse, 2 hægter, 1 stk. bøjet stangjern.

I spisekammeret: 1 ølhalvtønde, 1 glaslygte, 1 liden grynkube og 1 trælusestage med messingpig, 1 messingstrygejern uden bolt, 1 tinkovs med låg, 1 par brækkelig tinlysestage, 1 engelsk tinfad vog 5 pd., 4 stk. crontins og manggods fade vog 11 pd., 8 tintallerkener og 2 dito bægere vog 6 pd., 2 gl. sølvskeer vog 6 lod.

I det køkken ved uderste stuen: 1 kobberkedel vog 3 pd., 1 mindre dito vog 1½ pd., 1 kobbertekedel, 1 gl. mindre dito, 1 malmgryde vog 6 pd., 1 kobberdørslag, 1 kobberfyrfad, 1 messinggrivejern, 1 par messinglysestage med jernlysesaks, 1 kobbernatbækken, 1 firhjørnet jernbradepande, 1 liden rund dito, 1 rund kokkekniv, 1 rist, 1 ildklemme, 1 trefod, 1 kobberkedel i grube på ungefær 1 fj. rum vog 12 pd., 1 stor jerngryde, 1 mindre dito.

I brøggeret: 1 kobberbrændevinskedel i grube på ungefær ¾ tønde rum med behørig hat, låg, piber og tønde vog 4 lispd., 1 furbrøggerkar på ungefær 4 tdr. rum, 3 gl. tønder, 3 stripper og 1 hakkebræt, 1 øltragt og 1 smørotting samt 1 kærne og 1 skammel, 3 trug og 2 sold, 4 drankankere.

På loftet: 1 gangstol, 1 dejnebalje, 1 flatte, 2 løbe og 2 grynkuber, 1 gl. tønde og 2 halvtønder, 1 skagefod, 1 garnvinde og 3 væggeskurve.

I den sønderste salterbod: 7 gl. tønder, 1 lidet egebryggerkar, 1 lidet fur dito, 1 stort furlagekar, 1 egeså med jernører, 1 glibkar, 1 lagtræcht (lagetragt), 9 gl. tønder.

I tjærehuset: 1 tjærekedel i grube på ungefær 2½ tønde rum vog 3 lispd. og 12 pd.

I den nordre salterbod: 4 lagfade, 6 gl. tønder, 1 drøsekiste, 1 liggetrug og 1 styrtebalje, 1 feltseng og 3 gl. tønder, 9 stk. gamle fjæl, 19 bøgefjerdinger, 4 bøgehalvtønder, 1 vindbom, 24 stumper fjæl, 1 sav, 1 stige, ungefær ½ læst spansk salt, som ved udmålingen, da det var blevet solgt ved auktion, befandtes at være 13 tønder og 7 skp., ligeså ungefær ½ læst fransk salt, som ved udmålingen, da det blev solgt, befandtes at være 1 læst.

I karlenes kammer: 1 grå vadmelseoverdyne, 1 gl. bulster dito, 2 gl. hovedpuder, 1 par blår. lagener, 1 slibesten med træaksel, 4 nedgarn.

Hermed er registrerings- og vurderingsforretningen tilendebragt i

første omgang, idet bundgarnene ved Anne Tyrestrups død var sat i fjorden og fik lov at stå der vårfiskeriet ud, til de den 20. juni blev taget op. Da fiskeredselet »således ved fiskeriets ende var kommen på landet, blev det . . . ved de 2 kyndige fiskermænd Anders Andersen Hastrup og Povl Larsen Skavbo i Nibe vurderet.« Det skal bemærkes, at ved vurderingen af disse specielle effekter går man ud over byens sædvanlige vurderingsmænd og tager sin tilflugt til specialister. Da fiskeredskabet har en ganske speciel interesse for Nibes vedkommende, skal vurderingen her anføres i sin helhed med de ansatte summer. Det kan bemærkes, at de 4 nedgarn, der fandtes i karlenes kammer, ansattes til 2 mk.

Bundgarn: 1 bondgarn nr. 1 11 rdr., 1 dito nr. 2 7 rdr., 1 dito nr. 3 7 rdr., 1 dito nr. 4 3rdr. 2 mk., 1 dito nr. 5 1 rdr. 2 mk., 1 dito nr. 6 3 rdr., 1 dito nr. 7 2 rdr., 1 dito nr. 8 3 rdr., 1 dito nr. 9 1 rdr., 1 dito nr. 10 2 rdr., 1 dito nr. 11 2 rdr., 1 dito nr. 12 1 rdr. 4 mk., 1 dito nr. 13 1 rdr. 4 mk.

1 bondgarnsrad nr. 1 80 masker dyb 5 rdr., 1 dito nr. 2 80 masker dyb 2 rdr. 2 mk., 1 dito nr. 3 2 rdr., 1 dito nr. 4 1 rdr., 1 dito nr. 5 1 rdr. 4 mk., 1 dito nr. 6 1 rdr. 2 mk., 1 dito nr. 7 1 rdr. 2 mk.

80 snese garnsten à snesen 3 sk. er 2 rdr. 3 mk., 1 vindbom med tov og ring 1 rdr., 13 bondgarns hovedreb 3 mk., 1 halv tønde tjære i 2 tønder 1 rdr., 1 gl. sejl med loll og mast 1 mk. 8 sk., 1 sejl egeloll med mast og sprød samt stav og agtømme alt for 1 rdr. 2 mk., 1 fiskerkåg med sejlbjælke 16 rdr.

Bomstæg: 1 tylt stæg nr. 1 5 mk., 1 tylt dito nr. 2 5 mk. o. s. v., til 1 tylt dito nr. 18 5 mk.

Radstæg: 1 tylt stæg nr. 1 2 mk. til 1 tylt dito nr. 7 2 mk., 1 tylt radstæg 1 mk., 9 stumper stæg 12 sk., 2 roere og 1 bådshage 1 mk.

Skiftets samlede vurderingssum beløber sig med husejendommen iberegnet til 486 rdr 4 mk. 8 sk.

Indboet vil først få sin fulde interesse i det øjeblik, det sammenstilles med en række andre skifter fra forskellige sociale lag i Nibe. En sådan sammenstilling ville være af stor værdi for kulturhistorien, men går ud over rammerne af nærværende fremstilling. I al almindelighed skal her bemærkes, at boet viser karakteristiske træk for Nibe i denne periode, men at det afgjort må henregnes blandt de rigere

i byen. Det, der har speciel interesse i denne forbindelse, er de effekter, der tjener fiskeriet og fangstens behandling.

I mandtallet 1747 karakteriseres Niels Gielstrup ved følgende oplysninger: »Boer i sin egen gård, nærer sig af fiskeri, mådelig tilstand.« Han har i modsætning til de fleste andre i samme gruppe ikke taget borgerskab. Hvornår han har giftet sig med Anders Spangbergs enke er ikke oplyst. I februar 1743 er han dog i ægteskab med hende ifølge en regning fra medsvogeren Gudde Andersen i Klitgård. I skiftebehandlingen nævnes han gentagne gange som studiosus, og det ses af skiftet efter fhv. byfoged Søren Aagesens enke (1748 29 juli ff.), at han bl. a. har virket som informator for deres efterladte søn fra påske til mikkelsdag 1749 for at præparere ham til mesterlektie i Aalborg latinske skole. Hvad han har bragt med i ægteskabet, er sikkert ikke synderligt meget. Fiskeriet var således enkens part, idet hun i stadbogen 1742¹²) registreres for 13 bundgarnstader, som hun har i leje af borgmester Grotum i Aalborg, kommerceråd Hans J. Gleerup og hovedgården Lundbæk. Det svarer præcis til det antal bundgarn, der registreres i boet.

Mandtallets oplysninger om Niels Gielstrups virksomhed er, som det fremgår af boets registrering, ikke fyldestgørende. Foruden fiskeri har han i en vis udstrækning behandlet fangsten i sine salterboder, der viser et omfattende udstyr til sildenes behandling. Uden at komme ind på en nærmere udredning af fremgangsmåden ved saltningen skal bemærkes, at drøssekisten er en stor beholder, hvori sildene *drösses*, d. v. s. styrtes ud uden orden og blandes med en passende mængde salt. Denne fremgangsmåde anvendes, når fangsterne er så rigelige, at den normale saltning ikke kan holde trit dermed. Lagefade og lagekar samt andre kar og baljer tjener til opbevaring og transport af saltede sild og lage i salterhuset, hvor sildetønderne, før de slås til, bliver fyldt op med sild og lage. Lagetragten anvendes ved denne påfyldning. Ved begyndelsen af fiskeriet har der, som registreringen viser, været et vist lager af pakkemateriale bestående af gamle og nye tønder, halvtønder og fjerdinge samt noget spansk og fransk salt. Af boets bortskyldige gæld ses, hvor saltet kommer fra, og hvilken kvalitet det er. Til forårsfiskeriet i 1748 har købmand Jens Klitgaard i København leveret 1 læst St. Ubes-

salt og 9 tdr. fransk salt. Mindre partier salt er blevet leveret af købmand Anders Fildt i Nibe, i marts 1748 således 4 tønder fransk salt, i maj 2 tdr. fransk salt, af købmand Niels Andersen Færk i Nibe, der i september 1748 leverer 9 tdr. fransk salt, samt af købmand Niels Pedersen Taastrup med 3 tdr. St. Ubes-salt i oktober 1748. Heraf var St. Ubes-salt fra bugten ved Setubal i Portugal det bedste til konservering af sildene.

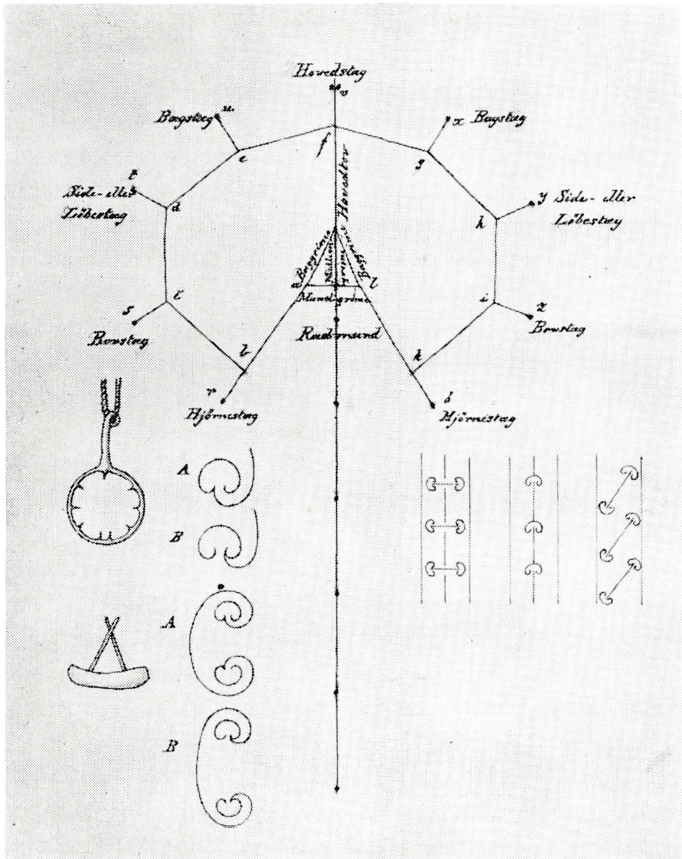
Det nødvendige mandskab til sildesaltning, nemlig saltere, gællekoner, bødkere m. m., oplyser skiftet intet om. Som leverandør af tomtræ til sildesaltning har bødker Niels Sørensen i Nibe fungeret. 20. maj 1749 leverer han 1½ læst træ i enkelte fjerdinger og »sinder« for 2 mk. 6 sk. Sildesaltningen er da formodentlig blevet fortsat i vårfiskeriet.

Der var to andre måder at konservere sild på, ved tørring og røgning. Til at forestå tørringen af sild fandtes i byen særlige sildehængere (registreret i kopskattefortegnelsen 1720). Sildene anbragtes parvis på snore, der var udspændt mellem lodrette stolper, og tørredes i vinden. Om Gielstrup har brugt disse konserveringsmetoder for sin egen silde vedkommende, ses ikke utvetydigt, men det er troligt, da der af »ædende varer på loftet« findes bl. a. nogle få vindtørre og røgede sild, »som enkemanden erklærede at være anført blandt de ferske sild, som i dette år er fisket.«

Tjærehuset, som af inventar blot indeholder en stor, indmuret tjærekedel, har været beregnet til tjæring af fiskegarnet og altså et vigtigt medium i fiskerierhvervet. To gange om året forud for de to fiskesæsoner forår og efterår måtte garnene tjæres for ikke at blive ødelagt ved det lange ophold i vandet. Tjæren ses ham leveret af købmand Erik Spendrup i Aalborg med 6 tdr. i november 1748.

Vi kommer nu til fiskeredskabet, der aldeles overvejende består af bundgarn. De 4 nedgarn, der findes i karlekammeret, har også været til sildefiskeri, men spiller kun en forsvindende rolle. De har utvivlsomt været brugt som sættegarn om efteråret, hvor bundgarnsfiskeriet ikke var så intensivt.

Ved andre skifteforretninger fra Nibe i denne periode anføres de enkelte bundgarn med deres maskedybde, der varierer alt efter stedet i bredningen, hvor de sættes. Ved registreringen her er der angivet

Skematisk tegning i H. Krøyers ms. (KB Collin saml. 294, 4to, 7008. Limfjordsfiskeriet). Bundgarnets hoved og rad med enkeltheder angivet. I nederste halvdel skematiske tegninger af bundgarnenes sættemåde. T. v. tegning af pærling med tov. Ca. 1840.

Nationalmuseet fot.

maskedybde ved de to første bundgarnsrad. Den skiftende vurderings-
sum for de enkelte bundgarn og bundgarnsrad forklares ikke blot
ud fra størrelsen (dybden) på garnene, men er først og fremmest ud-
tryk for garnenes alder. Efter nogle sæsoners brug var garnene stærkt
slidte, og værdien af dem måtte nedskrives.

Bundgarnene registreres efter deres to hovedbestanddele. Den første
hovedbestanddel, bundgarnet, der svarer til garnets hoved eller bom,

er en nyreformet garnfold med lodrette vægge og vandret bund fast forbundet. På overgangen mellem væg og bund er fastsyet et reb eller line forsynet med garnsten, der er stropet på. Disse garnsten tjener til at holde bundgarnet udspændt på fjordbunden. Den lodrette garnvæg holdes i stilling af en række klejne pæle, stæg, som man i reglen kunne støde og vrikke ned i fjordbunden. Rebstropper fra garnvæggens overkant til stægene holder garnfolden udspilet. Samme formål tjener hovedrebet, der først og fremmest holder munden eller indgangen til garnfolden åben¹³). Den anden hovedbestanddel i bundgarnet er raden, en lodret garnvæg, sat ved stæg og forneden forsynet med garnsten, så den holdes udspilet i vandet. Raden løber vinkelret ind imod, men ikke helt ind til bommens munding. Den tjener til at lede sildestimerne ind i hovedgarnet.

Til røgtning af bundgarnene anvendes de fladbundede limfjordskåge, der enten stages og roes med årer eller drives frem med sprydsejl. En bådshage er et uundværligt redskab om bord. Dengang og senere regnedes 12 bundgarn for en kågs fiskeri, hvilket vil sige, hvad der var overkommeligt og økonomisk at røgte med en kåg og en normal besætning på to mand. Niels Gielstrup har ikke selv været aktiv i fiskeriet, men har haft Christen Hansen Tyrestrup til løderkarl. Han har altså været ansvarlig for garnenes udsætning, tjæring, nødvendig reparation, daglige røgt, fangsternes hjemtransport og garnenes optagning, tørring og eftersyn ved sildesæsonens ophør. For dette fik han som sin lod 9. parten af det samlede fangstudbytte. Om reparationer af garn og materiale hertil giver skiftet visse oplysninger. Materialerne kan dog også være til fremstilling af nye fiske-redskaber. Om løderkarlens egen indsats på dette område oplyser en regning, hvorefter Gielstrup er ham skyldig 2 rdr. 5 mk. 12 sk. »for hamp at rede til vårfiskeriet 1749.« Materialerne er som her hamp eller hør, der indførtes fra Østersøområdet, hvad betegnelser som »Rigsk Rægisker hør« eller »Rakisker hør« vidner om. Hampen og hørren får han fra købmænd i såvel Aalborg som Nibe. Der bruges ret betydelige mængder af hamp, mens forbruget af hør er mere beskedent. 16. oktober 1748 får han således leveret 18 sten hamp fra Aalborg, 27. maj samme år 1 sten hamp fra Anders Fildt og 8. juni endnu 1, i oktober yderligere 3 sten hamp. 1 sten hamp = 21 skålpund hamp.

Ved optagning af garnene skulle stægene også fjernes. Det gjaldt ialtfald om efteråret, for at de ikke skulle blive bortført eller ødelagt af is. I reglen kunne man hive dem op med hænderne, men skete det, at stægene knækkede, var det vigtigt at få stumpjerne op, fordi sådanne »blinde« pælestumper kunne være farlige for garnene, der kunne blive sønderrevet af dem. Til optagning af »blinde« pæle anvendtes en »pælering«, en smedet jernring med pigge eller takker, der borede sig ind i træet, når den først var lagt ned over pælestumpen. Fra ringen gik en tovende op til en vindebom, der var anbragt i enden af kågen; med håndspager drejedes vindebommen og pælen heves op. En sådan pælering med bom og tov fandtes også i Niels Gielstrups besiddelse.

Fangstudbyttet ville man gerne vide besked med. Det volder imidlertid de største vanskeligheder, såsnart man kommer et stykke tilbage i tiden. Fiskeristatistikken er ikke så forfærdelig gammel, og fra dens første periode klages der over, at det er vanskeligt at få pålidelige oplysninger, da »mange Fiskere ere baade uvillige og ude af Stand til at opgive Indtægten af deres Fiskeri i et heelt Aar, da de som oftest bruge deres daglige Fortjeneste til deres Families Underhold og ikke holde noget Regnskab eller gjøre nogen Optegnelse om, hvad de have fortjent. Imidlertid kan man altid være overbeviist om, at Fiskerne opgive mindre Beløb, end de egentlig have fortjent, og som oftest større Udgift til deres Redskaber, end der er medgaaet,« som kontrolløren over Limfjordsfiskerierne, kammerråd B. Andersen i Tisted udtaler i 1865¹⁴). Ved denne skifteforretning er det imidlertid så heldigt, at man vedtager at føre regnskab over fiskeriudbyttet dagligt hele sæsonen igennem for at lade det indgå i boet ved den endelige opgørelse. Til at føre dette regnskab udser man købmand Anders Christensen Fildt, der selv er kreditor i boet. Hans holdte kontrabog konfereres med enkemandens hovedbog 7. juli. Niels Gielstrup har altså også ført regnskab over udbyttet.

For Anders Fildt blev denne regnskabsføring ikke udelt behagelig. Der løb rygter om i byen, at alt ikke var gået korrekt til, så der var sket underslæb. 8. august måtte skifteforvalteren efterlyse nøjere oplysninger om fiskeriet »for at forekomme al svævende vranghed og urigtighed, som snak om iblandt folk rollerer, dels for at dæmpe

slig løgnagtig påsagn, som af et malicieux skarnagtig menneske kan være foredraget.« Anders Fildt svarede hertil, at »ingen ærlig menneske skal kunne med sandhed sige, godtgøre eller bestå, at han ved fiskeriet i ringeste måde har præjudiceret sig til nytte i ringeste måde for en dansk skilling.« Da Gudde Andersen fra Klitgård, der var gift med Anne Tyrestrups søster, ikke erklærede sig tilfreds hermed, men ville have Niels Gielstrup og hans løderkarl til at aflægge ed og gøre regnskab for, »hvad sild de har fisket og hvo samme har fået,« kommer det til en skarp ordveksling mellem ham og Anders Fildt. Gudde Andersen ville gerne vide, om Anders Fildt »var ved kågen hver dag, og om hvor mange vol sild de havde hver gang og hver mands navn, der fik dem ved dag og datum.« Hertil svarede Anders Fildt, »at således som han i sin indgivne regning i sterfboet havde indgivet, har han gjort rigtighed for dem; angående sildene hvo dem har fået, har både han selv og andre fået dem, mange af dem er solgt til udenbys bønder og andre, som han aldrig har kendt, der og var lige meget, når betalingen kom sterfboet til nytte.« Trætten mellem de to henvises til privat søgsmål. I øvrigt var Anders Fildts regnskab konformt med Niels Gielstrups hovedbog.

Da regnskabet som sagt er temmelig enestående, skal det her anføres in extenso. Man vil herigennem kunne følge fangstudbyttet dag for dag og dagsprisen på sild. Det skal bemærkes, at beregningen sker i vol (ol = 80 stk.).

Slutsummen opgives i regnskabet til 2949 vol og den samlede indtægt heraf til 270 rdr. 1 mk. 14 sk. Som nævnt er sammenligningsmateriale vanskeligt at finde og da især fra dette århundrede. Det kan vel have sin interesse at anføre, hvad købmand Peder Kold i Nibe opgiver om sildefiskeriets størrelse fra begyndelsen af det følgende århundrede¹⁵). Kolds oversigt omfatter årene 1812-32 og anfører det beregnede gennemsnitsfiskeri af en kåg med 12 à 14 bundgarn samt gennemsnitspriserne af sildene. Mens de sidste svinger meget stærkt og her udelades, ligger fangstmængden i vårfiskerierne ret konstant bortset fra et meget højt resultat i 1828 og de meget stærkt aftagende år derefter, hvor sildefiskeriet går sin ruin i møde. Her anføres blot fangstudbyttet for de første ti år. Fangstmængden angives i ol. 1812: 3660, 1813: 6130, 1814: 5600, 1815: 2540, 1816:

Contrabog over i dette vårfiskeri 1749
 på hvis ferske sild, som er fisket med sr. Niels Gielstrups fiskerkåg:

$\frac{6}{4}$	20	vol	à	8	sk.	$\frac{2}{5}$	31	-	-	8	-	—	37	-	-	9	-
$\frac{7}{4}$	9	-	-	8	-	—	28	-	-	8	-	$\frac{27}{5}$	48	-	-	10	-
$\frac{9}{4}$	$1\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{3}{5}$	$2\frac{1}{2}$	-	-	8	-	—	47	-	-	9	-
$\frac{10}{4}$	3	-	-	8	-	$\frac{4}{5}$	14	-	-	8	-	$\frac{28}{5}$	15	-	-	9	-
—	2	-	-	8	-	—	29	-	-	8	-	—	65	-	-	$9\frac{1}{2}$	-
$\frac{11}{4}$	7	-	-	8	-	$\frac{5}{5}$	20	-	-	8	-	$\frac{29}{5}$	41	-	-	10	-
—	$1\frac{1}{2}$	-	-	8	-	—	227	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	—	18	-	-	10	-
$\frac{12}{4}$	$4\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{6}{5}$	31	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{30}{5}$	16	-	-	10	-
—	7	-	-	8	-	$\frac{7}{5}$	11	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	—	28	-	-	10	-
$\frac{13}{4}$	15	-	-	10	-	$\frac{8}{5}$	20	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{31}{5}$	21	-	-	10	-
—	$43\frac{1}{2}$	-	-	8	-	—	3	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{1}{6}$	30	-	-	10	-
$\frac{14}{4}$	4	-	-	8	-	$\frac{9}{5}$	30	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	—	5	-	-	10	-
—	11	-	-	8	-	—	8	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{2}{6}$	31	-	-	10	-
$\frac{15}{4}$	$4\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{10}{5}$	13	-	-	9	-	—	7	-	-	10	-
—	$1\frac{1}{2}$	-	-	8	-	—	9	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{3}{6}$	17	-	-	10	-
$\frac{16}{4}$	$6\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{11}{5}$	$21\frac{1}{2}$	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	—	24	-	-	10	-
—	$1\frac{1}{2}$	-	-	8	-	—	12	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{4}{6}$	43	-	-	12	-
$\frac{17}{4}$	7	-	-	8	-	$\frac{12}{5}$	20	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	—	$11\frac{1}{2}$	-	-	10	-
$\frac{18}{4}$	28	-	-	8	-	—	8	-	-	$8\frac{1}{2}$	-	$\frac{5}{6}$	14	-	-	12	-
—	180	-	-	8	-	$\frac{13}{5}$	14	-	-	9	-	$\frac{6}{6}$	$23\frac{1}{2}$	-	-	12	-
$\frac{19}{4}$	13	-	-	8	-	$\frac{14}{5}$	7	-	-	9	-	$\frac{7}{6}$	15	-	-	10	-
$\frac{20}{4}$	18	-	-	8	-	—	8	-	-	9	-	—	7	-	-	12	-
—	$4\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{15}{5}$	18	-	-	9	-	$\frac{8}{6}$	13	-	-	10	-
$\frac{21}{4}$	$10\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{16}{5}$	41	-	-	9	-	—	6	-	-	12	-
—	$8\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{17}{5}$	$12\frac{1}{2}$	-	-	9	-	$\frac{9}{6}$	14	-	-	10	-
$\frac{22}{4}$	147	-	-	8	-	$\frac{18}{5}$	113	-	-	9	-	$\frac{10}{6}$	9	-	-	10	-
—	4	-	-	8	-	—	49	-	-	9	-	$\frac{11}{6}$	$7\frac{1}{2}$	-	-	12	-
$\frac{23}{4}$	98	-	-	8	-	$\frac{19}{5}$	11	-	-	9	-	$\frac{12}{6}$	20	-	-	10	-
$\frac{24}{4}$	5	-	-	8	-	—	4	-	-	9	-	$\frac{13}{6}$	5	-	-	12	-
$\frac{25}{4}$	$150\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{20}{5}$	21	-	-	9	-	$\frac{14}{6}$	16	-	-	10	-
—	140	-	-	8	-	$\frac{21}{5}$	30	-	-	9	-	$\frac{15}{6}$	7	-	-	12	-
$\frac{26}{4}$	$29\frac{1}{2}$	-	-	8	-	—	4	-	-	9	-	$\frac{16}{6}$	10	-	-	10	-
—	63	-	-	8	-	$\frac{22}{5}$	28	-	-	9	-	$\frac{17}{6}$	11	-	-	10	-
$\frac{27}{4}$	7	-	-	8	-	$\frac{23}{5}$	12	-	-	10	-	$\frac{18}{6}$	4	-	-	10	-
$\frac{28}{4}$	$8\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{24}{5}$	$11\frac{1}{2}$	-	-	10	-	$\frac{19}{6}$	8	-	-	12	-
$\frac{29}{4}$	32	-	-	8	-	—	30	-	-	10	-	$\frac{20}{6}$	3	-	-	10	-
$\frac{30}{4}$	$14\frac{1}{2}$	-	-	8	-	$\frac{25}{5}$	73	-	-	9	-						
$\frac{1}{5}$	19	-	-	8	-	$\frac{26}{5}$	89	-	-	9	-						

Ialt 2942 vol.

3700, 1817: 4140, 1818: 3740, 1819: 5170, 1820: 2490 og 1821: 5420. Som det vil ses ikke så overvældende stor afvigelse fra Gielstrups udbytte.

Udbyttet af Gielstrups vårfiskeri kan ikke siges at være ringe, hvad enten man ser på fangstmængden eller på pengeudbyttet. Imidlertid var det ikke nettoudbyttet. Først fragår løderkarlens part, der udgør 30 rdr 3 sk., dernæst stadepenge for leje af staderne ialt 53 rdr. 5 mk. 4 sk. Stadaefgiften blev hovedsageligt betalt i rede penge, men 3 rdr. 2 mk. dog i form af en tønne sild (stadesild). Dernæst folkeløn 18 rdr. 3 mk. 6 sk., stæg for 4 rdr. 5 mk. samt vognkørsel for 4 rdr. 4 mk. 6 sk. I alt beløber det sig til 112 rdr. 5 sk. Hertil kommer yderligere kågtold, som hver fisker måtte betale af sin båd. Den beløb sig i dette tilfælde til 4 mk. Og endelig måtte der erlægges helligdagsbøder »for bededagsaften, da de var ude at fiske over den tilladte tid« 1 rdr. 3 mk.

I den almindelige helligdagsforordning, der var nedlagt i Danske Lov og senere i helligdagsanordningen af 12. marts 1735, var der sket en ændring for Nibes vedkommende gennem reskript af 3. marts 1741¹⁶), fordi det »med deres Bundgarns Fiskeri har saadan Beskaffenhed, at, naar Vinden og Vandet tilligemed Vejret ere føjelige, der da kan fiskes saa mange Sild paa eet Vandskifte eller een Røgtning, som ellers ikke en hel Uge igjennem, saa at det er højst fornødent at Garnet opvartes paa rette Tide, og naar Vejret vil tillade at befare Fjorden.« Det tillodes derfor fiskerne at forrette deres arbejde til lands og til vands på helligdage, et tydeligt vidnesbyrd om betydningen af fiskeriet i Limfjorden. Undtagen var blot påske-, pinse- og bededag. Senere må dette reskript være ændret eller fortolket lempeligere, for de to første dage i Niels Gielstrups fiskeri falder 1. og 2. påskedag, mens der på bededag, 2. maj, sker to røgtninger. Det må være anden røgtning, der trækker så længe ud, at der sker helligbrøde.

I øvrigt er det nok ikke blot disse direkte udgifter ved fiskeriet, der har belastet enkemanden. Der gik utvivlsomt en hel del mere med i husholdningen i sildesæsonen. Bl. a. synes forbruget af tobak og brændevin at være forøget. Af købmandsregninger i de forskellige skifter fra denne tid ses hyppige indkøb af de to nævnte varer netop

i fiskesæsonerne. I Gielstrups skiftehandling er anført en regning fra Anders Fildt, der skriver sig fra det foregående år, 1748. Her sker der den 1. marts indkøb af 2 pd. tobak, 8. april 2¹/₄ pd., 27. maj 1 pd., 8. juni 3 pd., og næste indkøb finder først sted i høstfiskeriets sæson, hvor der 18. september indkøbes 2¹/₂ pd. tobak. Brændevin behøvede Gielstrup ikke at købe. Han brændte selv, som brændevinstøjet i brøggerset vidner om.

Ved gennemgangen af boets effekter blev det bemærket, at de placerede boet blandt de bedre i byen på denne tid. At man i Anne Tyrestrups husholdning også har ført sig standsmæssigt, fremgår af en regning fra købmand Thomas Thoersen, hvoraf her som prøve gengives posterne fra oktober, november og december 1748:

3. oktbr. $\frac{1}{2}$ \bar{u} sukker 1 mk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} ingefær 6 sk., 4 oktbr. 1 fkr. kommen 24 sk., $\frac{1}{4}$ \bar{u} spiis kommen 5 sk., 17. oktbr. 1 bog papir 10 sk., 24. oktbr. 2 al. sort rask à 28 sk., 3 qter bred dvelick 12 sk., $\frac{1}{2}$ al. lybsk lærred 6 sk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} ingefær 6 sk., $\frac{1}{4}$ \bar{u} allehånde 9 sk., $\frac{1}{4}$ \bar{u} peber, 9 sk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} candix 1 mk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} rosiner 5 sk., 28. oktbr. 1 fkr. kommen 1 mk. 8 sk., 9. novbr. $\frac{1}{2}$ \bar{u} sukker 14 sk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} andam 5 sk., lackemoes 2 sk., 17 novbr. 4 mkr. hummel à 8 sk., knappenål 2 sk., 26. novbr. $\frac{1}{2}$ \bar{u} sukker 14 sk., 2. decbr. 1 rulle tobak 6¹/₄ \bar{u} à 19 sk., 1 stk. smal bindel 3 sk., 6. decbr. 2 evangelier à 6 sk., 1¹/₂ al. rye à 30 sk., 16. decbr. 4¹/₄ al. rye à 29 sk., 1 al. ubleget lærred 9 sk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} candix 1 mk., 1 stk. smal, hvid bindel 3 sk., 1 stk. bred dito 4 sk., 18. decbr. $\frac{1}{2}$ \bar{u} blank candix 1 mk., 2³/₄ al. flonel à 30 sk., 22. decbr. $\frac{1}{4}$ \bar{u} peber 9 sk., $\frac{1}{4}$ \bar{u} alhand 9 sk., 1 \bar{u} svesker 5 sk., $\frac{1}{2}$ \bar{u} annis 6 sk., knappenåle 2 sk. — Det karakteristiske ved regningen er de hyppigt genkomne indkøb af krydderier og tilsvarende varer.

Et andet udtryk for Niels Gielstrups standard fås gennem hans henvendelse til skifteforvalteren efter auktionens holdelse 1. juli. Eftersom boets effekter nu var bortsolgt, og han »hverken havde at ligge eller sidde på«, måtte han se sig om efter et andet logi og mente ikke, at han kunne udkomme med ringere end 1 rdr. ugentlig »til spisning og logementes bekostning med klæde, tvæt etc.« Dette beløb ønskede han da stillet til rådighed indtil skiftets endelige slutning. Hertil måtte dog skifteforvalteren svare, at »siden egnens beskaffen-

hed ikke ansås så kostbar som på andre steder«, og dødsboets tilstand heller ikke var sådan, at det kunne bebyrdes med store udgifter, måtte han lade sig nøje med 4 mk. ugentlig.

Vi når hermed frem til skiftets endelige skæbne. Det gik som i mangfoldige andre dødsboer i Nibe i disse år, at fordringerne i boet langt overstiger boets samlede værdi. Selv i gunstigere tilfælde er fordringerne i reglen så store, at man skrider til som her at sætte løsøre og fast ejendom til auktion. På denne måde gør man i virkeligheden ende på den erhvervsvirksomhed, der har været udøvet det pågældende sted, og tvinger de efterlevende til at begynde helt forfra — i reglen med tomme hænder. Mange familier blev ved dødsfald helt slået ud og måtte se at finde sig til rette i daglønnernes eller de subsistensløses rækker. I mange tilfælde skulle man synes, at det for alle parter havde været bedre at lade produktionsapparatet forblive intakt og have forsøgt at nå frem til en almindelig overenskomst med den efterlevende. Så langt mit kendskab til Nibes forhold i denne periode rækker, finder det dog uhyre sjældent sted. Det normale er, at der holdes auktion.

I den aktuelle sag stiller forholdet mellem aktiver og passiver sig så uheldigt, at Niels Gielstrup endelig 17. oktbr. 1749 føler sig foranlediget til »ganske og aldeles i alle optænkelige måder at frasige sig dette sterfbo efter kgl. maj.s lov og forordning og overlade til skifteforvalteren dets direktion og distribution imellem kreditorerne efter loven.« Først 11. august 1750 foretages endeligt skifte. Efter at den præfererede gæld er fradraget aktiverne, bliver der ialt 96 rdr. 4 mk. 10¹/₂ sk. til rest, der skal fordeles på de resterende fordringer, som ialt udgør 406 rdr. 3 mk. 6 sk. Det giver ved pro kvotadeling 1 mk. 6¹⁷⁹/₂₀₃ sk. for hver rigsdaler.

Således viser skæbnen sig da omskiftelig og lunefuld. Måske var det ikke uden grund, at fiskerne i Nibe jamrede over deres kår og de anslag, der netop i disse år gjordes på dem fra mange sider.

Noter:

- 1) C. Klitgaard: Nibe Bys Historie indtil 1728, Aalborg u. å. — S. Nygård: Nibe bys historie (anm.), (Jy. Saml. 4: III (1917—19), 224 ff.).
- 2) M(ourier): Forsøg til en Oversigt over de Fiskeriet i Danmark vedr. ældre og nyere Lovregler (T. f. Fiskeri IV, 1870, 170). — VL. Aalborghus m. fl. amters arkiv. Dok. i en trætte mell. Aalborg og Nibe om fiskeriet i Limfjorden 1728—30.
- 3) VL. Viborg stiftamt og Hald amt —1789. Forskelligt vedr. Nibe købstad 1713—88. Nr. 55. Angl. Limfjordskom. — Henvendelsen til kongen sker i febr., 21. marts forklares sagen nærmere for stiftsbefalingsmanden i Viborg.
- 4) T. f. Fiskeri IV, 1870, 171—174.
- 5) T. f. Fiskeri IV, 1870, 175—177.
- 6) I landsarkivet i Viborg findes de ældste skifter fra Nibe samlet i Nibe bys skifteprotokol 1745—83 (B 40—189).
- 7) RA. Aalborg og Viborg stifter rtk.ktr. Edelige angivelser til krigsstyrs og kopskats svarelse af Aalborg og Viborg stifter 1719—20.
- 8) VL. Viborg stiftamt og Hald amt —1789. Forskell. vedr. Nibe købstad 1713—88. Mandtal over indvånerne 1747.
- 9) A. C. Johansen: Aalborgsilden og dens betydning... (Beretninger fra Dansk Biologisk Station, XXXV, 1929, 42).
- 10) VL. Nibe bys skifteprotokol 1745—83, fol. 49b ff.
- 11) De anføres her i samme rækkefølge, men normaliseret bortset fra tvivlsomme tilfælde, hvor den originale stavemåde er bevaret. Vurderingssummerne er her udeladt.
- 12) RA. Limfjordskom. af 1741 ff. Besigtigelsesstadebogen.
- 13) En mere detaljeret beskrivelse af bundgarnet vil fremkomme i mit ovennævnte arbejde. Iøvrigt kan her henvises til den gengivne illustration og til beskrivelse og afbildninger i *Drechsel*: Oversigt over vore Saltvandsfiskerier, Kbh. 1890, 33 ff.
- 14) T. f. Fiskeri, I (1866), 72—73.
- 15) KB. Additamenta 318 b. Købmands Kolds besvarelse af 7. juni 1832 på dr. Henr. Becks forespørgsel fiskerierne i Nibe vedk.
- 16) T. f. Fiskeri, IV (1870), 177.

Forkortelser: VL = Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

RA = Rigsarkivet.

KB = Det kgl. Bibliotek, håndskriftsaml.

Ferslev-huset

Af Oscar Marseen

Himmerland er altid svanger med oldtidsminder, og gang på gang barsler landet og skænker os nye fund.

Et af de største fund i de senere år, et kulthus fra jættestuetid, modtog vi med taknemmelighed for den nye viden om en fjern fortid, det bringer os.

Det meste af den viden, vi hidtil har haft om denne tid, havde vi fra jættestuerne. Navnet er fra en tid, da man antog, at disse kolossalanlæg var bygget af jætter. Nu ved vi, at disse kamre, sat af store sten, er anlagt i yngre stenalder af landets tidligste agerdyrkere og har rummet en bygds eller en slægts døde igennem en lang periode. Når kammeret blev for fyldt, udrømmede man det gravgods, som tidligere gravlagte havde fået med sig, eller skubbede det sammen i en dyngde for at få plads til flere døde. Denne sammenrodning betyder for os, at vi kun sjældent har kunnet få viden om, hvilket af gravgodset, f. eks. lerkarrene, der er ældst.

Det billede, vi kan danne os af jættestuetiden, er en fredelig og rolig tid, hvor folket har haft et overskud af tid og kraft til i fællesskab at anlægge de imponerende gravkamre.

Men freden blev forstyrret. Fra Mellemeuropa trængte et nyt folk ind i Jyllands sydlige, midterste og vestlige egne, gik i første omgang uden om Østjylland og standsede med fortroppen i Sydhimmerland.

Enkeltgravsfolket eller stridsøksefolket kaldes disse indvandrere efter deres gravskik og yndlingsvåben. Det var et beredent halvnomadefolk, som efterhånden underlagde sig de oprindelige indbyggere.

Fremrykningen er sket gradvis, vel sagtens afhængig af, hvor stor modstand der mødtes. Mellem Rold skov og Limfjorden har der været en stærk bygd, som længst holdt stand. Her findes et stort antal jættestuer, mens der ikke kendes grave fra enkeltgravstid. Jo,

dog en enkelt på Signalbakken ved Aalborg. Det er da ikke mærkeligt, at det netop var midt i det område, vi fik det store fund. At fundet blev gjort, skyldtes som sædvanligt det gode samarbejde, Aalborg historiske Museum har med interesserede i amtet.

I sommeren 1959 meddelte arbejdsmand Jørgen Jensen, Ferslev, at han i sin have havde afdækket et stenlag. En besigtigelse gav mig et sug i maven — for mellem stenene lå lerkarskår med jættestuetidens karakteristiske ornamentik. Der var altså en chance for, at det var tomten af et hus fra jættestuetid.

Men en udgravning på daværende tidspunkt ville betyde, at havens buske og træer ville blive ødelagte ved at blive flyttede. Da haven grænsede op til en kartoffelmark tilhørende gårdejer Marinus Rytter, Ferslev, og undersøgelsen også måtte føres derud, aftaltes med begge ejere, at udgravningen udsattes til efteråret.

Findestedet er beliggende ca. 12 km syd for Aalborg på sydskråningen af en holm, der fra øst, mellem Dall og Ferslev, strækker sig ud i Østerås dal. Dalen forløber mod nord og var i jættestuetid en arm af Limfjorden.

I september 1959 begyndte jeg udgravningen sammen med arbejdsmand Carl Nielsen. På et areal af 5×8 m fjernedes det kun 20 cm tykke muldlag, der dækkede stenene, som kun fandtes på den østlige halvdel af feltet. I den vestlige del viste der sig at være en stor, oval nedgravning, som kom til at volde os meget hovedbrud, og som så længe, vi arbejdede i feltet i haven, forårsagede, at vi ikke kunne bedømme, hvad det i virkeligheden var, vi arbejdede med.

Først da undersøgelsen blev ført ud i marken, blev det klart, at det var et nedbrændt hus fra jættestuetid, der lå her.

Men for at føre undersøgelsen ud i marken måtte en hæk først fjernes. Vi er Jørgen Jensen megen tak skyldig, ikke alene fordi vi fik lov til at rasere have og hæk, men også for stor hjælpsomhed og gæstfrihed, og endelig må det heller ikke glemmes, at det er Jørgen Jensens årvågenhed, der er skyld i, at fundet blev gjort. Tak også til Marinus Rytter for tilladelse til at afskrælle marken.

Da kun et 20 cm tykt muldlag dækkede stenlaget i haven, havde vi frygtet, at pløjningen havde ødelagt, hvad der var i marken. Men guderne må have skærmet det, for ploven havde nøjedes med

gang på gang at skure hen over det stenlag, som også lå her. Bare en enkelt gangs dybdepløjning med traktorplov ville have ødelagt alt.

Efter lang tids omhyggelig afpensling viste det sig, at der imellem det enkelte lag af håndstore sten lå en række parallelt liggende forkullede planker med længderetning syd-nord. Imellem og på stenene lå tillige enkelte stykker birkebark. Men det, der gjorde os klart, at vi her stod over for noget stort og usædvanligt, var, at der mellem og under sten og planker kunne ses mundingspartier af mange skønt ornamenterede opretstående lerkar.

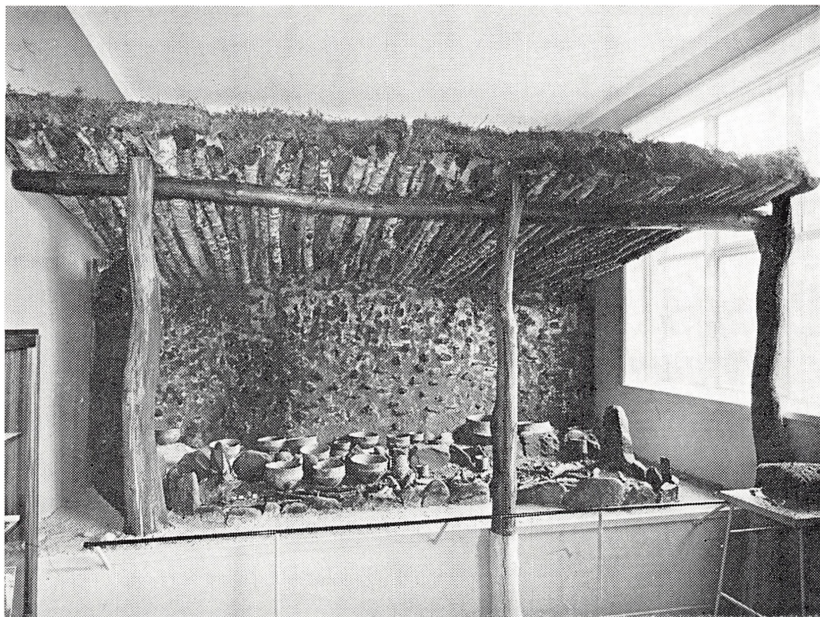
Der var tillige ikke tvivl om, at plankerne og stenene var fra en indstyrtet væg, der lå hen over karrene, og det stod klart, at man her stod over for et meget betydningsfuldt fund, som der måtte sættes alt ind for at få undersøgt på bedst mulig måde. På grund af den fremrykkede årstid, hvor dårligt vejr kunne forventes, var det også tydeligt, at det ville blive en kamp med tiden at få undersøgelsen forsvarligt gennemført. Derfor blev magister Peter Seeberg og arkitekt Poul Brøgger tilkaldt, således at Seeberg og jeg foretog den følgende afdækning og udgravning, mens Brøgger foretog opmåling og rentegninger.

Heldet var med os. I den måned, undersøgelsen stod på, skinnede solen hver dag fra en skyfri himmel.

For overskuelighedens skyld skal allerede her kort nævnes, at huset har været rektangulært, 6×5 meter med åben gavl mod vest og med et 4×1 meter ildsted, en langild, der var indrammet af kantstillede sten på langs i midten af huset.

Den indvæltede væg har bestået af lodretstående ret tætstillede planker, der indvendig og i mellemrummene har været pakket med en mager lerklining og sten. Da vi havde fået den fjernet, fremtrådte langilden tydeligt, markeret med en indramning af mer eller mindre væltede kantstillede sten, inden for hvilke var et trækulslag, hvori lå en del brændt, knust flint. I langilden stod 7 lerkar, nogle af dem med lidt brændt flint i og alle naturligvis lidt sammentrykkede af materialet fra den indstyrtede væg.

Imellem langilden og rillen, hvori væggen havde stået, var et mellemrum på en meter. Her stod på gulvet 27 lerkar i to grupper, med 9 i den østligste og 18 i den vestligste. De sidstnævnte stod ganske

Langgild opstillet i oprindelig størrelse og med de originale sten. Lerkarrene er placeret, som de oprindelig stod i huset. (Aalborg historiske Museum).

tæt, skulder ved skulder, oprejste eller lidt på skrå og alle lidt sammentrykkede. I ingen af dem fandtes der ildskørnet flint, som det var tilfældet med karrene i langgilden.

Da væggen under husets brand er styrtet, har dens top ramt de kantstillede sten om langgilden, som har opfanget det første tryk af så stiv en væg, således at der er opstået et spidsvinklet hulrum. Først senere er væggen langsomt sunket ned og har trykket karrene lidt sammen.

Karrenes sydligste og yderligste placering fulgte en nogenlunde, ret linie, der faldt sammen med basis for de indvæltede planker. Det var indlysende, at her måtte være en vægrille, hvori plankerne havde stået. Det var der også. Et tværsnit ned igennem den afslørede en spidsvinklet nedgravning med lodret side ind mod gulvet og skrånende op og udefter. Plankerne har stået op mod den lodrette side og er derefter blevet pakket med sten udvendig. Det fortæller om

en gennemtænkt bygningskonstruktion. Stenene holder ikke alene plankerne på plads, men fungerer samtidig som dræn, således at en rådningsproces vil ske i bunden af plankerne og ikke, som det ville have været tilfældet uden dræn, på det punkt ved jordoverfladen, hvor de er udsat for størst tryk, og hvor en forrådningsproces vil betyde mindre stabilitet og kortere bevaringstid.

Denne konstatering, sammenholdt med de iagttagelser, som gjordes med østgavlen af bulværk, og som omtales senere, betyder, at vi ikke ensidig må tænke, at der til stenaldermandens bolig blot har været anvendt utildannede grene og stammer. Det er virkelig tildannet tømmer, der har været anvendt. Og det er jo indlysende, at når man havde så teknisk fuldt udviklede flintøkser, der, bortset fra det skørere materiale, er på højde med moderne jernøkser, er de ikke blot anvendt til at fælde træer med.

Østgavlen var markeret med fem forkullede stolperester, der stod med 1,20 meters afstand. Den forkullede skal angav stolpernes form, bedst for de yderste i hver side. Den nordligste, hvis mål var 20×17 cm, var bedst bevaret og kunne efter præparering på stedet medtages til museet. Den var yderst bemærkelsesværdig, idet den var tildannet med en tydelig not. (En rille på langs i en stolpe til at anbringe vandretliggende kantstillede planker i). Det samme kunne iagttages på den sydligste. På de mellemste, der var dårligst bevaret, kunne nogen not ikke ses, men der skal jo også yderst heldige bevaringsforhold til, for at så vigtig detalje endnu skulle kunne iagttages. Men not må der også have været på de mellemste, da den på de yderste vendte ind mod de andre.

Stolper med not angiver i al enkelthed, at imellem de lodretstående stolper, der stod med godt en meters afstand, har siddet vandretliggende kantstillede planker. Bygningsformen benævnes bulværk.

Det vil sige, at vi her har det hidtil ældst kendte bulværk i Norden. Tidligere er det blevet påvist i gravkister fra yngre jernalder og i bygningsdele fra vikingetid, mens man i Biskupin i Polen har udgravet huse i bulkonstruktion fra ca. 600 år f. Kr.

Sporene efter den nordlige langside var svage. Hvor den skulle have været, fandtes den i indledningen nævnte store ovale nedgravning. Det kunne ses, at formålet med nedgravningen har været at

fjerne sten, og det kunne ses, at stenene har været så store, at man har måttet sprænge dem før optagelsen.

Det stenanlæg, der har været her, er yngre end huset og har mest sandsynligt været en af de for Nordjylland karakteristiske storstensgrave fra dolktid. På bunden af gruben, i hvis sider de store sten har stået, lå endnu et urørt lag brændt knust flint, hvilket netop er typisk for disse gravanlæg. Graven er anlagt næsten lige ind til nordre side af langilden, men heldigvis dog ikke så tæt, at den har ødelagt langilden eller de stolpehuller, hvor husets midtersuler (tagbærende stolper) har stået. Selv om nedgravningen har ødelagt mange spor af husets nordside, fandt vi dog beviser nok på, at også her har stået tæt med lerkar.

Det kan sandsynliggøres, at stenene blev fjernet omkring 1868, da jernbanelinien Randers-Aalborg blev anlagt. Da raseredes mange stenanlæg til brug til skærver m. m. Marken er først blevet opdyrket omkring ved århundredskiftet og havde indtil da ligget i lyng. De sten, der da muligvis har raget op fra hustomten, er givetvis blevet fjernet ved samme lejlighed.

Huset har, som nævnt i indledningen, været rektangulært, orienteret cirka øst-vest med åben gavl mod vest. Midt ud for den åbne gavl var et rundt lille ildsted af håndstore sten. Rundt om huset, på nær den sydligste langside, har der været en indramning af flade op til 0,50 meter høje sten, som endnu mod øst stod på plads og delvis oprejste.

At det ikke har været et almindeligt beboelseshus må anses for sikkert. Det store antal lerkar mellem langild og væg har umuliggjort al passage her. På gulvet, den oprindelige undergrundsoverflade, fandtes overhovedet ikke det, vi kalder kulturlag (affaldslag), ingen flint, hverken afslag eller redskaber, kun lerkar og skår. Den meget store langild ville også være utænkkelig i et almindeligt beboelseshus, og der fandtes ikke knogler i den, hverken brændte eller ubrændte.

Hvilke handlinger, der er foregået i huset, skal man vel nok være forsigtig med at udtale sig konkret om, men brændt flint i langilden og i nogle af karrene kan måske give et fingerpeg. På gulvet i mange jættestuer findes et lag brændt, knust flint. Brænding og rensning af flinten har været foretaget inden indlæggelsen af de første

døde. Det er da nærliggende at tænke sig, at denne handling var en religiøs ceremoni. Og det skulle ikke være for dristigt at mene, at netop den ceremoni er foregået i Ferslev-huset. Her har vi det, der skal bruges: kulthus med den hellige langild, brændt flint og offerkar.

Om de 35 lerkar, som stod på gulv og i langild, er indsat akkurat på samme tid, eller om de repræsenterer flere ceremonier, kan ikke afgøres. Men samtidige er de.

For forskningen er det af overordentlig stor betydning, at vi her

*Et af de 35 skønne lerkar
fra Ferslev-huset.*

får så mange kar af forskellige former, hvorom vi med sikkerhed ved, at de er låst ned i samme time, da huset brændte. Men af stor betydning er også, at vi har bevis for, at huset har været anvendt gennem længere tid, og at der tid efter anden har været indsat lerkar, som siden er blevet fjernet.

Beviset foreligger på den måde, at i vægrillen fandtes skår, som vi kan påvise har ligget på gulvet langs væggen tillige med skår, der nu lå nedtrådt i gulvet. Yderligere fandtes der mange skår uden for den åbne gavl, og ingen af de her nævnte skår hører til de 35 kar, der nu fandtes i huset. En del af dem er af lidt ældre typer. Der er bl. a. skår af de såkaldte frugtskåle, som antages at være en generation ældre.

Kult-huset i Ferslev er ikke det eneste af den art, vi kender. I 1954 fandtes det første i Tustrup på Djursland, undersøgt af Forhistorisk

Museum, Århus ¹⁾). Tustrup- og Ferslev-husene, som er de eneste hidtil kendte i Europa, er tillige enestående derved, at de for første gang tillader os at skimte lidt af stenalderbondens religiøse handlinger. I Tustruphuset, som er lidt ældre end Ferslev-huset, fandtes næsten udelukkende de såkaldte frugtskåle, hvoraf der som nævnt fandtes enkelte udrømningsskår i Ferslev-huset. De 35 lerkar her fra Ferslev-huset er det største samlede fund af jættestuetidslerkar, der kendes. Man vil selvfølgelig spørge, hvor gammelt Ferslev-huset er. Vi kan give alderen nøjagtigt, idet der ved undersøgelsen selvfølgelig blev taget prøver af trækul fra de brændte stolper og indsendt til Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling til C-14 (radioaktiv) bestemmelse. Samtidig sendtes også prøver til lignende undersøgelser i Köln. Dateringen fra de to laboratorier lyder således:

Nationalmuseet: 2530 ÷ + 120 f. Kr.

Køln: 2480 ÷ + 120 f. Kr.

Som man vil se, er de to dateringer så ens, at man kan ansætte den omtrentlige alder til 2500 f. Kr.

Foruden trækullet sendtes til Nationalmuseet også prøver af de birkebarksflager, der blev fundet imellem og på stenene fra den indvæltede væg.

Under udgravningen af Ferslev-huset antog jeg, at barken måtte stamme fra det nedstyrtede tag, hvilket jeg også anfører i publikationen i Kuml 1960. Det må her korrigeres. Barken er ikke samtidig med huset, idet C-14 dateringen lyder: 1450 ÷ + 120 f. Kr. Barken må derfor sættes i forbindelse med storstensgraven, der er blevet anlagt senere end huset.

Kulthuset har, ligesom det på Djursland, ligget tæt ved en klynge jættestuer. 100 meter vestligere ligger den nærmeste, som dog nu er ødelagt. En stor del af stenene fra kammeret er blevet fjernet, da man anlagde den nærliggende jernbanelinie Randers-Aalborg.

Til trods for ødelæggelsen besluttedes det dog at undersøge den i den følgende sommer i håb om, at stenrøverne ikke havde fjernet alt, så man muligvis kunne være heldig at påvise samtidighed og samhörighed med huset.

¹⁾ Poul Kjærum: Tempelhus fra stenalder, Kuml 1955.

Undersøgelsen viste, at ikke alene var en del af kammerets siden bevaret, men også gulvet, der bestod af et tæppe af brændt, knust flint. Gravrøverne havde ryddet kammeret for synlige lerkar og oldsager, men ved gennemskrabning af flintlaget fandtes dog et ikke ringe antal ravperler, lidt flint- og stenredskaber fra enkeltgravstid og under en hældende sten en lille lerkop.

Uden for indgangen fandtes mange skår fra gravkammeret. Som nævnt i indledningen har man, når kammeret blev for fyldt, rømmet ud for at give plads til andre døde. Imellem disse udrømningskår var også skår af samme typer som de i kulthuset stående lerkar, samt tillige skår af ældre og yngre typer.

Vi fik altså påvist samhørigheden og samtidighed med kulthuset. I en anden jættestuerest, som ligger nogle hundrede meter nordligere, og som i 1938 blev undersøgt af Aalborg historiske Museum, fandtes på gulvet, der også bestod af et lag brændt flint, et velbevaret lerkar af akkurat samme type og med samme ornamenten som en del af karrene fra kulthuset. De er så ens, at man må antage, at det er den samme hånd, der har formet dem. Efter disse to påvisninger vil det vel ikke være uforsvarligt, i hvert fald meget fristende, at antage, at det brændte flint fra begge jættestuer har været en tur i kulthuset først.

Da begge kulthuse, Tustrup og Ferslev, har den samme nære beliggenhed ved jættestuer, må man formode, at hver bygd har haft sit kulthus nær dens gravkamre. Men det er jo givet, at der skal meget heldige omstændigheder til, for at vi skal kunne påvise dem.

I et nyindrettet lokale i Aalborg historiske Museum har konservator Sylvest Grantzau på grundlag af udgravningsplanerne opført en rekonstruktion af den ene halvdel af Ferslevhuset i fuld størrelse. Her ses gavlens bulvæg, langvæggens inderside med ler og sten samt midtsuler og tag. Desuden langilden med dens originale sten. Karrene er stillet på samme plads, som de stod ved afdækningen.

Endvidere har Grantzau opstillet en lille model af hele huset, sådan som vi mener, det må have set ud.

De 35 lerkar er repræsentanter for en periode i dansk pottemageris historie, der teknisk og kunstnerisk næppe er overgået siden. Samtidig vidner de om, at jættestuefolket har haft den ro og det overskud, der skal til for at kunne glæde sig over skønne ting.

Bondedreng i Ersted 1864—1880

ERINDRINGER AF BILLEDHUGGER A. J. BUNDGAARD

Ved J. A. Bundgård

Aldrig i hele min lille fødebys historie, skrev min far i 1908, har solen skinnet så klart og alle følt sig så glade som den dag jeg kom til verden. Lørdag den 6. august 1864 havde den tyske indkvartering forladt byen og var gået sydpå. Det lettede! Høet havde man ladet stå uslået nede i engene, for var det kommet i laden var det strax gået i tyskernes heste. Søndag var alt hvad der kunne gøre nytte taget tilskovs for at slå hø, og af kørendes var der ikke andet tilbage end et gammelt føløg. Da det så op ad dagen blev galt for mor måtte faster Kirsten hjælpe Kol-Jens, øgets ejer, at genne føllet ind så at han kunne komme åboj og hente madam Rubenhagen. Senere, når jeg ville vide når jeg blev født, fik jeg altid den besked, at det var da Kjæsten hjalp Kol-Jens at genne føllet ind.

Og i 1936, året før hans død, da jeg flere aftner i træk havde spurgt ham ud om livet i Ersted, satte han, midt i de meget detaljerede udredninger som mit videnskabelige gemyt pålagde ham, et lille smil op og sagde: Ser du, efter min erindring skinnede solen altid i Ersted. Jeg var lige ved at synes, at det altid var sommer, skønt jeg vist kun var hjemme om vintren. — Jeg skal nu forsøge, såvidt muligt med hans egne ord, at give et billede af det milieu som han indtil sin dødsdag omfattede med så megen varme.

Sine første leveår tilbragte han slet ikke i Ersted hos sine forældre, men i nabobyen Gravlev. Der var allerede tre små børn i husmands- huset i Ersted, så da der hin mindeværdige dag kom endnu en søn tilverden tilbød bedsteforældrene på mødrene side, husfæster Anders Kristensen Bundgård og hans kone Annelene Nilsdatter, at tage sig af drengen de første år, hvilket, i farten bemærket, var grunden til at han kom til at hedde Bundgård, og ikke Tved efter sin fædrene slægt.

Gravlev lå dengang i et ganske fantastisk landskab, ved foden af stejle skrænter i kanten af en stor blank sø lige overfor den buede af kraftigt krummede bakker der, afvekslende lyngbevoksede og dækket af forblæst egekrat, strækker sig fra Ræbild bakker i syd til skovpasset ved Buderupholm i nord, og på begge sider af en dyb kløft hvor, som overalt på de kanter, den ene kolde kilde efter den anden rislede ud over engjorden. Det er for så vidt ikke mærkeligt at han hele sit liv syntes at der skulle springende og rislende vand til for at gøre en skulptur helt levende. Men tiden i Gravlev spillede egentlig ikke nogen rolle i hans erindringer. Jeg kan kun huske een ting dernedefra som han har fortalt, en streg som han endnu i sin høje alderdom var ganske stolt af. Da han var en tre-fire år blev han sat til at vogte en gåseflok der græssede på marken over byen. Det kedede ham umådeligt, indtil han fandt på at jage hele flokken ned ad marken. Når den kom til skrænten lettede alle gæssene og fløj tværs over Gravlev sø. Det så for det første prægtigt ud, for det andet befriede det ham for videre vogtning, og endelig skaffede det ham den tilfredsstillende se sine to onkler bandende og sværgende drage af rundt om søen for at hente flokken hjem.

For ham var Ersted hans barndoms by, landskabsmæssigt et mindre imponerende sted, der ligesom de andre gamle bondebyer deromkring, Oplev, Årestrup, Rold, Ræbild, lå gemt oppe bag dalkanten i en lille gryde. På fig. 2 ser man hen over gryden fra vest mod øst. Bakken midt for i baggrunden er Ræbild kol. Man aner ikke at man skilles fra den af en af landets dybeste dale. Til højre, udenfor billedet, ligger skoven som man skal igennem for at komme ned til byens enge. Til venstre, også udenfor billedet, rejste dengang den mørke hede sig lige op af byens jorder, oversået med i hundredevis af gravhøje. Det indtryk den gjorde på ham har han forsøgt at fastholde i granitfiguren fig. 1 der stammer fra hans allerførste tid som selvstændig kunstner. Vender man sig om har man, bag kirkebyen Årestrup, skovkanten over halvdelen af synskredsen fra nordøst til sydøst. Ved lejlighed skal man kunne se tværs over til byerne syd for skoven. I alle fald sagde karlene i Ersted hvis en pige kom til at løfte lidt højt op i skørterne: A ka sie både Nysom å Ravnkel å de tre gårre i Førkil. Men det skal man altså have held til.

Fig. 1. Lyngheden. Granit. 1892—1904. Løndal v. Silkeborg.

I vore dage er det svært at få samling på byen. I fars barndom lå i alle fald husene af de oprindelige ni gårde i byen endnu i en temmelig sluttet ring om de tre damme der vel i sin tid havde givet anledning til bebyggelsen. Der var ikke længere imellem dem end at børn og voksne kunne drive om i mørkningen og sladre med hinanden. Man var virkelig et samfund, og det var forresten, sagde far, grunden til at allerede mit første kunstværk indbragte mig et par på kassen. En dag så jeg byens halte skrædder spasere i gyden med sin hund i et tov hvorpå der var en stor knude. Det gav mig lyst til at klippe ham i silhouet — en kunst jeg havde beskæftiget mig med i nogen tid. Silhouetterne klæbede jeg op på husets vinduer så at byens folk kunne glæde sig over dem. Skrædderen vakte stor opsigt. Særlig gjorde knuden megen lykke: man kunne tydeligt se det hele for sig. Alle var glade undtagen skrædderen. Med ham havde jeg dagen efter et ubehageligt sammenstød. Da jeg kom tudende hjem sad Søren Ingvarnsen fra Årestrup, far til min fars første kone, netop hos os. Skræddere, sagde han, duer det ikke at give sig af med. Det ender altid galt. Nej klip du heste og stude, det er der noget ved. For en hest skal du få fire skilling, og for en stud en hel mark. Så klippede jeg altså heste og stude, og hvergang den gamle kom handlede vi. Til sidst blev det mor for galt. Hun konfiskerede min formue — hele fem rigsdaler såvidt jeg husker — så jeg for lange tider opgav kunsten. Men studene vendte jeg da forresten flere gange siden tilbage til, sluttede far.

Men her vil det passe at indføje et billede af husmand og træskomand Jens Kristensens hus. Det ses forøvrigt til højre i billedet fig. 2, omtrent midt for de enge der har afløst dammene. Han havde overtaget det efter sin far, husmand, træskomand, spillemand Kristen Pedersen Tved, der må have købt det af Torstedlund gods i 1830'erne eller 40'erne. Jeg skulle tro at han også har bygget det. I alle fald er det et smukt eksempel på den gode byggeskik der brugtes på disse egne i første halvdel af forrige århundrede. Det er bekedent men harmonisk, snævert men praktisk, bygget rundt om bagerovnen. De to forreste stuer, Øster- og Vesterstuen, var stadsstuer. Man levede i dagligstuen og køkkenet. Lo, lade og nøs lå i en ældre længe bag køkkenet. Dagligstuen var både spisestue, opholdsstue og sovekammer.

Fig. 2. Udsigt over Ersted by.

Der var slået en bred sengefjæl fra køkkendøren over til vinduesvæggen. Den var udsvejfet foroven og malet blå. Bagved var to senge. I den ene sov forældrene, i den anden de tre unger, min far og hans to yngre søstre. Der var en halmmåtte op ad væggen, halm i sengene som blev vendt og purret op i hver morgen, og naturligvis nogle vældige, tunge dyner. Så var der et rødt sirtses forhæng til at trække for.

Forældrene stod op før det blev lyst, om sommeren kl. 3, om vintren kl. 4. Vi børn, sagde min far, krøb op af os selv og klædte os på. Inderst havde vi en grov, hvid skjorte som vi også beholdt på om natten. Det kan lyde uhygiejnisk, fortsatte far, men jeg skal bemærke at vi hjemme blev vasket — storvask — to gange om ugen. Det vakte megen forargelse i byen at mor brugte så meget sæbe på os. Sæben lavede hun selv. Hun kom svovl i fordi tyskerne havde bragt fnat og andre småting med herop. Da der var skarlagensfeber i byen var vi de eneste der gik fri — hvilket naturligvis ikke formidskede forargelsen.

Så havde jeg lange bukser af blåt vadmel. Underbukser og uldtrøje kendtes ikke. Da jeg senere i København begyndte at lægge mig efter denne nymodens skik var den første følge en voldsom forkølelse. Bukserne hang i hvad vi kalder prenniseller. Man har fortalt mig at ordet egentlig betyder en slags seler som meget fine folk gik med. Disse her var nu hjemmelavede, vævede af mor eller en af tøsene. Om vintren havde vi over skjorten en bol, d. v. s. en slags hvid vest hvorpå der var syet strikkede ærmer. Så var der hoserne som mor havde strikket af vor egen uld. Hun havde også selv valket og spundet ulden. Hoserne var løddede, d. v. s. farvet på en bestemt måde i urin. Om sommeren var det støthoser uden fod, om vintren hele hoser. De var så hårde som bare pokker, og det var i begyndelsen ikke rart. Når fødderne kom i hele hoser sprang nemlig det hornhårde lag af som havde dannet sig mens vi gik på bare fødder. Om sommeren løb vi gennem en stubmark uden at mærke det. Til strømperne havde vi hjemmenvævede hosebånd, hvert en god meter langt og mønstervævet. Man vikled dem om læggen og stak den sidste ende ind. Om vintren havde vi en lue, et halstørklæde og en ulden pude på brystet. Den hang om halsen i en snor. Frakker kendtes ikke. Og så naturligvis træsko. Pigerne havde inderst inde en særk, så en klokke og et skørt, og yderst en kjole med liv og nederdel og et trekantet tørklæde.

Når vi kom op ved 5—6 tiden havde far tærsket korn til kreaturerne, skåret hakkelse og lavet hvad der ellers forefaldt. Ved 6—7 tiden fik vi davre, varm mælk med rugbrødsstykker i. Kl. 9 vankede der en mellemmad, en rundtenom med fedt. Jeg elskede fedt. Kl. 12—1 var det ujn hvor vi fik to ting: 1. den ene dag grød, den næste kold grød i varm mælk. 2. flæsk eller pølser i meldyppelse og kartofler som vi selv pillede. Det var småt med flæsket. Een gris skulle slå til et helt år til alle de unger. Man var altid sulten når man gik fra bordet. Det skrækkelige var når der var nøgtern kalv. Det kunne jeg ikke få ned. Men det måtte jeg såmænd selv om. Vi spiste naturligvis af eet fad. Skeen var af horn eller træ. Når man var færdig slikkede man den ren og lagde den i bordskuffen. Så kom middagsøvnen som vi børn havde som vor egen tid. Ellers skulle vi jo gøre gavn hvor vi kunne. Når man rejste sig fra den

Fig. 3. Huset i Ersted. I forgrunden Jens Kristensen, ca. 1894.

var der vist en kop kaffe med kandis til. Det var bønner som vi selv brændte og malede, og cikoretilsætning i blå indpakninger med en hest udenpå. Ved 5-tiden en rundtenom med smør eller fedt, og kl. 8 nætter, øllebrød med klumper.

Vi havde to stude til pløjning og kørsel, og fire sortbrogede malkekøer. I min allertidligste tid havde vi også en hest. Den sparkede min ældre halvbror Søren halvt istykker. Jeg derimod kunne rende mellem benene på den uden at den gjorde mig noget. Min morbror har fortalt at far engang skar en hest til mig af træ. Lidt efter kom jeg og ville have boret et hul i enden på den. Da de gik efter mig for at se hvad jeg ville med det hul fandt de mig i stalden hvor jeg stod og trak hår ud af halen på den hest ingen voksne mennesker kunne være i nærheden af. Vi havde også får, vel en tre-fire stykker. Da jeg var en lille dreng var der engang et jeg holdt meget af, så

meget, at far og mor sendte mig i byen da det skulle slagtes. Bag-efter fortalte de at det var kommet et andet sted hen. Jeg troede dem ikke og sørgede. I min tidligste barndom dyrkede og forarbejdede vi også hør selv. Den stod på toften og jeg beundrede den meget. Der var ingen ukrudt i den, den var grøn og stod som et kompagni soldater, den ene tæt ved siden af den anden. Jeg husker også hvordan den blev behandlet. Den blev bundtet i små bundter, der blev gravet et hul i jorden som der blev tændt ild nede i. Derover tørrede man hørren så strået knækkede og taverne kom frem. Så lagde man det på et redskab der bestod af to træstykker med tænder på kryds af hinanden, sat sammen som en saks. Med det tyggede man hørren. Så kom det på heglen. Det må have været lige i slutningen af tres-serne eller begyndelsen af halvfjerdserne. Så holdt det op. Al den slags var mors og søstrenes arbejde. Desuden spandt de og kartede. De var ikke ledige et øjeblik.

Det gælder naturligvis efter at de var blevet store nok til at gøre gavn. Sålænge vi var små var vi mest alene om dagen. Mor havde travlt i huset, far med træskoene og markerne. Vor marklod lå en god kilometer borte, på den søndre side af Trøjborg, lige ved skellet til Oplev. Vi havde også en hedelod der lå ligeså langt mod nord-vest, ude ved Møgelhøj på vejen til Albæk. Den brød far op mens jeg var dreng. Træskoene huggede han til om morgenen ude i hul-huset, hulede dem om middagen og tællede dem om aftenen efter nætter. Når han sådan sad og tællede træsko og mor sad og spandt så fortalte han for os børn, eventyr om trolde og historier om krig eller af det gamle testamente. Jeg lå under tællestolen og legede med de mærkelige spåner der kom ud når far tog båndkniven og skar skoene til. De kunne ligne fjer i hanchaler. Men det vidunderligste var når far havde røgtet ind og mor syslede med maden i køkkenet. Så tog han alle tre unger op på knæene og sang for os, ikke andet end melodier, ingen ord.

Træet til træskoene købte far på auktioner rundt om i skovene. Træerne blev solgt på roden ved efterårstid når de var nøgne. Det skulle være store, ranke bøgetræer med stammer på en alen eller mere i tykkelse. Små eller krogede træer duede ikke til at lave træsko af. Jeg tror far gav 50—70 kr. for sådan et træ. Fra jeg var en ti-elleve

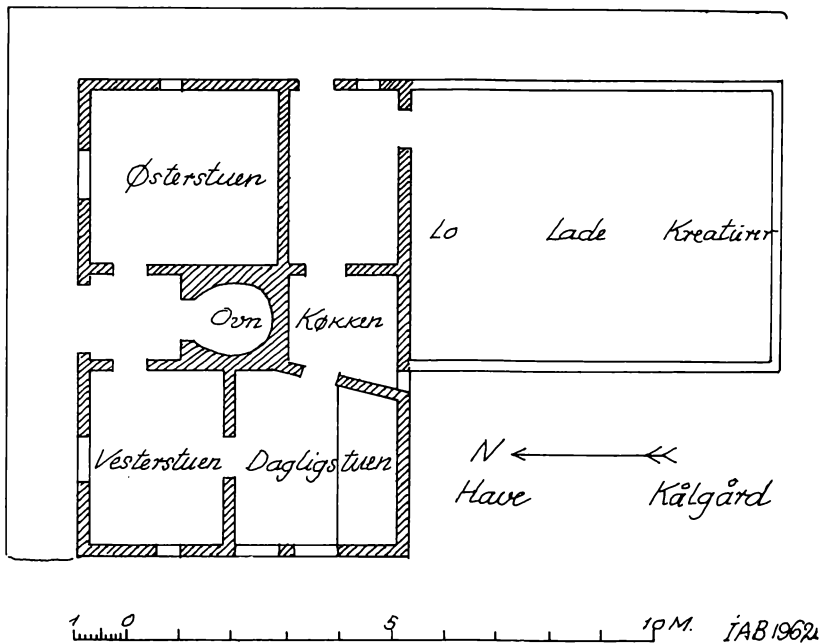

Fig. 4. Plan af huset i Ersted.

år tog far mig med i skoven for at hente træet. Første gang fældede vi det. Dertil brugte vi skovøxe og skovsav, stålkiler og en nydig, d. v. s. en kølle af træ, et stort bæst med et langt skaft. Det var temmelig farligt arbejde der krævede omtanke. Det var hændt at folk havde fået alvorlige rap af grenene når de løb for det faldende træ. Vi snakkede sagen igennem før vi tog fat. Det var naturligvis far der bestemte, men vi kunne alligevel tale om det. Når træet var fældet huggede vi grenene af og delte stammen i korre på en fire-fem alens længde.

At få træet hjem tog det meste af en dag, men så klarede vi os også selv. Vi kørte derud med studespanDET, væltede vognen, trillede de store stykker ind på den og rejste den igen med et par løftestænger. Far kørte alene hjem med de første læs. Jeg havde nok noget at gøre mens han var væk, men når det var overstået gik jeg rundt og så

mig om. Der var naturligvis fuldstændig ensomt i skoven. Far fortalte mig engang at han en dag havde set et rålam der stod og diede moderen. Pludselig forsvandt moderen, og da far gik derhen lå lammet ganske stille og dødt. Lidt efter da han kørte forbi med sin vogn stod lammet og diede igen.

Jeg mindes kun at have set eet menneske derinde. Det må have været det år jeg gik til konfirmationsforberedelse hos pastor Panduro i Årestrup. Jeg var meget optaget af religionen og plejede at holde foredrag for far om hvordan man egentlig burde være. Jeg var nok klar over at jeg selv manglede en del. På den tid ser jeg altså et menneske gå rundt muttersalene midt i skoven. Jeg får den tanke at han ikke kunne synde fordi han bare gik rundt derinde og skovede og huggede brænde og ikke kom ud for verdens fristelser. Af ham kunne jeg altså få at vide hvordan det var med det. Manden var svensker. Jeg begyndte med at spørge ham om han troede på gud. Han svarede mig at sommetider troede han og sommetider ikke. Det skuffede mig noget.

Når vi kørte hjem med det sidste læs talte vi om alt muligt. Far røg ikke mens vi gik ved siden af læsset så man kunne få spurgt om en del på den lange vej. Jeg satte megen pris på at være sammen med far. Når vi kom til de steder han havde fortalt om pegede han dem ud for mig, men det var ellers ikke tiden til eventyr. De hørte hjemme ved tællestolen. Jeg fik god besked. Han kendte alle mulige ting, hver en plante, men med de jyske navne, og hvad den brugtes til, altid i formen: det er den Kjesten, eller Buel eller hvem det nu var, bruger til at farve med. Det er blevet sagt om ham — dette tidskrift bind 24 side 468 — at han aldrig svarede direkte men benyttede sig af ordsprog og andre karakteristiske vendinger af folkesproget. Det er ikke min erindring. Jeg syntes han talte et meget levende sprog. Han så alting præcist, ting eller situationer, og kunne beskrive dem lige så præcist og med få ord. Når han havde fortalt noget om aftenen kunne jeg tegne det næste dag for min kusine Stine, ja jeg blev nødt til at tegne det for at få det lige så klart — med kridt på den blå sengefjæl i dagligstuen.

Fra mit syvende år havde jeg gået i skole i Årestrup. Om vintren var vi to dage i skole om ugen. Det var mørkt når vi gik hjemmefra.

Fig. 5. En af tyrene til Gefion, ler. 1901.

Mor havde smurt mellemmaden som vi havde med i en teje som far havde lavet. I skolerummet var der fire lange bænke med borde til drengene på den ene side og lige så mange til pigerne på den anden. Midt imellem stod lærerens pult lige overfor kakkellovnen. Læreren hed Lassen, og da læreren i Gravlev hed det samme troede jeg i begyndelsen at det var navnet på sådan en. Vi var frygtelig bange for lærer Lassen. Ikke fordi han var så særlig slem, men han skrev så fint og sagde jeg til sig selv og var så gammel. Om formiddagen havde vi bibelhistorie og ABC. Den første time skulle vi læse over på lektierne, og det vil jo sige at vi sad og hylede. Af og til stak læreren eller konen hovedet ind af døren, og så kilede vi naturligvis på med læsningen. Så kom læreren ind og vi blev hørt. Jeg husker at jeg havde et mas med at få ind i mit hovede at det hed Kreatur og ikke Kretur.

Vi kunne lave en umådelig mængde dårlig luft i løbet af en time. Det var vi jo præparerede til med kartofler o. s. v. I reglen opstod

den i stilhed uden at kunne spores til sin ophavsmand, men en dag midt i timen skete der en voldsom eksplosion for en af os. Synderen blev naturligvis pågrebet og behørigt afstraffet, sligt kunne ikke tåles. Da det blev frikvarter flokkedes vi om den ulykkelige og spurgte om han da var blevet tosset. Nej, sagde han, a ble snydt. A tint a vil la den lunt å, men så to den den und gål mæ te å fløjt.

Mellemmaden spiste nogle af os henne i hospitalet hvor der boede en hel del gamle koner som vi kendte. Der sad vi så og nød vores mad. Det var omtrent ved 12-tiden. Så gik vi tilbage til skolen og kom ind til andenlæreren hvor vi skrev tal. Senere hen husker jeg at andenlæreren, Karl Hjorth, læste op af Ingemanns romaner for os i sidste time. Der var ingen andre end mig der satte pris på dem. Det var særlig drost Peder der beskæftigede min fantasi, og jeg gik i lang tid under det øgenavn.

Ved totiden gik vi fra skole i en stor skare. Vi sloges undervejs når vi kom på de tanker, og det var ikke sjældent. Det lykkedes mig tit at komme op at slås med drengene, og i reglen med hele bundtet på een gang. Tøsene gik det bedre med. De tog, såvidt jeg husker, altid mit parti. De var i det hele taget søde — der var ligefrem skønheder imellem.

Jeg havde en fætter, Just Poulsen, søn af den omtalte faster Kirsten. Han var en tre år ældre end jeg. Han havde igen en fætter et sted østenskovs som lånte ham bøger. Der var både Opfindelsernes Bog og mange andre som vi studerede i fællesskab af alle livsens kræfter. Just Poulsen ville være lærer, og for at få råd til at læse gik han i tørvemosen om foråret. Om vintren lavede han træsko. Når jeg kunne snyde mig fra at stryge sime stod jeg ved tællestolen og diskuterede alle mulige tekniske ting med ham. Jeg husker at jeg en dag stod hjemme i forstuen med et stykke papir som jeg havde tegnet noget på. Jeg stod og beundrede tegningen ved lyset der faldt ind gennem nøglehullet, og havde bredt papiret ud mod mine knæ. Pludselig ser jeg på papiret min ældre bror Søren komme mod mig. Jeg rev døren op, og der kom han altså. Dette mærkværdige fænomen måtte jeg jo straks ud og have rede på hos Just Poulsen. Vi fandt også ud af det og prøvede det senere med et synålestik i et stykke mørkt papir i stedet for nøglehullet.

Man forstår, at stemningen i husmandshuset ikke var helt gunstig for troldmænd, og vi havde endda een så at sige i familien, nemlig den omtalte Kol-Jens. Han var min gudfar og boede ikke ret langt

*Fig. 6. Jens Kristensen
og hans kone, ca. 1880.*

fra os i byens nordvestligste gård. Han kunne læse over bulne fingre og onde tænder og vise igen og meget mere. Han havde Cyprianus og vi var da ganske sikre på at fanden holdt til henne hos ham. Om natten var vi ikke stolte ved at gå forbi hans hus. Da Margrete fra Østergård havde tandpine og skulle over og have læst over tanden stjal jeg mig til at gå med, og her er en sandfærdig beretning om

trolderiet: først stak han en rigtig beskidt finger — det var måske den reneste han havde — ind på den dårlige tand og mumlede et eller andet. Så tog han et stykke rugbrød, skar skorpen af og skrev nogle tegn på det. Det første gik i stykker før han blev færdig. Han tog et nyt og jeg bemærkede mig det kasserede. Og hvad stod der så på det? Simpelthen det latinske alfabet fra den ene ende af. Det skulle altså Margrete tygge på. Det styrkede ikke min respekt for magien.

Just Poulsen og jeg studerede også kemi. Jeg kunne alle grundstofferne med deres tekniske benævnelser, naturligvis på grundlag af Opfindelsernes bog. Just Poulsen viste mig et sted i den hvor der stod at man ovre i Amerika havde fundet årgange i kullag så at man kunne se at jorden var mere end 60.000 år gammel. Da lærer Lassen en dag i skolen spurgte hvor gammel jorden var, svarede jeg altså at den var i alle fald over 60.000 år gammel. Hvad er det du siger, dreng? 60.000 år. Hvor har du fået det at vide fra? Fra Opfindelsernes bog. Hvortil han kun svarede: Det er en meget dyr bog.

Lige fra jeg var 6 år havde jeg været ude at tjene om sommeren. Det første sted jeg var skulle jeg passe en fjorten-sejsten køer, sætte dem ud, flytte dem og trække dem hjem. Jeg var så lille at det kneb med at få tøjret over nakken på dem når jeg skulle koble dem. Rejste de hovedet måtte jeg smide det over. Jeg skulle sove alene i karlekammeret. Der var kun sønnerne på gården. Det morede dem at fortælle mig hvormange der havde hængt sig derude og forskrække mig så meget de kunne. De var jo kun store drenge. Det var en rædsel at komme derud hver nat — jeg havde en vældig fantasi. Det blev ikke bedre den følgende sommer da jeg tjente nede på Skillingbro i skovkanten ved åen. Jeg sov i hestestalden på nogle gamle gødnings-sække der var fyldt med halm. Om natten krøb der snoge op til mig som jeg måtte slås med for at få min seng for mig selv. Folkene havde en søn på Mosskovgård midt inde i skoven. Han skulle have sit vasketøj bragt hver uge, og det måtte jeg afsted med om aftenen efter at arbejdet var forbi. En bælgmørk aften da jeg gik og fantaserede om alt muligt — jeg skulle lige forbi et hus hvor en mand havde hængt sig — kom der pludselig en hjort springende lige mod mig og væltede mig så vasketøjet rullede hen af jorden. Jeg blev frygtelig bange.

Men forøvrigt var det heller ikke sikkert at sende mig afsted om dagen. En dag skulle jeg hente et jagtselskab inde i bakkerne ved Ræbild. Da jeg kom ned i Stendalen glemte jeg både jagtselskab og

*Fig. 7. Anders Bundgaard
1882, 18 år gammel.*

alt andet. Jeg blev bare ved at gå og gå og se mig om. Hvad der egentlig foregik inde i hovedet på mig ved jeg ikke. Jeg tænkte bestemt ikke på at her var kønt, eller kønnere end andre steder. Jeg kunne bare ikke løsrive mig — så det var nok alligevel fordi der var så kønt.

Mine første udenlands- eller i alle fald udensogns-rejser kom jeg

på da jeg var ti år og tjente hos min morbror Niels i Gravlev. Store Bededagsaften skulle jeg hjælpe min bedstefars bror med at drive en flok får til Aalborg og derfra til Nørre Tranders. Han havde nogle der var koblet sammen som han trak med forrest.. Jeg skulle så holde de andre til så de ikke løb ud fra vejen. Jeg måtte altså springe godt omkring med min kæp. Vi drev afsted sent om aftenen. Heldigvis var der ingen mennesker på vejen. Vi nåede Aalborg tidligt om morgenen og var i Nørre Tranders ved middagstid. Jeg tog naturligvis luen af for alle de fine herrer vi mødte i Aalborg. Til sidst blev der dog så mange at jeg bestemte at nu kunne det være nok. Men så dukkede der nok en fin herre op og af røg luen enten jeg ville eller ikke. Drengene i Aalborg morede sig blandt andet med at råbe efter os at det var vel nok en stor bede-dag. Da vi kom tilbage til Aalborg gik vi på banegården og tog tog til Støvring. Det var første gang jeg var i et tog, og det var vist forresten ikke længe siden banen var åbnet. En anden gang var jeg med til at drive seks-syv okser ad landevejen til Hobro. Det var i august. Vi tog hjemmefra om eftermiddagen, drev hele aftenen og natten og kom til Hobro om morgenen hvor vi stillede os op på torvet med vore dyr. Da så okserne var solgt vandrede vi af igen. Vi var først hjemme i Gravlev efter at andre folk var gået tilsengs.

Marked har jeg kun været på een gang da jeg var meget lille, før jeg kom i skole. Det var Skt. Hans marked ved den hellige kilde i Skørping. Mor havde taget mig med derover. Der var stort ståhej. Man kunne blive helbredet ved kilden, der lå på kirkegården. Folk kom helt nede fra Sønderjylland. Der var telte, og musik, og en mand med en bjørn der gjorde kunster. Der var faktisk meget mere end jeg syntes jeg fik lov til at se. Men det var også forfærdelig dyrt. Hver seværdighed kostede hele to øre.

Forøvrigt behøvede vi ingen adspredelser. Der foregik nok i selve landsbyen. Vi var en stor hoben børn. Når jeg tæller dem alle sammen med var vi omkring en tredve stykker. Der var een stor gård i Ersted, Erstedgården som var købt sammen af to eller tre af de gamle, tre eller fire gode gårde, en del selvejerhuse som min fars, og endelig mange hvor folk bare boede til leje. Der var steder hvor man helst ikke kom, men det var så at sige af moralske grunde, ikke fordi

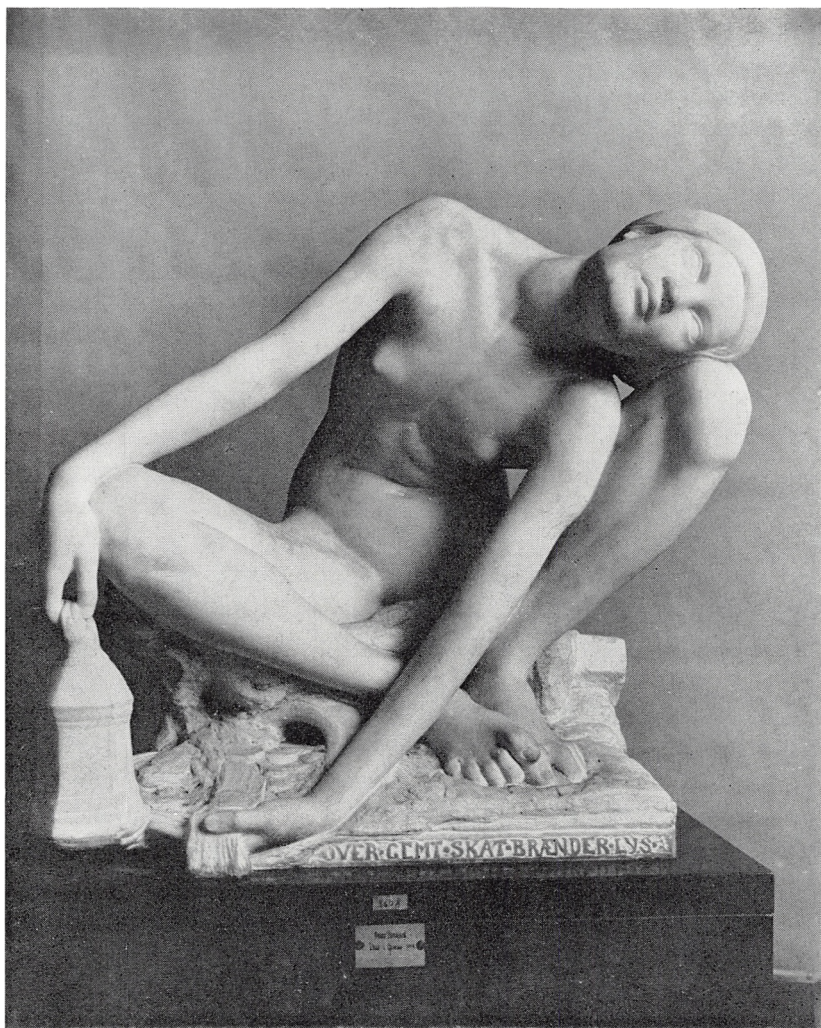

Fig. 8. *Skat i gemme*. Marmor, 1905—19. Statens museum for kunst, Kbb.

de var fattigere end resten. I det hele mindes jeg slet ikke at der blev gjort forskel på børnene fra gårdene, indbefattet Erstedgård, og husene — men det er måske min fejl, eller min fars og mors. Fætttere og kusiner var vi næsten allesammen på en eller anden måde, nogle

endda dobbelt over, og selv folkene på Erstedgården levede og klædte sig som vi andre.

Folkene på Østergård, der lå ligeoverfor os på den anden side branddammen, var særlig gæstfri. Der holdt vi altid til, og der gjorde de tit gilde for os børn. Jeg husker at da min farfar blev begravet (1874) havde vi legestue og børnedans derovre. Først spillede vi kegler, så blev der fortalt historier. Det gjorde en af konerne. Så legede vi og så kom spillemanden. Han skulle først have røgtet ind. Og så dansede vi, vals, polka, mazurka, fanden danser i skottørrene og hvad det nu altsammen var. Midt under det hele kom alle begravelsesgæsterne da de var færdige med gravøllet hos faster Margrete. Så tog begravelsesgæsterne pigerne og dansede med dem og så var vores bal forbi. Manden i gården var jævnaldrende med far og de havde været med i krigen i 1848 sammen. Det var forresten en ting som man helst ikke skulle tale til far om. Det var hændt således under en træfning at han var næsten sikker på at det var hans kugle der havde dræbt en mand som han så falde. Det forfulgte ham hele livet, og det trøstede ham ikke det ringeste at han selv havde fået et strejfskud i hovedet ved samme lejlighed. Soldaten var dog et menneske som han selv.

Juleaften var jeg altid hjemme. Mor havde haft travlt med at bage, pebbernødder og sådan noget. Grisen var blevet slagtet lige op mod jul og vi fik en hel masse af den slagtede gris i julen. Somme tider blev der også brygget øl. Juleaften fik vi risengrød med en smørklat i. Der var ingen andre end os selv. Far læste op af bibelen, altid af det gamle testamente. Jeg kan ikke huske at vi gik i kirke, men jeg kan forresten overhovedet ikke huske at jeg har været i kirke med far og mor. De gik dog i kirke hver gang der var gudstjeneste, altså hver anden eller tredje søndag. Pastor Licht i Juelstrup havde hele tre kirker at passe.

I juledagene sled far ikke i træskoene, men der var jo stadig kreaturerne og det andet at passe. Af og til faldt der en kammerat ind, og så var vi jo en hel masse unger selv. Man var oplagt til fest. Far og mor blev inviteret ud og vi fulgte med. Da jeg var lille dreng blev der danset en del. Vi sang selv til. Når det var hjemme hos os sang far med. Så smed man træskoene!

Nytårsaften slog man potter på døre. De skårede potter havde man gemt til det brug, og så havde man en rumlepotte med en svineblære over og en pennepose midt i blæren. Den trakterede man. Så hørte det sig til at de der fik potter på døren for ud og forsøgte

*Fig. 9. Egern. Granit.
Duevejens skole,
Frederiksberg. 1906.*

at få fat på gerningsmændene, og at det lykkedes. Jeg husker at engang jeg blev fanget af vores nabo Nils Blære blev jeg bundet til benet af en bilæggerovn. Da der så kom endnu en potte på døren rev jeg benet af kakelovnen så at manden måtte holde på den og slippe mig — og så afsted med mig.

Senere, da jeg var 14 år, husker jeg at hele slænget af karle og knægte gik til Påsken i Fløe, en mand der var så forfærdelig overtroisk, og klistrede ruderne til om aftenen så at der var mørk nat hele næste dag inde i huset. En selvdød kalv havde vi gravet op. Den kravlede vi op og hængte ned i skorstenen.

En dag lige efter Helligtrekonger kom der to mænd med en stjerne der var godt og vel så stor som en mand. Den var af lærred med en rød kvast på hver spids og et lys indeni. Det tændte de så og sang Helligtrekongersvisen. Ved fastelavn red karlene te ring i Årestrup. Og så kom foråret og festen med Majbøgen. Aftenen før gik karle og piger ud i skoven og samlede nylig udsprunget løv til at pynte majbøgen med. Jeg har ikke selv været med i skoven, og det var vist den sidste majbøg der blev rejst på de kanter den jeg så i Årestrup i 1878 da jeg tjente hos min fars fætter Lars Ræbild. Den stod der om morgenen da jeg vågnede, mellem de to Ræbild-gårde nord for kirken. Det var jo to store stænger i kryds, vel en halv snes alen højt, med barduner ud til siderne. Løvet var bundet i guirlander om stængerne. Der var ingen flag på toppen men mange farvede bånd. Der var også et eller andet i spidsen men jeg kan ikke huske hvad det var. Derimod husker jeg bardunerne udmærket. Det var forøvrigt en alvorlig affære. Natten igennem havde der våget en med skarpladt gevær ved majbøgen. Det gjaldt for de omliggende byers karle om at vælte den, så måtte man ikke rejse majbøg næste år. Der var nu vist ikke andre majbøge i miles omkreds dengang, så han kunne have ventet længe. Om aftenen var der stor fest for ungdommen med kaffe-punch og alt hvad hjertet kunne begære.

Jeg er jo også blevet konfirmeret, men det var der nu ikke megen fest ved. Det var samme år jeg tjente hos Lars Ræbild. Da dagen oprandt måtte jeg tidligt op for at sætte kreaturerne ud. Så skyndte jeg mig ned til Ersted hvor mor havde lånt forskelligt til at udstyre mig med: et par støvler der var alt for store, frakke, vest og benklæder der også var for stort. Så vandrede vi af til Buderup kirke der lå en milsvej derfra. Jeg havde ventet mig store ting under selve handlingen, men de udeblev helt og holdent. Bagefter kom der nok adskillige og sagde til lykke og velsignelse, men jeg syntes nu ikke, det var som det skulle. Så vandrede vi hjem igen og fik stadsen af mig. Vi skulle også have noget at spise men jeg var for skuffet til at tage føde til mig. Klokken tre var jeg oppe på gården igen for at flytte, og så var den fest forbi.

Men da jeg nu var konfirmeret var det jo tiden til at jeg kom ud at tjene for alvor, ikke bare et par måneder om sommeren. Jeg kom

Fig. 10. Gefion. 1900—08.

på en gård i Gravlev der hedder Borupgård. Jeg skulle hjælpe med alt, vogte får, køre heste og hvad der ellers forefaldt. Jeg blev fæstet for et år og skulle have 14 kroner for det. Det var jeg meget stolt af. Jeg indfandt mig på gården en dag i middagsstunden. Der var ingen folk at se så jeg gik ind i stuen. Der sad en gammel mand og sov, og ved siden af ham i en vugge lå en lille pige. Ingen lagde mærke til mig, så jeg satte mig ned og gav mig til at vente. Så rejser den lille pige sig op i vuggen og siger meget bestemt: Homle, bis! Det betød at manden, der hed Holm, skulle vugge hende så hun kunne falde i søvn, men da han selv sad og småblundede måtte hun gøre det flere gange. Sig så ikke at børnene på landet er bagefter!

Jeg fik forøvrigt meget at gøre med Niels Holm. Han kunne spille på violin og tilbød at lære mig det. Det var jeg meget ivrig efter og jeg nåede da så vidt at jeg havde tilegnet mig måden at holde på instrumentet. Så hører jeg en dag et voldsom halløj ude fra Niels Holms kammer. Begge karlene var derinde. De havde taget violinen

fra ham — han havde haft fridag og fået sig adskillige over tørsten. Han for rundt efter karlen med violinen og råbte i et væk: Han har taget min fiol. Så blandede jeg mig i sagen. Kære Niels sagde jeg, lån ham bare den violin. Han skal hen til den og den — en eller anden umulighed der boede i fattighuset og havde en datter — og spille for familien. Han har lige været henne og gøre sine hoser grønne for datteren og drukket kaffepuncher med dem. Så bliver karlen jo knusende gal i hovedet på mig, slipper violinen og løber efter mig. Jeg havde naturligvis salveret mig i tide. Da der var blevet stille på kammeret går jeg ind og spørger om der nu er blevet ro. Så giver Niels Holm sig til at spille. Jeg husker at jeg ikke kunne forstå det han spillede, men at det lød ganske dejligt. Midt under spillet gik violinen pludselig tværs over. Jeg så aldrig mere nogen violin hos Nils Holm.

En dag i julen var der stort gilde på gården. Jeg sad bag kakkellovnen og skar kartofler i stykker. Ved siden af sad en kreds af gårdmænd og spillede kort. Spillet hed Brus. Når man fik hjerter konge blev man Brus, d. v. s. man vandt. Mellem de spillende var der en gårdmand som de andre havde deres spas af. De havde to hjerterkonger og sørgede hele tiden for at han blev Brus. Han blev lige overrasket hver gang og kunne ikke nære sig for at udbryde: Ka I nu holde rotten! Jeg sad bag kakkellovnen og morede mig ligeså godt som hans medspillende. Jeg havde et lille stykke papir på mig. På det tegnede jeg manden der blev Brus, med en død rotte i hånden. Næste dag var der én der fandt tegningen, morede sig herligt over den og gav den til en anden der igen befordrede den videre. Sådan gik den rundt i hele sognet og havnede tilsidst hos den mand den forestillede, jeg tror det var i marts måned. Han blev meget vred, og en skønne dag tog han sit bedste tøj på og kørte sammen med sin søn ud for at klage over mig hos min far. På vejen kom han forbi den gård hvor jeg tjente. Jeg stod netop i mine egne tanker nede ved den store pøl der var blevet tilbage da møddingen blev kørt på marken og rodede med en kæp i ajlen. Pludselig hører jeg et piske-smæld bagved mig, og der kommer manden løbende svingende med pishen. Heldigvis var jeg barfodet og løb ud i pølen så han ikke kunne nå mig. Vognen med sønnen holdt ude ved vejen. Han havde

Fig. 11. *Gefion*. 1900—08.

set mig stå inde i gården, ville liste sig bag på mig men kunne ikke beherske sin vrede til han nåede mig. Der stod altså jeg udenfor rækkevidde midt i pølen. Han løb rundt om den for at få ram på mig, men når han var i den ene side var jeg i den anden. Folkene på gården som sad og drak kaffe kom efterhånden ud og samlede sig om os og morede sig herligt. Jeg havde dem på min side, og manden blev slemt til grin.

Således lød min fars beretning om et af de sammenstød med egnens befolkning der førte til at han i foråret 1880, knap 16 år gammel, fandt det rådeligst at rejse til København og forsøge sin lykke der. Det var en dramatisk periode med sejre og nederlag af samme slags som i møddingpølen på Borupgård, men den ligger udenfor mit emne. Her hidsættes kun hans beretning om selve afrejsen.

Han havde ansøgt om tilladelse til at indstille sig til optagelsesprøven på underofficersskolen i hovedstaden, og tilladelsen kom

først meget sent. Der måtte arbejdes hårdt de sidste dage for at få så mange par træsko istand at der kunne blive til rejsepenge. Vi havde siddet oppe til langt ud på natten for at sværte træskoene, sagde far, og på selve dagen måtte vi tidligt op for at nå til Aalborg med studebandet i god tid. Jeg husker da mor kom ud for at tage afsked med mig. Hun sagde ikke et ord om rejse, men den måde hun lagde halstørklædet om mig var alligevel som om hun sagde farvel. Så kørte vi af med studene og træskolæset, og far fik dem solgt ovre i Nørre Sundby. Om eftermiddagen fulgte han mig ned til damperen. Han sagde bare at jeg skulle bede mit Fadervor hvis der var noget i vejen, og så gik han. Et par timer efter sejlede Vesta, som damperen hed, af med mig til København.

Stiller man tilslut det spørgsmål hvad billedhugger Bundgård som kunstner skyldte sin fødeegn og sine forældre så kan man i alle fald svare at han skyldte sin fars fortællinger motiverne til næsten alt hvad han har lavet. Fra »Lygtedrengen«, den skalkagtige alf der lokker nattevandrere rundt i mosen, over »Heden« og »Skat i gemme«, lyset der brænder over det sted hvor skatte ligger skjult, til Gefion og hendes tyre stammer de allesammen fra det mærkeligt levende og befolkede landskab han var vokset op i. Og det gælder da i ikke mindre grad det mylder af små og større granitdyr som han prydede Nyrops rådhus i København med og forøvrigt med gavmild hånd spredte over alle sine arkitektvenners bygninger.

Vanskeligere stiller sagen sig med hans kunstneriske form, hans håndelag og synsmåde. At håndelaget stammede fra faderen kan man overbevise sig om ved at se på det fotografi af Jens Kristensen der er gengivet i dette tidsskrifts 24. bind (1935) side 474. Den tyrehæl som den gamle sidder med i hånden er snittet som et stykke skulptur. Men med synsmåden er det en anden sag. Billedhuggerkunsten har sit eget liv, så at sige uafhængigt af den enkelte kunstner. Han springer ind på et bestemt sted i dens groning, tilegner sig den form og de udtryksmidler den netop er nået til på dette tidspunkt. Det er først efterhånden han, hvis han har kræfter til det, kan føje noget til af sit eget. Og så er det endda et spørgsmål om det »nye« virkelig er hans eget. Alle kunstperioder, selv den i egne øjne så originale og af-

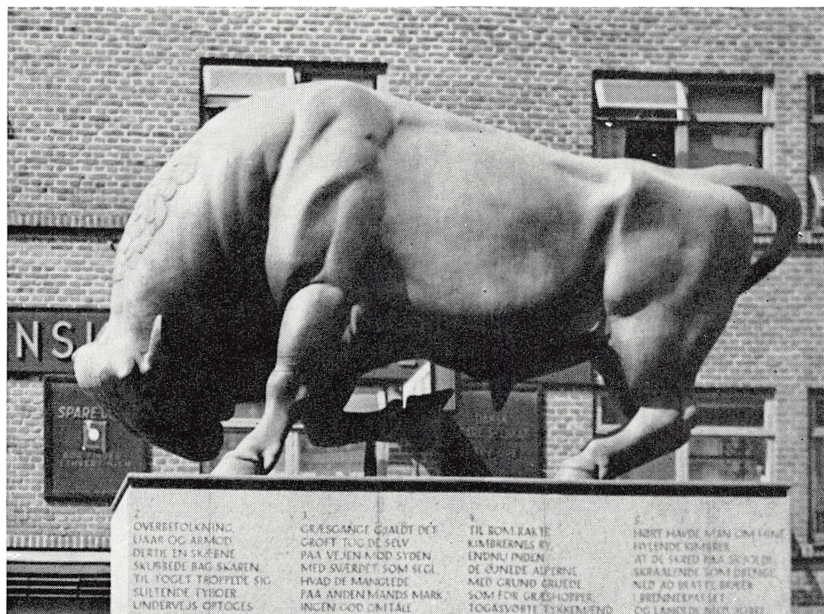

Fig. 12. Cimbretyren. 1936.

vekslende vi netop har været igennem, får, på afstand set, en ensartet karakter.

Den kunst der vandt Anders Bundgaards hjerte da han kom til København i 1880 var en udpræget bykunst, skabt i Paris, Berlin, København. Hans højt elskede lærer Stefan Sindings lige så højt elskede lærere hørte, reverenter alt, hjemme i det vilhelminske Berlin i en periode som man, rent skulpturelt set, ville kalde byens værste, omkring 1870. Det er klart at Bundgaard sprængte denne form, næsten så snart han fik selvstændige opgaver. Men det gjorde mange af hans samtidige også, og endnu flere af næste generation. Kritikken sagde i sin tid at der var noget jordbundet, tungt, næsten bondsk over hans kunst i modsætning til de mere renlivede elever af Bissen og Sinding. Om den havde ret i det, om det virkelig var Himmerland der brød igennem Paris og Berlin, tør jeg ikke afgøre. Men jeg skal gerne indrømme at jeg føler mig hos gamle bekendte når jeg færdes mellem hans barndomsegns bakker og skove.

Års og Kongerslev

Af Svend Aakjær

Omtrent midt i Himmerland ligger byen Års, tingcentrum og opnævner for Års herred. Navnet staves 5. maj 1394 Arsogh,¹⁾ og både denne form og udtalen med lang vokal og uden stød (oos) vidner med sikkerhed om, at navnet oprindeligt var to-stavelses, og sammensat med ordet -høgh »høj«. På samme måde udtales navnet på købstaden Århus (oos), men her er det andet led som bekendt ordet os »munding«, idet Århus hed Aros, fordi den lå ved åens munding. Allerede 30. marts 1345 staves Års i Himmerland Aars²⁾.

Da Års herredsting, ifølge Viborg Stiftsbog over kirkerne 1678—81, holdtes »udi Aars Bye ved Kirchegaarden«, har Årshøj muligvis været navn for en gravhøj på Års kirkegård³⁾. Om egnens store betydning vidner utvivlsomt den gamle folkeborg i Borremosen⁴⁾.

Forleddet er blevet forklaret som mandsnavnet Awæir, Awer⁵⁾, men dette afvises af Aakjær⁶⁾, fordi bynavnet Aversi, 1266 Auershøg⁷⁾, viser, at dette personnavn har kunnet holde sig til nutiden i formen Awer, Aver.

I den ovennævnte afhandling 1934 har jeg forklaret forleddet af et olddansk árr, svarende til oldnorsk-islandsk árr, ármaðr »kongelig ombudsmand«, oldengelsk ár, men dette afvises af Gunnar Knudsen⁸⁾, fordi dette ord, der svarer til gotisk airus, må formodes at være en maskulin u-stamme, som ikke kan have haft -s i genitiv. Da forleddet i Års ikke kan skilles fra forleddet i de 6 stednavne Årslev, og da alle disse 7 navne opviser -s i genitiv, har Kr. Hald konstrueret et mandsnavn Anu-harjaR, senere A-ar, som skulle forekomme ved de 7 danske stednavne.

Da det ses særdeles ofte, at de forholdsvis sjældne mandsnavne, der var u-stammer eller i-stammer, efterhånden antog a-stammernes bøjning med -s i genitiv, fordi a-stammerne var så afgjort de fleste,

så er det ikke særlig dristigt at formode, at det også er sket i dette tilfælde. Det har glædet mig at se, at der flere steder i de senere bind af Danmarks Stednavne nu tales om »sekundær genitiv med -s«. Blot er det ikke endnu udstrakt til også at gælde Års og Årslev.

Jeg må dog stadig hævde, at det efter min mening er ganske usandsynligt, at et af Kr. Hald konstrueret mandsnavn Anu-harjaR, som ikke findes i noget germansk stednavn, skulle forekomme ved 7 danske stednavne. Det er dog betydeligt mere dristigt og ligner ellers ikke den forsigtige Hald, end det er at formode, at u-stammen *árr*, sammen med så mange andre u- og i-stammer, er gået over til den almindelige a-stammebøjning og har antaget -s i genitiv. Jeg håber meget, at den forstandige formodning om »sekundær genitiv på -s« må brede sig i fremtiden. Det anerkendes bl. a. af dr. John Kousgård Sørensen, at det ikke er mærkeligt, at substantiver som led i stednavne associerer sig med de frekvensstærkere maskuline a-stammer, og at ord af andre stammer som stednavneled er analogisk blevet påvirket af de frekvensmæssigt langt overlegne a-, o- og anstammer ⁹⁾.

Vi tør altså fastslå, at der har været et ord *ár* i nordisk, som på folkevandringstiden kan antages at være betegnelsen for en høj kongelig embedsmand. Også i vikingetiden sad der ifølge Knytlingasaga, f. eks. en *ármaðr*, årmand på Sjørring slot i Thy. Det er selvfølgelig ikke min mening at tage dette som bevis på, at også selve ordet *ármand* har været i brug i Danmark på denne tid, men det er unægtelig et ejendommeligt træf, at selve den sø, som gav Sjørring slot navn (Syorændæ, »Søens ende«), endnu 1683 hed Aar Søe ¹⁰⁾. Da det ikke var ualmindeligt, at besiddere af hovedgårde havde søer og skove til enemærke, er det ikke usandsynligt, at det samme har gældt åren på Sjørrind, eller jarlen ved Jarlsø (Jels, 1231 Jarlsæ ¹¹⁾), samt muligvis også thulen ved Thul Sø ¹²⁾.

Også når man ser på beliggenheden af byerne Årslev og Års, kan man finde støtte for den sproglige mulighed af, at de indeholder ordet *ár* i betydningen »høj kongelig embedsmand«. Årslev i Hasle herred, Årslev ved Åbenrå, Årslev på Fyn i nærheden af Fyns gamle helligdom i Sønder Nærå (Nærdøwæ, Niærthug, Njords høje), Årslev Hede ved Børglum, Årslev ved Alling Å, Sønder Hald herred,

ikke langt fra Hald Sø, med herredscentret for Hald herred, Årslev ved Havrebjerg, Slagelse herred ¹²).

Det samme gælder byerne Jerslev, tingcentrum for Jerslev herred, (Jarlslef) i Vendsyssel, og i Vestsjælland, Jerlev i Jylland, opnævner for Jerlev herred ¹³).

Endelig har vi jo også Nørre og Sønder Kongerslev, 1469 Synder Kongeslev, 1477 Sønder Kongsløff, 1390 Nørkwnngæsløf, begge i Hellum h.

Der kan vel ikke godt tvivles om, at disse to stednavne indeholder samme ord som konunglef (kongelev, kongsgods), selv om de har genitivs-s, og, ligesom f. eks. Fjenneslev på Sjælland har et indskudt -r — (udtales Fjænnerslev). Vi skal senere høre om de tyske navne på -leben (levo), og her nævnes det, at der i Thüringen findes et stednavn Bischleben, der 887 hedder Bischoffesleybin ¹⁴). Rinkeleben indeholder ordet *rink*, der også findes i Ringgive, Rynkevangen (Rinkhøu).

Der er altså over 10 -lev-navne, hvor lev betyder »embedsgods«, ikke »arvegods«, men gods, som er overladt, jarl, år, konge, biskop, og hvor det altså stemmer med den betydning, det har i ordet konunglef, kongelev. Hertil kommer Tinglev (Tingløff, Thingeleff), som sikkert ikke kommer af et ganske ukendt mandnavn Thingi, men snarest af ordet ting, ligesom navnet Dingsleben i hertugdømmet Meiningen, 800 Tingesleia, 1181 Dingisleive, 1190 Dingislebe, 1407 Dingsleybin, 1492 Thingsleuben ¹⁵).

Jeg har derfor været tilbøjelig til at tro, at man, dersom ikke tvingende grunde tvang én dertil, ikke burde forlade den betydning af -lef, som foreligger i de danske ord. Der er i hvert fald ingen grund til at forkaste denne opfattelse, fordi der er -s i genitiv i Årslev, Års (høj) eller Kongerslev. At Kongerslev og kongelev må have samme betydning, kan der næppe herske tvivl om, og det er jo også nærliggende, at lev har den samme betydning i Årslev og Jarlslev, og navnet Bischoffsleben viser altså, at denne betydning også kan forekomme i Tyskland.

Kristian Hald anfører også loyalt i sin bog Vore Stednavne 1950 (s. 68—75) de forskellige grunde, som Johs. Steenstrup og jeg har fremført til støtte for vor opfattelse, at -lef betyder »overladt gods«.

Det er jo rigtigt, at de fleste ord af stammen lev (laibo) betyder »efterladenskab, arvegods, levning« o. lign., men Hald skjuler ikke at verbet leifa i oldnorsk-islandsk også kan betyde »overlade«, i samme forbindelser, som når der i danske lensjordebøger står, at N. N. »oplod« sin efterfølger sin fæstegård, og at også engelsk leave kan betyde »overlade«. He left me the book betyder som bekendt ikke »han testamenterede mig bogen«, men blot »han overlod, gav mig bogen«. Ligeledes indrømmer han, at der netop sondres imellem kongelev »kongens embedsgods« og »kongens arvegods, hans patrimonium, hans fæderne«. Han mener dog åbenbart, uden at det kan bevises, at ordet kongelev er yngre, han taler om »den forholdsvis nye Institution, Kongelevet«, og mener, at dette har sin oprindelse i kongens private jordegods, der oprindeligt er det økonomiske grundlag for kongemagten.

Han indrømmer tillige: »Det er meget muligt, at man heller ikke i Stednavne ligefrem bør oversætte Lev ved »Arv«, men med det mere omfattende »Ejendom«. Et Lev er formodentlig ikke en Jordejendom, som en Mand har efterladt sig som Arv, men den Ejendom, som en Mand disponerer over, og som han kan lade gaa i Arv til sine Efterkommere«¹⁶). Her er vi næsten enige. Jeg har blot vist, at uden for de germanske sprog kan ord af den beslægtede stamme, der foreligger i ordet lehn, også betyde »arvegods, gods, skat«, i indisk og iransk (avestisk). Det viser sig altså, at der er en fast bro imellem en betydning som »arvegods, ejendom« og »len eller lån«, idet det alt sammen er gods, som er »overladt« en mand¹⁷).

Hald taler også et sted om, at han f. eks. på Mors kan skimte omridsene af »et Folkevandringsstids-Samfund med en mægtig Høvding eller Smaakonge, der var omgivet af andre Høvdingesæder, beboet af højættede Mænd, om end de ikke i Magt og Rigdom kunde maale sig med Fyrsten«, »at Hovedmassen af lev-Navnene maa stamme fra Folkevandringsstiden synes der ikke at være Tvivl om, og givet er det ogsaa, at de Personer, der har ejet lev-Byerne, hører hjemme i den Tids krigeriske Overklasse. Det fremgaar tydeligt af de Navne, de bærer, vidt forskellige, som de er, fra de gamle Bondenavne«¹⁸). Igen er Hald og jeg ganske enige, også deri, at H. V. Clausens teorier om, at lev-navnene har bredt sig fra Sjælland

ved en krigerisk ekspansion til andre dele af det danske område, er svagt motiverede. Jeg udtaler følgende: »Det er naturligt at antage, at det er Folk af Krigeradelens Overklasse, der har været knyttet til disse Lev«. »Om derimod er Sikkerhed nok for, at dette Fremstød fra Sjælland til Jylland er kommet som Følge af en krigerisk Erobring af »Lev-Folk« lader sig næppe bevise alene ved Hjælp af Lev-Navnenes Udbredelse«¹⁹).

Desværre forekommer det mig, at Hald er blevet meget mere kategorisk i sin afvisning af min opfattelse siden 1950. Det ses f. eks. af en erklæring af 24. januar 1962²⁰). Her siges f. eks. »For mig er det indlysende, at tanken om lev som »overladt gods« hviler på et yderst spinkelt grundlag.« »Man tvinges til at operere med en politisk struktur og en højtudviklet samfundsorganisation allerede i folkevandringstiden«. Jeg har netop anført, at der i olddanske kvad og i Beowulf meldes om et hof med mægtige og betydningsfulde kongelige embedsmænd, som kongen har skænket jord og skatte til tak for deres krigstjeneste. I Bjarkemålet siger Bjarke: »Jeg er båren på Holm, bar og liden, tolv bol gav Rolf mig at råde med alle. Bol at råde og røden guld, søster til viv — sligt er værd at lønne!«²¹) Hald kommer temmelig let om ved ordet konunglef. Det kan være »det gods, der følger de vekslende konger, og derfor noget efterladt«, men det er ikke nogen parallel til lev-navnene i stednavne. Hald kan dog ikke komme uden om, at kongeleiv netop ikke betyder kongens arvegods, som er patrimoniet, kongens fæderne, og han kan dog også vanskeligt komme uden om de to stednavne Nørre og Sønder Kongerslev i Helligum herred i Himmerland, der foruden Årslev og Jarlslev også snarest betyder kongens, årens og jarlens »embedsgods«.

Bischoffesleyben i Thüringen må også være biskoppens embedsgods.

Der er for øvrigt ikke så få af de tyske personnavne ved tysk -leben, der minder om de tilsvarende danske. Jeg nævnte ovenfor Dingsleben (800 Tingesleia, 1181 Dingisleive, 1190 Dingsleybin), som næppe indeholder et mandnavn, men snarere, ligesom Tinglev, ordet »ting«.

Adersleben (Atesleve) jf. Adslev, Hjelslev h. Alsleben (Aylsleib, Egileslebe), Ballersleben (Balhereslebe, 1135 Ballerslevo, 1180

Ballerslebo), jf. Bollerslev. Brandleben, Brandesleben (1178 Brandesleve, 1283 Brandesleiben). Eisleben (973 Isleve), jf. Islev. Erxleben (1145 Errekesleve, 1209 Errikeslev) jf. Erixleffue. Essleben (775 Egisleben) jf. Eggeslev, Egeslev; Grimsleben (Grimmereslevo), Gundersleben, Hemleben (1086 Himeleve), Himmelev, Hillersleben (1135 Hildesleve), Hilderslev, Holleben (979 Hunleva), Honsleben (Honesleve), Hunslev. Ingersleben (Yngersleibin), Ingerslev. Ingersleben (1182 Ingerslev). Morsleben (Maresleba), Marslev. Ottersleben (937 Otteresleba), jf. Utterslev. Ringleben (Rinkelebo, Ringkeleve). Siegersleben (993 Sigerslevo, 992 Sigersleve), jf. Sigerslev, Sejerslev. Trügleben (Trugelebin) jf. Tryggelev. Uhrleben (1143 Urleyben), jf. Urlev. Wackersleben (Wakeresleve) jf. Vokslev. Waltersleben (1305 Walthirsleyben) jf. Vollerslev. Warsleben (1158 Werdesleve, 1121 Wersleve) jf. Vørslev. Willersleben (jf. Williheri 755), jf. Villerslev. Wollersleben jf. Vollerslev. Wormsleben (946 Wurmesleben) jf. Ormslev.

Man lægger mærke til den mærkelige blanding af tyske og nordiske personnavne i forleddet til de thüringske lev- og leben-navne. Derimod savnes i det store og hele de udpræget tyske personnavne ved de danske lev-navne. Som jeg har antydnet i min artikel Landsby — i Salmonsens Leksikon marts 1923 (XV. 371), synes man at skimte beretningen om forbundne lev-folks kampe imod de overmægtige franker, under et forsøg på at udvide deres mægtige riger. Det thüringske lev-riges kampe med frankerne endte med frankernes sejr i 531.

Allerede ret tidligt (1921—22) har jeg givet antydninger af, at der kunne være en mulighed for en forbindelse imellem syssel og jarledømme, således at jarl måske kunne være det i Danmark manglende navn for sysselmanden (Jarl, Aar og Lev-mand 1934 s. 337f. note 58). Min formodning om jarlen som sysselmand betegnes dog af Poul Johs. Jørgensen som en svagt underbygget hypotese (Dansk Retshistorie 1940 s. 242). Vilh. la Cour mener i Det danske Folks Historie (I. 344), at det ligger nær at tro, at jarlen har været en kongelig ombudsmand inden for et større område (hvad jeg også har ment om åren), men selv om han i Sønderjyllands Historie (I. 219f.) mener, at visse spor kunne pege i retning af, at jarlen var forstander

for et syssel, så er han dog ikke sikker på, at det er rigtigt, men snarest er jarlen en hærfører, hertug.

Det vides altså endnu ikke med sikkerhed, hvor gammel syssel­delingen i Jylland er, ikke engang om den er ældre eller yngre end herredet, der jo afgjort må være en gammel militær inddeling, med navn af en krigerskare, en »hær« (harjaraidu), et hærtog, måske, som det fra sydtyske love kendte begreb herirait, på 42 mand (se min artikel Om det olddanske Herred og Sogn i Festskrift til Kr. Erslev 1927).

Problemet var, om syslet er et gammelt stammeområde, der senere er opdelt i herreder, eller om det er et yngre embedsområde, opstået ved sammenlægning af flere herreder under eet tingsted (sysseltinget) eller een kongsgård (jfr. min afh. Stednavne og Bebyggelse i Viborg Amt i Hjemstavnsbog for Viborg Amt 1938 s. 148ff. Bebyggelsen og Stednavnene i Danmarks Kultur ved Aar 1940, 1941, s. 191; Aakjær, Kong Valdemars Jordebog, 1926—45, s. 59).

Siden jeg skrev om syslet på ovennævnte sted i Kong V. Jb., har jeg nu fået den opfattelse, at syslet må være et nyere embedsområde, opstået ved sammenlægning af flere herreder. Syslerne hører øjen­synlig hjemme i Jylland; men i en forordning om majestætsforbry­delse fra Christoffer I.s tid (Geheime Archivets Aarsberetning V. 15) siges det, at Fyn skal regnes for (computabitur pro) 2 sysler, Sjæl­land for 3 og hvert af Smålandene for 1.

Man har formodet, vistnok med rette, at de 4 grupper, hvori her­rederne er delt i Plovtalslisten i Kong Valdemars Jordebog (s. 82, med kommentar II. 457), svarede til 4 sysler, de første 3 grupper indeholder hver 8 herreder, den 4. består af 3 sjællandske, 4 lol­landske og 2 falsterske herreder. Da der er sandsynlighed for, at Falster oprindelig kun var 1 herred, ville den 4. gruppe også inde­holde 8 herreder.

Det antages jo almindeligt, at sysselinddelingen er overført sekun­dært til Sjælland, hvis 3 sysler Vester, Medel og Østersysler altså rummer 8 herreder hver, og det sydlige, som kunne kaldes »Sønder­syssel« altså ligeledes 8 herreder. Som bekendt er Aabo Syssel i Øst­jylland ved indføjel­se af et blåt mærke delt i to sysler, det indeholdt oprindelig 12 herreder og 4 områder (Helgenæs, Mols, Samsø, Ende-

lave), men blev ved det blå mærke halveret fra 16 til 2×8 . Vendsyssel var 6 herreder, Tysyssel 5, Sallingsyssel 7, Harsyssel 8, Himmersyssel 8, Ommersyssel 7, Loversyssel 9, Vardsyssel 3, Jellingsyssel 2, Almindsyssel 3, Barvedsyssel 5, Ellumssyssel 8, Istedsyssel 9 (plus Frædslet, Svans, Kamp), Utland 9 (plus Sild, Før, Holm, Hæfræ).

Man har vist lov til at formode, at syslet normalt har været regnet for cirka 8 herreder, hvilket altså især ses ved sysseldelingens overførelser til Sjælland. Dette tyder på, at det oprindeligt har været dannet som et embedsområde, der bestod af en sammenlægning af flere herreder, og så altså er yngre end herredet.

Ligesom der ikke er grund til at forkaste min formodning om, at Års og Årslev kan indeholde ordet *år*, blot fordi *år* er en u-stamme, er der heller ikke grund til at forkaste min teori om, at thulen kan være herredshøvding, blot fordi thulR er en i-stamme, således som John Kousgård Sørensen har gjort i *Acta Philologica Scandinavica* XXIII.

Det er rigtigt, at thulR burde have -ar i genitiv, også har det på det eneste sted, hvor det forekommer i dansk, nemlig på runestenen fra Snoldelev. Men det gælder alle i- og u-stammer, at de tidligt gik over til den mest almindelige genitivbøjning, nemlig a-stammernes, som havde s-genitiv. Det må indrømmes, at der i ret udstrakt grad findes en »sekundær s-genitiv«. Når man (vist Marius Kristensen) mener, at vi i Bjerndrup har den almindelige genitiv Bjarnar — af Bjørn, medens man i Bjørnstrup har den sekundære s-genitiv Bjørns-, så er jeg slet ikke sikker på, at Marius Kristensen behøver at have ret, da der ligeså godt kan foreligge genitiv af mandnavnet Bjarne (Bjarni, genitiv Bjarna-) altså Bjarnathorp — Bjerndrup. Det er sikkert rigtigt, at man i Esbiarnæthorp, Esbendrup, Esbønderup o. fl. har genitiv Esbjarnar-, og Kousgård Sørensen har bl. a. i sin doktorafhandling om bebyggelsesnavne på -sted ikke få eksempler på »sekundær s-genitiv«.

Jeg ser derfor ikke nogen grund til at opgive min teori, at thulR, som oprindeligt havde thular i genitiv som på Snoldelev-stenen, kunne få genitiv thuls. Fra thular kunne ordet ved a-omlyd få formen tholæ, og derfor har vi også som forled til stednavne thols.

Når så stor en procent af disse Tols-navne ligger tæt ved tingsteder, finder jeg det særdeles dristigt at formode, som Kousgård Sørensen gør, at alle mænd af navnet Tholf — Tol skulle slå sig ned tæt ved tingsteder. Ganske vist var kortnavnet Tholf for Thorulf ikke ualmindeligt, men jeg finder det langt dristigere at antage, at de i særlig grad skulle søge hen i nærheden af tingsteder, end at antage, at de sjældne i-stammer ligesom u-stammerne gik over til de hyppige a-stammers s-bøjning.

Jeg fastholder derfor min opfattelse af år i Ärs og Ärslev som »høj kongelig embedsmand« og thul i Thulsbjerg, Tolshøj som »herredshøvding og lovsigemand«.

Noter:

1) Repertorium nr. 3933. 2) Repertorium nr. 2042. 3) Aakjær, kommentar til min udgave af Kong Valdemars Jordebog II. 36-37. 4) Aakjær, Jarl, Aar og Levmand, i Festskrift til Vilh. Andersen 1934 s. 325. 5) Johs. Steenstrup, Det nord-slesvigske Spørgsmaals Historie s. 62. 6) Jarl, Aar og Levmand, 1934 s. 320. 7) Dipl. Dan. 2. r. II nr. 59. 8) Nordisk Kultur V. 92. 9) John Kousgård Sørensen, Danske bebyggelsesnavne på -sted, 1958, s. 163, 164. 10) Markbog nr. 1622, 1624, Rigsarkivet. 11) Danske Stednavne, Haderslev amt s. 515. 12) Jarl, Aar og Levmand 323, 337, jfr. 323—325. 13) Valdemars Jordebog II. 69. 14) Selig Paulus Cassel, Über Thüringische Ortsnamen, Wissenschaftliche Berichte 1—3, Erfurt 1854, Halle, Universitätsbibliothek, Ae. 213,80. 15) G. Jacob, Die Ortsnamen d. Herzogtum Meiningen Hildburghausen 1894 s. 33—34. 16) Kr. Hald, Vore Stednavne, 1950, s. 70. 17) Jarl, Aar og Levmand 1934 s. 333. 18) Kr. Hald, Vore Stednavne s. 72, 74. 19) Jarl, Aar og Levmand, s. 329—331. 20) Bemærkninger til oberstløjtnant J. Nordentofts manuskript om lev-navnene. 21) Jarl, Aar og Levmand s. 334.

Hundrede år af Rold skovenes historie

Af Rud. Sørensen

På Videnskabernes Selskabs kort over bl. a. en del af Aalborghus amt fra 1791 ser man det første billede af Rold skovene. Kortet blev opmålt i 1785, altså 20 år før skovødelæggelsen i Danmark blev standset ved fredsskovforordningen af 1805, og viser således det stadium af Rold skovenes historie, hvor de havde deres noget nær mindste udstrækning.

Fredsskovforordningen satte en stopper for en skovødelæggelsesperiode, der havde stået på i om ved fem hundrede år og var fulgt efter en skovrydningsperiode, der tog sin begyndelse den dag i den yngre stenalder, da den første stenaldermand huggede sit første træ omkuld med sin flintøkse for at skaffe lys og plads til sin beskedne ager.

I roldskovområdet kom stenalderbønderne efter deres gravhøjes placering at dømme hovedsagelig fra to sider. Nogle kom fra nord fra Lindenberg ådal ned gennem det nuværende Skørping sogn, og andre kom fra syd op gennem Astrup sogn med en afstikker mod vest til St. Arden sogn. I skoven til disse sogne har vi to højkoncentrationer tilsyneladende uden forbindelse med hinanden. Fra højområdet i Skørping sogn er der gamle hulvejsforbindelser til Rold og til Asp i Torup sogn, begge flankeret af enkelte høje i henholdsvis Rold og Fræer sogne.

Væsentlige dele af roldskovene har således været under påvirkning af menneskehånd lige fra den første skovhugst fandt sted. De små lysninger, stenalderbønderne huggede i skovene, var dog kun skønhedspletter. Terrænets karakter som skov har deres små agre og deres græssende husdyr næppe kunnet ændre, trods pollenudslag fra deres agres kultur- og ukrudtsplanter. Det var først, da deres efterkommere i jernalderen slog sig ned i fastboende samfund, at der blev

huller i det grønne. I de følgende århundreder blev der flere og flere, og om ved år 1300, da landsbygrundlæggelsen var slut, lå de i en ring uden om det, der skulle blive til Rold skovene.

Alle aldre af bebyggelser var repræsenteret: Skørping, Hellum, Brøndum, Nysum, Gravlev, Oplev, Haverslev, Torsted, Ersted og Lyngby med de gamle endelser, og de mere ubestemmelige: Asp, Siem, Fræer, Rold, Ravnkilde, Arden, Rav og Rebild, samt torperne: Astrup, Borup, Møldrups, Akselterp, Skaarup, Aarestrup, Sejlstrup, Ejstrup, Terndrup, og et par enkelte holter: Hesselholt og Tistedholt.

Fordelt på tolv sogne lå her en forholdsvis rig bosættelse. Set ovenfra et stort og mørkt landskab med skov og atter skov, med sumpe, moser og søer, isprængt de lyse pletter med bebyggelserne. På alle sider lukkede skoven for udsynet for byernes beboere. Det første, man så til fremmede, der kom til byen, var synet af dem, når de dukkede ud af skoven, og det sidste, man så til dem, når de rejste, var skikkelserne, der blev borte mellem træerne. Var det hen på dagen, ønskede man for dem, at de måtte nå frem til deres bestemmelsessted inden mørkets frembrud, for selv om der var vej og sti overalt gennem skovene, kunne man i mørket nemt gå fejl af vejen, og tæt underskov, vindfælder og nedfaldne grene og frem for alt sumpe og bundløse kildevæld kunne gøre den vildfarne mands færdsel i skoven livsfarlig efter mørkets frembrud.

Indtil nu havde skoven måttet vige for kravet om jord til opdyrkning. Det var ploven, der fortrængte skoven. En større eller mindre part af træforbruget var blevet dækket af skoven, der blev ryddet. Nogen egentlig ødelæggelse af skoven hinsides bymarken var næppe begyndt endnu, men i de næste fem hundrede år, i den lange stilstandsperiode i dansk landbrug indtil udskiftningen, undergik skovene en systematisk ødelæggelse. Træforbruget måtte nu efter skovrydningens ophør dækkes af de bestående træers tilvækst, og det kunne skovene ikke holde til. Ikke så meget fordi træforbruget var for stort som på grund af benyttelsesmetoden, der forhindrede skoven i at forny sig, og kort fortalt bestod i, at man huggede de unge træer, der havde den størrelse, der passede til behovet uden alt for megen tilhugning, og som tilmed var lette at fælde, medens man lod de gamle træer stå som oldentræer, dels på grund af deres

uhensigtsmæssige størrelse, men særlig fordi de ved deres rige frøsætning gav føde til svinene ved oldenfaldet om efteråret.

Den opvækst, der groede op af de frø, svinene levede og ved deres roden i jorden gav gode spiringsbetingelser, blev ædt af de heste, kreaturer, får og geder, der gik i løsdrift i skovene. Resultatet blev, at når et gammelt kæmpetræ segnede om af alderdom og gav adgang til skovbunden for lyset, så var der ingen unge træer til at vokse op og indtage dets plads. I stedet for kom græsset og siden, hvis forholdene var til det, lyngen.

Landets skove gik med denne benyttelsesmåde uafvendelig deres ødelæggelse i møde. Således også med skovene i roldskovområdet. I 1785 var der kun de forrevne og lasede rester tilbage af de skovtykninger med deres rydninger, der dækkede egnen i 1300 tallet. Udenom havde lyngen bredt sig, og den borede sig ind overalt i de tilbageværende skovstrækninger, men trods alt — Rold skovene havde overlevet. De skød sig østfra — fra det forholdsvis skovrige Østhimmerland — som en knytnæve mod vest ind i det ellers skovblottede, lyngklædte Himmerland.

Vi har altså to skovbilleder. Fantasibilledet fra år 1300 af et mægtigt skovlandskab afbrudt af rydninger med byerne og deres marker, og måske med begyndende tyndhed i skovdækket rundt om markerne forårsaget af kreaturgræsningen, samt kortet fra 1785 med de samme rydninger åbent beliggende med udsigt til hinanden, omgivet af lyng og med resterne af de fordums skove i baggrunden.

Vi vil nu som et tredje billede forsøge at tegne et skovkort fra sidst i 1600 tallet. Et sådant kort vil vise skovens tilbagegang i de sidste 100 år af skovødelæggelsesperioden, og måske give os et indtryk af gangen i skovødelæggelsen i de nævnte fem hundrede år.

Hovedkilden til dette billede bliver Kr. d. 5.'s matrikel fra 1688, og når der i det følgende henvises til markbogen, modelbogen, og skov-, eng- og græsningstaksationsprotokollen — forkortet til skovprotokollen — så er det denne matrikels bøger, der henvises til, ligesom forkortelsen V. S. Kortet henviser til førnævnte Videnskabernes Selskabs kort fra 1791, opmålt 1785.

Som arbejdsgrundlag benyttes Geodætisk Instituts atlasblade 1 : 40000, hvorpå V. S. kortets skove er overført. Geodætisk In-

Forbugget skov, hvor græssende beste og kreaturer hindrer naturlig opvækst i at gro frem.

stitut har med venlig imødekommenhed givet mig lov til at tage kalker af V. S. kortets målebordsblade 1 : 20000, der beror i instituttets arkiv. Kalkerne er overført på de nugældende målebordsblade og derfra på øjemål efter terrænpunkter, signaturer m. v. overført til atlasbladene. På grundlag af matriklens oplysninger om skovenes beliggenhed i 1688 i forhold til ejerlavsgårder, terrænpunkter, endnu eksisterende stednavne m. v. supplerer vi V. S. kortets skovgrænser op i den udstrækning, det er muligt, og har dermed, hvad der er forsvundet af skov i de mellemliggende 100 år. Når matriklen kan give os disse oplysninger, er det fordi, man af mangel på mulighed for at udfærdige kort lod foretage synsforretning af alle ejerlavsgårder. Skel og skelstenes beliggenhed blev beskrevet og protokolleret ud fra terrænets beskaffenhed, derved omtaltes bl. a. alle skove, man kom igennem eller forbi.

Vi vil tegne vort skovkort op sogn for sogn og vil begynde med

Sluttet skov begnet mod heste og kreaturer og med skovbunden dækket af naturlig oprækst.

Rold sogn, der må anses for at være det fornemste af de tolv sogne, der omgiver Rold skovene. Sognets skove har givet navn til hele roldskovkomplekset. Sognet med Rold Tved er opført i Valdemar Sejrs jordebog vurderet til 40 mark guld, heraf de 14 mark guld for Rold Tved. Som kronens ejendom nød sognet den ære at kunne få kongelig indkvartering, ligesom en part af sognets skov kaldtes kongeskoven.

Rold sogn.

V. S. kortet har den nordlige halvdel af sognet dækket af skov. Nord og nordøst for byen følger grænsen stort set den nuværende skovgrænse, medens skoven vest for byen i dag går betydeligt længere mod syd.

I 1688 ved vi fra skovprotokollen, at Rold og Hesselholt skov fra nord til syd strakte sig fra liden Sørmose til Kiendalshøje og derfra

sønderpå tværs over Vejrholt mose. Det er måske en af Kiendals-højene, der ligger på bakken syd for Skelhus skovfogedhus. Der er ikke flere høje på strækningen, men den anden eller de andre kan være sløjfet, og de har formentlig ligget sydligere, idet skovprotokollen under Hesselholt i St. Arden sogn lader byens skel begynde vest for byen ved Kiendalshøj, så vi trækker skoven frem til vest for Hesselholt, det nuværende Arden stationsby.

Nord for Rold by har vi ingen oplysninger, der tillader at trække skoven mod syd, men vest for Rold by kan vi sætte signatur på det kuperede terræn langs engene fra V. S. kortets skov og mod syd til sognets sydvestre hjørne, idet skovprotokollen siger, at åen gjorde skel mellem Nysum og Nørlund og Rold bys skovmoser, og V. S. kortet har en del kratsignatur på den pågældende strækning.

Fra markbogen har vi efterretning om noget skov sydpå i sognet, idet der under Sønder Aars Giøe nævnes nogle agre, som er opbrudt blandt stubbene. Bemærkningen fortæller os, at der et sted i Søndermarken lå et stykke skov, eller fornylig havde ligget et stykke skov, som ploven havde ædt sig ind på. Vi ved intet om dets størrelse, det kan godt have ligget i vestsiden af Søndervangen og været en del af skoven langs åen, men vi ved ikke noget om det og nøjes med symbolsk at markere den ved en stump signatur ved gården Søndervang, der ved sit navn er et minde om Søndervangens beliggenhed.

I den sydøstlige del af Rold sogn lå gården Torup Hede, af hvis skov V. S. kortet har en lille klat. Skovprotokollen lader gårdens skel begynde vest for gården på en banke kaldet Balden. Det er sandsynligt den bakketop, der danner skel mellem Rold, Hesselholt og Torup Hedegårds ejerlav den dag i dag. Herfra og østpå grænsede gårdens mark op til Hesselholt mark, og mod øst grænsede gårdens mark og skov op til Vejrholt mark og skov. Mod syd gik skellet mellem Torup Lund og Hvarre Lund mod vest til Rold skel og derfra »udi nord udenom Toruplund til førstnævnte Skelsten, som findes udi Balden.«

Vi har altså skov mod sydøst og syd til sogneskellet og mod vest til Rold skel. Det uvisse er vest- og nordgrænsen, men vendingen »uden om Toruplund« siger os, at skellet fra syd til nord beskrev en bue mod øst i forhold til Balden, så vi lader skoven følge Hvarre

skel et stykke vestligere end Balden, og da det ikke er klart, hvor langt skoven strakte sig op mod Balden, lader vi V. S. kortets skovklat være nordgrænsen og skulle herved være sikker på ikke at have fået for meget skov med.

St. Arden sogn.

Omkring den nordligste trediedel af dette sogn er i dag dækket af skov, og V. S. kortets skovgrænser afviger ikke meget fra grænserne i dag. Skovens sydgrænse lå dengang en 2—300 meter længere mod nord, og mosearealet syd for St. Øksø var større. Alminden lå der som nu.

Vi vil først se, om der er mulighed for at trække V. S. kortets skovgrænse mod syd. Vi begynder nord for St. Arden, hvor både modelbog og markbog har en del oplysninger om skove og deres placering.

Nord for St. Arden by lå Store og Lille Endeel, Inderfellig, Holtet, Alminden, Heigenskov, Klosterskov med Kirkeskov samt Fælleskov. Et par af dem kan vi nærmere stedfæste. Øst for Alminden ligger Hegnskovgård. Her omkring var der skov i 1688, idet skovprotokollen siger om Ll. Ardens grænser, at fra Villestrup å gik skellet mellem Ll. Arden eng og St. Arden skov, og gårdens navn lader formode, at her lå Heigenskov. Holtskoven placerer vi vest for Alminden, hvor arealet på matrikelskortet kaldes Holtet.

I sognets sydlige del på grænsen ind mod Ll. Arden sydøst for byen har V. S. kortet en lille skovklat. Det er resterne af de skove, der i skovprotokollen betegnes som »begge Katteskovene, som er Skel mellem Ll. Arden og St. Arden Skov.« Vi har ikke mulighed for at udvide den længere mod syd, da skovprotokollen siger, at fra sognets sydøstlige hjørne gik skellet »udi Nord til førstbemeldte Katteskov igen«. Vi kan derimod udvide den mod nord op til kærene vest for St. Arden, idet byen iflg. skovprotokollen havde »nogle Moseskifter i St. Arden Skov beliggende, begyndende udi Nord fra Møldrups Velde og ender her ved Enden af Kat Skoven.« Den oplysning siger os, at der lå skov langs sognets østgrænse fra Katskov og nordpå, og det bekræftes af, at V. S. kortet har lidt skovsignatur to steder ved Kirkevadgård nordøst for St. Arden, så vi sætter en smal stribe

signatur på skråningerne mod sognegrænsen fra Alminden til Katskoven. I den forbindelse kan det tilføjes, at der fra Alminden og et stykke sydpå på skråningerne og slugterne ned mod sogneskellet endnu findes spredte skovrester af eg og bøg, som kan være relikter af nævnte skov.

Vest for St. Arden nævner skovprotokollen en del skov langs Klaralunds og Vejrholts grænser. Her må indskydes, at såvel St. Arden som Hesselholt, Klaralund og Vejrholt efter skovprotokollens skel-dragninger dækkede så at sige de samme arealer i 1688, som de tilsvarende ejerlav i den nugældende matrikel dækker. Øst for Klaralund lå Spåmosen, den ligger der stadig, men har ingen navn i dag. Fra Spåmosen og op til Vejrholt mose lå Klaralund skov. Det er sandsynligt resterne af den, der i dag ses på skråningen øst for Klaralund. Vi giver den en klat signatur. Herfra og sydpå mellem Vejrholt og St. Arden lå Vejrholt skov og St. Arden skov. Vi sætter en stribe signatur langs strækningen. St. Arden skov holdt op ved sydenden af Vejrholt og gik her over i St. Arden hede, medens Vejrholt skov fortsatte mod vest over til Torup hede i Rold sogn og et stykke nordpå. Vi dækker Vejrholts sydlige del med signatur over mod Rold skel.

Ifølge markbogen bestod skoven mellem Vejrholt og byen af Vesterskoven og Strengskoven, der lå vest for byen og Gravskoven sydvest for byen, samt Bylunden syd for byen. Om Vesterskoven, der lå til herredsfoged Søren Blochs gård, siger skovprotokollen, at den lå »Vest for Gaarden«. Det vil sige, at den lå i nærheden af gården, ellers var der ingen grund til at anvende udtrykket. Det var før udskiftningen. Gårdene lå i byen. Vesterskoven lå altså vest for byen og nær denne, men om vi kan lade Vesterskoven flyde sammen med Strengskoven og Gravskoven, det ved vi ikke med sikkerhed, og da den aktuelle ansættelse til oldensvin for Vesterskovens og Strengskovens vedkommende tilsammen kun var på 13 svin iflg. skovprotokollen, og vi ikke ved noget om Gravskoven, så nøjes vi med at sætte signatur, hvor vi mener at have sort på hvidt for, at der var skov.

Efter markbogen lå Hesselholt skov vest og nord for Hesselholt, det nuværende Arden stationsby, ligesom skovprotokollen — som

nævnt under Rold — lader skoven begynde vest for byen ved Kien-dalshøj. Oplysningerne bekræftes af V. S. kortet, der har en lille skovklat vest for Hesselholt på bakken ned mod Rold skel. Vi vælger denne skovklat som skovens sydøstre hjørne og fylder ud med signatur mod vest til Rold skel og mod nord til V. S. kortets skov. Om terrænet herfra og over til Holtet nord for St. Arden har vi ingen oplysninger, men vi vover alligevel at sætte en brømme signatur langs sydkanten af V. S. kortet for at få en blødere og mere afrundet overgang mellem de to skovfløje. Vi gør det, dels fordi vi derved kommer til at følge den nuværende skovgrænse, og dels fordi det er usandsynligt, at man skulle have ædt sig ind i skoven her i et mose-richt terræn, når der stadig var let tilgængelig skov vest for.

Astrup sogn.

Vi begynder med terrænet omkring herregården Villestrup. Modelbogen angiver som Villestrups enemærkeskove: Nørskov, Kirkeskov og Villestrup Lund. Markbogen placerer lunden øst for gården og kalder den en lille lund. På V. S. kortet er der en antydning af skov på stedet, men i dag ligger lunden der igen, og vi tager ikke i betænkning at sætte signatur på den. Kirkeskov ligger i dag nordvest for gården. Den ligger isoleret omgivet af fugtige arealer og kan næppe have ligget andre steder, så vi giver også den signatur.

Sydvest for Villestrup har V. S. kortet skovsignatur. Det er uden tvivl Villestrup Sønderskov, der nævnes i skovprotokollen med oplysning om, at der i den findes et skovhus kaldet Vester Skovhus med noget pløjeland. Protokollen oplyser endvidere under Ll. Arden, at Vester Skovhus lå ind mod Ll. Arden skel nord for Askvad, der ikke kan være andet end vadestedet over Lundgårds bæk syd for Askhøj, altså på samme lokaliteter som Vester Skovhus ligger den dag i dag. Vi trækker V. S. kortets skov mod sydvest hen omkring det nuværende Vester Skovhus.

Fra Vester Skovhuses mark og mod nord til Møldrups å gik Ll. Ardens skel mellem Ll. Arden mark og Villestrup skov, så vi sætter signatur fra Vester Skovhus og nordpå til engene, og vi er derved omtrent ved Kirkeskov igen og har fået bekræftet

markbogens oplysninger om, at »omkring Gaarden ligger Villestrup Skove.«

Under Borup siger skovprotokollen, at »Salvad er Skel mellem Villestrup og Astrup og disse Gaardes Skov.« Salvad bro ligger syd-vest for Astrup og er ejerlavsskel den dag i dag. Vi sætter signatur syd for, hvor meget ved vi ikke, men markbogen siger, at de Borup folk fik ildebrand og gærdsel af husbondens skove, »som ligger omkring Byen«, så vi har nok lov at trække skoven syd om byen og derfra mod nord op langs V. S. kortets skov, idet Borups nordlige vestgrænse gik langs »med Siden af Skoven til disse Gaardes Tofter,« altså forholdsvis tæt vest for byen, hvor skoven har strakt sig i tilslutning til Villestrup sønderskov eller måske været en del af denne.

Fra Borup tager vi mod øst, og her kommer vi ud i så mange skovnavne, at vi farer vild. Herude i sognets sydøstlige hjørne mødtes Tisted skov med Brøndbjerg og Vrå skove i Rostrup sogn og Grevelund og Vive skove i Vive sogn samt Glerup skov i Visborg sogn. Grænsebeskrivelsen er ikke til at hitte ud af, hverken på kortet eller i terrænet, men pragtfuldt er her at færdes med kort og kompas. Øst for Borups jorder fandtes Brøndbjerg skov. Brøndbjerg skov begyndte ved Ørnbjerg krog, herfra og mod øst, hen mod Lerbæk, grænsede den op til Tisted skov, og øst og syd for Lerbæk lå Glerup og Stove skove. Stove skovens navn findes endnu på kortet som stubskov. Længere mod syd Vrå skov, der fulgtes med Brøndbjerg skov mod vest til Øster Skovhus, der iflg. Brøndbjergs og Vrås grænsebeskrivelser lå på samme sted i 1688 som i dag og — nu som dengang — danner skel mellem de to ejerlav. Syd for Vrå skov lå Vive skov og Grevelund skov på hver side af Farsdal, der også i dag skiller de to ejerlav, Vive og Grevelund.

Nu er vi ganske vist kommet uden for Astrup sogn med vor skovsignatur, men vi har taget turen mod syd, dels på grund af de mange skove, der fristede, dels for at fremdrage et par interessante oplysninger om Vrå skov.

Skovprotokollen blev udfærdiget i 1683, og den takserede skoven til Vrågård til seks svins olden og ti høveder og beskriver den således: »ganske forhugget og tvende Huse bygget paa Stedet og noget af Jorden oppløjet.« Modelbogen blev udfærdiget tre år efter i 1686,

og i den skrives kort og godt: »Skoven til Vraagaard ganske op-hugget«. — I 1683 endnu en skov, ganske vist tynd og åben med langt mellem træerne og meget græs, som forholdet mellem seks høveder og ti svin fortæller os, og udsat for en lille lokal skovrydning med anlæg af et par husmandssteder. I 1686 overhovedet ingen skov.

Det lille eksempel bringer ligesom det, der skete, nærmere ind på livet af os. Man huggede ikke bort af den lukkede skov. Man udhulede den gennem generationer, for til sidst, når kun skallen var tilbage, på ganske få år at forvandle den fra skov til udmark eller agerland.

Vi vender tilbage til Astrup sogn med kurs mod Tisted. Vi har allerede afsat Tisted skov i sognets sydlige del. Vi ved, den grænsede op til Brøndbjerg skov. Om Glerup skov ved vi, at den lå over for Stubskov, og endvidere nævner skovprotokollen under Glerup, at Glerup skov nord for Stubskov grænsede op til Borup skov. Det lyder lidt mærkeligt, for det er det samme areal, som vi har afsat som Tisted skov iflg. Brøndbjergs grænsebeskrivelse, men som før nævnt farer man vild i skovnavne, når man prøver på at hitte ud af grænserne her sydøst i Astrup sogn. Det er for så vidt også ligestyldigt, om det var Tisted skov eller Borup skov, der lå over for Glerup skov. Skov lå der altså, men den gik ikke ubrudt op til Tisted, for Giedshede høj — hvis navn er bevaret i Gjedshede hus, hvor Glerup, Korup og Tistedes grænser mødes — nævnes som skel mellem Tisted og Glerup heder, men nord for heden har vi skov igen. Skovprotokollen nævner under Korup, at Korup skov fra Glerup skel og mod nord grænsede op til Tisted skov. Den afsætter vi op langs sognegrænsen og er så oppe i nærheden af de par små skovholme, V. S. kortet har syd og sydvest for Tisted, og da markbogen oplyser, at Kongstedlund havde en gård i Tisted med to skovparter syd og vest for byen til 90 svins olden, — altså antagelig mere skov end til Vejrholt i St. Arden —, så kan vi roligt trække skoven op til og omkring de to skovholme.

Går vi videre op langs sognegrænsen, har V. S. kortet et par småholme nordøst for Tisted. Her har uden tvivl været mere skov i 1688, men udover markbogens oplysninger om, at skoven lå »rundt omkring Byen«, har vi ingen oplysninger, der tillader os at sup-

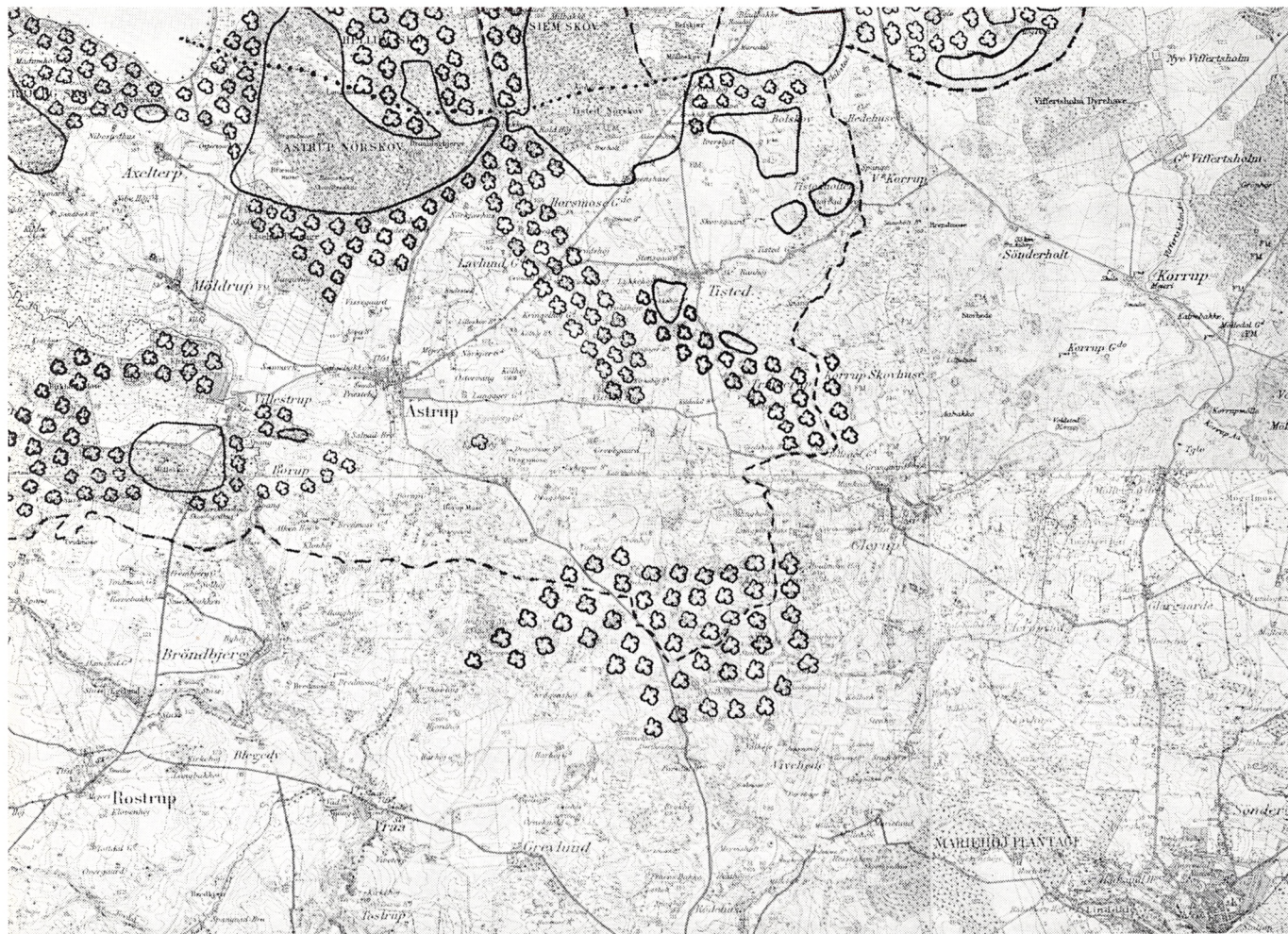
plere den op, og markbogens oplysninger alene er for lidt, så vi går videre.

Nord for Tisted har V. S. kortet to skovpartier, hvoraf den vestligste bl. a. dækker det nuværende Tisted Nørskov. Her er der mulighed for at supplere op. Markbogen nævner en eng »udi Tisted Skov« kaldet Munkhaven, og skovprotokollen angiver under Lyngby i Lyngby sogn, at Lyngby skov mod syd grænsede op til Munkhaven. Engen har altså ligget i det lave terræn langs herredsskellet, så vi kan fylde signatur i det meste af den tomme enklave i sognets nordøstre hjørne mellem de to skovpartier.

Nu skal vi syd på igen for at få Tisted lukket inde. Det gør vi med Villestrup østerskov. I dag grænser Astrup og Tisted ejerlav op mod hinanden, men i 1688 var de skilt fra hinanden af Villestrup østerskov, hvis område efter rydningen er blevet lagt ind under Tisted, som skoven sikkert har tilhørt, før herremanden på Villestrup inddrog den under sit gods. Astrups grænse mod øst ser ud til at være den samme i dag som i 1688, da den gik fra Laulund til Visborg led. Visborg led er borte, men Astrups sydøstre hjørne ligger øst for Visborg høj, hvor den gamle møllevej fra Tisted til Vrå skærer Astrup-Glerup vejen. Et mere naturligt sted for Visborg led kan man ikke finde. Strækningen fra Laulund til Visborg led gjorde skel mellem Astrup mark og Villestrup østerskov. Skoven gik mod øst til Lockhøj, der var Tistedes vestre skel. Her kan der være tale om tre høje: Lykkehøj, en af Troldhøje eller højen ved pkt. 190. Vi er forsigtige og regner med, at det er Troldhøje, der ligger vestligst. Vi skal også have plads til Tistedes agerjord mellem de skove, vi har afsat.

Vi tager nordpå igen. Astrup nørskov gik mod nordøst op til hjørnet af Siem skov, hvor der var skelsten mellem Siem, Torup og Astrup skov. Her på dette strøg lå den ene af præstegårdens tre skovparter, som vi placerer i åbningen mellem V. S. kortets Astrup nørskov og Tisted skov.

Astrups skel begyndte vest for byen og gik mod nord hen med skoven, ned til Snoge kjær og derfra mod øst til Laulund. Mod vest gik skellet tilsyneladende på samme sted som i dag, hvor det løber langs østsiden af Elsehøj plantage, men medens det i dag går videre mod nord til herredsskellet, bøjede det i 1688 af ned til Snogekær

Signaturforklaring:

— V. S. kortets skovgrænser
i 1785.

☒ ☒ Signatur for skov, der for-
svandt fra 1683 til 1785.

--- Sognegrænse.

..... Sogne- og herredsgrænse.

og derfra mod øst til Laulund. Snogekær kan næppe være andet end det lave areal vest for Lavlund. Herfra fylder vi ud med signatur mod nord op til V. S. kortets skov, og mod vest sætter vi signatur ned til sydkanten af Elsehøj plantage. Når vi vælger denne skovgrænse, er det, fordi skovprotokollen iader Villestrups nordøstre skel ligge ved et led kaldet Studeledet, der var skel mellem gårdens og Astrups mark. Ledet spærrede sandsynligt for en vej og kan næppe have stået andre steder, end hvor vejen fra Astrup mod nordvest passerer byens skel lige i hjørnet af Villestrup mark og Elsehøj plantage.

Vejen er gammel, den er på V. S. kortet, og der er ikke noget, der taler for, at den har ligget andre steder. Kom man fra Astrup og nåede op til ledet, havde man byens mark bag sig, Villestrups mark til venstre, og på den anden side ledet lå skoven, der strakte sig mod nord hen med Astrups skel. — Nøjagtigt som i dag. Møldrups skel mod nordøst gik til Nørreskoven, hvor der fandtes skelsten mellem Møldrups mark og Villestrup. I dag ligger det skelhjørne omkring sydvesthjørnet af V. S. kortets Nørreskov. Det står ikke helt klart, om der var skov her sydfor, så vi nøjes med at forbinde Studeledet med nævnte skovhjørne.

I sognets nordvestlige hjørne mellem Madum sø og engene ligger Kærbjerg skov. Den sydlige halvdel af denne skov er afsat på V. S. kortet, og vi har mulighed for at sætte signatur på det meste af den anden halvdel. Møldrups skel mod vest gik fra engene og nordpå til Nibeled langs skoven, som markbogen kalder Kær bjerge. Det passer med, at Nibeled har spærret for vejen fra Møldrup mod nordvest op gennem skoven over Mosskov — Skillingbro — Oplev til Nibe. Til Nibe — står der på de gamle matrikelskort, og begrebet er bevaret i Nibestedhus og Nibehøj nordvest for Møldrup endnu i dag. Her fra Nibeled gik Akselterps skel videre mod nord til Aalborgvejen. Den Aalborg-vej kan ikke være andre end vejen fra Akselterp til Hellum øst for Madum sø, så kursen har været nordøst og ikke nord. Det er dog ikke det eneste sted i matriklen, hvor kursen kan konstateres at være angivet forkert. Under Villestrup opgives kursen fra møllen op langs Krop kær til Birkholm at være syd i stedet for vest.

Fra Nibeled til Aalborg-vejen grænsede Akselterp op til Villestrup skov, som V. S. kortet har en lille rest af nord for Akselterp, så vi kan sætte signatur nordvest og nord for Akselterp. På det bagved liggende areal mellem søen og Kær bjerge har V. S. kortet et opdyrket areal ved Madumhoved, medens det har kratsignatur langs søen. Krattet giver vi skovsignatur, medens vi lader det opdyrkede areal stå åbent.

I markbogen nævnes, at Akselterp har ildebrand og gærdsel i husbondens skov »saasom Skoven ligger rundt omkring Gaardene.« Derfor sætter vi signatur nordøst for byen op mod herredsgænsen og ind mod V. S. kortets skov, hvor terrænet på et udskiftningskort over Akselterp by benævnes skovjord¹). Syd for Akselterp har vi ingen muligheder for at sætte signatur. Efter skovprotokollen grænsede Møldrup mark og Akselterp mark op mod hinanden, og der nævnes intet om skov, og uden supplerende oplysninger til markbogen vover vi ikke at sætte signatur syd om Akselterp.

Vi har som ovenfor nævnt placeret den ene af præstegårdens tre skovparter mod nord i sognet. Vi kan placere en part mere ved Egebjerg, hvor den strakte sig fra syd til nord, var 40 favne bred og »moxen nedblæst og afhuggen.« Det var en liden skovpart, hvorfor vi nøjes med en enkelt signatur ved Egebjerg.

Lyngby sogn.

I dette sogn finder vi, at de Lyngby bønder havde deres skov beliggende helt mod syd i sognet, hvor V. S. kortet har noget skov, adskilt fra byens marker ved enestegårdens Lundsgårds ejendom. Skoven er let at placere til de tre sider. Mod øst til Mølleåen — Skibsted å — mod syd til Munkhaven, ind mod Tisted, og mod vest til Ejstrup skov. Mod nord lå Lundsgårds skov. Skellet her må have ligget omkring det nuværende Ll. Lundsgård og Krogsholms bro, for Lundsgårds skov gik mod syd »ad Lundsgaards Mose«, og Krogsholms bro var et stykke i Lyngby skov, der i 1686 i modelbogen angives til at være »siden Landmålingen i 1683 af Skoven opbrudt og bruges af nogle Husmænd i Terndrup.« Hermed har vi

¹) Kopier af gamle kort, Astrup sogn, Landsarkivet, Viborg.

rykket Lyngby skov et stykke længere mod nord, end V. S. kortet angiver, og ovenfor skal vi have Lundsgårds skov afsat. Dens østside følger Munkhave-vejen, men hvor lå Munkhave-vejen? — Vi må hellere se på Lundsgårds markskel. Det begyndte ved Vathøj. I syd med de gamle hulveje, østen om skoven, så i sydvest, syd om skoven til en høj syd i skoven, så ad Lundsgårds mose o. s. v. Vathus ved Vathøj og vejen derfra mod syd er ejerlavsskel den dag i dag, og vejen har endnu spor af omtalte hulveje, så her er vi sikker på skellet, og for at få plads til Lundsgårds 45 tdr. land under plov må vi et par hundrede meter syd for vejen mellem Siem og Terndrup. Hvis det nu er Munkhave-vejen, vi følger, er vi på vej øst om skoven, og højen syd i skoven ligger endnu dernede på marken vest for Lundsgårds mose. Ejerlavsskellet mellem Lundsgård og Terndrup ligger ganske vist østligere i dag, og gjorde det også det i 1688, så må vi have Munkhave-vejen over til Astrup—Terndrup-vejen og skoven rykket mod øst. Herimod taler, at Lundsgårds skov kun var på 9 svins olden og kun kunne græsse 4 høveder, hvorfor Lundsgård måtte have fædrift i Lyngby skov, så vi regner med, at Vathus-vejen er Munkhave-vejen og nøjes med at sætte signatur vest for den op til omkring Sorthøj med god plads til Lundsgårds dyrkede jord ovenfor.

Øst for Lyngby skov på den anden side Mølleåen lå h. m. kongens skov Terndrup skov. Mod syd og øst gik den til Aremose og mod nord og nordøst til Sørvadsrende. Den er let at placere. Aremose ligger mod syd langs sogneskellet, her har V. S. kortet tre skovstykker, og Sørvadsrende danner sognegrænse mod øst. Mod nordvest gik den til Terndrup mark, og hvor langt oppe var det? Der er rigelig plads til Terndrups dyrkede areal på 318 tdr. land, så vi kigger først på terrænet og rykker skoven op over St. Kirkebjerg og bakkerne der omkring og mod øst hen under Krogholms bro. Terrænet her syd for kaldes Skovmarken. Det inddigede areal øst for St. Kirkebjerg går vi uden om, inddiget jævnt terræn kan godt være gammelt agerland. Øst for lader vi skoven gå mod nordøst, da den oplysning, at Sørvadsrende både var skovens grænse mod nord og nordøst, siger os, at skoven må have strakt sig op langs med Sørvadsrende, ellers var det marken, der havde ligget nord for skoven.

St. Brøndum sogn.

Iflg. skovprotokollen grænsede Ejstrup skov mod øst til Lyngby og Lundsgård skove, mod syd til Tisted skov og mod vest til Siem skov. V. S. kortet har skov sydligst i sognet og en skovholm beliggende vest for Lundsgård skov. Fra holmen sætter vi signatur mod nordøst op til nordkanten af Lundsgård skov og mod sydvest til Nordkanten af Siem skov. Som vi skal se under omtalen af Siem skov, tør vi ikke sætte skoven ved Bredal i forbindelse med Siem skov og således heller ikke trække Ejstrup skovens vestside længere op end til nordenden af Siem skov, som den grænsede op til mod vest.

Siem og Thorup sogne.

V. S. kortet har skov i Siem sogns sydøstlige hjørne med nordgrænsen, hvor skovens nordgrænse ligger i dag, og med sydgrænse til Tisted skov og vestgrænsen ind til Torup Hedegård, der blev anlagt og opdyrket i 1774 af Torup og Siems heder. Her var imidlertid skov i 1688, da skovprotokollen lader Siem skov grænse op til Torup skov, så vi kan fylde signatur på vest for V. S. kortets skov indtil sognegrænsen.

Siem skov var delt i seks parter. Den første og østligste lå til gården Bredal sydøst for Siem. Den var meget forhugget og kun takseret til 1 svins olden, så den har været en lille klat og har antagelig ligget for sig selv ved gården, hvor den nuværende lille skov til gården ligger. Derfor taler også, at modelbogen deler Siem skovs øvrige fem parter mellem gårdene i Siem, medens Bredal skov nævnes for sig selv. Den forsvandt for øvrigt i de år ligesom Vrå skov. Skovprotokollen siger om den i 1683: »— er meget forhugget. Kan fede naar god Olden mest er 1 Svin«. I 1686 siger modelbogen: »Skoven er ophugget og ej for noget kan anses«. Vi markerer den ved en klat signatur ved gården Bredal sydøst for Siem.

Ud fra den betragtning, at gården Bredal lå for sig selv, har vi ingen mulighed for at trække den øvrige Siem skov mod nord ud over V. S. kortets skov, hvorfor vi nøjes med den signatur, vi allerede har afsat ind mod Torup skel.

Torup skov lå mellem sognegrænsen og Tisted hulvej og grænsede

mod syd til Astrup skov. Tisted hulvej er den vej, der løber fra Hellum mod sydøst ned gennem skoven. Altså en lang smal skov. Den var tilsyneladende skiftet ud i parter på langs. Den østligste part tilhørte kongen og var »ganske ophuggen og øde«. Det passer med, at skovprotokollen under Torup kalder skoven ind mod Siem skov for »Torup det øde Skov«. Anden part vest for var »forhugged uden nogle faa Træer«. Derefter kom den største part, der lå til fire gårde og »nogenledes samme Skov ved Magt og ikke saa ganske forhugged som de andre Parter der i Skoven.« Torup skov var altså borte langs sogneskellet, så vi nøjes med at sætte signatur op langs Tisted hulvej, og da det hed om Torup skov, at den mod nord gik til Torup mark, og Torup søndre vang strakte sig til et par hundrede meter syd for Torup kirke ¹⁾, så trækker vi skoven herop i nærheden.

Vest for Tisted hulvej lå Hellum skov. V. S. kortet har spredt skovsignatur to steder ned mod herredsgården. Om Hellum skov siger skovprotokollen, at den var delt i fire parter og lå med det sydvestlige hjørne til Madum sø, og mod øst grænsede den til Torup skov. Den fjerde skovpart hed Frægelund, og den må vi vist placere for sig selv ved gården Frægelund. Vi kan ikke sætte den i forbindelse med de andre tre parter. Det store moseareal sydøst for Frægelund over mod skoven har næppe været skovklædt. De tre andre parter hed fra øst: Blæren, Søndergaard og Bjergene, og dem har vi indkredset ved at trække grænsen fra Madum sø mod nordøst til nordvestspidsen af Torup skov. Skovparten Bjergene lå sikkert mod sydvest omkring Mildal bakker ned mod Langmose, hvor åsen, der skyder sig ud i mosen, kaldes Langmosebjerg.

Blæren har bevaret sit navn, den ligger som en enklave mod sydøst ind mod Torup skoven. I modsætning til sognets øvrige skov, der hører ind under Lindenberg skovdistrikt, ejes en mindre del af Blæren af bønder i Hellum, hvad der sikkert er medvirkende til, at den har bevaret sit navn.

Ovre mod Fræer skel lå Asp skov, kaldet Rauf. »En Bøgeskov norden Madum Sø og synden Asp, strækker sig i Længden Syd og

¹⁾ Kopier af gamle udskiftningskort, Torup sogn, Landsarkivet, Viborg.

Nord. Kan fede, naar Gud giver god Olden, 11 Svin«, siger skovprotokollen om den. Vi ved altså stedet, men ikke noget nærmere om grænserne, så vi markerer den med en stribe signatur.

Fræer sogn.

Skovene i dette sogn lå koncentreret fra herredsgrænsen og nordpå mellem Skørping sogn og Madum sø. De var delt mellem Fræer og Sejlstrup og var i en sørgelig forfatning, navnlig for Fræer skovs vedkommende.

Skovprotokollen siger om Fræer skov »mestendels Bøg, ganske forhugget, afstiftet og øde uden en ringe Ting«. Modelbogen er mere udførlig, den siger: »Skoven i dette Sogn er meget skammelig forhugget, og findes til Fræer aldeles ingen friske Oldentræer, men allermeste nogle Riisbøge, som Toppen er afhugget, hvilke dog for 50 Svins Olden er takseret, og som Skoven til Byen altid har været og endnu er uskiftet, så er hver Gaard efter sin Andel i Udsæd tilregnet sin Anpart udi den Trediedel af Oldingen, som til Hartkorn anslaaes«¹⁾.

Beskrivelsen er interessant på to punkter. For det første giver den et kort, men meget malende billede af den ødelagte skov. De gamle kæmpetræer er døde eller døende, fulde af svampe, helt eller delvis styrtet til jorden. De unge træer, der for år tilbage havde haft held til at slippe fri af kreaturernes bid, og som skulle have afløst de gamle træer, er stynede for deres grene og top. Invalider, der kun kan blive til krumpen krat. Lyngen breder sig overalt. Elendigheden står klart for én. De tophuggede træer var et typisk tegn på den ansvarsløse skovhugst. Man kunne med simple redskaber og mindre arbejde fylde sin vogn med brænde ved at hugge grene og top af fire unge træer og derved ødelægge dem alle, end ved at fælde et af dem fra roden og partere og hjemføre hele træet og spare de tre andre.

For det andet oplyser beskrivelsen, at Fræer skov var, og altid

¹⁾ Skoven blev skyldsæt ved, at en trediedel af det antal svin, skoven blev vurderet til, blev omregnet til hartkorn efter taksten 24 svin pr. tdr. hartkorn.

havde været, uskiftet. Den eneste skov på egnen med mere end én lodsejer, som ikke var skiftet mellem ejerne. Det er klart, at den skov, der lå til fælles afbenyttelse for en landsbys beboere, blev benyttet efter princippet: Tager jeg ikke den eg til vognstang i dag, så tager min nabo den i morgen. Det var om at komme først, når det gjaldt skovhugst.

Regering og kongemagt var tidligt klare over, at fællesskabet med hensyn til skovhugst var til skade. Frederik d. I forbød i 1526 at hugge mere i fællesskov, end ens lod og del tillod¹⁾. Som ethvert andet ukontrolabelt forbud har det sikkert ikke virket efter sin hensigt, for 25 år senere påbød Kristian d. III, at alle skove, der havde mere end én lodsejer, skulle udskiftes mellem ejerne²⁾.

Det var en lov med stor og vidtrækkende betydning. I den skiftede skov var der chance for, at ovennævnte eg, som blev taget til vognstang, for at naboen ikke skulle få den, fik lov at stå og måske gro op til oldentræ, medens bonden i stedet for tog en birk til vognstang. Nu havde han måske fået en vis interesse i skovens beståen. Der skulle være noget til arvingerne.

Udskiftningen af skoven var ikke en patentløsning på skovens tilbagegang. Ødelæggelsen var uundgåelig med den anvendte driftsform, men udskiftningen bødede på og hæmmede ødelæggelsen. Det var imidlertid ikke alle skove, der blev udskiftet efter lovens bud, og Fræer skov var som anført en af dem, der ikke blev det. Det vidnesbyrd, den fik i 1688, viser tydeligt fællesskabets skadelighed, og der er heller ikke tvivl om, at forfatteren til vidnesbyrdet var klar over fællesskabets andel i skovens sørgelige forfatning.

V. S. kortet har skovsignatur i sognets sydlige del samt en del krat-signatur længere mod nord. Sejlstrup skov var den østlige del og gik ikke ret højere mod nord end på V. S. kortet. Nordgrænsen gik langs den »grønne Hale«, og den benævnelse eksisterer endnu for det langstrakte moseareal, der fra sognegrænsen ud for nordvesthjørnet af

¹⁾ Kong Frederik den Førstes Danske Registranter, side 117, ved Kr. Erslev og W. Møllerup, 1878.

²⁾ Kr. III Dronningborgske Reces af 1551, side 241. J. L. A. Kollerup Rosenvinge: Samling af gamle danske love, 1824.

Rest af den ødelagte Fræer skov.

Fredet af ejeren som et minde for efterslægten om tidligere tiders misrøgt af skoven.

Madum sø skyder sig mod nordvest, hvorfor vi fylder op med signatur til op omkring den »grønne Hale«.

Mod øst skilte St. Arden vejen Sejlstrup skov fra Asp skov. Det forudsætter, at Asp skov har strakt sig ned langs vestsiden af Madum sø, hvad der ikke nævntes noget om under beskrivelsen af Asp skov. Bemærkningen må tages som en sekundær kilde. Vi må vedrørende Asp skov holde os til oplysningerne under Torup sogn. Forklaringen på divergensen er nok den, at det lave areal langs søen kun har været dækket med pile- og ellekrat og ikke af taksationsfolkene har kunnet »eragtes for noget«, som det hed om værdiløs grund.

Vest for Sejlstrup skov lå Fræer skov op langs sogneskillet med Skørping. I grænsebeskrivelsen af Fræer skov hedder det fra nord mod syd: »Mod Vesterside ligger den til Skørping Skov, hvor Sandemandsvejen er imellem, saa en Skelsten staar mellem Hellumvejen og Møldrupsvejen —«. Hellumvejen kan ikke være andre end den gamle

vej fra Rebild og syd om Hellumtved mod Asp og Hellum. Hertil har V. S. kortet skov, og her nord for gik Sandemandsvejen mellem Fræer og Skørping skov. På det første stykke nord for Hellumvejen er der ingen vej langs den nuværende sognegrænse, og der har heller aldrig været det, men den kan have ligget lidt østligere og siden udslettet ved, at terrænet, der hedder Krogmarken, har været opdyrket, før den nuværende gamle granbevoksning blev plantet. I den nordlige del af Krogmarken løber en vej nær sogneskellet, den fortsætter mod nord langs skellet gennem Skørping stationsby, indtil den ca. 400 meter nord for byen fjerner sig lidt i østlig retning fra sogneskellet og under Hanebakke løber sammen med de gamle hulvejsrester af den gamle vej fra Rebild nord om Otterup mose og syd om Hanebakke til Fræer og Sejlstrup. Det er uden tvivl Sandemandsvejen mellem Fræer og Skørping skov, vi har bevæget os ad. I Fræer bys grænsebeskrivelse hedder det fra syd mod nord »ud ad Sandemandsvejen til Skelstensmose, staaer Skelsten paa Banken mellem Fræer og Skørping Skov«. Det bestyrker os i antagelsen af, at vi er på rette vej, for et par hundrede meter nord for Hanebakke går skellet lige gennem en lille nu kultiveret mose og derefter op over en lille isoleret bakke. Mosen sammen med bakken er oplagt som skelmærke. Det er det eneste sted på hele strækningen mellem Fræer og Skørping fra Arden skel i syd til Hanehøj i nord, at vi har bakke og mose i selve skellet. Vi trækker uden betænkning Fræer skov her op til. Derved får vi også Fræer purker øst for Skørping stationsby med. Her har V. S. kortet det nordligste kratsignatur. Rodskud og rester af de stynede bøgetræer fra 1688.

Hvor langt vi kan trække Fræer skoven mod øst, når vi kommer nord for Hellumvejen, ved vi ikke med bestemthed, men vi har en rettesnor i oldenansættelsen, idet Fræer skov som før nævnt blev sat til 50 svins olden og Sejlstrup skov til 27 svins olden. Det er ikke helt klart, om den sørgelige beskrivelse af Fræer skov også dækkede Sejlstrup skov, men uanset det, ringere end Fræer skov kan den ikke have været, så vi må have mindst det dobbelte areal i Fræer skov som i Sejlstrup skov, og ud fra det og kratsignaturens udstrækning på V. S. kortet sætter vi skovsignatur. Et stort stykke skov til 50 svins olden, men der var som nævnt heller ikke svins føde i den.

Skørping sogn.

Vest for Skørping by ligger gården Teglgård omgivet af sine skove. I 1688 hørte der fire skovparter til gården. Den ene lå nord for gården og hed Årslund. Den besod af eg og bøg. Den anden part, Mølleskoven, lå vest for gården. Syd for den lå den tredie part kaldet Bjergene. Den fjerde part, Slotsholmen, lå i kærene og var »moxen ophuggen«.

V. S. kortet har to skovholme nord for gården, samt den sydlige part, Bjergene, i tilslutning til Rebild og Skørping skov. Mellemrummet kan vi udfylde med signatur som den vestlige part, og de to skovholme udvider vi mod øst over det nuværende skovareal, hvor V. S. kortet har noget kratsignatur.

Skørping skov lå syd for byen og dens mark. Den bestod af fire parter foruden Kirkelund, der lå øst for Teglgårdsskov og var »mestendels ophugget«. Den har ligget i terrænet omkring Rebild kirkevej ved Mikkeshøj, hvor en lille ejendom har erindring om skoven i sit navn, Kirkelundshuset. Vi markerer resterne af den med en enkelt signatur ved Rebild kirkevej. De fire skovparters grænser er vanskelige at hitte ud af. Fra Kirkelunden og syd på lå den første og vestligste part, den strakte sig helt til Møldrup-vejen i syd og lå med vestsiden op til Rebild skov. Syd for Møldrup-vejen lå tredie skovpart mellem Rebild og Fræer skov. Anden skovpart strakte sig fra Møldrup-vejen øst for første part op til Gl. Sejlstrupvej, og nord for Gl. Sejlstrupvej op mod Ganghul vejen lå den fjerde part, der var af ringe størrelse, blot til 12 svins olden.

Syd fra var terrænet mellem Rebild skov og Fræer skov altså dækket af Skørping skov op til nord for Gl. Sejlstrupvej for den østlige dels vedkommende, og op til Rebild kirkevej for den vestlige dels vedkommende.

Fra Fræer skov ved vi, at Fræer skov og Skørping skov grænsede op til hinanden, og vi har trukket Fræer skov op til den lille mose ved bakken nordøst for Hanebakke. Det samme skulle vi altså kunne gøre med Skørping skov, men forinden vi foretager os noget, vil vi se, om vi kan finde Gl. Sejlstrupvej.

På et udskiftningskort fra 1805 findes nord for Otterup mose en vest—østgående vej, der angives at føre til Fræer¹⁾). Resterne af den findes i skoven nord for Otterup mose, og hvor den angives at løbe ind i Fræer, findes ligeledes hulvejsrester lige øst for sogneskellet. De løber ud i den vej, vi under Fræer bestemte som Sandemandsvejen, og videre mod Fræer, men hvis vi følger hulvejenes kurs mod øst tværs over Fræer-vejen, så dukker der andre hulveje op lidt længere inde i skoven, og de fortsætter østpå — nogle steder svage, men de kan nemt følges — igenem den unge granskov på tværs af anden vej og sti helt ud til markerne øst for skoven med kurs lige mod Sejlstrup.

Hvis vi betragter denne vej som den gamle Sejlstrup-vej, hvad der er overvejende sandsynlighed for, at vi har lov til, så går regnestykket op. Vi kan placere den fjerde skovpart her norden for og er derved oppe ud for nordkanten af Fræer skov. Ganghul-vejen kan så være den lidt nordligere liggende vej fra Gl. Skørping—Skørping-vejen og mod øst. Herop til udfylder vi hele mellemrummet mellem Fræer skel og V. S. kortets skov med signatur. Som en støtte for, at vi har placeret skoven rigtigt, kan anføres, at Skørpings marker på matrikelskortene netop strækker sig mod syd ned til den skovgrænse, vi har afsat.

Vest og syd for Skørping og Teglgård skovene lå Rebild skove. V. S. kortet har skov nord, øst og syd for byen. Vi begynder mod sydøst. Her lå fra Hellum-vejen og mod syd til Arden skel en endels skovpart. »Gaar i Stribe«, siger skovprotokollen. For at få en stribe ud af det, her hvor skovgrænsen ligger ganske nær ved Skørping skel, skal vi have skoven rykket ud til den nuværende skovgrænse. Det gør vi, ikke mindst da skoven i dag følger en naturlig grænse i terrænet. Det bakkede skovlandskab støder her op til mose og flad marklandskab.

Nord for lå Rebild Østerskov og Vedstedskoven. Her må vi ligeledes rykke skoven ud til den nuværende grænse for at få nævneværdig skov inden for Rebilds grænser. Det skal indskydes, at vi følger de nugældende ejerlavsskel mellem Rebild og Skørping, der

¹⁾ Kopier af gamle kort, Skørping sogn, Landsarkivet, Viborg.

iflg. skovprotokollens grænsebeskrivelser tilsyneladende var de samme i 1688.

Nord for Kirkevejen lå Nørskoven. Om den siger skovprotokollen: »Nørskoven eller Endelen gaar fra Byen til Teglgård Skov, kaldet Bjergene«. Det skulle efter sin ordlyd betyde, at vi kan sætte signatur fra byen mod nordøst til V. S. kortets skov. Vi er lidt forsigtige og nøjes med at lade en kile skyde sig ned mod Rebild, ellers kommer det til at knibe med at få plads til Rebilds dyrkede areal.

Vest for Rebild by nævner skovprotokollen tre skovparter: Ørnebjerg, Ravnkildebakke og Brunebakke. Disse tre navne eksisterer stadig og dækker over den nordligste del af de fredede Rebild bakker. Ørnebjerg nævnes uden kommentarer angående skovens tilstand, medens det om Ravnkilde bakken siges: »En Part vesten Byen, er holden og udgaaen og unyttig til Olden«, og om Brunebakke: »En Skovpart vesten Byen, falden og udgaaen Træer, kaldet Brunebakke«. For de to sidste parters vedkommende var lyngen altså godt på vej til at erobre området i 1688, og Ørnebjerg er fulgt efter senere. I 1785, da V. S. kortet blev opmålt, var der lyng over det hele. Umiddelbart efter er bøgen imidlertid begyndt at genindvandre på Ørnebjerg, så området med undtagelse af en del, der er opdyrket, i dag er gammel bøgeskov. Genindvandringen er sikkert overvejende sket ved rodkud fra den foregående bevoksning og i mindre grad ved fugles frøspredning.

De to andre områder vedblev at ligge i lyng betydeligt længere, men også her er skoven omsider på vej til at erobre jorden tilbage. Forpagter Hans Peter Andersen, der er født i 1892 på ejendommen Ørnebjerg og har boet der siden, udtaler, at det navnlig er inden for den sidste menneskealder, at lyngen er blevet trængt mere og mere tilbage af krat, der efterhånden navnlig i slugterne bliver til skov. Af hensyn til de mange turister, der året rundt besøger området, søger man nu ved kunstig indgriben at bevare de sidste lyngarealer fremover.

De indvandrende træarter er overvejende bøg, bævreasp, rødgran og bjergfyr, af hvilke bævreasp er stødtrop.

Det er de tre områders henliggen uden kulturindgreb, der muliggør, at matriklen og V. S. kortets oplysninger kan give et billede

af naturtilstandens evige skiften og klart illustrere, at et areal, man lader henligge i naturtilstand, ustandselig forandres, mere eller mindre tydeligt efter den fart, forandringen foregår med.

Det var et sidespring, og vi vender tilbage til vort kort og sætter signatur på de tre lokaliteter, idet vi erkender, at det for de to parter vedkommende er i allersidste minut.

Rebils største skovpart gik fra »Rold Skel til den store Stendal, derfra hen mod Bakkerne til Møllevejen«. Øst for den en smal stribe i Sønderskoven, ligeledes fra Rold skel, og øst for den to parter i Sønderskoven, der nævnes at strække sig fra Rebild hede til Hesselholt skel, og endelig øst herfor igen »en liden Skovpart ved Ifsø«.

Af disse sydlige skovparter findes størsteparten på V. S. kortet. Mod vest kan vi supplere op med signatur til Store Stendal langs med Rebild bakker. Herfra og østpå grænsede skoven op til Rebild hede. Den grænse kender vi ikke, men Sønderskoven kan næppe have strakt sig meget længere mod nord end den gør på V. S. kortet, hvor den stort set følger den nuværende skovgrænse, for i så fald ville den sandsynligt have været sammenhængende med endels skovparten, der gik i en stribe fra Hellum-vejen til Arden skel, og der er ikke noget i beskrivelsen af skovparterne, der tyder på noget sådant.

Inden vi forlader Skørping, vil vi se lidt på de to skovholme, V. S. kortet har nordligst i sognet. De er interessante hver på sin måde. Den vestligste er Slotsholmen, der som foran nævnt var den fjerde af Teglgårds skovparter. Som navnet og tilhørsforholdet siger os, lå den i nærheden af Egholm slotsruin, og der er det mærkelige ved den, at den fra at være »moxen ophuggen« i 1688, i løbet af de næste hundred år kom så meget til kræfter, at den forekommer med skovsignatur på V. S. kortet. Skoven eksisterer den dag i dag, og det kan kun være dens kraftige indslag af eg og de ret frodige betingelser for trævækst, der er på stedet, der har muliggjort det for træerne at regenerere i det tidsrum, da det normale var, at det gik den anden vej.

Den østligste af de to skovholme er Skindbjerg lund. Skovprotokollen siger om den i 1688: »Til Skindbjerg er et Stykke Egeskov, kaldet Skindbjerg Lund . . .« Det er den eneste skov, matriklen omtaler som ren egeskov i hele Rold skov området. Hovedtræarten i

*Parti fra den fredede egeskov i Skindbjerg lund.
Her har egeskoven sandsynligvis hersket enevældigt siden egens indvandring.*

Rold skovene i 1688 var bøg. Der nævnes kun eg to andre steder. Aarslund nord for Teglgård bestod som ovenfor nævnt af eg og bøg, og i Torstedlund skov fandtes nogle »krumpne ege« i den nordlige del af skoven. Skindbjerg lund eksisterer stadig, og den del af den, der endnu er ren egeskov, er totalfredet. Det vil sige, at der her skulle være mulighed for frem i tiden at bevare et stykke jord, der i hvert fald i adskillige hundrede år — ja, måske fra egens indvandring — har været dækket af egeskov.

Aarestrup og Ravnkilde sogne.

Skovene i disse to sogne var samlede under herregårdene Torstedlund og Nørlund, og matriklen af 1688 giver kun et par oplysninger, der kan ændre noget ved V. S. kortets skovgrænser.

Skoven til Torstedlund bestod fra vest til øst af Karuplund, som antagelig var den oprindelige skovpart til herregården, samt Aarestrup bys skov, kaldet Kratskoven, og Ersted skov og Stubberup lund. Stubberup lund strakte sig fra nord op til Stubberup mark, hvis skel iflg. skovprotokollen begyndte vest for gården og lige vestpå langs nordsiden af skoven til Ersted skovvej. Stubberupgården lå dengang lidt østligere, men på højde med den nuværende Stubberupgård, så vi trækker V. S. kortets skov frem til Stubberupgården i terrænet mellem åen og vejen fra Ersted mod syd ned i skoven. Andet kan vi ikke foretage os vedrørende Torstedlund skove.

Om Nørlund skov har vi ingen direkte oplysninger, men skovprotokollen siger om Skårup by, at dens mark mod nord grænsede til Nørlund skov. V. S. kortet har ikke skov langs hele Skårups nordside. Den vestlige fjerdedel var kun krat i 1785, men er skovklædt i dag, og i betragtning heraf vil vi supplere V. S. kortet op til de nuværende skovgrænser nord for Skårup, hvorved byens mark mod nord kommer til at grænse op mod Nørlund skov.

Gravlev sogn.

I Rold sogns grænsebeskrivelse antydes det, at der var skov nord for sognet i Gravlev sogn mellem Lindenberg å og hovedvej 10. Rold sogns grænser fra vadestedet over Lindenberg å ved sognets nordvestspids gik »derfra udi Øster langs en gammel Hulvej, tværs over Rold Tved til en Dal kaldet Skeldal . . . som gør Skel mellem Oplev, Rebild og denne Byes Skov.«

Ved Rebild har vi lov at underforstå Rebild skov, og det samme skulle vi have lov til for Oplevs vedkommende, men kilderne om Gravlev sogn siger ikke noget om skov på det pågældende areal, så lidt som noget andet sted i sognet. Der er ingen oldensvinsansættelse i sognet. Det nuværende Oplev krat benævnes som Krattet, men er ikke vurderet. I modelbogen nævnes Oplev lund bestående af to ejendomme, og de samme to ejendomme kaldes i markbogen for Tingbæk lund. De har muligvis ligget øst for åen og er ved deres navne en erindring om tidligere skov på lokaliteten, men vi må betragte arealet som skovløst i 1688.

En forklaring på oplysningerne under Rold har vi muligvis i den omstændighed, at der står »tværs over Rold Tved«. Skoven har strakt sig lidt nord for sognegrænsen, — hvad V. S. kortet bekræfter —, men har i praksis hørt sammen med Rold skov. Der er jo noget mystisk ved dette tved heroppe i skoven. Dets værdiansættelse til 14 mark guld af hele Rold sogns 40 mark guld er vel noget af en gåde, men det er en anden historie, som ligger uden for dette emne. Vi betragter Gravlev sogn som skovløst i 1688.

Så er vi nået skoven rundt, og vort kort er færdigt. Kigger man lidt på det, melder det spørgsmål sig hurtigt: Hvor nær mon det er ved virkeligheden? Det giver anledning til at pointere, at kortet selvfølgelig ifølge sagens natur ikke gør krav på at blive opfattet som et egentligt kort, men de afsatte signaturer viser — sammen med V. S. kortets skov — de allerfleste af de områder, hvor der i 1688 lå skov, og i de fleste tilfælde tillige med relativ sikkerhed hvor meget skov.

Det gælder om alle de afsatte skove, at de i modelbogen blev vurderet til svins olden og skyldsæt derefter, og vi vil nu prøve at foretage en sammenligning af areal og antal svin de forskellige skove imellem. Det skal dog straks slås fast, at vurderingen af de afsatte skoves indbyrdes størrelse på grundlag af en sådan sammenligning skal foretages med megen varsomhed og forbehold. Oldenansættelsen var ikke alene afhængig af arealet, som man for øvrigt ikke kendte, men også af skovens beskaffenhed, dens bestand af oldentræer af eg og bøg, hvad Fræer skov var et tydeligt eksempel på. Det måtte blive en skønssag, væsentlig baseret på erfaringstal fra tidligere år, hvor meget en skov blev vurderet til til fuld olden.

Opmålingen af skovarealerne er foretaget ved hjælp af en kalke på en kvadratdecimeter inddelt i kvadratcentimeter, der igen er fire-delte, så hver kvadrat er på 4 ha.

Som det fremgår af tallene for areal pr. svin, ligger hovedparten af dem jævnt fordelt fra 0,85 til 1,55. Afvigende fra dem er der tre tal, nemlig 5,50 for Astrup, 2,75 for Lyngby-Lundsgård og 7,80 for Fræer-Sejlstrup.

Til brug for sammenligningen opstiller vi følgende skema.

Skov	Areal ha. 1785	ha. 1688	Antal Ol- densvin 1688	Areal pr. svin ha.	Antal gårde	Antal ha. skov pr. gård
Rold	950	1070	1000	1,05	10	107
Torup Hedegård	6	74	80	0,90	1	—
Hesselholt	270	380	450	0,85	3	127
St. Arden-Vejrholt	405	715	795	0,90	9	79
Astrup	570	1594	3295	0,50	—	—
Terndrup	44	294	240	1,20	11	27
Lyngby-Lundsgård	90	190	69	2,75	12	16
Ejstrup	122	174	144	1,20	7	25
Siem	154	258	186	1,40	10	26
Hellum-Torup	60	324	228	1,40	18	18
Fræer-Sejlstrup	316	600	77	7,80	23	26
Skørping-Rebild-Teglgård. .	1010	1680	1072	1,55	—	—
Nørlund	476	524	400	1,30	—	—
Torstedlund	780	808	544	1,50	—	—

Det er en skønssag, hvorvidt gruppen fra 0,85 til 1,55 ligger tæt på hinanden eller langt fra hinanden. I den her forbindelse må tallene vist siges at ligge tæt på hinanden og frembyde et opmuntrende billede. Denne opfattelse er begrundet med de tre afvigelser, der øger spredningen mellem den dårlige og den gode skov. De to herregårde Nørlund og Torstedlund med de sikreste arealer ligger i hovedgruppen. Endvidere har de skove med de laveste tal, Rold, Hesselholt og St. Arden, det største areal pr. gård, jo større skov pr. gård, jo bedre har den alt andet lige kunne tåle hugsten og derved været i bedre tilstand og kunnet fede flere svin. Med hensyn til jordbund og betingelser for trævækst er det vanskeligt at sige noget bestemt, men med forstlig lokalkendskab vil de fleste nok placere Skørping sogns skove i den magre ende. Forskellen mellem nogle af tallene inden for hovedgruppen kan således i nogen grad forklares og derved gøres mindre, og jo tættere, vi kan bringe dem sammen, jo mere taler de for de afsatte skovarealers rigtighed, alle forbehold vedrørende skemaets brugbarhed taget i betragtning.

Af de tre skove med afvigende tal kan vi udskyde Fræer-Sejlstrup, da skoven var ødelagt. Lyngby-Lundsgårds høje tal har sin forklaring. Den aktuelle vurdering i skovprotokollen i 1683 for

Lyngby-Lundsgårds skov var 60 svin og 68 græsningshøveder. De samme tal var for Rold 600 og 100, for Teglgård 200 og 40 og for Terndrup 200 og 80. Lyngby-Lundsgård havde altså overvægt af græsningskreaturer, der fortæller os, at skoven har været lys og åben, så græsset har kunnet trives. Ligeledes var der som tidligere nævnt opdyrket et stykke af skoven ved Krogsholms bro i tiden fra 1683 til modelbogens udfærdigelse i 1686. Begge forhold vidner om, at der kun var en skal af skoven tilbage og forklarer det høje arealtal. Som det fremgår af skemaet, var det endvidere den skov med det mindste areal pr. gård.

Tilbage er der Astrup med det i forhold til de andre skove lave tal på 0,50 ha pr. svin. Det skal ingen hemmelighed være, at det tal har givet spekulationer. Det er utænkeligt, at kvaliteten af sognets skov har været så meget bedre end de andre skoves, at det kan have forårsaget det lave tal, og det er lige så utænkeligt, at det afsatte skovareal er så meget for lille, at det er årsagen, men følgende forklaring kan måske godtages som en mulighed. Af Astrup sogns skove var Villestrup enemærkeskove bestående af Nørskoven, Kirkeskoven og Villestrup lund vurderet for sig til ialt 450 svins olden, og vi kan måle dem op til 320 ha, idet vi af Nørskoven regner med den del, der i dag ligger inden for Villestrup ejerlav, som enemærkeskoven. Kirkeskovens grænser er terrænbestemte, og Villestrup lund var liden og næppe mange hektar større end de 4 ha, der var tilbage i 1785. Det giver for enemærkeskovene 0,70 ha pr. svin og dermed en bedre kvalitet af skoven her end af skemaets øvrige skove, forudsat arealernes rigtighed. Hvis vi kombinerer denne antagede bedre kvalitet med muligheden af tilstedeværelsen af skov, som matriklen ikke giver os oplysning om, f. eks. i den sydøstlige del af sognet og nordøst for Tisted samt måske omkring Borup for at nævne de mest sandsynlige steder, så vil et deraf beregnet tal for areal pr. svin måske nærme sig hovedgruppen så meget, at det ikke længer er afvigende, men kan indgå som hovedgruppens laveste tal.

Det er en forklaring. Den må tages som en mulighed med al forbehold som alt vedrørende skemaet. Den vil dog få den indflydelse på vort kort, at vi ved bedømmelsen af den store skovtilbagegang i Astrup sogn kan tage i betragtning, at den evt. har været endnu større.

Til slut et par bemærkninger om, hvad kortet kan fortælle os om skovødelæggelsen i Rold skov området.

De tre sogne langs sydsiden af skoven i Hindsted herred: Rold, St. Arden og Astrup var alle skovrige i 1683, og udviklingen i det følgende århundrede viser os gangen i skovens ødelæggelse. Man hulede løs af skoven nærmest bymarkerne, og skoven faldt sammen stykke for stykke ud mod bygrænserne, og den dag, grænserne var nået til alle sider, var sognet skovløst. I alle de tre nævnte sogne ser vi endnu mer eller mindre tydeligt ringen af skov om bebyggelserne i 1683, men hundrede år efter var der — med undtagelse af enkelte holme — kun skov mod nord op mod herredsgården. Det stadium i udviklingen var sognene i Hellum herred nord for skoven nået til allerede i 1683, og i de næste hundrede år blev det meste af skovreserven ned mod herredsskellet fortæret.

Det synes altså, som om der er en forbindelse mellem herredsgården beliggenhed og skovens beståen. Hvori bestod den? Ja, i de fleste af sognene, nemlig Rold, St. Arden, St. Brøndum, Siem, Fræer og Skørping er bebyggelserne koncentreret i den herredsgården fjerneste halvdel, og sognene er aflange i retningen nord—syd. Det i sig selv vil give den sidste skovrest op mod herredsgården, når princippet — som kortet viser — var at spise løs af den nærmeste skov først. Det kan dog ikke være hele forklaringen. I Astrup sogn, der er aflangt langs herredsgården, og hvor adelbyen Tisted tilmed ligger i sognets nordlige halvdel, gik udviklingen nøjagtig som i de andre sogne. I 1683 var der allerede huller i skovdækket mod øst og åbent mod vest og tildels åbent mod syd, medens skoven langs herredsgården var intakt, og det var den til dels endnu hundrede år efter, da det meste af sognets øvrige skov var ryddet.

Et andet moment har sikkert også haft betydning, nemlig at Hellum og Hindsted herreder vendte ryggen til hinanden her oppe i skovene. De havde front henholdsvis mod nord mod ådalen og mod syd mod fjorden. Terrænet op mod herredsgården var deres bagland. Jo nærmere beboerne i grænsesognene kom herredsgården, jo mere fjernede de sig fra, hvor livet og virket foregik, og jo længere blev afstandene, medens de nærmede sig de fremmede på den anden side grænsen. Den grænse, der tilmed af mangel på naturlige skel-

linier var så uvis, at det kunne give klammeri, når man mødtes heroppe. Så længe, der var skov andre steder, skånede man skoven oppe langs herredsgrænsen, ikke for skovens skyld, men af praktiske grunde.

Nørlund og Torstedlund skovene ligger på en måde også i Aars og Hornum herreders bagland, men den betydning, det evt. kan have haft, overskygges af den betydning, de to herregårde har haft på skovenes beståen. Torstedlund skovene bestod foruden af den oprindelige skovpart til gården af resterne af de tidligere byskove til Aaestrup og Ersted samt Stubberup skoven, og fra den dag, disse skove blev erhvervet af herremanden, er tilbagegangen i skovarealet sikkert standset. Om Nørlund skoven indeholder nogle af de tidligere eksisterende skove til Ravnkilde og Skårup er uvist, men det er for så vidt også af mindre betydning i denne forbindelse. For begge skoves vedkommende skete der næsten ingen ændringer i skovarealet fra 1683 til 1785, og de er begge et eksempel på, at det kunne virke bevarende på en skov, at den hørte under en herregård. At dette ikke altid var tilfældet, har vi et eksempel på i Villestrup skovene. Hele Astrup sogn med undtagelse af en enkelt skovpart syd for Tisted til 90 svins olden lå under Villestrup, og alligevel skete her en meget kraftig tilbagegang af skovarealet fra 1683 til 1785. Det kom selvfølgelig an på herremanden, om tilhørsforholdet skulle virke konserverende. Det, at skoven var herregårdsskov, var ikke i sig selv nogen beskyttelse.

I indledningen tegnede vi et fantasibillede af situationen omkring år 1300, da landsbygrundlæggelsen var slut. Vi tænkte os, at bebyggelserne og deres marker endnu på dette tidspunkt var omgivet af skove, så helhedsindtrykket var et skovlandskab med rydninger. Den tilstand, kan man med sikkerhed sige, har eksisteret i de tre sogne syd for herredsgrænsen samt i Skørping sogn, og der er ikke noget, der taler mod, at det samme har været tilfældet i de andre sogne. Her var udviklingen blot længere fremme i 1683.

Sammenfattet fortæller kortet os, at skovødelæggelsen inden for de i nærværende behandlede sogne har bevæget sig ude fra mod herredsgrænserne, har været ensartet i forløb, men uens fremskreden i de forskellige sogne inden for samme tid.

Den danske tændstikindustri grundlægger Ole Christian Green

Af S. Grantzau

Ole Christian Green blev født 1811 i Aalborg som den ældste af 6 søskende. Hans forældre var købmand og hattefabrikant Thore Green, født 1785, død 25. januar 1859 i Aalborg, og Ane Kirstine Hansen, født 1783, død 17. januar 1863 i Aalborg.

Thore Green havde urtekramhandel på Bredegade og drev vist samtidig lidt marskandiserhandel. Hustruen A. C. Green (stavemåden varierer) havde en tid fabrik for blomster og modepynt i købmand Schmiths gård i Slotsgade.

Om O. Chr. Greens opvækst vides intet. Han konfirmeres af stiftsprovst ridder Schierup til Michaeli 1825 i Aalborg; først i 1835 begynder man så småt at spore hans virke i faderens forretning. I den mellemliggende tid er han blevet uddannet som cand. pharm. og antagelig som købmand.

Thore Greens forretning på Bredegade er indtil dette tidspunkt lidet iøjnefaldende; men nu bankes institutionen »Green paa Bredegade« ind i folks bevidsthed gennem en pågående annoncering i byens avis. Den moderne reklametekniks barndom indledes netop i disse år, og O. Chr. Green er klar over dens betydning så at sige fra den første dag. I flere henseender er han forud for sin tid, er vistnok hvad man i dag vil kalde »en smart fyr«; dertil må retfærdigvis tilføjes også et dygtigt og initiativrigt menneske.

I 1836 erholder man hos Green på Bredegade, foruden alle slags urtekramvarer, punchextrakt, pimpsteen, sandel, spiritus vini til politur, orlean, schellak, harpix, linolie, sort lakfernis til lædertøj, flere sorter nye malervarer, extra godt sort blæk og blanksværte. Skedevandsbeitse leveres til forskellige priser til videre forhandling med passende rabat.

Butikkens baglokale er sikkert allerede da omdannet til et mindre laboratorium, hvor fremstillingen af de nye varer, der dukker op i forretningen, kan finde sted.

Den 14. april 1837 bliver O. Chr. Green viet i Aalborg til Caroline Dorothea Jensen, født 1810 i Tønder, død 1872.

I dette ægteskab kom der 6 børn.

O. Chr. Green.

Året efter sit bryllup kalder O. Chr. Green sig for »Kgl. privil. Lakfabrikkeur«. Han er fabrikant af forskelligt farvet kontorlak, brevlak og pak- og flaskelak, men ikke lakker til anstrygning. Ved køb af større partier tilbyder han 10 pct. rabat. Den 4. december samme år meddeleler han: »Den Velvillie og Opmuntring, som i den senere tid er bleven mig til Deel, har sat mig istand til betydeligt at forbedre mit Fabricat og lave det til saa billige Priser. Jeg anbefaler mig fremdeles i denne Industrivare til Uden- og Indenbyes. I Hjørning haves Oplag hos Hr. Thøger Petersen. Ærbødigst O. Chr. Green.«

Annoncering i 1839 viser, at Green har været endog meget vel forsynet med den tids malervarer.

O. Chr. Green rejste selv som repræsentant for sine foretagender i alle de år, han var i Aalborg. På rejselisterne over passagerer med postvogn på strækningen Aarhus, Randers, Hobro figurerer han jævnlige fra 1839, det samme er tilfældet på listerne over passagerer med limfjordsbådene »Hebe« og »Limfjorden« og københavnerbåden »Iris«.

I 1839 har Green en kontrovers med en læredreng i forretningen, det fremgår af et par småannoncer i Aalborg Stiftstidende den 30. januar dette år:

»Da drengen Søren Færch Rasmussen af Nibe er afskediget af min Tjeneste, advares Alle og Enhver at betroe ham noget paa mit navn.
O. Chr. Green.«

Drengen svarer rapt igen:

»I Henhold til Handelsbetjent O. Chr. Green's Annonce i Nr. 22 skylder jeg at berolige ham. Ligesaa vist som han ikke hidtil kan beskylde mig for Utroskab, skal han heller ikke være bange for at jeg nu, efter at være taget af hans Tjeneste, skal tage noget paa hans Regning.

Aalborg, den 1ste Januar 1839. *Søren Færch Rasmussen.*«

Om betegnelsen »Handelsbetjent« er ironisk ment får stå hen. O. Chr. Green kalder sig ihvertfald købmand i 1839.

Thore Green annoncerer under sit eget navn indtil 1836, derefter hedder det blot Green på Bredegade eller O. Chr. Green, kun lejlighedsvis Th. Green.

Ejendommen Bredegade 8 købte Thore Green i 1830 af præstenken Dorthea Cortsen, enke efter pastor Nicolai Clausen. Ole Christian Green var ejer af ejendommen fra 1840 til 1857; senere i 1860, da han har forladt Aalborg, og moderen sidder tilbage som enke, er hun ejer af den. I 1844, da O. Chr. Green er stærkest optaget af alle sine fremtidsplaner, afhænder han den til købmand J. B. Færch, men denne har åbenbart ikke kunnet klare sine forpligtelser, for ejendommen tages tilbage af O. Chr. Green i 1846. Derefter ser man J. B. Færch figurere som bestyrer af »Boutikkjældereren paa Brede-

gade«, hvor der er malervarehandel og fabrikudsalg af O. Chr. Greens fabrikata. Green ordner dette udsalgs annoncering indtil 1850.

Omkring 1840 blev frictionssvovlstikker indført til Danmark; så blev den første svovlstikfabrik oprettet i København på hjørnet af Kongens Nytorv og Ny Adelgade af Rohmell & Schürer, senere Brdr. Rohmell. Året efter kan man købe Frictions-Fyrtøier i æsker hos O. Chr. Green. Denne artikel bliver senere det, der væsentlig kommer til at optage hans tid.

1844 er han i fuldt sving med produktion af svovlstikker og har forhandlere i flere byer; men forinden er han så småt i færd med at erobre sig en plads i byens offentlige bevidsthed.

Da byens borgerrepræsentantskab den 10. januar skal vælge forskellige kommunale bestillingsmænd, bliver O. Chr. Green distriktsfattigforstander for 8. rode. Nogle dage i forvejen har han sammen med en nær bekendt, købmand Bomholdt, forestået folketællingen i denne bydel. Og samme år, den 3. april, bliver han på Købmandslaugets generalforsamling valgt ind i en komité sammen med L. Bøggild og N. Warberg for at »tage under Overvejelse, om og hvorledes der fra Laugets Side bedst kunde virkes til afskaffelse af det i Kjøbstædernes Handelsnæring saa skadelige indvirkende Bissekræmmeri samt til Forebyggelse af ulovligt Brændeviinsbrænderi paa Landet.«

Under et borgermøde, hvor man drøfter den fatale »Arresthus-sag«, prøver O. Chr. Green at bringe diskussionen, som i den slags affærer har en tilbøjelighed til at bevæge sig ud ad sidelinier i usaglighed, ind i en positiv retning. Sagen er efter hans mening enkel, skal der købes gård eller lejes interimsarrester.

Den 6. marts 1841 meddeler Aalborg Stiftstidende: »Da der ved Hr. Kjøbmand Worms Valg til borgerlig Raadmand er bleven en Plads ledig i Indqvarteringscommissionen, har Borgerrepræsentantskabet igaar Aftes valgt Hr. Kjøbmand O. Chr. Green, der ved sin Function som Rodemester og Fattigforstander har givet Beviis paa sin Interesse for Communalanliggender, til Medlem af nævnte Commission.« I denne komité sidder han indtil 1843.

1844 er han medunderskriver på en aktionærliste, der forlanger indkaldt til en generalforsamling, valg af ny bestyrelse, antagelse af nye statutter og endelig fremlæggelse af et revidere regnskab i aktie-

vej fra Rebild og syd om Hellumtved mod Asp og Hellum. Hertil har V. S. kortet skov, og her nord for gik Sandemandsvejen mellem Fræer og Skørping skov. På det første stykke nord for Hellumvejen er der ingen vej langs den nuværende sognegrænse, og der har heller aldrig været det, men den kan have ligget lidt østligere og siden udslettet ved, at terrænet, der hedder Krogmarken, har været opdyrket, før den nuværende gamle granbevoksning blev plantet. I den nordlige del af Krogmarken løber en vej nær sogneskellet, den fortsætter mod nord langs skellet gennem Skørping stationsby, indtil den ca. 400 meter nord for byen fjerner sig lidt i østlig retning fra sogneskellet og under Hanebakke løber sammen med de gamle hulvejsrester af den gamle vej fra Rebild nord om Otterup mose og syd om Hanebakke til Fræer og Sejlstrup. Det er uden tvivl Sandemandsvejen mellem Fræer og Skørping skov, vi har bevæget os ad. I Fræer bys grænsebeskrivelse hedder det fra syd mod nord »ud ad Sandemandsvejen til Skelstensmose, staaer Skelsten paa Banken mellem Fræer og Skørping Skov«. Det bestyrker os i antagelsen af, at vi er på rette vej, for et par hundrede meter nord for Hanebakke går skellet lige gennem en lille nu kultiveret mose og derefter op over en lille isoleret bakke. Mosen sammen med bakken er oplagt som skelmærke. Det er det eneste sted på hele strækningen mellem Fræer og Skørping fra Arden skel i syd til Hanehøj i nord, at vi har bakke og mose i selve skellet. Vi trækker uden betænkning Fræer skov her op til. Derved får vi også Fræer purker øst for Skørping stationsby med. Her har V. S. kortet det nordligste kratsignatur. Rodskud og rester af de stynede bøgetræer fra 1688.

Hvor langt vi kan trække Fræer skoven mod øst, når vi kommer nord for Hellumvejen, ved vi ikke med bestemthed, men vi har en rettesnor i oldenansættelsen, idet Fræer skov som før nævnt blev sat til 50 svins olden og Sejlstrup skov til 27 svins olden. Det er ikke helt klart, om den sørgelige beskrivelse af Fræer skov også dækkede Sejlstrup skov, men uanset det, ringere end Fræer skov kan den ikke have været, så vi må have mindst det dobbelte areal i Fræer skov som i Sejlstrup skov, og ud fra det og kratsignaturens udstrækning på V. S. kortet sætter vi skovsignatur. Et stort stykke skov til 50 svins olden, men der var som nævnt heller ikke svins føde i den.

Skørping sogn.

Vest for Skørping by ligger gården Teglgård omgivet af sine skove. I 1688 hørte der fire skovparter til gården. Den ene lå nord for gården og hed Årslund. Den besod af eg og bøg. Den anden part, Mølleskoven, lå vest for gården. Syd for den lå den tredie part kaldet Bjergene. Den fjerde part, Slotsholmen, lå i kærene og var »moxen ophuggen«.

V. S. kortet har to skovholme nord for gården, samt den sydlige part, Bjergene, i tilslutning til Rebild og Skørping skov. Mellemrummet kan vi udfylde med signatur som den vestlige part, og de to skovholme udvider vi mod øst over det nuværende skovareal, hvor V. S. kortet har noget kratsignatur.

Skørping skov lå syd for byen og dens mark. Den bestod af fire parter foruden Kirkelund, der lå øst for Teglgårdsskov og var »mestendels ophugget«. Den har ligget i terrænet omkring Rebild kirkevej ved Mikkeshøj, hvor en lille ejendom har erindring om skoven i sit navn, Kirkelundshuset. Vi markerer resterne af den med en enkelt signatur ved Rebild kirkevej. De fire skovparters grænser er vanskelige at hitte ud af. Fra Kirkelunden og syd på lå den første og vestligste part, den strakte sig helt til Møldrups-vejen i syd og lå med vestsiden op til Rebild skov. Syd for Møldrups-vejen lå tredie skovpart mellem Rebild og Fræer skov. Anden skovpart strakte sig fra Møldrups-vejen øst for første part op til Gl. Sejlstrupvej, og nord for Gl. Sejlstrupvej op mod Ganghul vejen lå den fjerde part, der var af ringe størrelse, blot til 12 svins olden.

Syd fra var terrænet mellem Rebild skov og Fræer skov altså dækket af Skørping skov op til nord for Gl. Sejlstrupvej for den østlige dels vedkommende, og op til Rebild kirkevej for den vestlige dels vedkommende.

Fra Fræer skov ved vi, at Fræer skov og Skørping skov grænsede op til hinanden, og vi har trukket Fræer skov op til den lille mose ved bakken nordøst for Hanebakke. Det samme skulle vi altså kunne gøre med Skørping skov, men forinden vi foretager os noget, vil vi se, om vi kan finde Gl. Sejlstrupvej.

På et udskiftningskort fra 1805 findes nord for Otterup mose en vest—østgående vej, der angives at føre til Fræer¹⁾. Resterne af den findes i skoven nord for Otterup mose, og hvor den angives at løbe ind i Fræer, findes ligeledes hulvejsrester lige øst for sogneskellet. De løber ud i den vej, vi under Fræer bestemte som Sandemandsvejen, og videre mod Fræer, men hvis vi følger hulvejenes kurs mod øst tværs over Fræer-vejen, så dukker der andre hulveje op lidt længere inde i skoven, og de fortsætter østpå — nogle steder svage, men de kan nemt følges — igenem den unge granskov på tværs af anden vej og sti helt ud til markerne øst for skoven med kurs lige mod Sejlstrup.

Hvis vi betragter denne vej som den gamle Sejlstrup-vej, hvad der er overvejende sandsynlighed for, at vi har lov til, så går regnestykket op. Vi kan placere den fjerde skovpart her norden for og er derved oppe ud for nordkanten af Fræer skov. Ganghul-vejen kan så være den lidt nordligere liggende vej fra Gl. Skørping—Skørping-vejen og mod øst. Herop til udfylder vi hele mellemrummet mellem Fræer skel og V. S. kortets skov med signatur. Som en støtte for, at vi har placeret skoven rigtigt, kan anføres, at Skørpings marker på matrikelskortene netop strækker sig mod syd ned til den skovgrænse, vi har afsat.

Vest og syd for Skørping og Teglgård skovene lå Rebild skove. V. S. kortet har skov nord, øst og syd for byen. Vi begynder mod sydøst. Her lå fra Hellum-vejen og mod syd til Arden skel en endels skovpart. »Gaar i Stribe«, siger skovprotokollen. For at få en stribe ud af det, her hvor skovgrænsen ligger ganske nær ved Skørping skel, skal vi have skoven rykket ud til den nuværende skovgrænse. Det gør vi, ikke mindst da skoven i dag følger en naturlig grænse i terrænet. Det bakkede skovlandskab støder her op til mose og flad marklandskab.

Nord for lå Rebild Østerskov og Vedstedskoven. Her må vi ligeledes rykke skoven ud til den nuværende grænse for at få nævneværdig skov inden for Rebilds grænser. Det skal indskydes, at vi følger de nugældende ejerlavsskel mellem Rebild og Skørping, der

¹⁾ Kopier af gamle kort, Skørping sogn, Landsarkivet, Viborg.

iflg. skovprotokollens grænsebeskrivelser tilsyneladende var de samme i 1688.

Nord for Kirkevejen lå Nørskoven. Om den siger skovprotokollen: »Nørskoven eller Endelen gaar fra Byen til Teglgård Skov, kaldet Bjergene«. Det skulle efter sin ordlyd betyde, at vi kan sætte signatur fra byen mod nordøst til V. S. kortets skov. Vi er lidt forsigtige og nøjes med at lade en kile skyde sig ned mod Rebild, ellers kommer det til at knibe med at få plads til Rebilds dyrkede areal.

Vest for Rebild by nævner skovprotokollen tre skovparter: Ørnebjerg, Ravnkildebakke og Brunebakke. Disse tre navne eksisterer stadig og dækker over den nordligste del af de fredede Rebild bakker. Ørnebjerg nævnes uden kommentarer angående skovens tilstand, medens det om Ravnkilde bakken siges: »En Part vesten Byen, er holden og udgaaen og unyttig til Olden«, og om Brunebakke: »En Skovpart vesten Byen, falden og udgaaen Træer, kaldet Brunebakke«. For de to sidste parters vedkommende var lyngen altså godt på vej til at erobre området i 1688, og Ørnebjerg er fulgt efter senere. I 1785, da V. S. kortet blev opmålt, var der lyng over det hele. Umiddelbart efter er bøgen imidlertid begyndt at genindvandre på Ørnebjerg, så området med undtagelse af en del, der er opdyrket, i dag er gammel bøgeskov. Genindvandringen er sikkert overvejende sket ved rodkud fra den foregående bevoksning og i mindre grad ved fugles frøspredning.

De to andre områder vedblev at ligge i lyng betydeligt længere, men også her er skoven omsider på vej til at erobre jorden tilbage. Forpagter Hans Peter Andersen, der er født i 1892 på ejendommen Ørnebjerg og har boet der siden, udtaler, at det navnlig er inden for den sidste menneskealder, at lyngen er blevet trængt mere og mere tilbage af krat, der efterhånden navnlig i slugterne bliver til skov. Af hensyn til de mange turister, der året rundt besøger området, søger man nu ved kunstig indgriben at bevare de sidste lyngarealer fremover.

De indvandrende træarter er overvejende bøg, bævreasp, rødgran og bjergfyr, af hvilke bævreasp er stødtrop.

Det er de tre områders henliggen uden kulturindgreb, der muliggør, at matriklen og V. S. kortets oplysninger kan give et billede

af naturtilstandens evige skiften og klart illustrere, at et areal, man lader henligge i naturtilstand, ustandselig forandres, mere eller mindre tydeligt efter den fart, forandringen foregår med.

Det var et sidespring, og vi vender tilbage til vort kort og sætter signatur på de tre lokaliteter, idet vi erkender, at det for de to parters vedkommende er i allersidste minut.

Rebils største skovpart gik fra »Rold Skel til den store Stendal, derfra hen mod Bakkerne til Møllevejen«. Øst for den en smal stribe i Sønderskoven, ligeledes fra Rold skel, og øst for den to parter i Sønderskoven, der nævnes at strække sig fra Rebild hede til Hesselholt skel, og endelig øst herfor igen »en liden Skovpart ved Ifsø«.

Af disse sydlige skovparter findes størsteparten på V. S. kortet. Mod vest kan vi supplere op med signatur til Store Stendal langs med Rebild bakker. Herfra og østpå grænsede skoven op til Rebild hede. Den grænse kender vi ikke, men Sønderskoven kan næppe have strakt sig meget længere mod nord end den gør på V. S. kortet, hvor den stort set følger den nuværende skovgrænse, for i så fald ville den sandsynligt have været sammenhængende med endels skovparten, der gik i en stribe fra Hellum-vejen til Arden skel, og der er ikke noget i beskrivelsen af skovparterne, der tyder på noget sådant.

Inden vi forlader Skørping, vil vi se lidt på de to skovholme, V. S. kortet har nordligst i sognet. De er interessante hver på sin måde. Den vestligste er Slotsholmen, der som foran nævnt var den fjerde af Teglgårds skovparter. Som navnet og tilhørsforholdet siger os, lå den i nærheden af Egholm slotsruin, og der er det mærkelige ved den, at den fra at være »moxen ophuggen« i 1688, i løbet af de næste hundred år kom så meget til kræfter, at den forekommer med skovsignatur på V. S. kortet. Skoven eksisterer den dag i dag, og det kan kun være dens kraftige indslag af eg og de ret frodige betingelser for trævækst, der er på stedet, der har muliggjort det for træerne at regenerere i det tidsrum, da det normale var, at det gik den anden vej.

Den østligste af de to skovholme er Skindbjerg lund. Skovprotokollen siger om den i 1688: »Til Skindbjerg er et Stykke Egeskov, kaldet Skindbjerg Lund . . .« Det er den eneste skov, matriklen omtaler som ren egeskov i hele Rold skov området. Hovedtræarten i

*Parti fra den fredede egeskov i Skindbjerg lund.
Her har egeskoven sandsynligvis hersket enevældigt siden egens indvandring.*

Rold skovene i 1688 var bøg. Der nævnes kun eg to andre steder. Aarslund nord for Teglgård bestod som ovenfor nævnt af eg og bøg, og i Torstedlund skov fandtes nogle »krumpne ege« i den nordlige del af skoven. Skindbjerg lund eksisterer stadig, og den del af den, der endnu er ren egeskov, er totalfredet. Det vil sige, at der her skulle være mulighed for frem i tiden at bevare et stykke jord, der i hvert fald i adskillige hundrede år — ja, måske fra egens indvandring — har været dækket af egeskov.

Aarestrup og Ravnkilde sogne.

Skovene i disse to sogne var samlede under herregårdene Torstedlund og Nørlund, og matriklen af 1688 giver kun et par oplysninger, der kan ændre noget ved V. S. kortets skovgrænser.

Skoven til Torstedlund bestod fra vest til øst af Karuplund, som antagelig var den oprindelige skovpart til herregården, samt Aarestrup bys skov, kaldet Kratskoven, og Ersted skov og Stubberup lund. Stubberup lund strakte sig fra nord op til Stubberup mark, hvis skel iflg. skovprotokollen begyndte vest for gården og lige vestpå langs nordsiden af skoven til Ersted skovvej. Stubberupgården lå dengang lidt østligere, men på højde med den nuværende Stubberupgård, så vi trækker V. S. kortets skov frem til Stubberupgården i terrænet mellem åen og vejen fra Ersted mod syd ned i skoven. Andet kan vi ikke foretage os vedrørende Torstedlund skove.

Om Nørlund skov har vi ingen direkte oplysninger, men skovprotokollen siger om Skårup by, at dens mark mod nord grænsede til Nørlund skov. V. S. kortet har ikke skov langs hele Skårups nordside. Den vestlige fjerdedel var kun krat i 1785, men er skovklædt i dag, og i betragtning heraf vil vi supplere V. S. kortet op til de nuværende skovgrænser nord for Skårup, hvorved byens mark mod nord kommer til at grænse op mod Nørlund skov.

Gravlev sogn.

I Rold sogns grænsebeskrivelse antydes det, at der var skov nord for sognet i Gravlev sogn mellem Lindenberg å og hovedvej 10. Rold sogns grænser fra vadestedet over Lindenberg å ved sognets nordvestspids gik »derfra udi Øster langs en gammel Hulvej, tværs over Rold Tved til en Dal kaldet Skeldal . . . som gør Skel mellem Oplev, Rebild og denne Byes Skov.«

Ved Rebild har vi lov at underforstå Rebild skov, og det samme skulle vi have lov til for Oplevs vedkommende, men kilderne om Gravlev sogn siger ikke noget om skov på det pågældende areal, så lidt som noget andet sted i sognet. Der er ingen oldensvinsansættelse i sognet. Det nuværende Oplev krat benævnes som Krattet, men er ikke vurderet. I modelbogen nævnes Oplev lund bestående af to ejendomme, og de samme to ejendomme kaldes i markbogen for Tingbæk lund. De har muligvis ligget øst for åen og er ved deres navne en erindring om tidligere skov på lokaliteten, men vi må betragte arealet som skovløst i 1688.

En forklaring på oplysningerne under Rold har vi muligvis i den omstændighed, at der står »tværs over Rold Tved«. Skoven har strakt sig lidt nord for sognegrænsen, — hvad V. S. kortet bekræfter —, men har i praksis hørt sammen med Rold skov. Der er jo noget mystisk ved dette tved heroppe i skoven. Dets værdiansættelse til 14 mark guld af hele Rold sogns 40 mark guld er vel noget af en gåde, men det er en anden historie, som ligger uden for dette emne. Vi betragter Gravlev sogn som skovløst i 1688.

Så er vi nået skoven rundt, og vort kort er færdigt. Kigger man lidt på det, melder det spørgsmål sig hurtigt: Hvor nær mon det er ved virkeligheden? Det giver anledning til at pointere, at kortet selvfølgelig ifølge sagens natur ikke gør krav på at blive opfattet som et egentligt kort, men de afsatte signaturer viser — sammen med V. S. kortets skov — de allerfleste af de områder, hvor der i 1688 lå skov, og i de fleste tilfælde tillige med relativ sikkerhed hvor meget skov.

Det gælder om alle de afsatte skove, at de i modelbogen blev vurderet til svins olden og skyldsats derefter, og vi vil nu prøve at foretage en sammenligning af areal og antal svin de forskellige skove imellem. Det skal dog straks slås fast, at vurderingen af de afsatte skoves indbyrdes størrelse på grundlag af en sådan sammenligning skal foretages med megen varsomhed og forbehold. Oldenansættelsen var ikke alene afhængig af arealet, som man for øvrigt ikke kendte, men også af skovens beskaffenhed, dens bestand af oldentræer af eg og bøg, hvad Fræer skov var et tydeligt eksempel på. Det måtte blive en skønssag, væsentlig baseret på erfaringstal fra tidligere år, hvor meget en skov blev vurderet til til fuld olden.

Opmålingen af skovarealerne er foretaget ved hjælp af en kalke på en kvadratdecimeter inddelt i kvadratcentimeter, der igen er fire-delte, så hver kvadrat er på 4 ha.

Som det fremgår af tallene for areal pr. svin, ligger hovedparten af dem jævnt fordelt fra 0,85 til 1,55. Afvigende fra dem er der tre tal, nemlig 5,50 for Astrup, 2,75 for Lyngby-Lundsgård og 7,80 for Fræer-Sejlstrup.

Til brug for sammenligningen opstiller vi følgende skema.

Skov	Areal ha. 1785	ha. 1688	Antal Ol- densvin 1688	Areal pr. svin ha.	Antal gårde	Antal ha. skov pr. gård
Rold	950	1070	1000	1,05	10	107
Torup Hedegård	6	74	80	0,90	1	—
Hesselholt	270	380	450	0,85	3	127
St. Arden-Vejrholt	405	715	795	0,90	9	79
Astrup	570	1594	3295	0,50	—	—
Ternstrup	44	294	240	1,20	11	27
Lyngby-Lundsgård	90	190	69	2,75	12	16
Ejstrup	122	174	144	1,20	7	25
Siem	154	258	186	1,40	10	26
Hellum-Torup	60	324	228	1,40	18	18
Fræer-Sejlstrup	316	600	77	7,80	23	26
Skørping-Rebild-Teglgård ..	1010	1680	1072	1,55	—	—
Nørlund	476	524	400	1,30	—	—
Torstedlund	780	808	544	1,50	—	—

Det er en skønssag, hvorvidt gruppen fra 0,85 til 1,55 ligger tæt på hinanden eller langt fra hinanden. I den her forbindelse må tallene vist siges at ligge tæt på hinanden og frembyde et opmuntrende billede. Denne opfattelse er begrundet med de tre afvigelser, der øger spredningen mellem den dårlige og den gode skov. De to herregårde Nørlund og Torstedlund med de sikreste arealer ligger i hovedgruppen. Endvidere har de skove med de laveste tal, Rold, Hesselholt og St. Arden, det største areal pr. gård, jo større skov pr. gård, jo bedre har den alt andet lige kunne tåle hugsten og derved været i bedre tilstand og kunnet fede flere svin. Med hensyn til jordbund og betingelser for trævækst er det vanskeligt at sige noget bestemt, men med forstlig lokalkendskab vil de fleste nok placere Skørping sogns skove i den magre ende. Forskellen mellem nogle af tallene inden for hovedgruppen kan således i nogen grad forklares og derved gøres mindre, og jo tættere, vi kan bringe dem sammen, jo mere taler de for de afsatte skovarealers rigtighed, alle forbehold vedrørende skemaets brugbarhed taget i betragtning.

Af de tre skove med afvigende tal kan vi udskyde Fræer-Sejlstrup, da skoven var ødelagt. Lyngby-Lundsgårds høje tal har sin forklaring. Den aktuelle vurdering i skovprotokollen i 1683 for

Lyngby-Lundsgårds skov var 60 svin og 68 græsningshøveder. De samme tal var for Rold 600 og 100, for Teglgård 200 og 40 og for Terndrup 200 og 80. Lyngby-Lundsgård havde altså overvægt af græsningskreaturer, der fortæller os, at skoven har været lys og åben, så græsset har kunnet trives. Ligeledes var der som tidligere nævnt opdyrket et stykke af skoven ved Krogsholms bro i tiden fra 1683 til modelbogens udfærdigelse i 1686. Begge forhold vidner om, at der kun var en skal af skoven tilbage og forklarer det høje arealtal. Som det fremgår af skemaet, var det endvidere den skov med det mindste areal pr. gård.

Tilbage er der Astrup med det i forhold til de andre skove lave tal på 0,50 ha pr. svin. Det skal ingen hemmelighed være, at det tal har givet spekulationer. Det er utænkeligt, at kvaliteten af sognets skov har været så meget bedre end de andre skoves, at det kan have forårsaget det lave tal, og det er lige så utænkeligt, at det afsatte skovareal er så meget for lille, at det er årsagen, men følgende forklaring kan måske godtages som en mulighed. Af Astrup sogns skove var Villestrup enemærkeskove bestående af Nørskoven, Kirkeskoven og Villestrup lund vurderet for sig til ialt 450 svins olden, og vi kan måle dem op til 320 ha, idet vi af Nørskoven regner med den del, der i dag ligger inden for Villestrup ejerlav, som enemærkeskoven. Kirkeskovens grænser er terrænbestemte, og Villestrup lund var liden og næppe mange hektar større end de 4 ha, der var tilbage i 1785. Det giver for enemærkeskovene 0,70 ha pr. svin og dermed en bedre kvalitet af skoven her end af skemaets øvrige skove, forudsat arealerne rigtighed. Hvis vi kombinerer denne antagede bedre kvalitet med muligheden af tilstedeværelsen af skov, som matriklen ikke giver os oplysning om, f. eks. i den sydøstlige del af sognet og nordøst for Tisted samt måske omkring Borup for at nævne de mest sandsynlige steder, så vil et deraf beregnet tal for areal pr. svin måske nærme sig hovedgruppen så meget, at det ikke længer er afvigende, men kan indgå som hovedgruppens laveste tal.

Det er en forklaring. Den må tages som en mulighed med al forbehold som alt vedrørende skemaet. Den vil dog få den indflydelse på vort kort, at vi ved bedømmelsen af den store skovtilbagegang i Astrup sogn kan tage i betragtning, at den evt. har været endnu større.

Til slut et par bemærkninger om, hvad kortet kan fortælle os om skovødelæggelsen i Rold skov området.

De tre sogne langs sydsiden af skoven i Hindsted herred: Rold, St. Arden og Astrup var alle skovrige i 1683, og udviklingen i det følgende århundrede viser os gangen i skovens ødelæggelse. Man hulede løs af skoven nærmest bymarkerne, og skoven faldt sammen stykke for stykke ud mod bygrænserne, og den dag, grænserne var nået til alle sider, var sognet skovløst. I alle de tre nævnte sogne ser vi endnu mer eller mindre tydeligt ringen af skov om bebyggelserne i 1683, men hundrede år efter var der — med undtagelse af enkelte holme — kun skov mod nord op mod herredsgården. Det stadium i udviklingen var sognene i Hellum herred nord for skoven nået til allerede i 1683, og i de næste hundrede år blev det meste af skovreserven ned mod herredsskellet fortæret.

Det synes altså, som om der er en forbindelse mellem herredsgården beliggenhed og skovens beståen. Hvori bestod den? Ja, i de fleste af sognene, nemlig Rold, St. Arden, St. Brøndum, Siem, Fræer og Skørping er bebyggelserne koncentreret i den herredsgården fjerneste halvdel, og sognene er aflange i retningen nord—syd. Det i sig selv vil give den sidste skovrest op mod herredsgården, når princippet — som kortet viser — var at spise løs af den nærmeste skov først. Det kan dog ikke være hele forklaringen. I Astrup sogn, der er aflangt langs herredsgården, og hvor adelbyen Tisted tilmed ligger i sognets nordlige halvdel, gik udviklingen nøjagtig som i de andre sogne. I 1683 var der allerede huller i skovdækket mod øst og åbent mod vest og tildels åbent mod syd, medens skoven langs herredsgården var intakt, og det var den til dels endnu hundrede år efter, da det meste af sognets øvrige skov var ryddet.

Et andet moment har sikkert også haft betydning, nemlig at Hellum og Hindsted herreder vendte ryggen til hinanden her oppe i skovene. De havde front henholdsvis mod nord mod ådalen og mod syd mod fjorden. Terrænet op mod herredsgården var deres bagland. Jo nærmere beboerne i grænsesognene kom herredsgården, jo mere fjernede de sig fra, hvor livet og virket foregik, og jo længere blev afstandene, medens de nærmede sig de fremmede på den anden side grænsen. Den grænse, der tilmed af mangel på naturlige skel-

linier var så uvis, at det kunne give klammeri, når man mødtes heroppe. Så længe, der var skov andre steder, skånede man skoven oppe langs herredsgrænsen, ikke for skovens skyld, men af praktiske grunde.

Nørlund og Torstedlund skovene ligger på en måde også i Aars og Hornum herreders bagland, men den betydning, det evt. kan have haft, overskygges af den betydning, de to herregårde har haft på skovenes beståen. Torstedlund skovene bestod foruden af den oprindelige skovpart til gården af resterne af de tidligere byskove til Aarestrup og Ersted samt Stubberup skoven, og fra den dag, disse skove blev erhvervet af herremanden, er tilbagegangen i skovarealet sikkert standset. Om Nørlund skoven indeholder nogle af de tidligere eksisterende skove til Ravnkilde og Skårup er uvist, men det er for så vidt også af mindre betydning i denne forbindelse. For begge skoves vedkommende skete der næsten ingen ændringer i skovarealet fra 1683 til 1785, og de er begge et eksempel på, at det kunne virke bevarende på en skov, at den hørte under en herregård. At dette ikke altid var tilfældet, har vi et eksempel på i Villestrup skovene. Hele Astrup sogn med undtagelse af en enkelt skovpart syd for Tisted til 90 svins olden lå under Villestrup, og alligevel skete her en meget kraftig tilbagegang af skovarealet fra 1683 til 1785. Det kom selvfølgelig an på herremanden, om tilhørsforholdet skulle virke konserverende. Det, at skoven var herregårdsskov, var ikke i sig selv nogen beskyttelse.

I indledningen tegnede vi et fantasibillede af situationen omkring år 1300, da landsbygrundlæggelsen var slut. Vi tænkte os, at bebyggelserne og deres marker endnu på dette tidspunkt var omgivet af skove, så helhedsindtrykket var et skovlandskab med rydninger. Den tilstand, kan man med sikkerhed sige, har eksisteret i de tre sogne syd for herredsgrænsen samt i Skørping sogn, og der er ikke noget, der taler mod, at det samme har været tilfældet i de andre sogne. Her var udviklingen blot længere fremme i 1683.

Sammenfattet fortæller kortet os, at skovødelæggelsen inden for de i nærværende behandlede sogne har bevæget sig ude fra mod herredsgrænserne, har været ensartet i forløb, men uens fremskreden i de forskellige sogne inden for samme tid.

Den danske tændstikindustri grundlægger Ole Christian Green

Af S. Grantzau

Ole Christian Green blev født 1811 i Aalborg som den ældste af 6 søskende. Hans forældre var købmand og hattefabrikant Thore Green, født 1785, død 25. januar 1859 i Aalborg, og Ane Kirstine Hansen, født 1783, død 17. januar 1863 i Aalborg.

Thore Green havde urtekramhandel på Bredegade og drev vist samtidig lidt marskandiserhandel. Hustruen A. C. Green (stavemåden varierer) havde en tid fabrik for blomster og modepynt i købmand Schmiths gård i Slotsgade.

Om O. Chr. Greens opvækst vides intet. Han konfirmeres af stiftsprovst ridder Schierup til Michaeli 1825 i Aalborg; først i 1835 begynder man så småt at spore hans virke i faderens forretning. I den mellemliggende tid er han blevet uddannet som cand. pharm. og antagelig som købmand.

Thore Greens forretning på Bredegade er indtil dette tidspunkt lidet iøjnefaldende; men nu bankes institutionen »Green paa Bredegade« ind i folks bevidsthed gennem en pågående annoncering i byens avis. Den moderne reklametekniks barndom indledes netop i disse år, og O. Chr. Green er klar over dens betydning så at sige fra den første dag. I flere henseender er han forud for sin tid, er vistnok hvad man i dag vil kalde »en smart fyr«; dertil må retfærdigvis tilføjes også et dygtigt og initiativrigt menneske.

I 1836 erholder man hos Green på Bredegade, foruden alle slags urtekramvarer, punchekstrakt, pimpsteen, sandel, spiritus vini til politur, orlean, schellak, harpax, linolie, sort lakfernis til lædertøj, flere sorter nye malervervarer, extra godt sort blæk og blanksværte. Skedevandsbeitse leveres til forskellige priser til videre forhandling med passende rabat.

Butikkens baglokale er sikkert allerede da omdannet til et mindre laboratorium, hvor fremstillingen af de nye varer, der dukker op i forretningen, kan finde sted.

Den 14. april 1837 bliver O. Chr. Green viet i Aalborg til Caroline Dorothea Jensen, født 1810 i Tønder, død 1872.

I dette ægteskab kom der 6 børn.

O. Chr. Green.

Året efter sit bryllup kalder O. Chr. Green sig for »Kgl. privil. Lakfabrikkeur«. Han er fabrikant af forskelligt farvet kontorlak, brevlak og pak- og flaskelak, men ikke lakker til anstrygning. Ved køb af større partier tilbyder han 10 pct. rabat. Den 4. december samme år meddeleler han: »Den Velvillie og Opmuntring, som i den senere tid er bleven mig til Deel, har sat mig istand til betydeligt at forbedre mit Fabricat og lave det til saa billige Priser. Jeg anbefaler mig fremdeles i denne Industrivare til Uden- og Indenbyes. I Hjørning haves Oplag hos Hr. Thøger Petersen. Ærbødigst O. Chr. Green.«

Annoncering i 1839 viser, at Green har været endog meget vel forsynet med den tids malervarer.

O. Chr. Green rejste selv som repræsentant for sine foretagender i alle de år, han var i Aalborg. På rejselisterne over passagerer med postvogn på strækningen Aarhus, Randers, Hobro figurerer han jævnligt fra 1839, det samme er tilfældet på listerne over passagerer med limfjordsbådene »Hebe« og »Limfjorden« og københavnerbåden »Iris«.

I 1839 har Green en kontrovers med en læredreng i forretningen, det fremgår af et par småannoncer i Aalborg Stiftstidende den 30. januar dette år:

»Da drengen Søren Færch Rasmussen af Nibe er afskediget af min Tjeneste, advares Alle og Enhver at betroe ham noget paa mit navn.
O. Chr. Green.«

Drengen svarer rapt igen:

»I Henhold til Handelsbetjent O. Chr. Green's Annonce i Nr. 22 skylder jeg at berolige ham. Ligesaa vist som han ikke hidtil kan beskyldte mig for Utroskab, skal han heller ikke være bange for at jeg nu, efter at være taget af hans Tjeneste, skal tage noget paa hans Regning.

Aalborg, den 1ste Januar 1839. *Søren Færch Rasmussen.*«

Om betegnelsen »Handelsbetjent« er ironisk ment får stå hen. O. Chr. Green kalder sig ihvertfald købmand i 1839.

Thore Green annoncerer under sit eget navn indtil 1836, derefter hedder det blot Green på Bredegade eller O. Chr. Green, kun lejlighedsvis Th. Green.

Ejendommen Bredegade 8 købte Thore Green i 1830 af præstenken Dorthea Cortsen, enke efter pastor Nicolai Clausen. Ole Christian Green var ejer af ejendommen fra 1840 til 1857; senere i 1860, da han har forladt Aalborg, og moderen sidder tilbage som enke, er hun ejer af den. I 1844, da O. Chr. Green er stærkest optaget af alle sine fremtidsplaner, afhænder han den til købmand J. B. Færch, men denne har åbenbart ikke kunnet klare sine forpligtelser, for ejendommen tages tilbage af O. Chr. Green i 1846. Derefter ser man J. B. Færch figurere som bestyrer af »Boutikkjældereren paa Brede-

gade«, hvor der er malervarehandel og fabrikudsalg af O. Chr. Greens fabrikata. Green ordner dette udsalgs annoncering indtil 1850.

Omkring 1840 blev frictionssvovlstikker indført til Danmark; så blev den første svovlstikfabrik oprettet i København på hjørnet af Kongens Nytorv og Ny Adelgade af Rohmell & Schürer, senere Brdr. Rohmell. Året efter kan man købe Frictions-Fyrtøier i æsker hos O. Chr. Green. Denne artikel bliver senere det, der væsentlig kommer til at optage hans tid.

1844 er han i fuldt sving med produktion af svovlstikker og har forhandlere i flere byer; men forinden er han så småt i færd med at erobre sig en plads i byens offentlige bevidsthed.

Da byens borgerrepræsentantskab den 10. januar skal vælge forskellige kommunale bestillingsmænd, bliver O. Chr. Green distriktsfattigforstander for 8. rode. Nogle dage i forvejen har han sammen med en nær bekendt, købmand Bomholdt, forestået folketællingen i denne bydel. Og samme år, den 3. april, bliver han på Købmandslaugets generalforsamling valgt ind i en komité sammen med L. Bøggild og N. Warberg for at »tage under Overvejelse, om og hvorledes der fra Laugets Side bedst kunde virkes til afskaffelse af det i Kjøbstædernes Handelsnæring saa skadelige indvirkende Bissekræmmeri samt til Forebyggelse af ulovligt Brændeviinsbrænderi paa Landet.«

Under et borgermøde, hvor man drøfter den fatale »Arresthus-sag«, prøver O. Chr. Green at bringe diskussionen, som i den slags affærer har en tilbøjelighed til at bevæge sig ud ad sidelinier i usaglighed, ind i en positiv retning. Sagen er efter hans mening enkel, skal der købes gård eller lejes interimsarrester.

Den 6. marts 1841 meddeler Aalborg Stiftstidende: »Da der ved Hr. Kjøbmand Worms Valg til borgerlig Raadmand er bleven en Plads ledig i Indqvarteringscommissionen, har Borgerrepræsentantskabet igaar Aftes valgt Hr. Kjøbmand O. Chr. Green, der ved sin Function som Rodemester og Fattigforstander har givet Beviis paa sin Interesse for Communalanliggender, til Medlem af nævnte Commission.« I denne komité sidder han indtil 1843.

1844 er han medunderskriver på en aktionærliste, der forlanger indkaldt til en generalforsamling, valg af ny bestyrelse, antagelse af nye statutter og endelig fremlæggelse af et revidere regnskab i aktie-

selskabet, der besejler ruten Aalborg—København med dampskibet »Iris«, noget som forøger den uro, der allerede på dette tidspunkt er omkring selskabet. Et par avisudklip fra 1844 og 1846 viser ham fra en anden side. 1844 hedder det: »Da der desværre her i Byen — uagtet der dog existerer et Kjøbmandslaug, som idetmindste i denne Retning burde øve nogen Nytte — er en saa ringe Leilighed til Handelslærlinges theoretiske Uddannelse for deres Fag, og den Examen, som her ved Lauget aflægges, saaledes som oftest kun kommer til at udgjøre en lidetsigende Formalitet; fortjener det saa meget mere at paaskjønnes, at Hr. Kjøbmand O. Chr. Green af egen Tilskyndelse har overtaget sig og allerede i nogen Tid i Hr. Topps Institut holdt Foredrag over Handelstechnologie for Handelselever, der fremdeles ville blive fortsatte i Hr. Greens egen Bopæl gratis hver Søndag fra Kl. 9¹/₂ til Kl. 11¹/₂ og hvortil, foruden de hidtil værende Elever, flere andre, som maatte have lyst til at udvide deres Kundskaber i denne Retning, kunne erholde Adgang.«

Og 1846 om samme sag:

»Den 13de September. Vi have tidligere henledet Opmærksomheden paa det hensigtsmæssige og fortjenstlige i den ved Hr. Kjøbmand O. Chr. Green i forrige Vinter med roesværdig Tidsopofrelse indrettede Aftenskole for Handelselever, der allerede har baaret nyttig Frugt. Denne Skole fortsættes endnu uafbrudt hver Mandag og Torsdag Aften fra 7 til 9 og har stadig været besøgt af 6 til 8 Elever, som undervises af d'Hrr. Institutbestyrer Top og Privatlærer Fjordbach i Engelsk, Tydsk, Dansk, Handelsregning, Kalligraphie og Stiiløvelser. Betalingens Størrelse formindsker sig i Forhold til Elevernes stigende Antal og har hidtil for 28 Timers Underviisning for enhver Elev udgjort fra 7 til 8 Mk. Dersom Antallet blev forøget til 12 Elever, vil Undervisningen erholde en større Udstrækning uden at Udgiften forøges, og det er derfor at haabe, at d'Herrer Handlende ville benytte denne ønskværdige Adgang til deres Lærlinges udenfor Disken saa fornødne Uddannelse, hvortil vi paa Hr. Greens Vegne tillader os at udsende fornyet Opfordring. Hr. Green har tillige bemyndiget os hertil at knytte den Underretning, at han ligesom sidste Vinter gratis fortsætter Foredragene over Handelsteknik og er villig til at arrangere sig om Tiden, paa hvilken det bedst kunne convenere

at lade Eleverne møde.« (Nogle dage senere giver Aalborg Stiftstidende meddelelse om en trykfejl i ovennævnte artikel. Der undervises 18 timer månedligt og ikke 28.)

1846 glider O. Chr. Green ind i borgerrepræsentationen.

Efter grundlovens vedtagelse kaster O. Chr. Green sig med stor lyst over rigsdagsvalgene. Han er med til at arrangere prøvevalg i Exerceerhuset i Aalborg den 20. oktober 1849. Af de 10 valgmænd, der opstilles, opnår han 52 stemmer. Pastor Schurman får flest stemmer med 73.

O. Chr. Green bliver siddende i borgerrepræsentationen indtil januar 1851, hvor det meddeles, at han fratræder formedelst bortrejse på et år. Det blev nu for bestandig, som det senere ses.

Som medlem af Navigations-skole-Commissionen indsender O. Chr. Green i 1846 en større artikel til Aalborg Stiftstidende om sømandsskolen i Aalborg, som lider under dårligt besøg, fordi eksamen lettere opnås fra Tønning. Han ønsker pressens støtte til en ændring i denne tilstand og appellerer til forældre, skibsredere og skibsførere, som han mener dårligt kan være tjent med den uddannelse, der gives i Tønning.

I 1840 forøges tilbudet af malervarer i O. Chr. Greens forretning. Nye varer, som han nu tilbyder og fabrikterer, er »Couleur og Eau de Cologne i Kister og flaskevis, Vanillie og Krydderchokolade, ditto i 64 Stkr. pr. Pd.« Om sidstnævnte vare, der tilbydes til videre forhandling, hedder det i en annonce 1844:

»Chokolade

tillavet ved Maskinkraft under lukket Laag, og iøvrigt behandlet med særdeles Omhyggelighed, samt elegant udstyret, kan erholdes fra min Fabrik paa Oplag til videre Forhandling til særdeles billige Priser, naar man behager at melde sig og kan indestaae for tør Opbevaring.

O. Chr. Green.«

Travlheden med alt dette forhindrer dog ikke O. Chr. Green i at bearbejde et lille skrift på 34 sider, som udkommer på Rees forlag i Aalborg: »Nyttige Hjemraad eller det lille Huusapotek paa Landet; udarbejdet tildeels efter fremmede Kilder.« O. Chr. Green siger i den lille pjeces forord: »Anskaffelsen af et lille Apotek er en absolut

Greens fabrik fotograferet ca. 1880 efter afhændelsen til Chr. H. Clausen

Nødvendighed for enhver Landhuusholdning; thi de Tilfælde indtræde ofte, at en hurtig Hjælp ved Lægemidler er af stor Vigtighed for at redde et Menneskes Liv eller foreløbig nedsætte Faren dermed tilside, og man kan ikke altid vente i flere Timer forinden Læge og Medicamenter kunde komme tilstede.« Det lille skrift udsendes i flere oplag, endnu i 1849 kommer der optryk.

Al denne aktivitet til trods er O. Chr. Green endnu i 1843 ikke særlig velhavende, det viser en skatteliste fra dette år. 38 købmænd i byen svarer mere i kommuneskat end han, d. v. s. mere end 40 rbdrl. Men det må naturligvis også erindres, at det først er nu, at han kommer til at realisere de planer, han har. Aalborg Stiftstidende bringer den 14. december en artikel om byens næringsliv i 1843, heri hedder det: »En af Hr. Kjøbmand O. Chr. Green anlagt Fabrik for Malervarer agtes ogsaa i Fremtiden dreven i større Maalestok.«

Og senere i 1844 hedder det: »Aalborg den 18de April. Den industrielle Bedrift søger stedse meer og meer at udvide sig her i Byen. Saaledes er atter, foruden den af Hr. Kjøbmand O. Chr. Green nylig anlagte Fabrik for Chemiske Svovlstikker, entrepreneret et lignende

Foretagende af d'Herrer Kjøbmand A. Hassing og Guldsmedemester I. Smith. Hr. Greens Fabrik beskjæftiger allerede et ikke ubetydeligt Antal Arbejdere, og da det nye Anlæg uden Tvivl vil foranledige endeel Beskjæftigelse, især for Børn og andre, og denne ligesaa i udstrakt Grad frembyder sig ved den Galthenske Kludeopsprætnings-Anstalt, tør man ogsaa haabe, at denne Adgang til Erhverv bliver paaskjønnet og benyttet og at tillige saavel det offentlige, som Følge heraf, vil vaage over, at Forbudet imod det hyppige Tiggeri, og det deraf saa let flydende Tyveri, strængt overholdes, som ogsaa den private Godgjørenhed vil være opmærksom paa sit Valg, for ikke at give den arbejdsskyende Lediggang Næring og derved tillige unddrage den værdige Trang sin Understøttelse. — En Fabrication her i Byen, der heller ikke er lidet beskjæftiget, er Hr. Kjøbmand Th. Green sen.s Blomsterfabrik, hvis Fabricat concurrerer med Udlandets og hvoraf gjøres Forsendelser til mange nærmere og fjernere Stæder i Landet, og endog til udenlandske Egne.«

Det er før nævnt, at O. Chr. Green afhændede ejendommen på Bredegade til købmand J. B. Færch i 1844. Derefter bekendtgør han, at hans lager og udsalg af malervarer etc. er flyttet til Hr. Consul Jens Kaarsbergs Gaard ved Østeraa, antagelig gården nr. 481 ved Wrangelsbro, som købmand J. B. Kaarsberg netop på dette tidspunkt køber af I. P. Hallengren. Lige i nærheden på Østeraagade køber O. Chr. Green den 18. oktober 1845 en ejendom, nuværende nr. 18 »Café Limfjorden«, af murermester N. P. Wang. Denne ejendom sælger han igen 30. juni 1851 til snedkermester Hans Chr. Mammen. Ved salget af ejendommen på Bredegade i 1844 bliver O. Chr. Green husvild, han søger i god tid før flytningen »En god Beboelse, bestaaende af 4—5 Værelser med øvrige Bequemmeligheder fra Paa-sken, helst paa flere Aar.«

Den 27. august samme år meddeles med hensyn til:

»Frictions-Fyrtøjer

I Papirstutter	Pr. Gros	1	Rbd.	4	Mk.	0	Sk.
I Papæsker	—	2	—	4	—	8	—
I Trædaaser	—	3	—	4	—	8	—
I runde Blikdaaser	—	7	—	0	—	0	—

Handlende gives 12¹/₂ % Rabat.

Da flere Klager i den senere Tid ere indløbne over dette Fabricat, har jeg nøiere undersøgt Aarsagen hertil og funden, at samme kun hidrører fra Opbevaringen paa fugtige Steder, eller modtagen Fugtighed ved Forsendelsen til andre Steder, hvilket blødgør Tændmassen, der ere tillavet med Liim, og som i denne Tilstand ei lader sig afrive, undtagen ialfald paa en tør kalket Væg. Dog selv den daglige fugtige Atmosfære som har været fremherskende i Sommer, tillader ei Opbevaring paa ellers ret tørre Steder, og saalænge dette vaade Veirlig vedbliver, og der ikke sørges for et godt tørt Opbevaringssted, vil Klagen altid blive den samme. Skulle nogen være i Besiddelse af et tørt og godt Locale til Opbevaring for et Lager, da ønsker jeg at leje et saadant, ligesom jeg er villig til at give d'Hr. Handlende heri Byen og andensteds, som have tørre Localer, Oplag af denne Vare.

O. Chr. Green.«

Disse svovlstikker har på mange måder beredt vanskeligheder. Den 4. januar hedder det således: »Ifølge Bekendtgørelse fra General-Postdirectionen af 19de December ere Postamterne beordrede til at udelukke chemiske Fyrtøier og Stryge-Svovlstikker fra Postbefordringen, og, naar de desuagtet hemmeligt forsendes, i Opdagelseltilfælde at confiskere dem.«

O. Chr. Green var ikke ene om at fabrikere og forhandle Frictionsfyrtøier. I 1844 meddeler således en C. F. Gundorph: »Pris Courant for Frictions-Fyrtøi-Fabriken ved Vesteraa Nr. 134.« Købmand A. Hassing og Guldsmed I. Smith er lige nævnt, brødrene Rohmell fra København leverede også til byen.

Alligevel er der grund til at antage, at O. Chr. Green har stået sig vel i konkurrencen. I 1844 har han forhandlere både nord og syd for Aalborg og i limfjordsbyerne. På dette tidspunkt har han erhvervet ejendommen i Møllegade ved Gammelmølle, hvor hans fabriksvirksomhed resten af den tid, han blev i byen, koncentreredes. Han søger året igennem arbejdskraft. I marts måned antages 30 halvvoxne pigebørn, som kan møde kl. 7 om formiddagen. I april søges 20 à 30 pige- eller drengbørn af honnette forældre til at klistre æsker. Der lokkes med fortjeneste af 12 til 16 sk. om dagen, alt efter øvelse og flid. Det forslår dog intet. I maj samme år søger han allerede igen:

»Endnu flere Børn

kunne finde nyttig Beskæftigelse hos mig i ledige Timer, helst om Formiddagen, ved reenligt og net Arbeide i luftige Localer. Ogsaa halvvoxne antages, især naar de kunde møde hele Dagen. Fortjenestens Størrelse er afhængig af Flid og Øvelse og kan voxe fra 30 til 50 Rbd. om Aaret; dette forekommer mig en saa klækkelig Opmuntring til mange Forældre, at selv bedre Folks Børn, som man siger, maatte kunde faa Lyst til at indgaae herpaa.

Man melder sig fra 12 til 1 hver Dag hos

O. Chr. Green.«

Fra 1844 og 1845 foreligger der prislister for svovlstikker, emballagen spiller, akkurat som det er tilfældet i dag, en ikke ringe rolle, her er priserne 1845:

»Frictions-Fyrtøier

	Pr. Gros	1 Rbd.	4 Mk.	8 Sk.
I Papirstutter	—	2	—	8
I Papæsker	—	3	—	0
I Træbøsser	—	6	—	0
I Blikdaaser	—	2	—	3
Frictionssvampe i Æsker	—	2	—	3
Frictionssvampe i Tutter	—	3	—	5
Cigartændere i Æsker	—	2	—	0
Cigartændere i Tutter	—	2	—	0

O. Chr. Green.«

O. Chr. Green falder ikke til ro ved den lukrative beskæftigelse med svovlstikker. Han arbejder for at få sit lager af urtekramvarer afhændet, og han tager som noget nyt forhandling af fajance op, en gros og en detail. I gården ved Østerå har han lager af engelsk stentøi og bremerdunke, gule bornholmske varer, bordstel og thestel, hvide, couleurt, lystre og ægyptiske varer. Forhandlere kan få 3 måneders credit eller pr. contant 2 % rabat.

Interessen for at handle med fajance varer kun et par år, så opgiver han denne vare. I december 1846 meddeler han, at han agter helt at ophæve sin handel ved Østerå. Lageret af fajance sælges ud på favorable betingelser, og: »Dersom en ung og driftig Mand skulde være tilbøjelig til at ville overtage Fortsættelsen af forannævnte ind-

bringende Forretning, da kan saadant skee under nærmere Aftale.« Denne »unge Mand« melder sig ikke, så O. Chr. Green lader kataloger trykke, som han tilstiller sine forretningsforbindelser, og hele lageret går så til auktion i marts måned 1847 ved mægler Koefod.

Endnu kortere bliver en interesse for møbelhandel, som O. Chr. Green får i 1845. En annonce dette år forklarer, hvad han har tænkt sig med denne handel:

»Meubelmagazin
oprettet af et Interessentskab, bestyres og forhandles af
O. Chr. Green.

Magazinet modtager til Forhandling alle mulige Slags Meubler og giver derpaa enten et passende Forskud eller kjøber mod contant Betaling.

Brugte Meubler modtages ikke, og kun solide og smukke nye Gjenstande kunde vente Antagelse, idet der holdes fast paa det Prinzip kun at udsælge de bedste og durableste Varer, hvoraf allerede forefindes et betydeligt Udvalg. Magazinet, der er aabent hver Søndag i Hr. I. B. Kaarsbergs Gaard ved Østeraa, udsælger Varerne til bestemte Priser og mod contant Betaling.«

Møbelmagasinet fører alle tidens møbler, og som noget nyt i byen lancerer O. Chr. Green »Patent water closets«, som han har i kommission, dette apparat koster 28 rbdl.

Allerede sidst på året 1846 tales der om oprømning af disse varer og salg til nedsatte priser. Møbelmagasinets varelager går da også på auktion dagen før fajanceauktionen afholdes i 1847. O. Chr. Green kan nu helt hellige sig arbejdet på sin fabrik.

Udelukkende at beskæftige sig med denne har dog ikke været nok for ham. Den 28. januar 1846 støder man på følgende annonce i Aalborg Stiftstidende:

»Actietegning
i Fredens Møllers Fabriker

med en i 17 Aar afgiven Gjennemsnitsrente af $10\frac{3}{4}$ pCt. pr. A. af den hidtil anvendte Capital. Og med en garanteret Rente af 4 pCt. pr. A. i 10 Aar, modtages af Undertegnede.

Listen over de hidtil tegnede Actier samt Prospectur ligger til Eftersyn i Enighedens Læseværelse. O. Chr. Green.«

Det er karakteristisk, at det er et selskab af denne art, som interesserer O. Chr. Green. Rawerts »Danmarks industrielle Forhold 1848« beretter om samme foretagende: »I 1822 anlaae Grosserer J. Owen paa Kjøbenhavns Østerbro et Beenkuls Brænderi, som han i 1826—1827 flyttede til Fredens Mølle paa Amager, hvor han efterhaanden tillige indrettede en chemisk Fabrik, hvorfra leveredes Saltsyre, Svovlsyre, Skedevand og rygende Salpetersyre, en Kradsuldfabrik, Oliemølle, Sæbefabrik og Cementfabrik; hermed forenede han endvidere Tilberedelsen af Gødning, hvortil Indholdet af de tæt derved liggende Renovationskuler gav Stoffet. I 1846 gik Fredens Mølle med dens forskjellige Industri Anlæg over i et Actie Selskabs Eie. I 1847 er her tilvirket 1000 Pd. Saltsyre, 250.000 Pd. Svovlsyre, 15.000 Pd. Skedevand, 150 Pd. rygende Salpetersyre, 70.000 Pd. Beenkul, 5.000 Pd. Beenfedt, 2.000 Tdr. romersk Cement, hvortil bruges Cementsteen fra Harwich og opfiskede i Themsens Leje, 5.000 Pd. Kradsuld, 150.000 Pd. Linolie, 9.000 Pd. Hampolie, 130.000 Pd. Rapsolie, 1.600 Skpd. Linkager, 625 Skpd. Rapskager, 700 Lpd. Oliemel, anvendt ved Hospitalerne til Omslag istedetfor Havregrød, 400 Tdr. Beengødning, 25.000 Pd. haard Sæbe, 1.500 Tdr. grøn Sæbe, 26.000 Tdr. Patent Gødning, hvoraf ca. 1.900 Tdr. ere solgte her i Landet. Arbeidernes Antal: 38, og 43 Dagleiere, af og til 10 Drengene.«

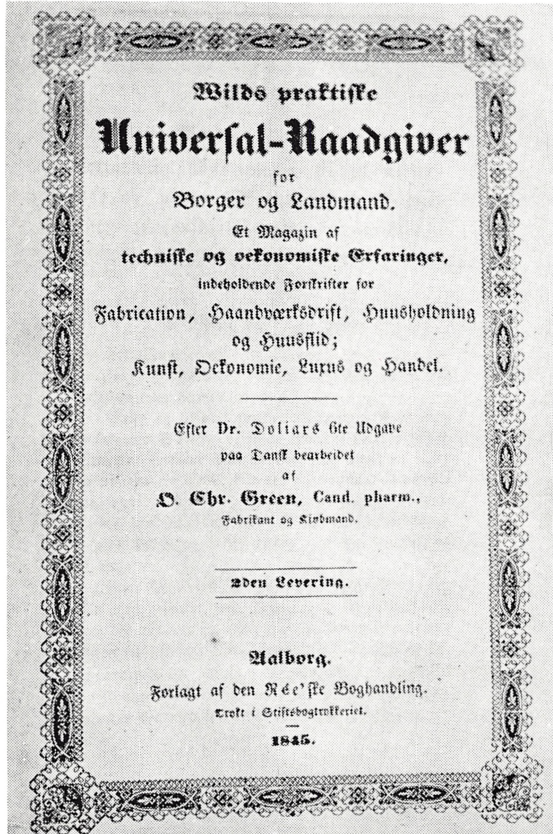
I 1852 er Fredens Mølle ene i landet om at producere og levere svovlsyre, desuden eksporterer virksomheden denne artikel.

I 1845 udkommer på det Reeske Forlag »Wilds praktiske Universal-Raadgiver for Borger og Landmand efter Dr. Doliars 6te Udgave ved O. Chr. Green, Cand. Pharm., Kjøbmand og Fabrikant.« Interessantest i denne bog er en række opskrifter på malerverer, fernis og lakkogning.

Udgivelsen af denne bog, der kommer i subscription hæfte for hæfte, går ikke stille af, idet nemlig hr. Jæger, »Skandinavisk Boghandling«, samtidig udgiver en, vistnok temmelig uheldig oversættelse. Ree går hårdt i rette med forlægger og oversætter i sit blad Aalborg Stiftstidende. Den 1. december skriver han: »Da Hr. Svend Langkjer i Berlingske Tidende under 24de November gjør bekjendt, at han agter at udgive en Bearbejdelse af Montags »Goldenes ABC

für Kaufleute«, der skulde udkomme i Løbet af næste Aar, maa jeg tillade mig at bringe til Kundskab, at jeg allerede under 22de f. m. i »Litteratur- og Boghandels Tidende« Nr. 3 har averteret, at en bearbejdelse af nævnte Bog ved Hr. Cand. Pharm. og praktisk Kjøb-

Titelblad til
Wils praktiske
Universal-Raadgiver

mand O. Chr. Green er under Pressen paa mit Forlag samt offentliggjort den fuldstændige Indholdsliste og Subscriptionsplan.

Hertil føjes endnu, at Bogen, der er færdig i Manuskript, befinder sig under Pressen og vil forlade denne om en 14 Dages Tid til Subscriptionspriis af 3 Rbm.

Aalborg, den 1ste December 1845.

Bernhard Ree.«

Og den 6. januar 1845: »Til Subskribenterne paa den danske Bearbejdelse af Wilds Universal-Raadgiver.

Efter at Undertegnede Boghandling allerede i October d. A. havde tilsendt saavel den skandinaviske Boghandling (Hr. G. H. Jæger) som øvrige Boghandlere i Landet, samt i Publicum udsendt, en Prospectur og Subskriptionsindbydelse paa en dansk Bearbejdelse af Wildt Universal-Ratgeber ved Hr. Cand. pharm., Kjøbmand O. Chr. Green, bekendtgjør førstnævnte Boghandling i disse Dage, efter at Planer fra os paany have været sendt med Berlings Tidende og Adresseavisen, at en Oversættelse af samme Værk om faa Dage udkommer paa dens Forlag til nedsat Pris.

Overladende til Publicum selv at vurdere en saadan Fremgangsmaade, som vi troe i den danske Boghandling endnu ikke har været kjendt eller fundet passende at anvende, ville vi tillade os at gjøre opmærksom paa, at den af os foranstaltede Udgave ikke bliver en Oversættelse af det tyske Værk, hvortil dette for danske Læsere formeentlig ikke egner sig, men en sagkyndig Bearbejdelse, lempet og indrettet efter vort Publicums Tarv, og som vi troe at burde antage, langt meer end en simpel Oversættelse vil opfylde sin Hensigt.

For at fremme det omhandlede Værks Udkomme, vil det nu udgaae i Hefter, ved hvis Slutning først Betaling bliver at paafordre.

Aalborg, den 28de December 1844.

Den Reeske Boghandling.«

Den 10. januar ofrer Bernhard Ree 1½ side i sin avis på at hufflette sin konkurrent for den udgave, som han udsender. Et kardinalpunkt i skænderiet er også, hvem der først fik idéen til en oversættelse, og O. Chr. Green puffes frem i skudlinien med en erklæring som følger:

»Paa den Reeske Boghandlings Forlangende undlader jeg ikke herhos at bevidne, at Bearbejdelsen af Wildts »Universal-Raadgiver« i en dansk Udgave allerede i Efteraaret 1843 var aftalt med mig og Manuscript til de første 6 à 8 Ark allerede i Mai Maaned 1844 af mig indgivet til Bogtrykkeriet, hvor dets Trykning kun opsattes for at oppebie Subscriptionens Udfald og derefter bestemme Oplagets Størrelse.

Aalborg, den 8de Januar 1845.

O. Chr. Green.«

Bernhard Rees bekymring og stridslyst var overflødig. I 1849 udkom femte oplag af: »Enogtredssindstve nyttige Forskrivter i Technisk og oekonomisk Henseende« af O. Chr. Green.

Hans foretagender går strygende. I 1846 meddeler han, at han ikke længere kan effektuere ordrerne på Svovlstikker, men lover at være mere leveringsdygtig efter nytaar, naar fabrikken udvides. Om denne udvidelse skriver Aalborg Stiftstidende 21. april:

»Aalborg den 21de April. Antallet af Dampmaskiner heri Byen er i denne Tid forøget med en af Hr. Kjøbmand O. Chr. Green anskaffet, der skal drive en Saugmaskine, Farvemølle og Chokolademølle og bruges ved Tilvirkning af Pinde til Frictionsfyrtøier og flere andre Gjenstande. Saavel Dampmaskinen som Saugmaskinen, hvilken nok hidtil er den eneste i Jylland, er udgaaet fra d. Hrr. Baumgarten & Winthers Værksted i Kjøbenhavn og udmærker sig ved durabelt Arbeide.

— Ifjor leverede samme Værksted hertil Bogtrykkeriet en Hurtigpresse, som i alle Henseender har tilfredsstillet os, og ligeledes en derfra til herværende Hr. Bogbinder Bech udgaaet en Liniermaskine.«

O. Chr. Green meddeler selv: »Nyt Fabrik af Malerverar er i denne Tid anlagt og beskæftiger sig især fortiden med Chrommetallets Forbindelse saasom: Chromguult og engelsk Grønt i flere Nr. og Nuancer.

Samt Cyanets Forbindelser med Jernoxyd saasom: Pariserblaat, Berlinerblaat u.

Produkterne kunde i Qvalitet maale sig med de engelske og komme i Prisen billigere end hine. Ordres, strax eller til Foraaret at levere, modtages.

O. Chr. Green.«

Til sin farvefabrik var det nødvendigt for O. Chr. Green at have tilstrækkeligt med kridt for hånden. Han anskaffer sig et kridtbrud udenfor byen ved Svenstrup, der beskæftiger han fast 6 arbejdsmænd. Det vil fremgå af det gamle fotografi af fabrikken ved Gammelmølle, at den var ideelt beliggende for fremstilling af de farver, der her nævnes. Vand findes lige uden for bygningen i tilstrækkelig mængde. Fremstillingen sker ved fældning og udvanding. Endnu i dag foretrækkes en lignende beliggenhed for farvefabrikker i ud-

landet. Først da O. Chr. Green forlader Aalborg, oprettes der vandværk.

Hans virksomhed bliver ved med at kræve børn, kvinder og nykonfirmeret ungdom, og den er efterhånden blevet så omfattende, at han ikke selv magter at føre tilsynet med den, han ansætter en fabriksbestyrer Müller. Foruden farvefabrik og svovlstikfabrik er der også savværk og sømfabrik at passe.

I hele kongeriet fandtes der 4 farvefabrikker med 16 arbejdere i 1847; den eneste i provinsen var fabrikken i Aalborg, der beskæftigede 3 mand. Den betydeligste fyrstikfabrik i kongeriget var den i Aalborg, som beskæftigede 60 arbejdere, medens de 3 øvrige blot beskæftigede 79 arbejdere tilsammen.

Farvefabrikken i Aalborg producerede i 1847 11.632 pund chromfarve, 738 pund lak, 212 potter skedevandsbeitse, 2.425 pund oliemaling og 6.500 pund slemmet kridt.

1852 forbereder O. Chr. Green sig på at forlade byen. Fabrikbestyrer Müller passer driften her, og Green etablerer en svovlstikfabrik Qvæsthusgade 38-39 i København. København behersker på dette tidspunkt en stor del af det danske fyrstikmarked; der importeres så godt som ikke længere til landet. Og 1853 får Aalborg en sidste hilsen fra Green i form af en kæmpeannonce således lydende:

»Fra Fabriken »Godthaab« ved Kjøbenhavn, tilhørende Kjøbmand, Cand. Pharm. O. Chr. Green. Lakerede Fyrstikker, frie for Svovl- og Phosphorlugt.

Træet, som benyttes til disse Stikker, er tildeels gennemtrukket med Stearin istedetfor med Svovl. Da der som Bindemiddel for den blaa-, sort- eller rødfarvede Tændmasse til deslige Fabricata kun kan anvendes Gummi, Liim eller andre organiske Substanser, der ere modtagelige for Fugtighed, saa har man herimod anvendt det passende Middel, at overtrække Tændmassen med en Lakfernis, som beskytter samme imod fugtig Atmosfære, forhindrer Dannelsen af Phosphorsyrning og tilbageholder Phosphorlugten. — Afrivningen skeer bedst paa Sandpapir, en kakkellovnsvæg eller deslige, ikke altfor rue Gjenstande. Opbevaringen maae skee paa et tørt Sted.

Naar Fabricatet under ugunstige Forhold, f. Eks. ved Sø- eller Landværts-Transport, formedelst slet Emballage eller ved Opbe-

varing paa et uhensigtsmæssigt Sted indsuger Fugtighed, da tænder Træet ikke saa godt; Fugtigheden vil desuden meddele sig til Tændemassen, og denne springer da lettere af ved Brugen. — Dette gjælder for alle lignende Fabricata saavel med som uden Svovl.

Fabricatets Hovedoplag og Udsalgssted er hos Adolp Trier i Kjøbenhavn, Amagertorv No. 4, hvorfra det kan erholdes saavel i Papirstutter (ca. 100 Stkr.) som i Æsker af forskjellig Størrelse, der ere forsynede med Sandpapir. Sammested kan ogsaa erholdes andre protecniske Fabricata til Forbrug og Forhandling saasom Frictionslys, Cigartændere og almindelige Frictions-Svovlstikker. En Gros-Prisen paa disse Fabricata er noteret med en betydelig Rabat pr. contant.

Dersom fornævnte Fabricata til videre Forhandling maatte ønskes pakkede paa en særlig Maade, f. Eks. efter den engelske (i Træbøsser), efter den tyske (i Spaanæsker) eller slesvigske (i Tutter med kun 50—60 Stkr.), da modtages herpaa Bestillinger, som expederes til forholdsviis beregnede Priser.

Ligeledes kan bestilles med runde, istedetfor de sædvanlige firkanrede Stikker, hvilke sidste dog, paa Grund af de eiendommelige Forhold her i Landet, leveres Forbruger og Forhandlingen det billigste Product.

Da Fabriken »Godthaab« er sat i Stand til at holde Skridt med og indføre de Forbedringer, som denne Fabrication maatte medføre, saa vil den ogsaa fremdeles følge hver tilbørlig Concurrence, saavel med Hensyn til Fabricatets Priis som Qvalitet og øvrige Betingelser.

I Aalborg meddeler Fabriksbestyrer Müller nærmere oplysninger.«

Fabriksvirksomheden ved Gammelmølle afhændes til cand. pharm. Christian Herman Clausen i 1854. Endnu i 1853 er O. Chr. Green i byen og yder sit bidrag til koleraens ofre, og den gamle Thore Green trisser rundt i kælderen i Bredegade, indtil den bliver lejet ud i 1854. Den ender som: »Øludsalget i Hr. Greens Kjælder paa Bredegade.«

Den 16. januar 1854 lægger fabriksbestyrer Müller byen bag sig, han drager til Aarhus med postvognen, maaske med Greens nye virksomhed i København som mål.

»Godthaab« på Amager drev O. Chr. Green frem til en betydelig

eksportvirksomhed. Han havde kontorer i Hamburg og leverede tændstikker til så fjerntliggende egne som Kina og Sydamerika.

Den tidligere gengivne annonce fra 1853 viser, at Green til stadighed har arbejdet på en forbedring af sit fabrikat. Han var forudseende og praktisk, i videste forstand fagmand på sit felt. Han indså, at de ulykker, som brugen af fosfor i tændstikfabrikationen afstedkom, ikke i det lange løb kunne tolereres. Nekrose, fosforforgiftning angreb fabrikkernes børn og arbejdere, så de mistede tænderne og fik tandkød og kæber ødelagt, de døde efter svære lidelser. Dertil kom, at svovlstikkernes sats ved selvmord var den foretrukne gift.

Overalt eksperimenterede man for at undgå disse ulemper. O. Chr. Green var velorienteret om alle disse forsøg. Man ser det bedst af en lille afhandling 1869 i Tidsskrift For Anvendt Chemi: Tændstikfabrikationens fremskridt. Det fremgår heraf, at O. Chr. Green til dels på grundlag af forsøg, som den tyske kemiker Wiederhold havde foretaget, fandt frem til en satsmasse uden fosfor, bl. a. indeholdende svovlundersyrligt blylte. Han tog patent herpå i Danmark 24. april 1868.

1874 forbydes ved lov alle andre tændstikker i Danmark end sikkerhedstændstikker med særlig strygeflade, noget som Green naturligvis var forberedt på. Trods den hårde konkurrence fra et par andre firmaer blomstrede Greens virksomhed. Ved hans død 11. juli 1883 i København er det omdannet til et interessentskab, dette købes 1898 af aktieselskabet H. E. Gosch & Co., en af Greens sønner, Aug. H. Green, blev teknisk direktør og indtrådte i bestyrelsen.

Cand. pharm. Chr. Herman Clausen, som overtog Greens virksomhed i Aalborg, var født i Tønder 2. november 1818, han arbejdede som provisor hos apoteker Strøyberg på Svaneapoteket og var desuden branddirektør. Virksomheden i Møllegade forsøgte han afhændet 1868 til d'hr. Nielsen og Christensen, men han må af en eller anden grund tage den tilbage. Dens rolle i byens næringsliv blev stadig ringere og ophørte efterhånden helt.

Chr. H. Clausen døde i Aalborg 6. september 1889. Han var gift med Kirstine Carstensen, født 24. maj 1825 i Aggerholm præstegård, død 18. august 1894 i Aalborg.

Portrætmaleren Ole Magnus Rasch

1783—1862

Af Jobs. E. Tang Kristensen

Landsbyen Lindholm i Sundby-Hvorup sogn ved Nørresundby er i løbet af den sidste snes år i det store og hele forvandlet fra hyggelig landsbyidyl til bymæssig bebyggelse med bredt anlagte gader og veje.

Leder man længe nok, vil man dog alligevel finde enkelte gårde og huse fra den gamle landsby, hvis eksistens er en saga blot. Således ligger næsten yderst i bebyggelsen i nordvest nedenunder den gamle strandvold (stenalderhavets strandbred) en lav længe i en yndefuld have med store skyggefulde træer. Huset, der er opført omkring 1800, har ikke længere stråtag og smårudede vinduer, men trods dette duften over sig af gammel landsby, af hygge og idyl.

Stedet har før i dage været en fæstegård under herregården Rød-slet, men kort efter udskiftningen af Lindholm by i 1803 blev den købt af forvalteren på Rødslet, Michael Larsen Lund, som frasolgte en del jord, men beholdt indlodden (matr. nr. 41 og 42a). Forvalteren blev tillige fra 1821 ejer af Voerbjerggård.

Her på denne tidligere fæstegård bosatte sig i 1822 en portræt-maler ved navn Ole Magnus Rasch.

Denne mand, der i det væsentlige har helliget sig den lille portrætkunst, har kunsthistorikerne indtil for en halv snes år siden ikke haft kendskab til. Han er medtaget i den sidste udgave af Weilbachs Kunstnerleksikon (1952) på foranledning af en af slægten, men derudover er han ikke nævnt i den kunsthistoriske litteratur, end ikke i den i 1949 udkomne bog »Den lille Portrætkunst i Danmark siden 1750«.

Ole Magnus Rasch har været en særegen og produktiv portræt-kunstner. Hans portrætter er karakterfulde, gennemgående vellig-nende og ikke uden kunstnerisk værdi.

Ole Magnus Rasch.

Selvportræt på glas (noget beskadiget), 1846.
Tilhører Gustav Rasch, Lindholm.

Der vil derfor være al grund til at give ham en mere udførlig omtale end hidtil og i særlig grad, da det i år er hundredåret for hans død.

Når jeg har været i stand til at skrive denne artikel, så skyldes det væsentlig Raschs oldebarn afdøde mag. scient. Johannes Rasch

Provst Frederik Rasch,
1741—1818.

Portræt på glas af Ole M. Rasch.

Provstinde Johanne Frederikke Rasch,
f. Lassen, 1745—1818.

Portræt på glas af Ole M. Rasch.

Pfaffs energiske indsats og bestræbelser for at få samlet og bevaret alt, hvad der har været at opdrive til belysning af Ole Magnus Raschs liv og virke.

Ole Magnus Rasch fødtes den 28. december 1783 i Århus. Hans forældre var præsten Frederik Rasch og hustru Johanne Frederikke Rasch, født Lassen. Faderen Frederik Rasch, der på dette tidspunkt var præst ved Hospitalet og Frue Kirke i Århus, var også præstesøn. Han fødtes 1741 i Urlev præstegård ved Horsens, hvor faderen Ole Rasmussen Rasch (f. 1698 i Fredericia, d. 1756) var sognepræst. Moderen Ulrikke Sophie Jæger (f. 1708, d. 1789) var fra Pøt mølle ved Friisenborg og datter af birkedommer og inspektør på Friisenborg Jørgen Ibsen Jæger.

For at skabe en vis baggrund for Ole Magnus Rasch's liv og virke skal der gøres lidt nærmere rede for faderen Frederik Rasch, hvis kunstneriske sind og begavelse gik i arv til sønnen.

I det fædrene hjem modtog Frederik Rasch sin første undervisning. Han kom derefter i Fredericia latinskole, sandsynligvis fordi farfaderen, købmand Rasmus Rasch, var fra denne by, og der nok stadig var familie dér. Han tog studentereksamen 1759 og begyndte derefter at studere teologi ved Københavns Universitet. Efter at have taget de to eksaminer artium og filosofikum måtte han som andre studerende, der ikke havde formue eller fik tilstrækkelig understøttelse, tjene til livets ophold som huslærer. Han fik som sådan stilling hos sognepræsten i Asferg og Faarup Mogens Lassen (f. 1715, d. 1794), hvis ældste datter Johanne Frederikke (f. 1745, d. 1818) senere blev hans hustru. Fra denne huslærertid kendes en af ham forfattet lille dramatisk spøg: *Christianus in vinculis* eller perspektivisk Fremstilling af den fastende Comedie udi en Akt vel aftrykt i et Ostekar og pyntet med Majmaaneds Smør. 14. Maj 1767. Den fortæller både charmerende og fornøjeligt om et besøg, de Asferg præstefolk med tilhørende studentikos huslærer aflagde hos pastor Christen Hee i Borup, og om hvorledes de bandt velærværdigheden med et bindebrev.

1768 forlod han Asferg præstegård for i København at gå videre med det teologiske studium. Embedseksamen fik han i 1770 og blev samme år amanuensis hos biskop Bildsøe i Århus, da han var »bekjendt for sin duelighed og sit retsind«. Agtet af sine foresatte og stiftets gejstlighed forblev han i denne vigtige post i 24 år under de tre biskopper Bildsøe, Hee og Jansen.

Det fortælles, at det morede ham at holde øje med præsterne og gøre løjer med dem. Kandidaten havde ikke helt aflagt studentens humor. »Således strøede han engang ved et landemode knaldperler på trappen fra første sal til stuen i bispegården, således at de vel-forsynede velærværdigheders diskrete salutteringer under nedstigningen fra spisestuen til de andre gemakker kendeligt blev oplivet, idet de med tunge skridt trådte knaldperlerne af«. Man må gå ud fra, at de fornøjede middagsgæster har været de første til at le af spøgen.

I 1777 blev han tillige udnævnt til præst ved Hospitalet og residerende kapellan ved Frue Kirke i Århus og var den sidste præst,

der ordineredes af biskop Bildsøe, som døde 3 dage efter denne ordination, netop den dag Rasch holdt sin tiltrædelsesprædiken. 3 år efter i 1780 indgik han som allerede omtalt ægteskab med den 34 årige Johanne Frederikke Lassen, der var ældste datter af pastor Mogens Lassen, Asferg.

I 1794 blev Frederik Rasch sognepræst til Kristrup og Hornbæk menigheder i Sønderhald herred, og i 1798 eller 1799 blev han af provstiets præster valgt til deres provst, »bekendt for sin retskaffenhed og agtet for ualmindelig indsigt i landets love, især den del af samme, der angår gejstlighedens pligter og rettigheder«, som provst P. J. Kruse udtrykker det i det trykte »Minde« efter hans død. Han blev af biskop Jansen indviet til dette embede.

Men kun i 8 år havde Kristrup pastorat denne årvågne sognepræst, og kun i 4 år havde herredet ham som provst. I 1802 blev han kaldet til sognepræst for Harritslev og Albæk menigheder i Støvring herred, og her blev han resten af sit liv — i alt 15 år — til han døde 77 år gammel den 6. april 1818. Tre dage før, den 3. april, døde hans hustru.

Hans datter har fortalt, at den gamle provst gik den sidste tunge gang gennem stuerne i sin bindingsværkspræstegård op til salen for at se sin hustru klædt i ligklæder i kisten, og at han med hviskende stemme sagde: »Nu går jeg ned og lægger mig, lille mor, for at følge dig«.

Og afskedsordene blev til virkelighed. Allerede den 6. april om morgenen kl. 8 sov provsten stille hen.

De to gamle blev begravet i en fællesgrav på Harritslev kirkegård, og det var amtsprovst P. J. Kruse, sognepræst til Gimming og Randers Hospital, der talte over dem.

En »Ligprædiken« og et »Minde« over Frederik Rasch og hustru blev 1818 trykt hos Søren Elmenhoff i Randers. De findes ikke i statsbibliotekerne og kendes nu kun i fotokopier. Originalerne har jeg desværre ikke kunnet opspore.

Frederik Rasch var i besiddelse af et barokt lune og havde blik for folks pudsigheder. Foruden at være en dygtig provst var han til lige en kunstnerisk begavet mand — han var i besiddelse af en poetisk åre, og han kunne tegne. Den eneste tegning, der er bevaret fra hans

hånd, er en akvarel, som han har udført 1768 i sin huslærertid i Asferg, forestillende Asferg kirke med omgivelser.

Af hans litterære arbejder må nævnes følgende:

»Broderkysset. Et Frihedsdigt tilegnet de Herrer politiske Kandestøbere«. Han søgte heri at modarbejde de revolutionære strømninger, der forplantede sig hertil fra Frankrig. Det udkom 1792 i Århus, og en ny udgave med træsnit udkom 1794.

Bøndernes drikfældighed søgte han at modarbejde ved et versificeret skrift i 5 sange under titlen »Peder Knudsen Ruus eller en Bondens Levnetsbeskrivelse i morende Fortællinger. Et Skrivt for Almuen. 1. Hæfte, Fredericia 1809, 2.—5. Hæfte, Randers 1811—15«.

Hans sidste skrift er »Anvisning til at forene den evangelisk-christelige Psalmebog med forordnede Lærebog, Randers 1813«. Det kom i fire oplag.

I ægteskabet var 5 børn, der alle er født i Århus.

1. Ulrikke Sophie Rasch, f. 1782, gift med købmand Christen Bagge Frausing og bosat i Borgmestergården i Århus.
2. Ole Magnus Rasch, f. 1783, portræt- og porcelænsmaler.
3. Peter August Rasch, f. 1785, købmand i Aalborg.
4. Anna Marie Johanne Rasch, f. 1787, d. 1789.
5. Niels Jacob Rasch, f. 1791, bygmester i Fredericia.

Ole Magnus Rasch har gået i skole i Århus og vel også i Krstrup ved Randers, hvortil han kom som 11 årig, da faderen fik embede her.

Over hans ungdoms- og uddannelsesår ruger et fuldkomment mørke.

I følge familietraditionen skal han have stået i købmandslære i Holstebro. Om dette er rigtigt eller ej får stå hen, et er i hvert fald givet, at det ikke er den levevej, han har valgt.

Efter faderen Frederik Rasch har han haft medfødte evner for tegning og maling, og efter de arbejder, han har efterladt, har han foruden at male på porcelæn og glas også mestret det almindelige oliemaleri.

1809 træffes han i København, idet Københavns vejviser for dette år angiver ham som »mignaturemaler« og boende i Adelgade 303. Han ses dog ikke i vejviserne for 1808 og 1810.

På dette tidspunkt er han øjensynlig uddannet som miniaturmaler.

Det kgl. Akademi har han ikke besøgt, hvad derimod den yngre broder Niels Jacob Rasch, der blev bygmester i Fredericia, har.

Omtrent på samme tid har han indgået ægteskab med Christiane Møller, døbt 28. januar 1788 i Aalborg, datter af værtshusholder Jens Jensen Møller og Gertrud Christensdatter i samme by.

I det trykte mindeskrift fra 1818 over forældrene i anledning af deres død nævnes Rasch som »Portrait- og Porcellainsmaler« boende i Altona.

Hertil er han flyttet før 1815, måske for at få videre uddannelse i portrætmaleri.

Hamborg var nemlig på denne tid et almindeligt uddannelsessted for miniatur- og glasmalere. Vi ved således, at den i Skandinavien omrejsende miniaturmaler Boy Jensen Greve, som var født i Oksted i Sønderjylland, er uddannet dør og med mellemrum har været bosat i Hamborg og Altona. I 1809 boede han i sidstnævnte by, og der kan ikke være tvivl om, at Rasch har haft forbindelse med ham — måske arbejdet for ham.

Der kan også være mulighed for, at Rasch har arbejdet som porcelænsmaler i Hamborg.

Om hans indsats på dette sidste område vides lidt — kun fortæller familietraditionen, at han har dekoreret kopper, kander og fade. I Sundby-Hvorup sognehistoriske samling findes 4 par kopper, som han har dekoreret med yndefulde motiver i nyklassisk stil. De er erhvervet af familien.

Han har sikkert haft heldet med sig som portrætmaler og har nok ment at kunne skabe sig udkommet herved i det egentlige kongerige, hvortil han flyttede i 1822.

Han bosatte sig i Lindholm ved Nørresundby, og når han valgte netop dette sted, så har grunden formodentlig for det første været den, at der i denne del af landet har været behov for en portrætmaler, og for det andet at hans broder Peter August Rasch havde nedsat sig som købmand i Aalborg, og at hans kone Christiane Møller var fra denne by og havde familie der.

Muligvis har familien skaffet ham det lille jordbrug i Lindholm, som han lejede af ejeren af Voerbjerggård Michael Larsen Lund for-

Stuehuset i Lindholm, c. 1900.

Fot. af Jens Eriksen.

medelst »et mageligt fæste« af 25 rigsdaler årligt og med adgang til at skære 20 læs tørv. Til stedet hørte så megen avling (c. 7 tønder land), at der kunne holdes 3—4 køer. Dette har hjulpet med til at skaffe føden til den efterhånden store familie, da indkomsterne ved kunstneriske arbejder efter al formodning ikke har været alt for store.

Stedet har uden tvivl været ideel for en kunstner — fred, arbejdsro og landlige omgivelser. Her fik han da også sit hjem resten af livet.

Da Ole Magnus Rasch begyndte sin portrætkunst, var 3 måder at udføre portrætmaleri på samtidig brugt her i landet, nemlig miniaturmaleriet (som dog var i aftagende), silhouetten og medaillon-portrætticket.

Miniaturmaleriet, den ældste form, der slog igennem i 1760erne, i gouache og vandfarve med minutøs penselføring i almindelighed på elfenbensplader, var ret kostbar og forbeholdt de øverste samfundsklasser.

Købmand Peter August Raschs børn.

Grubebillede på glas (beskadiget) af Ole M. Rasch.

Med indførelsen af silhouetten og medaillonportrætsticket, som dominerede i empiren og klassicismens perioder, skete en demokratisering af portrætmaleriet.

Silhouetten eller profilbilledets lette fremstilling og prisbilligheden af det materiale, hvori det udførtes, gjorde i modsætning til de malede portrætter, at selv de jævreste borgere kunne lade sig portrættere.

Silhouetkunsten fik i slutningen af 1700 tallet en slem konkurrent i medaillonportrætsticket. Ved denne form for portrætkunst behøvede man ikke at tage fantasien til hjælp for at søge at gætte sig til, hvorledes personen så ud, der blev portrætteret; her blev portrættet gengivet i naturlige træk. Denne kunstform blev både herhjemme og i udlandet en stor succes. Den var forholdsvis nem for kunstneren og billig for publikum. Fremgangsmåden var i stor træk denne, at en tegning af modellen ved hjælp af et mekanisk apparat overførtes til et mindre medaillonagtigt format, som derefter indgraveredes i en metalplade. Efter denne plade var det så muligt at tage aftryk, som efter ønske kunne farvelægges.

Fra c. 1780 og ned til opfindelsen af de lystekniske metoder, daguerreotypi og fotografi var det sjældent, at velsituerede folk ikke lod sig portrættere.

Ole Magnus Raschs form for portrætmaleri var noget helt for sig. Han udførte sine portrætter med en egen teknik på bagsiden af glasplader — en udførelsesmåde som ikke er benyttet af andre portrætmalere her i landet. Væsentlige impulser fra de andre her i landet gængse former for portrætmaleri synes han ikke at have modtaget, dog må man sige, at medaillonportrætsticket i udseende ligger ham nærmest, og måske er det dette, han i nogen grad har søgt at efterligne blot med anvendelse af en anden teknik.

Sognepræst Christen Frausing Borch, som var af familien, fortæller i sine erindringer, der er offentliggjort i uddrag i Den gamle Bys årbog 1936-37, om Ole Magnus Rasch: »Han havde lært sin kunst i Frankrig, og den bestod i, at han prikkede billeder i voks, som var strøget på glasplader, efterfulgt af en diskret udført farvelægning«. I disse linier, som sikkert støtter sig til familietradition, er der noget rigtigt og noget forkert. At han har lært sin kunst i Frankrig er vist usandsynligt — snarere må man tro, at den er lært i Tyskland. At han har prikket billederne, er der noget rigtigt i, men det er blot ikke sket i voks.

Det er ikke lykkedes mig at finde frem til en trykt beskrivelse af denne form for portrætmaleri; det eneste sted, der findes et svagt lighedspunkt, er i den norske kunsthistoriker Henrik Grevenors bog: *Silhouetter*, 1922, hvor han på grundlag af tyske kilder beskriver

glassilhouetterne. Man har indtryk af, at der her er lidt af Rasch på begynderstadiet, men heller ikke mere.

Det er derfor kun gennem de bevarede billeder, at det er lykkedes mig at få nogen føling med hans arbejdsmetode.

Jeg er tilbøjelig til at tro, at Rasch i de allerfleste tilfælde først har tegnet en blyantsskitse af den portrætterede, hvorefter han i fred og ro har udført det egentlige glasbillede efter dette som forlæg. At dette har været tilfældet, viser en bevaret tegning af broderen P. A. Raschs børn, der svarer til glaspladebilledet.

Har han været på rejse, er det sandsynligt, at han har arbejdet på denne måde, idet det har været besværligt at medbringe de materialer og redskaber, der var nødvendige til udførelsen af glasbilleder. Men på den anden side kan det ikke afvises, at han har udført billeder på glas på sine rejser.

For at overføre billedet fra det større format i tegningen til det mindre på glaspladen, har han efter traditionen benyttet et mekanisk instrument også kaldet en pantograf eller storkesnabel.

Arbejdet med det egentlige portræt er foregået på den måde, at en glasplade er blevet overtrukket med en hinde eller fond i sort eller sortgrå gouache. Fondens farve kunne i øvrigt variere en del. Inden denne hinde var omtrent tør, tegnedes eller udførtes portrættet heri ved hjælp af en prikke-, ridse- og skrabeteknik, der er så minutiøs, at man selv med lup har svært ved at følge den. Herefter er foretaget en diskret farvelægning. Måske kan man karakterisere hans arbejdsform som en kombination af grafik og maleri. Meget sirlig og raffineret har den i alt fald været.

Billedet kom til at træde frem på glassets ubemalede side, og for at give det den rigtige baggrund, blev der over bemalingen smeltet et tyndt lag blegget bivoks, som frembragte en elfenbensfarvet baggrund, der i nogen grad kunne minde om det dyre elfenben, der blev anvendt til miniaturer. Vokslaget virkede tillige beskyttende for billedet. Herover blev lagt et yderligere beskyttende papirlag, der med en smal kant blev limet til forsiden af glaspladen. Billedet var herefter færdig til udlevering og indramning.

At den beskrevne fremgangsmåde er så nogenlunde rigtig, bekræfter nogle portrætter udført på glas af Nørresundby-maleren H. L. Gal-

ster (1826—1901). Han er øjensynlig kommet hos Rasch og har forsøgt at lære ham kunsten af, men det gode resultat er udeblevet. I deres mere primitive udførelse viser de tydeligere end Raschs billeder prikke- og ridseteknikken.

Portrætter udførtes såvel efter levende model som efter foreliggende billeder og i forskellig størrelse. Den mest almindelige var c. 10 × 12 cm. Finheden i udførelsen afhang i nogen grad af, hvor meget den portrætterede ville ofre.

En face-billede var dyrere end profilbilleder, som ikke krævede så meget arbejde. De sidste kostede 2 specier (8 kr.) i almindelig størrelse.

De færdige portrætter blev, hvis modtageren ikke selv kunne hente dem, sendt med bud eller post. Det hændte dog, at et portræt »forulykkede«, som Rasch udtrykker det, men stumperne blev så returneret, og Rasch begyndte forfra.

Der kan ikke herske tvivl om, at Rasch var en flittig og produktiv portrætmaler. En stor del af de portrætter, der er bevaret fra hans hånd, forestiller slægtninge og er bevaret af deres efterkommere. Dette fortæller, at kun en mindre del af hans samlede produktion er kendt. Meget er gået tabt for en stor del på grund af det skøre materiale, han arbejdede med, men trods dette er det lykkedes at registrere over 90 billeder.

Produktionen viser, at største delen af hans klientel fandtes i Nord- og Østjylland, men også i andre dele af riget har han udøvet sin kunst, således på Sjælland og i København.

Den største kundekreds har han haft i Aalborg og Sundby. Disse byers indvånere har nok i stort tal taget turen til maleren i Lindholm for at lade sig portrættere i både den ene og anden anledning.

Efter tidens målestok har Rasch rejst meget, men trods dette mener jeg ikke, at han har været den rejsende kunstner, der gik rundt ved de velsitueredes døre for at tigge sig bestillinger til. Hans portrætter har talt for sig selv og afgivet den fornødne reklame. Dertil kom, at hans udstrakte familieforbindelser har været medvirkende til at skaffe ham et klientel blandt jyske præster, godsejere og proprietærer samt embeds- og købmandsstanden i øst- og nordjyske købstæder.

Et forholdsvis stort klientel har han fået i Århus. Hans ældre

søster Ulrikke Sophie var 1806 blevet gift med købmanden Christen Bagge Frausing, som ejede Borgmestergården og drev storhandel der. Der var 4 døtre og 2 sønner. Christen Frausing Borch skriver i sine erindringer: Pigebørnene var ikke blot de ældste, de var også langt de betydeligste. Utvivlsomt har Borgmestergården aldrig før eller

Ulrikke Sophie Frausing, f. Rasch,
1782—1856.
Portræt på glas af Ole M. Rasch.

Købmand Christen Bagge Frausing,
1782—1840.
Portræt på glas af Ole M. Rasch.

senere huset en så munter pigeflok som de Frausingske døtre. De så alle godt ud, kunne synge og kendte mange sange og rim, og gården genlød fra kælder til kvist af sang og kvidren og munter passiar. De var meget godt begavede og i besiddelse af en utrolig vitalitet. Alle tre var de meget talende, noget der gik i arv til mange af deres efterkommere, så man langt fra har kunnet henregne dem til »de stille i landet«.

I denne muntre familiekreds havde Ole Magnus Rasch tilhold, når han ofte kom på besøg. Hans søster måtte holde ham i ørene med hensyn til hans påklædning, hvilken han i lighed med andre kunstnere negligerede.

I den gamle gård udfoldedes et hyggeligt familieliv. Her kom

Aalborg og Nørresundby set fra Skansen. — Oliemaleri af Ole M. Rasch, 1830.

mange mennesker, og der førtes stor selskabelighed. Det gamle handelshus havde en stor kundekreds på landet blandt proprietærer og præster. De kom jævnlig med deres familier til byen og fik gæstfri modtagelse under det gamle tag.

Disse mennesker har Rasch under sine ophold i Borgmestergården lært at kende, og gennemgående godt beslæede med penge har mange af disse ladet sig portrættere af broderen til husets frue.

Af olie billeder på lærred, hvoraf der kun findes få, må først og fremmest nævnes byprospektet af Aalborg og Nørresundby set fra Skansen i Nørresundby. Det er malet 1830, signeret O. R., og har en størrelse af 78 × 60 cm. Det er godt komponeret, friskt og klart i farverne og indeholder et væld af enkeltheder og situationer, så at det tillige topografisk er værdifuldt. I forgrunden udfoldes et fornøjeligt høstsceneri.

Et fint udført portræt, malet nogenlunde samtidig, er af den i Aalborg og Nørresundby kendte industri- og handelsmand agent Johan Georg Galster (1776-1848), der indvandrede fra Tyskland, og som ligger begravet på Nørresundby kirkegård. Det måler 28,5 × 24,5 cm og er stadig i familien Galsters eje.

I 1820erne er malet 3 billeder på bestilling af den Frausingske familie i Borgmestergården i Århus. Det ene er et interiør: Dagligstuen med købmand Poul Frausing og hustru Cathrine Marie Bagge som hovedfigurer og med sønndatteren Cathrine ved klaveret. På væggen ses ovale familieportrætter, hvoraf det største nok forestiller hustruens fader provst i Tved Christen Bagge.

Det andet billede viser rektor i Horsens Oluf Worm, broder til

Margrethe Benedicte Frausing,
1812—1893.

Portræt på glas af Ole M. Rasch.

Cathrine Marie Bagges moder, siddende i sit studereværelse med sin lange pibe.

Det tredie forestiller købmand Poul Frausings søn Christen Bagge Frausing som ung.

Raschs barokke humor har givet sig udslag i et skæmtebillede, der findes på Aalborg historiske Museum. Det forestiller en spillende trio, hvis personer er Aalborg-originaler.

Det er ikke denne artikels opgave at foretage en kunstnerisk vurdering af Raschs arbejder. Kun skal det siges, at han udførte vel-lignende portrætter, og han har haft evne til at fremhæve det karakteristiske ved de portrætterede uden i nogen måde at nærme sig det karikerende, og han har haft en udpræget sans for at gengive enkeltheder. Man kan blot lægge mærke til udførelsen af damernes frisurer, kyser og kraver o. s. v. Hans billeder er derfor ikke uden kulturhistorisk interesse.

Litterære arbejder foreligger ikke fra malerens hånd. De enkelte breve, han har efterladt, og som er i familiens eje, viser dog, at han har haft stilistiske evner.

Han har været litterært interesseret og læst meget, hvilket et par linier i et af brevene vidner om: »— og siden henstrakt på lejet — tidligt og sent for at mætte min store hunger efter god læsning — i al magelighed«.

Man siger, at en skomager går i de dårligste sko — og det kunne derfor også tænkes, at Rasch ikke har værdiget sin egen person nogen interesse, hvad et portræt af ham selv angår. Der foreligger dog flere selvportrætter, hvoraf i hvert fald 2 er bevaret (i familiens eje), og så har han tillige fremstillet sig selv ved arbejdet, idet man ser ham siddende ved et bord i færd med at tegne et medlem af familien.

Selvportrætterne viser, at han har moderens ydre træk — den buede næse og den karakteristiske hage, træk der stadig findes i familien. Af figur var han en noget trivelig mand af middelhøjde med et fyldigt og mildt ansigt. Hans påklædning har været noget for sig — måske selvkomponeret.

Om livet og forholdene i og omkring hjemmet kan ikke siges meget, idet familietraditionen næsten intet fortæller. Hans få efterladte

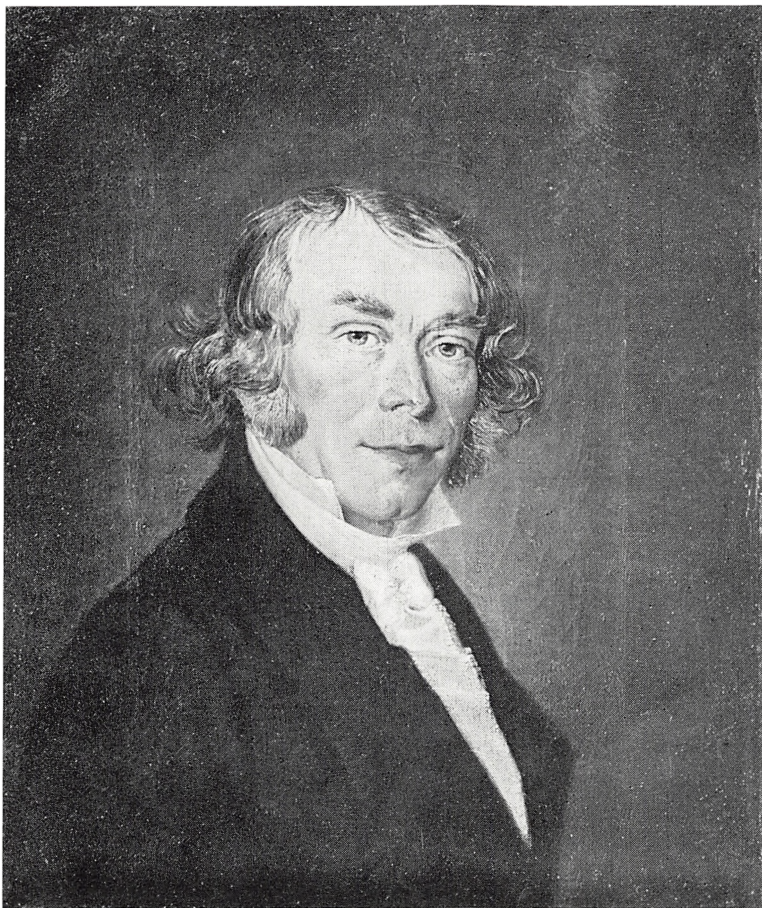
Bernhard Severin Ingemann, 1789—1862.
Litografi efter portræt på glas af Ole Magnus Rasch, 1819.

breve til sønnen Frederik, der var garver i Fyrkat mølle, lader os somme tider se indenfor de fire vægge og lader også billedet glide til de to byer ved fjorden, blandt andet får man en førstehånds skildring af koleraens hærgen i Aalborg og Nørresundby. — Lad os lige ved hjælp af et af disse breve se indenfor 4. juledag 1853.

Kiære Søn:

Lindholm den 28. December 1853.

Det er i Dag, som Du maaske — eller ikke, husker, hvilket er nu ligemeget — min Geburtzdag og navnlig den 70de. Kl. er 7 Aften og ieg finder ingen kiærere Beskæftigelse de næste 2de Timer, end at henvende mig til Dig og kiære Kone — hvis Nærværelse at savne — allene gjør et Skaar i min Fornøjelse, og vilde og afgjørende sætte Kronen paa nogle gode Venners Fornøjelse — som der ude i Stuen — sidde meget opmærksomme og lytte efter Opraaberen i Lotteriet som spilles — om I vare og med. Det er nemlig den i Kamp med god Vellevnet utrættelige Berg med Kone og et Par Børn — samt Christensen og Kone. — Melmaden er for lidt siden forbi efter forudgaaende Chocolate etc. — altsaa det varme Saltmadfad med grøn Langkaal er da nu tilside — og Kl. 9 a 10 serveres igien med Gaase og Ande Steeg med Rødkaal etc. etc. — Jeg tror nok Berg har bragt et Par Kanoner med — hvormed da skal salutes! — Somt sagt — Jeg fik i et Brev sidstleden Rebekkas Lykønskning — og nylig Rikkes — samt 2de Smaabreve fra Vilhelm og Christiane, men med Rikkes Breve var det nær gået galt — thi see! hun havde skrevet det i god Betids og under Convolut til gamle Mührman sendt det, derindeni med store Bogstaver skrevet den 28 Decbr.; nemlig at han nu endelig skulde tie dermed og giemme det til Dagen og da sende mig det. Men Jule Dag da Lene og ieg efter Kirken vare tilstede — raabte han (hen i Taaget), at han havde et Brev til mig — og trak det frem med Convolutten uden om løs. — Saa snart ieg kastede mit Øye hen til ham mod Brevet — kunde ieg se den store Datum — hvorfor ieg strax trykkede ham heele Stadsen ned i Haanden tilkiendegivende ham den store Malør, men at det kunde blive godt igien, naar han nu igien forvarede det og lod mig først faae det paa den 28de — hvilket han og lovede ganske polisk — og som ieg haaber fandt sig meeget bæret ved Rikkes Tillid — og Christian fik det med til mig i Aftes

Johan Georg Galster, industri- og handelsmand i Nørresundby, 1776—1848.
Oliemaleri af Ole M. Rasch, c. 1830.

den 27de, men under Eeds Aflæggelse ej at lade mig faae det før i Dag! — Det var enda skit, sagde ieg til Lene, da vi gik hiem bemeldt Jule Dag — at ieg ej tog Brevet til mig — for veed Du hvad? Det var saadan noget tykladen — hvad? — maaske et Par blaae! — men det var da — og som ieg for Resten og dengang tilføyede — formodentlig et Par Smaabreve fra Børnene — den gode Rikke, der viser sig saa gierne opmærksom, havde desuden nogen Tid forud

sendt Chr. og mig Tøy (af hendes Virken) hver til et Par Beenklæder. — Fab. var nu i Salling for at kiøbe Sommerstude, i det han havde solgt sine Vinterstude, som han meente godt, og derpaa skulde han til Bramminge — og overvære Skiftet efter den afdøde Moder — som ej vides om havde særskildt Pænge, thi Gaarden var jo alt længe afstaaet til Broderen. — Ellers var det vel noget Rapsgods, som skulde deeles! — denne Tour havde forhindret, at de fra W. ej kom til Klosteret i Juulen —.

Jeg kommer nu til det, ieg fornemmeligt vilde sige, at Du endelig kierligst vil tilgive, at jeg nu først sender hermed haabentlig de vigtigste af gl. Skrifter Du havde ønsket Dig igien i Hænde. — Jeg har tilføjet en gl. Pies om Jøderne som jeg dengang — og endnu kunde have løst at læse igen — og saa sende ieg dig Carit Etlars Skildringer — hvilke Blade dog har moret endog Christian at læse — den arme Frank — Berg har nu lovet mig at skaffe denne lille Pakke franco til Hobro — og Du kan maaskee dog finde noget deri at more Dig med. — Disse Sager har været sammenbundne en halv Snes Dage, men ieg har ej havt Lejlighed at ransage om hvordan ieg billigst for dig og mig kunde faae dem til Dig, men nu som sagt: — han skal nok!

Glød mig nu snart med et par Ord — og kan Du med Sandhed melde, at din Stilling er ret god, skal det meget glæde mig — ellers helst den rene Sandhed — men Gud for alting haaber godt! — Reb. skrev, at hun havde besørget en god Madpose til Dig fra W. etc. — Gid Du og dine kiære maae nyde det med Sundhed og Glæde — Uglæde kan der altid gives noget af — saaledes er Christian blot i Forlegenhed for nok 1¹/₂ Hundr. Rd. — Fordringer i Anledning af Bygningen — den har ej blot i den Retning som var først opstillet slaaet feil nemlig steeget op til det dobbelte — foruden andet som har opfordret sig selv til at tages med — du kunde vel ej laane ham et Par Hundr. Rd? — Af vigtig nyt vistest intet — at gamle Mührm: har flere Gange drukket Christian Garveriet til er vel vist — men og lige saa mange Gange drukket ham det fra igien. — Da Ræven var bleven gammel og skabet, vilde han sælge sin Bælg til Jægeren — naar han vilde fare ham til Døden, men (den kloge) Jæger svarede ham, at hans Bælg var han altid sikker nok paa om han vilde have den. — Om Chr. agter derpaa eller ikke er mig lige kiært. — Men

Ane Sophie Charlotte Kjer, 1810—1897.
Portræt på glas af Ole M. Rasch.

nu begynde det at røre sig derude til Taffelet. — Jeg maae altsaa slutte og fra os alle med de kierligste Hilsner og varmeste Ønsker for dit og dine Kieres Velgaaende. Henlevende din hengivne og elskende Fader.

O. M. Rasch.

Kårene i hjemmet har været smaa. Herpå tyder en bemærkning i et brev vist fra 1853, da sønnen Christian havde startet egen virksomhed: »Det er sandt at sige, at jeg under de nye forhold har fået de første daglige sorgløse dage i mit liv i 45 år — erkender det offentlig og er taknemmelig derfor, men har jeg ej kunnet gjengælde det nydte gode fuldt ud med medhjælp i hus og udenom, så er det ej lettelig, at min gode vilje og råd ej er bleven benyttet.«

En stor børneflokk er vokset op og skulle sættes i vej.

Fem børn er født, inden familien bosatte sig i Lindholm, nemlig: *Rebekka Petrine*, født 4. november 1811, uvist hvor, blev gift med pastor Anton Jørgen Secher til Gjerlev-Enslev.

Christian Mathæi, født 22. januar 1815 i Altona, kom i nålemagerlære, begyndte efter at være udlært selvstændig virksomhed hos faderen.

Johanne Frederikke, født 21. februar 1817 i Altona, blev gift med proprietær Hans Ditlev Fabricius, Vinderupgaard.

Ulrikke Sophie, født 1819 i Altona, døde ung.

Frederik, født 14. juli 1821 i Altona, kom i garverlære og blev garver i Thisted. Han arvede farfaderens poetiske åre, skrev mange digte, som familien stadig bevarer.

I Lindholm fødtes:

Lovise, født 8. april 1824, død 28. juni 1838.

Ida Ernestine Margrethe, født 22. juni 1827, død 17. maj 1834.

Årene fra 1815—1845 var hans mest produktive, hvad portrætmaleri angår. Dog blev han ved at beskæftige sig med sit »gamle fag«, til han var omkring de halvfjerds. I mange år måtte han ved siden af passe sit jordbrug. Hans kone Christiane var ham imidlertid en god støtte, men hun døde allerede i 1848, 60 år gammel.

Endnu mens hun levede, havde Rasch i 1844 købt ejendommen af Michael Larsen Lund, Voerbjerggård, for 200 rigsbankdaler, da udparcellering var blevet godkendt af Rentekammeret ved skrivelse af 28. juni 1842. Parcellen var i den ny matrikel med ager og eng og påstående bygninger ansat til 7 skæpper, 1 fjerdingkar, $\frac{1}{2}$ album og for gammelskat 7 rigsdaler og 22 skilling. Under salget medfulgte et på lodden beliggende lejested.

Som allerede omtalt var den ældste søn Christian Mathæi Rasch

kommet i lære som nålemager, og da læretiden var endt, begyndte han hjemme hos faderen egen virksomhed med fremstilling af hårnåle, fiskekroge og hægter, hvoraf de sidste var hovedartiklen. Kvaliteten af den jerntråd, han brugte, var ikke altid lige egnet til fremstilling af hægter, men for at tråden ikke skulle gå til spilde, fandt han på, at

Kvindeportræt på glas
(ukendt)
af Ole M. Rasch.

der kunne laves stifter heraf. Til dette formål konstruerede han selv en maskine.

På et spørgsmål fra faderen: »Hvad vil du gøre, Christian, hvis fruentimmerne nu begynder at bruge knapper i stedet for hægter?« svarede sønnen, at det blev nok ikke i hans tid. Men i løbet af få år begyndte fruentimmerne alligevel at bruge knapper, og da tyskerne samtidig lavede hægter på automatiske maskiner, kunne han ikke konkurrere med dem. Fabrikationen gik derfor helt over til stifter og beslag; der blev anskaffet flere maskiner, og virksomheden udvidedes mere og mere.

Bygningsmæssigt skulle der derfor udvides, og det resulterede i, at Ole Magnus Rasch i 1855 solgte ejendommen til sønnen for 500

rigsdaler i rede penge og i øvrigt på følgende betingelser, som nævnes i skødet:

1. Eiendommen som af Kjøberer er tiltraadt og overtaget, overdrages ham med alle de Rettigheder og Byrder, saavel almindelige som særdeles, hvormed jeg har eiet den efter ovennævnte Skjøde som herved overleveres Kjøberer.

2. Jeg forbeholder mig for Livstid til Beboelse de 11 østre Alen af Vaaningshuset i hele Husets Bredde, saavel som Loftrummet over samme og bliver deri for Kjøberens Regning at indrette en bekvem Beboelse med fornødne Vinduer og Dørre, Ljukum, Skorsten, Kakkellovne etc., hvilken Beboelsesleilighed af Kjøberer vedligeholdes i god Stand saalænge jeg lever. Endvidere forbeholder jeg mig for Livstid Brug og Afbenyttelse af det Stk. Jord, som ligger norden for den nuværende Opkjørselsvej fra østre Ende af Vaaningshuset og op til Biveien, som gaaer fra Sundbye til Woerberg, samt fri Adgang til og Afbenyttelse af Brønden i Gaarden ligeledes for Livstid. Skulle Ulykkestilfælde indtræffe, skal Leiligheden igjen opbygges og istandsættes af Kjøberer eller efterkommende Eier. Skulde jeg faa i Sinde at fraflytte den mig forbeholdte Beboelsesleilighed, har jeg Ret til at bortleie samme saavel som det mig forbeholdte Stykke Jord og at hæve Leien for samme uden mindste Indvending fra Kjøberens Side. Der maa ikke ske nogen Tilbygning til den af mig forbeholdte Leilighed uden mit Samtykke.

3. Kjøberer skal aarlig levere mig uden Betaling: 6 Tønder Rug og 6 Tønder Byg, hvilket Korn betales efter Kapitelstaksten stedse $\frac{1}{2}$ Aars Betaling forud efter den ved Forfaldstiden gjældende for det næst foregaaende Aars Afgørde satte Kapitelstakst. Betalingerne præsteres til 11. Juni og 11. December Levendear.

Selv om Rasch på en måde var kommet på aftægt, fulgte endnu en række gode år, hvor han læste meget og arbejdede i sit gamle fag. Han fulgte også børnene i deres arbejde og hjalp dem både på den ene og den anden måde. Den sidste tid, han levede, var han tyngt af sygdom. Han døde den 23. juni 1862, og i Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis for den 25. juni stod følgende dødsannonce:

Fraværende Slægt og Venner bringes herved Efterretning om, at vor elskede Fader og Svigerfader, Portraitmaler *Ole Magnus Rasch*, inat omskiftede Tiden med Evigheden, efter 8 Maaneders Sygeleie, 78 $\frac{1}{2}$ Aar gammel. Hans Hjærte længtes inderligt efter den Ro, Gud har skjænket ham.

Lindholm, den 23de Juni 1862.

Helene Rasch,

Christian Rasch,

fød Müßermann.

Begravelsen vil finde Sted fra Hjemmet paa Fredag den 27de ds. Kl. 11 $\frac{1}{2}$.

Han blev begravet på Nørresundby kirkegård i umiddelbar nærhed af kirkens søndre side, men graven er forlængst sløjfet.

I det gamle hjem i Lindholm taler minderne endnu om svundne dage. Gamle møbler fra Ole Magnus Raschs tid står endnu i stuerne, og ganske særlig lægger man mærke til Raschs chatol, som han havde bragt med hjem fra Altona, og ved hvilket han har tilbragt megen tid i arbejde.

Fortegnelse over Ole Magnus Raschs arbejder

(de hidtil kendte)

GRUPPEBILLEDER PÅ GLAS

Fabricius, Hans Ditlev og Johanne Frederikke Fabricius, f. Rasch, Vinderupgård, med børnene Christiane og Vilhelm. Originalen tilhører pens. fuldmægtig frk. Helene Rasch, Vesterbro 28, Aalborg.

Fabricius, Hans Ditlev og Johanne Frederikke Fabricius, f. Rasch, med børnene Christiane, Margrethe (senere g. m. Janus Frederiksen) og Vilhelm. Brevet på billedet er til H. D. Fabricius' moder Ingeborg Margrethe Fabricius til Bramming hovedgård. Sign. O. Rasch 1846. Originalen tilhører fhv. gårdejer Johan Frederiksen, Skolevej 14, Randers. Fotografi hos fru Else Pfaff, Kbh.

Rasch, Frederikke Sophie, f. 1819, d. 1841, sammen med broderen Hans Frederik, f. 1821, og søsteren Sophie Christine, f. 1832, d. 1843. Købmand Peter August Raschs børn. P. A. Rasch (broder til kunstneren) ejede Algade 65, Aalborg. Fotografi af glasoriginalen, som nu ikke kendes, tilhører fru Else Pfaff, Kbh.

Rasch, Frederikke Sophie, f. 1819, d. 1841, sammen med broderen Hans Frederik, f. 1821, og søsteren Sophie Christine, f. 1832, d. 1843. Købmand Peter A.

Raschs børn. P. A. Rasch ejede Algade 65, Aalborg. Farvelagt blyantstegning på papir. Tilhører fru Louise Lassen, f. Rasch, Serridslevvej 6, Kbh.

Rasch, Ole Magnus, hans kone Christiane Møller og deres børn. Den yngste ved moderens bryst er Frederik. Malet c. 1821 på indersiden af låget på en fransk

Kvindeportræt på glas
(ukendt)
af Ole M. Rasch,
1835.

tabatière med bronzekant (snustobaksdåse). Billedet er 3 cm i diameter. Tilhører malerinde frk. Olga Rasch Nielsen, Boyesgade 5 B², Kbh.

Rasch, Ole Magnus, i færd med at male datterdatteren Christiane Fabricius (den lille pige på bordet). Bagved sidder Frederikke Fabricius, f. Rasch (datter af O. M. Rasch), med Vilhelm Fabricius på armen. Ved kakkellovnen står Hans Ditlev Fabricius. Kvinden til venstre for bordet er ukendt. Sign. O. M. Rasch pinx. 1845. Originalen, som er meget ituslået, ejedes af mag. scient. Johs. R. Pfaff, som fik den af Joh. Frederiksen, Randers. Fotografisk rekonstruktion ved Aage Østergaard, Randers. Originalen i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

PORTRÆTTER PÅ GLAS

(kendte)

Bagger, Maria Frederikka, født With, f. 16. august 1780 i Holbæk, d. 16. maj 1849 i Kbh., g. 11. november 1811 i Vor Frue Kirke i Kbh. med urtekræmmer,

Mandsportræt på glas
(ukendt)
af Ole M. Rasch,
1835.

chokoladefabrikør Andreas Ludvig Bagger. Originalen hos kunstmaler Wilh. Seidel, Brobergsgade 1, Kbh. K.

Bidsted, Johanne Margrethe, født Boesen, f. 1770, d. 1844, g. m. byfoged på Sct. Croix Thomas Albertin Bidsted. Farvet profil. Originalen har tilhørt mag. scient. Johs. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Blücher-Altona, Conrad Daniel, greve, overpræsident i Altona, f. 1764, d. 1845. Litografi i Det kgl. Bibliotek efter maleri af Ole Rasch. Se P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter, 1930—33, nr. 1179.

Bruun, Christian, pibemager, Gistrup, f. 20. marts 1746, d. 15. juni 1852,

106¼ år gammel. Malet 1846 i anledning af hans hundredeårsdag. Originalen tilhører møbelagent S. W. Matthes, Århus.

Carstensen, Christian Ehrenfried, sognepræst og amtsprovst i Thisted, f. 23. februar 1749 i Nordborg på Als, d. 12. juni 1831 i Thisted. Sign. Rasch 1828. Originalen har tilhørt sognepræst M. A. S. Lund, Vium. Se E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter, I, 1895, s. 65.

Fabricius, Christiane (barnebillede), datter af H. D. Fabricius og Frederikke Fabricius, Vinderupgård. Originalen tilhører fru Marie Ifversen, Læssøegade 5, Kbh.

Fabricius, Hans Ditlev, ejer af Vinderupgård, g. m. kunstnerens datter Johanne Frederikke Rasch. Stort format, en face. Originalen tilhører fru Sonja Frederiksen, Torbenfeldtsvej 35¹, Kbh.

Fabricius, Hans Ditlev, ejer af Vinderupgård, g. m. kunstnerens datter Johanne Frederikke Rasch. Farvet profil. Revnet og meget havareret. Originalen har tilhørt mag. scient. J. R. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup søgnehistoriske samling.

Fabricius, Ingeborg Margrethe, f. Øllgaard, Bramming hovedgård (H. D. Fabricius' moder, søster til biskop Øllgaard i Viborg). Lille profil. Originalen tilhører fru Sonja Frederiksen, Torbenfeldtsvej 35¹, Kbh.

Fabricius, Ingeborg Margrethe, f. Øllgaard, Bramming hovedgård (H. D. Fabricius' moder, søster til Biskop Øllgaard, Viborg). Stort format (21×15). Meget smukt og velbevaret. Originalen tilhører gartner Fabricius, Ungarnsgade 76, København.

Fabricius, Johanne Frederikke, f. Rasch (kunstnerens datter), g. m. Hans Ditlev Fabricius, Vinderupgård. Sign. O. R. 1836. Halvt en face. Originalen tilhører fru Sonja Frederiksen, Torbenfeldtsvej 35¹, Kbh.

Flindt, Sigvard Theodosius, præst i Nørresundby 1837—43. En face. Originalen kendes ikke. Se Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, bd. 2, 1924, s. 318.

Frausing, Cathrine Marie, d. 26. september 1833, datter af købmand Christen Bagge Frausing og hustru Ulrikke Sophie Frausing, g. 1832 med købmand Niels Malling, Århus. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 8, Kbh. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 60.

Frausing, Cathrine Marie, d. 26. september 1833, g. 1832 med købmand Niels Malling, Århus. Farvet profil. Originalen tilhører fuldmægtig H. W. Secher, Kbh.

Frausing, Christen Bagge, købmand, ejer af »Borgmestergården« i Århus, f. 29. juli 1782, d. 10. marts 1840, g. m. Ulrikke Sophie Rasch (kunstnerens søster), f. 25. august 1782, d. 22. marts 1856. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 8, Kbh. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 59.

Frausing, Johanne Frederikke, f. 25. august 1810, d. 1886, datter af købmand Christen Bagge Frausing og hustru Ulrikke Sophie Frausing, g. 1833 m. forvalter, senere proprietær Frederik Borch, Skjern hovedgård. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 61. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 6, Kbh.

Frausing, Margrethe Benedicte, f. 1812, d. 1893, datter af købmand Christen Bagge Frausing, Borgmestergården, Århus, og hustru Ulrikke Sophie Frausing, f. Rasch, g. 24. september 1844 m. købmand H. W. Secher, Århus. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 65. Originalen tilhører »Den gamle By«, Århus.

Frausing, Margrethe Benedicte, f. 1812, d. 1893, g. m. købmand H. W. Secher, Århus. Farvet profil. Tilhører fuldmægtig H. W. Secher, Nordre Frihavnsgade 83, Kbh.

Frausing, Poul, f. 29. december 1750, d. 22. september 1826, købmand, ejer af Borgmestergården, Århus, g. m. Cathrine Marie Bagge, f. 6. juli 1760. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 8, Kbh. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 53.

Frausing, Ulrikke Sophie, f. Rasch (kunstnerens søster), f. 25. august 1782, d. 22. marts 1856, g. m. købmand Christen Bagge Frausing, Borgmestergården, Århus. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 8, Kbh. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 59.

Funder, Henriette Judith, født Bidsted, f. 1801, d. 1868, g. m. tobaksfabrikeur Thomas Funder. Originalen, der er usædvanlig velbevaret, har tilhørt mag. scient. Johs. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Funder, Thomas, cand. jur., tobaksfabrikeur i Århus, f. 1805, d. 1860. Originalen, der er usædvanlig velbevaret, har tilhørt mag. scient. Johs. R. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Gleerup, Severin Chr. Niels, Vang hovedgård, f. 1817, d. 1883. Originalen tilhører proprietær S. Gleerup, Tofte. Fotografi i Aalborg hist. Museum. Se Vendsselske årbøger 1935, s. 44.

Hoffmann, Camillo Alfonso, f. 2. november 1832, d. 23. oktober 1909, søn af kaptajn Andreas Hoffmann og Johanne Bolette Hoffmann, blev distriktsdyrlæge i Sterup ved Jerslev. Billedet udført i oktober 1842. Originalen tilhører frk. Camilla Hoffmann, Parkvej 10, Aalborg.

Hoffmann, Johanne Bolette, f. 8. december 1803, d. 11. juli 1846, datter af skibstømrer Mads Hansen og Ingeborg Sophie, f. Guldbrandsen, g. m. kaptajn i Fredericia Andreas Hoffmann, f. 12. marts 1806, d. 9. juni 1884. Billedet udført i oktober 1842. Originalen tilhører frk. Camilla Hoffmann, Parkvej 10, Aalborg.

Ingemann, Bernhard Severin, forfatter, f. 1789, d. 1862. Litografi i Det kgl. Bibliotek efter maleri af Rasch, 1819. Se P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter, 1930—33, nr. 5628.

Jensen, Marie Kristine, f. 24. december 1826, adopteret af Jens Hjorth til Annerupgård, g. 12. august 1845 med Andreas Herskind, købmand i Aalborg, senere ejer af Fjelleradgård. En face, svagt farvelagt, udført december 1843. Originalen tilhører datterdatteren frk. Marie Bøgh, Rantzausgade 38, Aalborg.

Juel af Rysensteen, Christian Frederik, baron, ejer af Lundbæk ved Nibe, f. 1779, d. 1842, g. m. Ottilia Juel af Rysensteen. Se Danske Herregaarde ved 1920, III, s. 439.

Juel af Rysensteen, Niels, baron, ejer af Lundbæk ved Nibe, f. 1804, d. 1889,

g. m. Philippine Juel af Rysensteen, f. Kjær, d. 1876. Se Danske Herregaarde ved 1920, III, s. 439.

Juel af Rysensteen, Ottilia, født Becker, baronesse, d. 1842, g. m. baron Christian Frederik Juel af Rysensteen. Se Danske Herregaarde ved 1920, III, s. 439.

Tobaksfabrikeur Thomas Funder, Århus,
1805—1860.

Portræt på glas af Ole M. Rasch.

Juel af Rysensteen, Philippine, født Kjær, baronesse, d. 1876, g. m. baron Niels Juel af Rysensteen, ejer af Lundbæk ved Nibe. Se Danske Herregaarde ved 1920, III, s. 439.

Kabell, Nicolette Andriette, født Toft, provstinde, f. 2. marts 1778, d. 5. oktober 1850, g. m. sognepræst i Hjørring Søren Kabell. Sign. Rasch. Originalen tilhører Aalborg hist. Museum.

Kabell, Søren, sognepræst i Hjørring, f. i Århus 12. maj 1771, d. i Aalborg 30. maj 1854, g. 4. juli 1800 m. Nicolette Andriette Toft. Sign. Rasch. Originalen tilhører Aalborg hist. Museum.

Henriette Judithe Funder, Århus,
1801—1868.
Portræt på glas af Ole M. Rasch.

Kjer, Ane Sophie Charlotte, født Galthen, f. i Aalborg 14. april 1810, d. smst. 17. november 1897, g. m. tobaksfabrikant Niels Birkerod Dukke Kjer, Aalborg. Originalen tilhører frøknerne Kjer, Elmeallé 12, Hasserris. Plade i Aalborg hist. Museum.

Koch, Peter Gottlieb, f. i Celle 28. november 1791, d. i Danmark 24. februar 1853, ejer af Ulstrup hovedgård ved Langaa, og hustru Catarine Munch, f. 1785,

d. 8. februar 1850. Han er identisk med kammerråden i St. St. Blichers novelle »Juleferierne«. Originalen tilhører landsretssagfører Knud Koch, Aalborg. Konservator Svend Rønne gør følg. bemærkning bag på billedet: Ved det forsøg på restauration af dette billede, som jeg foretog i november 1906, var det tydeligt signeret »Rasch 1825«. Signaturen gik ved restaurationen delvis til grunde, således at nu kun bogstavet »R« findes. To portrætter på samme glasplade (14×18,5 cm).

Kofoed, Caroline Kirstine Elisabeth, f. 1824, d. 1908. Originalen tilhører proprietær S. Gleeurup, Tofte. Fotografi i Aalborg hist. Museum. Se Vendsysselske årbøger 1935, s. 44.

Kaarsberg, Hans, f. 29. januar 1757, d. 18. april 1826, klædehandler i Aalborg. Ejer af originalen ukendt. Fotografi ved Anton Kaarsberg hos fru Else Pfaff, København.

Kaarsberg, Sophie Christine, født Berlin, f. 4. november 1776, d. 24. februar 1840, g. m. klædehandler Hans Kaarsberg, Aalborg. Ejer af originalen ukendt. Fotografi ved Anton Kaarsberg hos fru Else Pfaff, København.

Langballe, Ane Margrethe? Gift 2. gang med kaptajn Jens Krag Langballe.

Originalen i »Den gamle By«, Århus (mus. nr. 15 : 30).

Larsen, Johanne Frederikke. Sign. 1835. Originalen ejedes 1910 af enkefru A. Jantzen.

Larsen, Louise Gregorsine. Sign. 1835. Originalen ejedes 1910 af enkefru A. Jantzen.

Malling, Rasmus, købmand, f. 1761, d. 1826, og hustru Cecilia Marie Kaarsberg, f. 1776, d. 1841. To portrætter på samme glasplade. Sign. Rasch 1825. Originalen i »Den gamle By« i Århus.

Mührmann, Abraham Gotfrid, garver i Nørresundby, f. 27. januar 1818, d. 20. juni 1852. Sign. Rasch f. 1848. Originalen tilhører garver Oluf Mührmann, Sæby.

Mührmann, Oluf, garver i Nørresundby, f. 2. juli 1782, d. 25. marts 1863. Sign. O. Rasch f. 1845. Originalen tilhører garver Oluf Mührmann, Sæby. Se August F. Schmidt: En By, en Slægt, en Forretning gennem 100 Aar, 1946, s. 18.

Mørup, Bagge, købmand i Aalborg, f. 1800, d. 25. december 1855, g. m. Andrea Herskind. Daguerreotypi efter portræt malet af O. M. Rasch. Dette og fotografi heraf i Aalborg hist. Museum.

Rasch, Frederik, Harritslev, provst, kunstnerens fader, f. 15. december 1741, d. 6. april 1818, g. m. Johanne Frederikke Lassen fra Asferg, f. 1745, d. 1818. En face. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 8, Kbh. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 58.

Rasch, Frederik, Harritslev, provst. Originalen tilhører direktør Peter Rasch, Strømmen, Randers.

Rasch, Johanne Frederikke, f. 1745, d. 1818, datter af pastor Mogens Lassen i Asferg og hustru Maren Cramer Wind, g. 1781 m. provst Frederik Rasch i Harritslev. Profil. Originalen tilhører cand. jur. Hjalmar Borch, Carit Etlarsvej 8, Kbh. Se Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 58.

Rasch, Marie Cathrine Louise, født Kaarsberg, f. 3. januar 1794 i Aalborg,

d. 18. december 1847, g. m. købmand Peter August Rasch (broder til kunstneren), boende Algade 65, Aalborg. Farvet og meget velbevaret. Originalen tilhører fru Louise Lassen, Kbh.

Rasch, Ole Magnus, portrætmaler, f. i Århus 28. december 1783, d. i Lindholm 23. juni 1862. Selvportræt, brystbillede i oval, 21 × 15 cm, halvt en face. Sign. Rasch f. 1846. Originalen tilhører fru Sonja Frederiksen, Torbenfeldtsvej 35¹, Kbh.

Rasch, Ole Magnus, portrætmaler, f. i Århus 28. december 1783, d. i Lindholm 23. juni 1862. Selvportræt, brystbillede i oval, 21 × 15 cm, halvt en face. Sign. O. R. f. 1846. Originalen tilhører fabrikant Gustav Rasch, Lindholm.

Rasch, Ole Magnus, portrætmaler, f. 1783, d. 1862. Selvportræt som ældre. Originalen kendes ikke, men fotografi haves af malerinde Olga Rasch Nielsen, Boyesgade 5 B², Kbh.

Rasch, Ole Magnus, Brystnål med portræt og gemme med kunstnerens hårlok. Ejes af fru Gunhild Wedlin, Drottninggatan 52, Hälsingborg.

Rasch, Rebekka Petrine, f. 4. januar 1811, d. efter 1885, datter af Ole M. Rasch, g. m. pastor Anker J. Secher til Gjerlev-Enslev, f. 1806, d. 1875. Originalen tilhører fru Sonja Frederiksen, Torbenfeldtsvej 35¹, Kbh.

Rasch, Rebekka Petrine, f. 4. januar 1811, d. efter 1885, datter af Ole M. Rasch, g. m. pastor Anker J. Secher. Originalen tilhører frk. Olge Rasch Nielsen, Boyesgade 5 B², Kbh.

Rasch, Ulrikke Sophie, f. 1819, d. c. 1840, tidlig afdød datter af kunstneren. Originalen tilhører pens. fuldmægtig frk. Helene Rasch, Vesterbro 28, Aalborg.

Rasch, Ulrikke Sophie, f. 1819, d. c. 1840, tidlig afdød datter af kunstneren. Lille profil. Originalen tilhører fru Ingeborg Berthelsen, Willemoesgade 66, Kbh.

Schiødte, Laurids, stiftsprovst, sognepræst ved Viborg domkirke (1792—1843). Litografi efter maleri af O. Rasch. Se P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter, 1930—33, nr. 10518.

Steenberg, Chresten Madsen, købmand. Originalens ejer ukendt. Foto hos fru Else Pfaff, Kbh.

Stemann, Anne Jochumine Henriette, f. Bruun de Neergaard, f. 10. maj 1800, d. 15. september 1831, g. m. Chr. Ludvig Stemann. Sign. Rasch f. 1826. Originalen tilhører vekselerer Carl Johan Tillisch, Hammerensgade 1, Kbh. Fotografi hos fru Else Pfaff, Kbh.

Stemann, Chr. Ludvig, amtmand i Randers, ejer af Store Restrup, f. 1791, d. 1857. Sign. Rasch f. 1826. Originalen tilhører vekselerer Carl Johan Tillisch, Hammerensgade 1, Kbh. Fotografi hos fru Else Pfaff, Kbh.

Thrane, Christian Wildenrath Frederik Caspar Conrad, f. 6. oktober 1802, d. 3. september 1880, oberst af fodfolket, fører af 4. reservebataillon i krigsårene 1849—50. Sign. O. Rasch 1842. Originalen tilhører justitssekretær i højesteret W. C. B. Thrane. Se E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter, VII, 1900, s. 115.

Thrane, Christiane Frederikke, født Boeck, datter af etatsråd, herredsfoged Christian Carl Boeck og hustru Anna Elisabeth, født Buchhave, g. m. oberst

Amtmandinde Henriette Stemann,

1800—1831.

Portræt på glas af Ole M. Rasch, 1826.

C. W. F. C. C. Thrane. Sign. O. Rasch 1842. Originalen tilhører justitssekretær i højesteret W. C. C. B. Thrane. Se E. F. S. Lund: *Danske malede Portrætter*, VII, 1900, s. 116.

Tøttrup, Andreas, godsejer. Originalen tilhører fru Kause Borgstrøm, Glahns Allé 25, Kbh.

Tøttrup, Frederikke Christine Charlotte, f. Erlandsen. Originalen tilhører fru Anna Lyngbye, Ourøgade 34, Kbh.

*Amtmand i Randers og ejer af Store Restrup Cbr. Ludvig Stemann,
1791—1857.*

Portræt på glas af Ole M. Rasch, 1826.

PORTRÆTTER PÅ GLAS

(ukendte)

Ukendt. Sign. Rasch pinx. 1806. Originalen ejedes 1910 af departementchef L. E. Wulff. Udstillet hos O. Haslund 1910.

Mandsportræt (ukendt). Sign. Rasch. 1821. Affotograferet for handelsagent Søren Hansen, Løgstør, 6. oktober 1910 af Tønnies (155641). Plade i Aalborg hist. Museum.

Mandsportræt. Sign. Rasch 1824. På bagklædningen ses et meget svagt og utydeligt fornavn Luiz. Originalen tilhører Aalborg hist. Museum. Museumsdirektør P. Riismøller har købt det i København og mener, det skal forestille den franske restauratør Victor Brunnes, der i 1800 årene skabte byens førende restaurant i det senere Beiers hotel.

Kvindeportræt (ukendt). Sign. Rasch 1831. Originalen i Aalborg hist. Museum.

Mandsportræt (ukendt). Sign. Rasch f. 1834. Originalen har tilhørt mag. scient. Johs. Pfaff, Kbh., nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Kvindeportræt (ukendt). Hustru til foregående. Sign. Rasch f. 1834. Originalen har tilhørt mag. scient. Johs. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Drengportræt (ukendt). Søn af foregående ægtepar. Sign. Rasch f. 1834. Originalen har tilhørt mag. scient. Johs. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Drengportræt (ukendt). Søn af foregående ægtepar. Sign. Rasch f. 1834. Originalen har tilhørt mag. scient. Johs. Pfaff, nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Mandsportræt (ukendt). Sign. R. 1834. Originalen tilhører fuldmægtig Poul Rasch Nielsen, Damhusboulevard 37, Valby.

Mandsportræt (ukendt). Sign. Rasch f. 1834. Affotograferet for købmand Jelstrup, Asaa, 25. november 1885 af H. Tønnies (71170). Pladen tilhører Aalborg hist. Museum.

Kvindeportræt (ukendt). Hustru til foregående. Sign. Rasch f. 1834. Affotograferet for købmand Jelstrup, Asaa, 25. november 1885 af H. Tønnies (71171). Pladen tilhører Aalborg hist. Museum.

Portrætter af ægtepar (ukendte). 2 ovale billeder. Sign. Rasch 1835. Affotograferet for frk. Møller, Hvilshøjgård, Brønderslev, 28. december 1908 af H. Tønnies (151701). Pladen i Aalborg hist. Museum.

Kvindeportræt. Sign. Rasch 1836. Bagklædningen bærer påskriften »Efter min død skal dette billede tilhøre Aalborg Museum. Aalborg den 9de april 1897«. På selve rammen læses lidt utydeligt Marta Dagmar Brix. Forestiller sandsynligvis Dagmar Brix's mor. Originalen tilhører Aalborg hist. Museum.

Mandsportræt (ukendt). Sign. O. Rasch 1843. Originalen tilhører antikvarboghandler Povl Skadhauge, Kbh.

Kvindeportræt (ukendt). Hustru til foregående. Sign. O. Rasch 1843. Originalen tilhører antikvarboghandler Povl Skadhauge, Kbh.

Mandsportræt (ukendt). Har tilhørt fru Ella Andersen, Jægersborgg. 47, Kbh. Købt 1956 af mag. scient. Johs. Pfaff. Nu i Sundby-Hvorup sognehistoriske samling.

Kvindeportræt. Muligvis en datter af Ole Magnus Rasch. Originalen i »Den gamle By«, Århus (mus. nr. 53/16).

Kvindeportræt (ukendt). »Jenny Lind« kaldet. Originalen tilhører fru Astrid Ingeborg Muchardt, Råå, Sverige.

Kvindeportræt (ukendt). Originalen på Lundbygård, Gunderup sogn. Fotografi i Aalborg hist. Museum.

Ukendt. Originalen ejes af generalkonsul Chr. Holm, Stockholmegade 33, Kbh.

Mandsportræt (ukendt). Affotograferet for frk. Schleppegrell, Aalborg, 27. april 1889 af H. Tønnies (86998). Pladen i Aalborg hist. Museum.

Kvindeportræt (ukendt). Affotograferet for repræsentant A. C. Møller, Boulevarden, Aalborg, 4. oktober 1897 af H. Tønnies (119668). Pladen i Aalborg hist. Museum.

Mandsportræt (ukendt). Affotograferet for Niels Larsen, Slustrup, 22. august 1903 af H. Tønnies (137638). Pladen i Aalborg hist. Museum.

Kvindeportræt (ukendt). Hustru til foregående. Affotograferet for Niels Larsen, Slustrup, 22. august 1903 af H. Tønnies (137639). Pladen i Aalborg hist. Museum.

Mandsportræt (præst). Affotograferet for Svane, Aagade 2, Aalborg, 23. juni 1904 af H. Tønnies (139543). Pladen i Aalborg hist. Museum.

OLIEMALEDE BILLEDER PÅ LÆRRED

Aalborg og Nørresundby set fra Skansen i Nørresundby. Udført 1830. Størrelse 78 × 60 cm. Tilhører afdelingschef P. Rod, Holmbladsvænge 12, Kbh., Sundby.

Nytorv i Viborg. Udført 1829. Tilhører Viborg Museum. Se Viborg Købstads Historie, I, 1940, s. 151.

Interiør. Forestillende en dagligstue med købmand Poul Frausing og hustru som hovedfigurer og med sønnedatteren Cathrine ved klaveret. Billedet, der gengives i Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 57, angives at være malet af Århusmaleren S. M. Jørgensen, men kunstneren er Ole M. Rasch. Billedet tilhører arkitekt Martin Borch, Hørsholm.

Skæmtebillede. Forestillende en spillende trio. Manden, der rækker tunge, hed Chr. Karleby og var skrædder. Manden med lirekassen hed Rothermund og var saddelmager. Endvidere ses en gammel sindssyg mand, der hed Gottlieb (student), som elskede at spille mundharmonika. Den fjerde original, der hed Ravn, var ansat som lysepudsler på »Dramatiken«. Kunstneren har anbragt ham i en ravns skikkelse, pudsende et lys med lyseaks. Billedet er skænket Aalborg hist. Museum af Theodor Obel. Se Fra Himmerland og Kjær Herred, bd. 4, s. 171.

Frausing, Christen Bagge, f. 29. juli 1782, d. 10. marts 1840. Ungdomsportræt. Billedet tilhører arkitekt Martin Borch, Hørsholm.

Galster, Johan Georg, agent, Nørresundby, f. 20. november 1776 i Erlangen i Bayern, d. 23. september 1848 i Nørresundby. Størrelse 28,5 × 24,5 cm. Tilhører museumsinspektør Georg Galster, Cottagevej 11, Hellerup. Se Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, II, 1924, s. 218.

Oluf Worm, rektor i Horsens, siddende i sin stue. Billedet, der gengives i Den gamle By's årbog 1936 og 1937, s. 54, angives at være malet af Århusmaleren S. M. Jørgensen, men kunstneren er Ole Magnus Rasch. Billedet tilhører arkitekt Martin Borch, Hørsholm.

Trykte:

Kilder.

Sognepræst Christen Frausing Borchs Erindringer. Fra Borgmestergaarden og det gamle Aarhus (i Købstadmuseet »Den gamle By's« Aarboeg 1936 og 1937, s. 52-78).

Danske Herregaarde ved 1920, III, 1923, s. 439.

Thomas Hansen Erslew: Almindeligt Forfatterleksikon for Kongeriget Danmark, 1843-68.

Henrik Grevenor: Silhouetter, Kristiania, 1922.

P. J. Kruse: Ligprædiken over Sal. Provst Frederik Rasch, forhen Sognepræst for Harritslev og Albek Menigheder, og Hustrue Sal. Provstinde Johanne Frederike Rasch fød Lassen, holden i Harritslev Kirke den 14de April 1818. Søren Elmenhoff i Randers, 1818.

P. J. Kruse: Minde om Provst Friderik Rasch, Sognepræst for Harritslev og Albek Menigheder og Hustrue Johanne Friderike fød Lassen, oplæst ved Deres Begravelse i Harritslev den 14de April 1818. Søren Elmenhoff i Randers, 1818.

Den lille Portrætkunst i Danmark siden 1750. Red. af Louis E. Grandjean og Albert Fabritius, Kbh., 1949.

E. F. S. Lund: Danske malede Portræter, I, 1895, s. 65, VII, 1900, s. 115-16.

C. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie, II, 1924, s. 205, 218, 318.

Vagn Riisager: Provst Rasch i Harritslev (Kronikker i Randers Amtsavis 19. og 20. juli 1946).

August F. Schmidt: En By, en Slægt, en Forretning, 1946, s. 18.

Weilbachs Kunstnerleksikon, III, 1952, s. 17.

Vendsysselske Aarbøger, 1935, s. 44.

P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit, I-II, 1930-33.

Viborg Købstads Historie, I, 1940, s. 151.

Utrykte:

Johannes Rasch Pfaff: Slægtsbog for familien Rasch (provst Frederik Raschs efterkommere). Tilhører Gustav Rasch, Lindholm.

Ole Magnus Rasch's breve til sønnen Frederik Rasch i Fyrkat mølle. Tilhører malerinde Olga Rasch Nielsen, Boyesgade 5 B², Kbh.

Museumsinspektør H. D. Schepelerns forarbejder til artikel om Ole Magnus Rasch i Weilbachs Kunstnerleksikon, III, 1952.

Skøde af 18. maj 1844 på den af Ole M. Rasch hidtil ifæstehavet parcel No 1 i Lindholm, Sundby sogn.

Skøde af 16. juli 1855 på den af Ole M. Rasch hidtil beboede ejendom, matr. nr. 41 og 42 a. Begge skøder tilhører Gustav Rasch, Lindholm.

Da jeg ikke kan takke hver enkelt, der har været mig behjælpelig med oplysninger og fremskaffelse af materiale til denne artikel, beder jeg herved alle modtage en samlet og hjertelig tak.

Hans Bartholomæussens regnskab 1521

Ved H. Støvring-Nielsen

I de sidste par år af Christian den Andens regeringstid var Aalborg midtpunkt for den kongelige administration i Jylland. Tolderen Hans Bartholomæussen var 1520 af kongen indsat som lensmand på Aalborghus, og derforuden var han kongens skattefoged for hele Jylland. I hans hænder samledes alle de tråde, der i denne landsdel berørte kongens økonomiske interesser.

Mod håndfæstningens vedtægt og under rigsrådets protest havde kongen to gange overladt Aalborghus len, et af landets største, til en ufri mand, 1516 til Niels Klemmensen ¹⁾, 1520 til Hans Bartholomæussen ²⁾. Begge arbejdede med hensynsløs dygtighed på at forøge kongens indtægter, og ingen adelig lensmand kunne i dette stykke stå mål med dem. Men netop ved deres hensynsløse dygtighed bar de brænde til det hadets bål, der allerede ulmede i Niels Klemmensens tid, og som i Hans Bartholomæussens tid slog ud i flammer, der fortærede ham og fordrev kongen fra lande og riger.

I begyndelsen af 1500-årene, da Hans Bartholomæussen var borger og byfoged i Odense, solgte han tysk øl og klæde til dronning Christine og ydede hende endog pengelån ³⁾. Ved sin servile villighed over for kongehuset vandt han sympati hos kong Hans, prins Christian og moder Sigbrit, især hos den sidste, med hvem han i tænke- og handlemåde var i fuld overensstemmelse. Sigbrit havde med særlig iver kastet sig over de kgl. toldindtægter, hvis inddrivelse efterhånden helt lå i hendes hænder, og det var ganske sikkert hende, der i Christian den Andens første regeringsår befordrede Hans Bartholomæussen til tolderembedet i Aalborg, som han beklædte til 1520. Kongen var i stadig stigende pengetrang. Han lod sig ved regnskabernes tørre tal let overbevise om, at Hans Tolder var den rette mand, og gav ham sin fulde tillid og fortrolighed. Ved person-

lige samtaler og ved stadig brevveksling mellem dem blev forholdene i Jylland indgående drøftet.

I sin iver for kongens sager tabte Hans Bartholomæussen dog ikke sit eget personlige mål af syne, og han kom heller ikke til at vente forgæves på den kongelige nåde. 1515 fik han ved kgl. protektion skattefrihed på livstid, og ingen skulle derefter være hans dommer i de sager, der angik kongens fogeder og embedsmænd, uden kongen selv ⁴⁾. 1518 fik han på regnskab overladt henimod 50 gårde af Niels Klemmensens gods i Himmerland, som efter dennes død var inddraget under kronen ⁵⁾. 1521 fik han livsbrev på Aggersund færgested, ålegård og heltfiskeri, fri for afgift ⁶⁾.

Med sådan medbør tiltog Hans Bartholomæussens dristighed og selvsikkerhed i samme grad, som hans forsigtighed mindskedes. Efter Niels Klemmensens død var Ejler Bryske 1518 blevet lensmand på Aalborghus. Kort tid efter skrev Hans Bartholomæussen til kongen: »Eders foged i Aalborg er ikke en hvid værd.« Hensigten er tydelig nok, og virkningen udeblev ikke. Hans Tolder havde noget af Sigbrits dæmoniske magt over kongen, hvis ulykke bl. a. skyldtes hans svaghed over for dårlige rådgivere. 1520 blev lenet frataget Ejler Bryske og givet til Hans Bartholomæussen, hvem det ved snilde transaktioner snart lykkedes uden udgift for kronen at få inddraget Hanherred samt Aastrup med Vennebjerg og Jerslev herreder under Aalborghus len, hvortil derefter lå 13 herreder. Kongen måtte da være overbevist om, at han handlede klogt, da han gjorde toldereren til lensmand, og toldereren var ikke mindre overbevist herom, da han i et brev til kongen henstillede til denne ikke at træffe nogen afgørelse vedrørende lenet, før kongen havde hørt hans mening derom ⁷⁾.

Mens Hans Bartholomæussen således steg i yndest hos kongen, vakttes der et stigende had til ham fra alle andre sider. De adelige lensmænd i Jylland følte sig dybt krænkede over, at »vanbyrdingen« skulle være mellemed ved deres forhandlinger med kongen. Borgere og bønder så i ham kun den hårde foged, der havde sat sig det mål at presse deres ydelser til kongen op til det dobbelte. Til sidst flød bægeret over, og en sommerdag i 1522 kom det i Aalborg til et opløb, hvorunder Hans Bartholomæussen blev dræbt, uden at de

skyldige kunne udpeges. Den 24. juni samme år havde kongen udstedt kvittering til ham, og den 15. august blev Aggersund færgested, som han havde haft livsbrev på, forlenet til Peder Sallingsøn i Læmdrup. Drabet må da være sket mellem disse to datoer ⁸⁾).

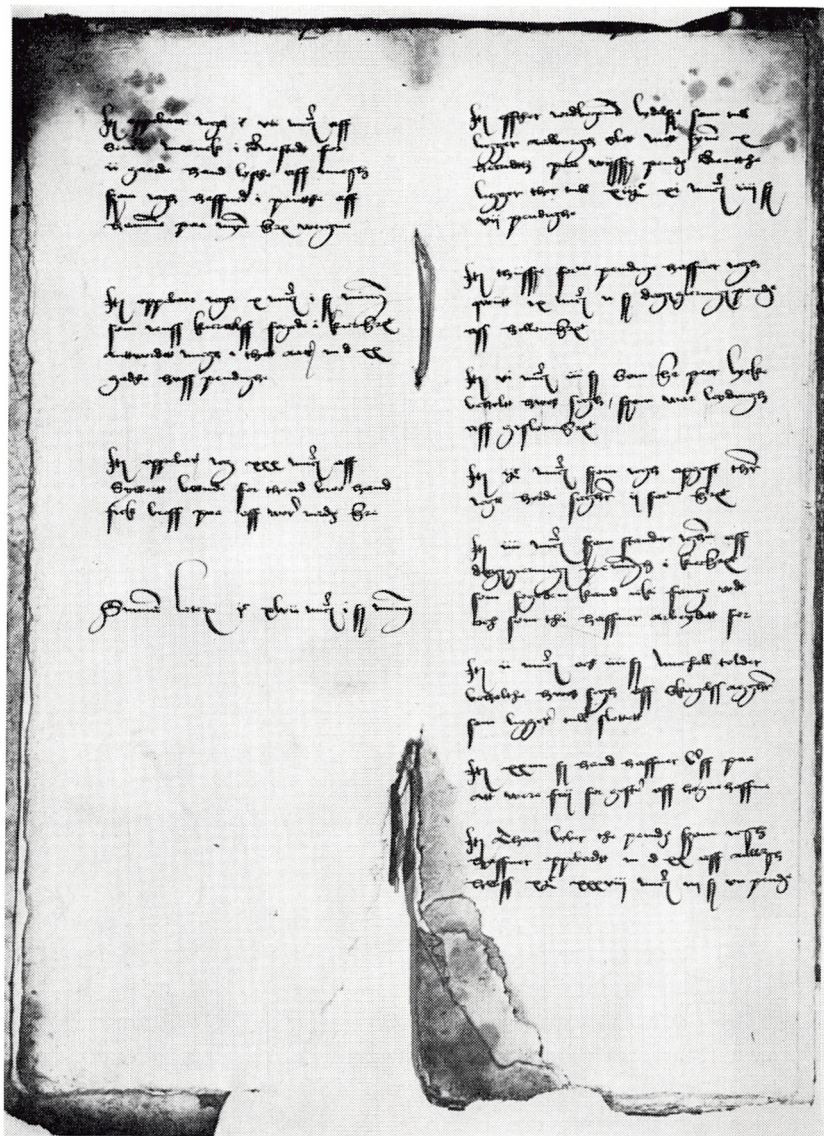
Faderen, Bartholomæus Bartskeerer, der da boede i København, udgav 24. september 1522 kvittering for 150 mark danske penge, som han havde modtaget af »erligg och ffornumstig qwinde moder Siigbrict Villomsdotther effther wor keriste nadige herris befaling«, fordi hans søn »bleff szoo vskyldeligen afftagen wdi Alborgh wdi hans nadis troe thieneste«. ⁹⁾).

Den nærmeste samtid synes i drabet på Hans Bartholomæussen at se optakten til den jyske, åbne opstand mod Christian den Anden. Under urolighederne i Viborg i 1523 skrev Rasmus Klemmensen til sin broder, at borgerne dør holdt ham fast og sagde, at de ville lønne ham, som de i Aalborg havde lønnet Hans Tolder, dersom han ikke ville følge dem ¹⁰⁾. De fleste ældre historikere samstemmer også heri med Arild Huitfeldt: »De til Aalborg begyndte spillet først og ihjelslog kongens tolder samme sted ved navn Hans« ¹¹⁾).

Mellem de ældste brudstykker af regnskaber og jordebøger, som er i behold i rigsarkivets samlinger, ligger en lille smalfolio, der indeholder Hans Bartholomæussens regnskab for 1521—22. Det er afsluttet, men ikke underskrevet. Der er foretaget flere rettelser deri, og der har formodentlig eksisteret en nu tabt renskrift, som har været forelagt kongen til godkendelse. Det er så usædvanlig indholdsrigt, afvekslende og fyldt med historiske enkeltheder, at det må gøre krav på at komme frem i lyset.

Som ved et lunefuldt spil af skæbnen indledes regnskabet med navne på de jyske stormænd, der allerede ved kong Hans' død stod Christian den Anden imod, og hvis navne også stod øverst på den liste, Mogens Munk overbragte kongen i Vejle den 22. januar 1523. Dernæst fremfører regnskabet en længere række personer i alle løningsklasser helt ned til »Mette, som koger i teglgården.«

I den her følgende gengivelse af regnskabet er ordlyden fulgt, hvorimod ortografien er vor tids, da originalens stavemåde ville besværliggøre læsningen, ikke mindst på grund af de mange anvendte forkortelser.

En side af regnskabsbogen

En senere hånd har givet bindet titlen:

Aalborghus Læns Regnskab 1521.

Herefter skrives, hvad jeg har oppebåret på vor nådige herres vegne, siden sidst jeg gjorde hans nåde regnskab i København fasten år 1521.

Penge, som jeg har oppebåret for nattehold ¹²⁾).

Primo biskop Iver af Ribe ¹³⁾	100	mark.
Item Viborg	200	-
Item biskop Niels Stygge ¹⁴⁾	150	-
Item hr. Probyørn ¹⁵⁾	150	-
Item Skive	30	-
Item Nykøbing	60	-
Item hr. Moghens Gøye ¹⁶⁾	600	-
som han årlig skal give af Skanderborg.		
Item hr. Niels Høg ¹⁷⁾	100	-
Item Niels Andersen i Fordrup	100	-
som hr. Jachim Lycke ¹⁸⁾ udlagde, og hr. Jacob Andersen ¹⁹⁾ ikke ville anamme.		

Summa lateris 1490 mark.

Item Skagen og Hjørring	100	mark.
Item Tvilum Kloster	80	-
Item Tvis Kloster	70	-
Item Varde	120	-
Item Holstebro og Ringkøbing	100	-
Item Ribe	200	-
Item Provsten af Vestervig ²⁰⁾	100	-
Item Grenaa	40	-
Item Ebeltoft	40	-

Summa lateris 850 mark.

Item har jeg anammet 2000 mark af hr. Jachim Lycke på min herres vegne.

Item har jeg oppebåret af Jens Tygesen ²¹⁾ i Dalsgaard 220 mark på regnskab af de tusind mark, som han skulle give mig på min herres vegne.

Item oppebar jeg af Oluf Bang på Sct. Frans dag 1521 100 mark, som han havde oppebåret af Niels Clemmensens tjenere i Thy ²²).

Item antvordede Oluf Bang mig 80 mark gæsteripenge af Niels Clemmensens tjenere i Thy ²³).

Summa lateris 2400 mark.

Visse pengerenter, som tilligger Aalborghus, som jeg har oppebåret år 1520 af Hanherred, Jerslev herred og Vennebjerg herred:

Item oppebar jeg gæstepenge af Hanherred 96 mark 4 skilling.

Item 22½ skilling skyldpenge af færgehuset ved Aggersund.

Item oppebar jeg 77 mark af Jerslev herred og Vennebjerg herred til gæsteri, som de skyldte anno 1520, og som fogden af Aastrup antvordede mig.

Item oppebar jeg 17 skilling leding af Vennebjerg herred.

Item 5 mark 10 skilling af Jerslev herreds leding.

Summa lateris 181 mark 5½ skilling.

Item oppebar jeg af Niss Laursen i Vust 7 mark 11 skilling, som han oppebar på Hannæs, både af leding og andet småpluk ²⁴).

Item oppebar jeg 107 mark af Søren Munck i Roestedt for 2 gårde, han løste af mig, som jeg havde i pant af ham på min herres vegne ²⁵).

Item oppebar jeg 10 mark, en skilling ringere, som Jens Kierulff, foged i Kjær herred, antvordede mig i det år 1520, gadehuspenge ²⁶).

Item oppebar jeg 30 mark af Sivert Bonde for den bro, han fik brev på af vor nådige herre ²⁷).

Summa lateris 147 mark, en skilling ringere.

Item efter jordebogens lydelse, som tilligger Aalborg Slot med sine 10 herreder på visse pengerenter 1261 mark 4 skilling 7 penninge ²⁸).

Item (af) disse fornævnte penge har jeg kvittet 9 mark 2 skilling dagsgerningspenge af Hellum herred.

Item 6 mark 3 skilling, som hr. Peder Lycke beholdt hos sig, som var leding af Gislum herred ²⁹).

Item 150 mark, som jeg opgav, da jeg hørte sagen i fornævnte herred.

Item 4 mark, som står igen af dagsgerningspenge i Kjær herred, som fogden ikke kunne få ud, og som de har arbejdet for.

Item 2 mark 4 skilling, Mikkel Tolder beholdt hos sig af Sku-gelsager, som ligger til slottet.

Item 24 skilling, han har brev på at være fri for gæsteri af Høgnehaffuen.

Item da løber de penge, som jeg har oppebåret 1520 af Aalborg-hus.

1088 mark 3 skilling 7 pendinge.

Item oppebar jeg 130 mark toldpenge af Baltzar byfoged i Randers, som han har oppebåret der.

Item oppebar jeg 100 mark af Jørgen Bilde for den karl, han ihjelslog ³⁰⁾.

Item blev jeg skyldig, siden sidst jeg gjorde regnskab i Køben-havn 49 mark 1 skilling 3¹/₂ pendinge.

Summa lateris 279 mark 1 skilling 3¹/₂ pendinge.

Sizepenge, som jeg har oppebåret efter vor nådige herres befa-ling ³¹⁾.

Primo oppebar jeg sizepenge af Randers by 153¹/₂ mark 9 pen-dinge, som de ydermere har oppebåret, end de har udgivet for humle og tønder.

Item oppebar jeg af Viborg sizepenge 370 mark, ringere 6 pen-dinge.

Item oppebar jeg 42 mark 9 skilling sizepenge af Aalborg by, som de ydermere har oppebåret, end de har udgivet for øltønder til min herres behov.

Item oppebar jeg 50 mark sizepenge på regnskab af Nykøbing.

Summa lateris 616 mark 1 skilling 3 pendinge.

Item oppebar jeg af Knud Jepsen, ladegårdsfoged, 14 mark til engleje.

Summarum alle mine oppebørsler på rede penge på vor nådige herres vegne, foruden told, siden sidst jeg gjorde regnskab i København, som var år 1521 i fasten, løber sig

7053 mark*) 5 skilling 7¹/₂ pendinge.

*) rettet til 7103 mark.

Herefter findes, hvad jeg har udgivet på vor nådige herres vegne, siden jeg sidst gjorde regnskab i København i fasten i 1521. Primo fortærede jeg selvottende sidst jeg gjorde regnskab i København 100 mark.

Item år efter Guds byrd 1521, påsken næst efter jeg gjorde regnskab i København, købte jeg 4 stk. leysk ³²⁾ til svendene, stykket 32 mark, summa 128 mark.

Item købte jeg 12 hatte til samme svende for 6 mark.

Item gav jeg 10 svende og 2 skrivere hver 10 mark, summa 120 mark.

Item kældersvenden 8 mark, ladegårdsfogden 8 mark, bryggerskvinden 5 mark, summa 21 mark. Item kokken 10 mark.

Summa lateris 385 mark.

Svendeløn Sct. Michelsdag 1521.

Slotsfogden	10 mark.	Christiern Jensen..	10 mark.
Fogden på Aastrup	10 -	Kokken	10 -
Slotsskriveren	10 -	Bryggerskone	5 -
Michel Jyde	10 -	2 piger	2 ¹ / ₂ -
Jørgen Andersen..	10 -	Ladegårdsfogden ..	8 -
Niels Jepsen	10 -	2 plovmand	4 -
Per Jyde	10 -	4 arbejdskarle i	
Per Tysk	10 -	ladegården	12 -
Thomis Koch	10 -	Hyrden	2 -
Envold	10 -	Ladegårdspigen ..	2 - 4 sk.
Oluf Bang	10 -	Mælkedej	2 -
		Portneren	2 -

Summa lateris 169¹/₂ mark 4 skilling.

Item ørther ³³⁾, som jeg købte til min herres behov, peber, rosi-

ner, mandler, ris og andre ørther for 6 mark. Item vin for 12 mark. Item hvedebrød og hvedemel for 5 mark. Item manolie ³⁴⁾ og bomolie og løg for 3 mark. Item fersk fisk for 2 mark. Item 4 tønder skånesild for 10 mark. Item 3 tønder kabliau ³⁵⁾ for 9 mark.

Summa lateris 47 mark.

Item antvordede jeg mester Jesper Cantzcler 1400 mark, som jeg havde oppebåret på min herres vegne for nattehold i år ³⁶⁾.

Item 3¹/₂ alen rødt leysk og 3 alen gult for, 1 alen leysk 24 skilling, 1 alen for 12 skilling, til min herres kammersvend, som min herres dørsvend Albritth befalede mig. Summa 7¹/₂ mark.

Item antvordede jeg Michel Tolder 300 mark på vor nådige herres vegne til at købe fisk for efter hans nådes brevs lydelse, som var udskrevet i Horsens.

Item gav jeg Morthen Dyrskjøt 10 mark efter min herres befaling.

Summa lateris 1717¹/₂ mark.

Item gav jeg udbudsbønder, som blev udgjort af Aalborghus len 5 mark til tærepenge i Aars (Ärhus).

Item gav jeg Jørgen Fynbo 19¹/₂ mark til fragt for 15 læster baysalt ³⁷⁾, han førte fra København og hid.

Item købte jeg måtter til min herres malt for 8 mark ³⁸⁾.

Item gav jeg 272 mark for 8 læster sild, som jeg gav for de 3 frisheste, min herre fik ³⁹⁾.

Item 3 sadler til samme heste med hyngeltøj for 20 mark.

Summa lateris 323¹/₂ mark.

Item lod jeg gøre 60 læster byg i malt, læsten 2 mark, summa 120 mark.

Item betalte jeg 80 mark, som min herres folk fortærede her i Aalborg den nat, bispen af Vendsyssel skulle holde hans nåde til øl og mad.

Item gav jeg 5 mark for søm og arbejds løn at lade færdige Aabybro med.

Item gav jeg Jost Murmester med sine stalbrødre 4 mark, for han satte bryggepande på slottet ⁴⁰⁾ og for han murede på tegl-ovnen.

Item købte jeg tag for 3 mark at lade tække på samme lade med. Item gav jeg det bud, som løb til København med brev om de øxne, 4 mark til tærepenge.

Summa lateris 216 mark.

Penge, som teglgårdssvende har fået på regnskab og for løn.

Primo Søren Teglbærder 35 mark på regnskab for 7 uger han brændte sten.

Item Knud Stryger 9 mark. Item Per Hwid $4\frac{1}{2}$ mark. Item Jens Reff 2 mark. Item Jens Laursen 6 mark og 6 alen vadmel, alen 5 album,

summa tilhobe $6\frac{1}{2}$ mark 2 skilling.

Item Lille Lass 5 mark. Item Christiern Wendelbo $4\frac{1}{2}$ mark 4 skilling. Item Jep Nielsen $4\frac{1}{2}$ mark. Item Jens Wendelbo 3 mark.

Item Per Brun $5\frac{1}{2}$ mark. Item Søren Wendelbo 5 mark. Item Søren 10 mark. Item Lass Eriksen 10 mark. Item Anders Christiensen 1 mark.

Item Jens Andersen 1 mark.

Item Mette, som koger i teglgården, 2 mark.

Summa lateris 109 mark 6 skilling.

Item gav jeg 2 karle, som tærskede laden ud, 6 mark.

Item gav jeg Jens Fisker, som saltede helt for vor nådige gamle frue, 10 mark efter vor nådige herres befaling, som hans nåde befalede mig i Randers ⁴⁶⁾.

Item gav jeg 11 mark for et stykke Deventersk til at klæde portneren, dyrskytten og staldsvendene med ⁴¹⁾.

Item gav jeg Søren Teglbærder $19\frac{1}{2}$ mark for et stykke ledsk ³²⁾ efter vor nådige herres befaling.

Item gav jeg 5 mark for 4 tønder ærter til slottets behov.

Item gav jeg 88 mark for bryggerpanden at gøre omkring og for $12\frac{1}{2}$ lispund kobber, dertil kom.

Summa lateris $139\frac{1}{2}$ mark.

Penge, som jeg har udgivet for tørfisk til slottets behov.

Item købte jeg 4 tusind hvillinger, en kvart ringere, for 37¹/₂ mark.

Item gav jeg 45 mark for 10 worder schadebrocker ⁴²).

Item købte jeg 20 worder torsk, worden 24 skilling, summa 30 mark.

Item købte jeg 4 tusind hvillinger for 40 mark.

Item købte jeg 5 tusind hvillinger, tusind for 10 mark, summa 50 mark.

Summa lateris 202¹/₂ mark.

Item købte jeg 12 alen grønt Hardwig ⁴³) af Hans Husum her i Aalborg ⁴⁴) til 2 af min herres staldsvende, alen 12 skilling, summa 9 mark. Det befalede Albrett Dørsvend mig.

Item gav jeg Anders Jensen, vor nådige herres profos, 100 mark efter hans nådes brevs lydelse.

Item gav jeg 5 mark for en ny kabell til slottets kogning ⁴⁵).

Item gav jeg 3 mark for reb til at slagte øxne med til slottets behov.

Summa lateris 117 mark.

Item gav jeg en karl 2¹/₂ mark for en ko, hr. Jacob Andersen havde beskattet ham af, som vor nådige herre befalede mig i Randers.

Item har jeg givet i denne sommer 200 mark for ved til teglgården at brænde sten med for min herre.

Item fik jeg vor nådige frues brev, at jeg skulle antvorde Michel Tolder 500 mark til at salte fisk for. Deraf fik jeg (givet) ham 250 mark, som jeg har hans kvittans på ⁴⁶).

Summa lateris 452¹/₂ mark.

Item 7¹/₂ mark for et fad jern til saltkældereren. Item gav jeg Jørgen Bilde 44 mark for 8 øxne ³⁰).

Item købte jeg af Jens Tygesen i Dalsgaard 20 par øxne, parret 11 mark, summa 220 mark ²¹).

Item købte jeg i dette år 19¹/₂ tønder kuller, tønden 2 mark, summa 39 mark.

Item købte Jens Tøgersen her i Aalborg på mine vegne 64 øxne, parret for 11 mark, summa 352 mark.

Item købte jeg en tønde Løneborgsalt for 3 mark, som kom til ladegården at salte smør med.

Summa lateris 665¹/₂ mark.

Item købte jeg 2 tønder salt for 6 mark.

Item købte jeg 40 læster tomme tønder til de 40 læster kød, jeg sendte til København, læsten 3 mark, summa 120 mark.

Item gav jeg en bonde i Draustrup 15 mark, som min herre gav ham igen til sagefald, som jeg tilforn havde oppebåret.

Item gav jeg 6 mark for måtter til min herres malt og brød, jeg bortsendte med Per Besk.

Item købte jeg et stykke grøn nersk for 12¹/₂ mark til jæger, portner og stalddrenge ⁴⁷).

Item gav jeg 16 mark for 2 fade jern til slottets behov ⁴⁸).

Summa lateris 175¹/₂ mark.

Item hvert år har vor kæreste nådige herre lovet mig til løn 100 gylden. Summa 500 mark i 2 år.

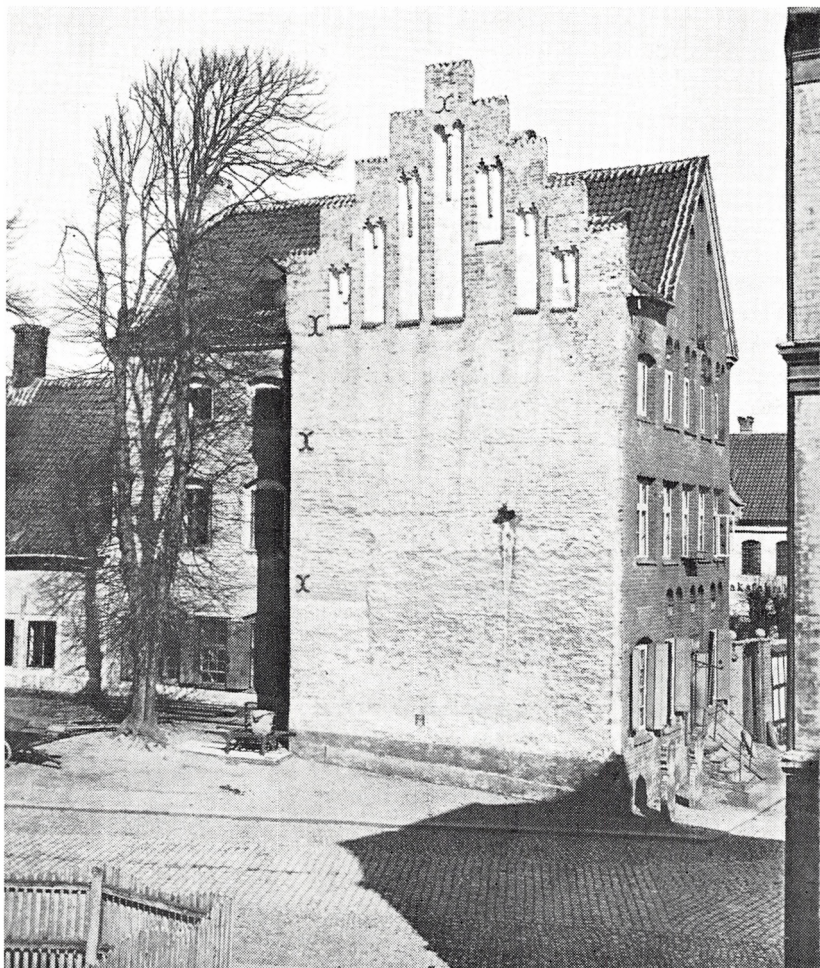
Item gav jeg Per Besk til fragt 40 mark for 17 læster kød, 2 læster smør, 6 læster malt og 8 læster brød, han førte til København.

Item 2080 mark, som jeg antvordet vor nådige herre i København.

Summa lateris 2620 mark.

Item løber min udgift, siden sidst jeg gjorde regnskab i København 1521: 7339 mark 2 skilling.

Lignet og lagt min udgift mod min oppebørsel, da har jeg udgivet 285 mark 13 skilling 3¹/₂ pendinge mere, end jeg har oppebåret, og er det af toldpenge på regnskab«.

Toldergården, som Hans Bartholomæussen beboede, og som hans datter Ane i året 1572 solgte til købmand Henrik Pipbering. Den blev nedrevet 1871, og 1873-74 opførtes Diskontobankens bygning på dens plads. Man bemærker foran Toldergårdens facade de to stenstøtter, der bærer årstallet 1521 og altså er fra Hans Bartholomæussens embedstid. Den latinske indskrift på stenene er som et nødråb: »O, du Ærens Drot, Christus, kom med Fred. Jesus, Maria, Anna.«

Noter og henvisninger.

- 1) Om Niels Klemmensen se C. F. Allen, Breve og aktstykker, side 22 ff. samt Jyske Saml. 2. 1, 175 ff.
- 2) Om Hans Bartholomæussen: C. F. Allen, Breve og aktstykker 1, side 17 samt Kr. Erslev, Konge og lensmand i 16. årh. side 40 f,
A. H. Nielsen, Embeds- og bestillingsmænd i Aalborg, side 90, bl. a. om Tol-
dergården (Diskontobankens grund), som Hans B. skal have ejet og beboet.
- 3) Dronning Christines hofholdningsregnskab ved Will. Christensen, side 117,
232, 266. Kong Hans med familie opholdt sig ofte på den gamle kongsgård
Næsbyhoved ved Odense, hvor dronning Christine tog fast ophold efter
hans død.
- 4) Suhms nye saml. 1, side 74. 5) samme, side 279. 6) samme, side 367.
- 7) Kr. Erslev, Konge og lensmand, side 40 f.
- 8) Suhms nye saml. 1, side 367, 383, 384.
- 9) C. F. Allen, Breve og aktstykker 1, side 17.
- 10) Samme, side 22.
- 11) Arild Huitfeldts krønike VII, side 242.
- 12) Nathold, oprindelig naturalier, der ydedes kongen på rejser i landet, var o.
1500 næsten helt afløst af pengeydelse.
- 13) Iver Munk blev 1499 på kong Hans' anbefaling biskop i Ribe. Kong Hans,
dronning Christine og den udvalgte kong Christian (den Anden) var til stede
i Ribe Domkirke, da han i januar 1513 efter pavelig ordination holdt sin
første biskoppelige messe. Kort efter kom kongefamilien til Aalborg, hvor
kong Hans døde på Aalborghus den 20. februar 1513. Iver Munk var blandt
de jyske adelsmænd, der straks henvendte sig til hertug Frederik af Gottorp
for at få ham på tronen. Han var således på forhånd modstander af Christian
den Anden, og han var en af hovedmændene i det jyske råds opstand mod
denne konge. Rådet samledes hos ham i Ribe, og det blev hans broder Mogens
Munk, der i Vejle overbragte kongen rådets opsigelsesbrev den 22. januar
1523.
- 14) Niels Stygge, hvis slægt senere antog navnet Rosenkrantz, blev 1481 provst
og 1486 biskop i Børglum. Ligesom Iver Munk måtte han underskrive en
slags håndfæstning og heri bl. a. forpligte sig til lydighed mod kongehuset.
Året efter underskrev han rigsrådets brev med løfte om at tage Christian
den Anden til konge efter faderens død. Skønt han 1512 ved underskrift
gentog dette løfte, var han året efter en af de ivrigste til at anbefale hertug
Frederik.
I besiddelse af bispedømmet skaffede Niels Stygge sig stor rigdom. Han lånte
kongen betydelige summer, hvorfor han i pant modtog len. 1505 Hanherred,
1515 Ørum slot i Thy med 4 herreder, 1519 overlod han bispestolen til sin
søstersøn, Stygge Krumpen, men beholdt som provst Børglum Kloster med
tilliggende gods. De to herrers adfærd var ved disse transaktioner langtfra

dadelfri, ligesom deres udsvævende og lastefulde levned er det grelleste eksempel fra den katolske kirkes forfaldstid i Danmark.

- ¹⁵⁾ Predbjørn Podebusk til Vosborg, død 1541, ejede en halv snes hovedgårde, deriblandt Aagaard i Hanherred, som han fik med sin anden hustru, den rige Anna Mouridsdatter Gyldenstjerne. I rigdom på gods er han kun overgået af efternævnte Mogens Gjøe. I henved 40 år var han lensmand på Riberhus, hvor han 1522—23 samlede oprørspartiet hos sig, ligesom han i marts 1523 i Viborg var med til at hylde Frederik den Første, der belønnede ham med Hanherred som len på livstid. Han var en brutal og egensindig mand, der førte mange retssager og end ikke veg tilbage for at anke over de af kongen afsagte domme. Som ivrig katolik deltog han i dommen over Hans Tavsens. Berygtet som bondeplager måtte han i Grevens fejde stå for skud. Hans skånse gods blev ødelagt af Søren Norbys folk, og i Jylland afbrændte skipper Klemens bønder hans gårde. Hans datter Jytte var gift med rigsråd Niels Brook til Estrup, der faldt i slaget ved Svenstrup.
- ¹⁶⁾ Mogens Gjøe, død 1544, rigshofmester. »Hans lige på jordegods har ikke været her eller i Tyskland i nogle hundrede år«, siger Arild Huitfeldt. Han var en klog og dygtig mand, ridderlig og retsindig. Efter at have modtaget en række forleneringer fik han 1505—16 også Aalborghus. Her var han til stede ved kong Hans' død 1513. Året efter sendte Chr. II ham til kejser Maximilian for på kongens vegne at bejle til dennes sønnedatter Elisabeth, til hvem han blev viet i Brüssel på kongens vegne. 1516 blev han forlenet med Skanderborg, som han beholdt til sin død. I København ejede Mogens Gjøe bl. a. den gård på hjørnet af Amagertorv og Helliggejststræde, hvor Sigbrit og Dyveke boede. Mogens Gjøe havde ikke mange fjender, men en ærkefjende havde han, og det var mor Sigbrit. Hendes væsen og hendes magt over kongen var ham vederstyggelig. Han skal endog o. 1520 have forsøgt ved paven's hjælp at få hende fjernet, men planen blev røbet, og Sigbrit fattede et rødgloedende had til Mogens Gjøe, som hun kaldte »kongen i Nørrejylland«. Hun forsøgte gentagne gange »at lyve ham halsen fra« efter hans eget udsagn. Trods Sigbrits anslag bevarede Chr. II sin tillid til Mogens Gjøe, ligesom denne forblev tro imod kongen til det sidste. Da de jyske rigsråder i december 1522 indledte forhandlinger med hertug Frederik, holdt han sig udenfor og prøvede endog på at stifte fred mellem Chr. II og oprørerne ved en rigsdag i Århus. Hans segl findes heller ikke blandt de andres på opsigelsesbrevet. Først efter at Chr. II havde opgivet Jylland, sendte Mogens Gjøe den 19. marts 1523 fra Skanderborg sit opsigelsesbrev til ham. Brevet giver på gribende måde udtryk for den sorg, han føler ved at gøre dette nødtvungne skridt. Da Frederik I tiltrådte regeringen, udnævnte han straks Mogens Gjøe til rigshofmester. Den trofasthed, han havde vist Chr. II, overførte han nu til den nye konge.

- ¹⁷⁾ Niels Pedersen Høg til Eskjær i Salling, død 1525, ridder og rigsråd, »en veltalende mand på vort danske tungemål« (Huitfeld), var til stede ved kong Hans' død på Aalborghus. Han skal en kortere tid have været lensmand her (A. Heise), forveksles med fætterten Niels Eskildsen Høg til Filshave (Tauber og Nielsen). For et lån på 800 rinske gylden fik han 1517 Aastrup i pant. Herfra fik Hans Bartholomæussen ham 1520 flyttet til Skivehus, så kronen kunne inddrage Aastrup med Vennebjerg og Jerslev herreder uden indløsning af pantet. Niels Høg var også mellem de rigsråder, der ved kong Hans' død arbejdede på at få hertug Frederik til konge. Han sluttede sig dog senere til Mogens Gjøes parti, og som denne opsagde han først kong Chr. II huldskab og troskab, da han havde opgivet Jylland.
- ¹⁸⁾ Joakim Lykke, død 1541, ridder og rigsråd, ejer af Buderupholm, havde forskellige forleninger under Århus bispedømme, således 1488 Silkeborg, senere indtil 1537 Østrup i Støvring herred. Af kronen var han til 1516 forlenet med Lysgaard og Nørlyng herreder til 1516 og 1521—27 med Rougsø herred. Han var ivrig deltager i det jyske råds opstand mod Chr. II, skønt hans søn, Niels Lykke (norsk rigsråd, kendt fra Henrik Ibsens »Fru Inger til Østråt«) var stærkt knyttet til Chr. II og fulgte ham i landflygtighed.
- ¹⁹⁾ Jacob Andersen Bjørn til Voergaard i Hellum herred, død o. 1525, havde Vennebjerg og Jerslev herreder i forlening, før de lagdes under Aastrup, samt Hellum herred, der blev ham fradømt 1505, ridder og rigsråd. De i regnskabet nævnte 100 mark må vel stamme fra Nørlyng herred, som han 1516 overtog efter ovennævnte Joakim Lykke. Det nævnte Fordrup (Faarup) lader sig vanskeligt lokalisere, da der i Jylland er flere landsbyer med dette navn.
- ²⁰⁾ Provsten i Vestervig, Niels Bodlefsen, var en værdig åndsbroder til bisp Niels i Børglum. En unavngiven brevskriver indberettede 1522 til Chr. II om de voldsomme optøjer, han sammen med lensmanden på Blæsbjerg, Rasmus Klemmensen, foranstaltede: Item på midsommerdag for Rasmus Klemmensen til Holstebro og havde provsten af Vestervig med sig den dag og nat, og anden dagen og den nat drak han rent over med vin og mumme og hug sønder gryder, kander, tønder og glarvinduer og alt det, som i huset var, og løb ud i gaderne med sine svende med dragne sværd, så at købmændene og almuen, som var til marked, blev bange og var glade for, at de kunne komme væk fra byen. Og han huggede mere sukker ude i gaden og spildte i huset mere, end man kunne købe for et halvt hundrede mark. Og han tog borger-sker af deres senge, som de lå hos deres husbonder, og drog dem ud i gaderne. Og siden han drog fra Holstebro til Blesberig, hug han sønder i Blesberig glarvinduer, som var i borgerstuen, og siden alt det, han kunne overkomme, og provsten af Vestervig med ham. Siden rendte provsten af gården og en af hans svende med ham og hug en fattig mands øg fordærvet og rendte omkuld køer og alt, hvad der kom i vejen for dem«. (Allen, Breve og aktst. 1)
- ²¹⁾ Jens Tygesen Seefeld til Dalsgaard i Vive sogn, som hans fædre havde be-

- siddet i flere led. 1523 var han med til at samle modstandere i Viborg stift mod Chr. II. Dalsgaard blev brændt og plyndret i Grevens fejde. Han var død i 1538, da hans enke, Inger Andersdatter Bjørn, søster til ovennævnte Jacob Bjørn, lod tage tingsvidne af Hellum herreds ting. Hun var først gift med Niels Jensen Munk til Visborggaard, som hun bragte til Seefeld-slægten.
- ²²⁾ Oluf Bang fik 1518 af Chr. II livsbrev på Borregård i Haverslev sogn, Øster Hanherred (Suhms nye saml. 1, side 282), stadfæstet 1523 af Frederik I (Fr. I danske reg. ved Erslev og Møllerup, side 21).
- ²³⁾ Niels Klemmensens havde o. 1515 fået dette gods af brødrene Bonde og Mikkel Due til Torp i Thy og deres morbroder Svend Munk, dels ved køb, dels som pant, hvilket medførte langvarige processer mellem parterne. Ved Niels Klemmensens død blev godset inddraget af kongen og solgt til Peder Ebbesen Galt, der efterlod det til sine døtre Anne, Karen og Sophie, der endnu havde det i 1568 (Wulff, Vendelbo stifts historie, side 205, 209, 215, 222).
- ²⁴⁾ Niels Lauridsen i Vust var herredsfoged i Hanherred. Han sad inde med en del gods, dels selveje, dels kronens pantegods, der overgik til hans søn, Christen Nielsen i Vust (Wulff, Vendelbo stifts historie, side 232) og til dennes sønner, Laurids Christensen i Aarup, Torslev sogn, og Niels Christensen i Vust (Aalborghus jordebøger 1562 og 1604. Kancelliets brevbøger 18. september og 1. december 1598).
- ²⁵⁾ Søren Maltesen Munk til Rodsted i Sønderup sogn, Hornum herred. Gården, der blev afbrændt i Grevens fejde, tilhørte 1538 ovennævnte Joakim Lykke. Søren Munk gav 1496 en gård til Helligåndshuset i Aalborg for lejersted og messer for sig og hustru.
- ²⁶⁾ Jens Kjærulf, foged i Kjær herred. Hans tilstedeværelse her synes at bekræfte C. Klitgaards formodning om, at Anders Andersen Kjærulf, der 1485 og 1494 var foged i Kjær herred, havde en søn ved navn Jens (Kjærulfske Studier, side 10) og føjer endnu et led til det Kjærulfske dynasti af fogeder i Kjær herred. Dersom Klitgaards anbringelse af N. N. Andersdatter Kjærulf (Kjærulfske Studier, side 9) er rigtig, bliver den her nævnte Jens Kjærulf fætter til skipper Klemen.
- ²⁷⁾ En Sivert Bondesen fik 1521 kvittering på 100 mark danske, som var afdrag på 100 gylden, han skyldte kongen (Suhms nye saml. 1, side 369).
- ²⁸⁾ De 10 herreder, som lå til Aalborg Slot, var Aars, Fleskum, Gislum, Hellum, Hindsted, Hornum, Horns, Hvetbo, Kjær og Slet. Hertil kom 1520 Han, Jerslev og Vennebjerg.
- ²⁹⁾ Peder Hansen Lykke, fætter til ovennævnte Joakim Lykke og gift med en søster til ovennævnte Niels Høg, ridder og rigsråd, hørte til det parti, der allerede ved kong Hans' død søgte at fortrænge Chr. II. Han blev 1520 af kongen forlenet med Gislum herred, der dog snart efter Hans Bartholomæussens henstilling til kongen blev ham frataget og igen lagt under Aalborghus. 1533 blev han lensmand på Aalborghus, hvorfra han året efter blev fordrevet af

- Skipper Klemen. Han ejede meget gods, i Nordjylland Demstrup, Havnø og Nørlund.
- ³⁰⁾ Denne Jørgen Bilde må, trods stavemåden, vist være Jørgen Bildt, der 1525 af bispem i Børglum var forlenet med Gandrupgaard i Vester Hassing sogn. Ejede Dalsgaard i Vester Hassing by.
- ³¹⁾ Sise eller accise, en afgift på indført øl og vin og på hjemmebryg, der solgtes. Den tilkom kronen.
- ³²⁾ Leysk, klæde fra den sydhollandske by Leyden.
- ³³⁾ Ørther = småting.
- ³⁴⁾ Manolie = olie af valmuefrø.
- ³⁵⁾ Kabliau = fisk af torskefamilien.
- ³⁶⁾ Jesper Brochmand (ikke at forveksle med biskoppen af samme navn), under Chr. II øverste sekretær i kancelliet, en højt begavet og retlinet mand, der ikke bøjede af for mor Sigbrit, på hvis anslag han en tid var fængslet.
- ³⁷⁾ Baysalt, havsalt eller spansk salt. Bayen er bugten ved Bourgneuf (Allen: De nord. rigers historie IV, 1, 142).
- ³⁸⁾ Måtter, en slags sække, der brugtes ved fragt af korn.
- ³⁹⁾ Frisheste = frisiske heste.
- ⁴⁰⁾ Efter at det gamle Aalborg Slot var ødelagt af skipper Klemen, blev det næppe beboet igen eller istandsat. I lensjordebogen fra 1562 nævnes »Sild, annammet til told i Aalborg, som blev saltet på slottet«, hvormed nok skal forstås ladegården. Efter jordebogen 1600—01 giver 7 mænd leje »af den jord, det gamle slot stod på«.
- ⁴¹⁾ Deventersk, klæde fra den østhollandske by Deventer, der i 14—16. årh. stod i livlig handelsforbindelse med byer i Norden.
- ⁴²⁾ Hvilling, en lille fisk af torskefamilien, på den tid den mest anvendte fisk her i landet. Skadebrokke, fisk af rokkeart. En worde = 10 stk.
- ⁴³⁾ Hardewig, klæde fra Harderwijk ved Zuidersøen, en af Hansestæderne.
- ⁴⁴⁾ Hans Husum, købmand og rådmann, 1535 borgmester i Aalborg.
- ⁴⁵⁾ Kabel, et stærkt tov til at hænge gryden i over ildstedet.
- ⁴⁶⁾ »Vor nådige (gamle) frue«, dronning Christine, moder til Chr. II. »Hendes endnu opbevarede regnskaber viser hende som en sjælden, from og godgørende kvinde« (A. Heise). Hun døde i Odense 8. december 1521, hvorfor kun halvdelen af det her nævnte beløb kom til udbetaling.
- ⁴⁷⁾ Nersk, klæde fra den hollandske by Naarden.
- ⁴⁸⁾ Jern máltes i middelalderen i fade, hvoraf der gik 6 på en læst, der var 12 skippund (Nord. Kultur XXX, 198).

Mønten, som er anvendt i dette regnskab:

1 gylden	=	2 ¹ / ₂ mark
1 mark	=	16 skilling
1 skilling	=	3 album
1 album	=	4 penninge

Lidt om fredninger inden for Aalborg amt

Ved Knud Gemzøe

I et jubilæumsværk som nærværende, der over en bred front behandler forholdene inden for Aalborg amt både historisk og på anden måde, er det forståeligt, at udgiveren har ønsket, at der også fremkom en orientering med hensyn til fredningsarbejdet og de derigennem opnåede resultater inden for amtet, så vist som disse i høj grad bidrager til at præge de smukke landskaber, der omgiver Aalborg.

Jylland er jo hovedlandet, og det gælder ikke mindst på naturfredningens område. Det er i denne landsdel, vi trods den hårde udvikling, man i dag er ude for, endnu har de store uberørte vidder, og hvor man finder rig variation i landskabstyperne; i konsekvens heraf er det forståeligt, at vi netop på jysk grund har fået gennemført nogle af de betydeligste fredninger.

Man kan nævne hedefredningerne: de himmerlandske heder, Kongenshus hede, Randbøl hede, fredning af Hulsig områderne syd for Skagen, Rebild bakker, Dollerup banker, landets største fredning Skallingen, Dybbøl banke-områderne og mange flere.

Inden for fredningsarbejdet indtager Aalborg amt en fin position, idet en gennemgang af fredningerne her viser, at praktisk talt alle efter loven hjemlede fredningsobjekter er repræsenterede.

En komplet fortegnelse over fredningerne ville både være trættende for læseren og næppe heller lade sig gøre af pladshensyn, og forfatteren skal derfor blot give enkelte af de vigtigste fredninger en kort omtale og i øvrigt kun nævne en række mindre fredninger.

Det kan for oversigtens skyld være hensigtsmæssigt at inddele fredningerne i rubra efter skøn: heder, bakker, åer, oldtidsmindesmærker, søer, kilder o. a.

Hørgdalsvejen i Rebild bakker.

K. G. fot.

Heder.

Her må navnlig fremhæves den store i året 1941 endelig gennemførte fredning af de himmerlandske heder omkring Vindblæs, Ovdrup, Lundby og St. Ajstrup. Fredningen er i sin tid motiveret både ved områdernes landskabelige skønhed og ejendommelighed og ud fra naturvidenskabelige hensyn. Der har for nylig fra landboforeningernes side været rettet angreb på denne fredning for at få den omstødt, men man må håbe, at dette ikke skal lykkes, og at der kun foretages enkelte beskæringer i udkanten af hederne.

Bakker.

Inden for bakkeområderne er der gennemført en række meget betydelige fredninger.

En af de ældste er Rebild bakker. Dette skønne, storslåede hede-bakkeområde blev fredet på dansk-amerikaneres initiativ og danner nu en ud over landets grænser kendt ramme om de årlige Rebild-fester.

Hegedals bakker nord for Mariager fjord ved Hobro.

K. G. fot.

Medens vi er i Aalborgs omegn, må nævnes 2 andre betydelige bakkeområder: Arbejdet med fredningen af Hammer Bakker påbegyndtes for 10 år siden, og her er gjort en betydelig indsats af det særligt nedsatte udvalg med postmester Nicolaisen som drivende kraft. Utallige rekognosceringer, luftfotograferinger o. a. har dannet basis for fredningsønskets udformning. Vel er der en del ødelæggelse ved den vestlige del af bakkerne mellem vejen og disse, men udvalget har over for fredningsnævnet rejst sag om fredning af de hedeselskabet, åndssvageforsorgen, botanisk forening og enkelte store lodsjeere tilhørende meget smukke områder. Disse er nu med betydelig offervilje fra ejernes side fredet gratis, og dermed er ialt ca. 6—700 tdr. land af bakkerne reddet mod ødelæggelse.

Endvidere har man i den senere tid med taknemmelighed registreret, at Horsens-Hammer kommune og Sulsted-Ajstrup kommune kategorisk har nægtet tilladelse til udstykning af bakkerne.

Af området tilhører endelig 200 tdr. land Aalborg kommune, som

også med en smuk gestus har fredet dette område — ikke mindst takket være den tidligere borgmester og den lokale turistforenings interesse i sagen.

Syd for Aalborg, 10 km ud ad vejen mod Hadsund, har man mod vest en smuk udsigt mod Lundby Bakker; disse er i alt væsentlig blevet fredet i 1960 — også takket være megen forståelse og offervilje fra Aalborg kommunes side.

Bevæger vi os nu østud og passerer vejen midt gennem Lille Vildmose, støder vi på et andet skønt bakkeområde, de såkaldte Mulbjergene ved Dokkedal. Fredningen af disse blev gennemført med forbud mod bebyggelse, beplantning og ændring af terrænformerne.

Denne bakkekam ligger som et fint formet bolværk mod Kattegat og indeslutter derved sammen med de gamle kalkskrænter på mosens vestside det ejendommelige moselandskab på en karakteristisk måde.

Når vi fra Dokkedal følger Kattegatvejen til Als og der fra begiver os vesterud over Hadsund mod Hobro, finder vi lige øst for byen et bakkeområde af en anden karakter, de såkaldte Bramslev bakker eller Hegedals bakker. Disse blev fredet i 1933.

Bakkerne, der falder brat ned mod Mariager fjord, rummer gennem deres udformning og deres enebærbevoksninger m. m. i sig selv en overordentlig skønhed, men tager sig navnlig pragtfuld ud set fra den anden side af fjorden.

For endnu at forfølge et par bakkeområder må vi ud i amtets nordvestlige hjørne, og der møder vi omkring Hyllebjerg kirke et såre skønt lyngbakkeområde, som er fredet så sent som i 1961. Og endelig er mellem Nibe og Aalborg skrænterne ved Nørholm fredede både på grund af udsigten mod skrænterne og ikke mindst udsigten fra disse mod Gjøl og Nibe bredning.

Åer.

Som almindelig kendt er det i en lang årrække gået stærkt ud over de danske åløb, der med deres ofte bugtede forløb mellem skrænter og gennem ådale frembyder et meget karakteristisk billede i landskabet.

Mange åer er kanaliserede og rettet ud til ubodelig skade for

Fra den fredede Kousbæk ådal i Rebild.

K. G. fot.

landskabets skønhed. Det er næppe nødvendigt her at nævne navne. Mange af dem har sikkert på smertelig måde tegnet sig i erindringen hos de fleste. Så meget mere må man glæde sig over, at det inden for Aalborg amt er lykkedes at bevare i hvert tilfælde dele af nogle af de værdifuldeste. Her kan først og fremmest nævnes Lindenborg å, som er fredet i 2 tempi. Oprindelig strækningen fra Røde Mølle til Gravlev, og for tiden verserer sag om sikring af åløbet videre nordpå op til jerbanedæmningen. I denne sag har overfredningsnævnet dog endnu ikke afsagt kendelse, men der er al mulig grund til at tro, at fredningen bliver gennemført.

Et andet meget karakterfuldt åløb Sønderup å, der i stærkt bugtet forløb passerer gennem et fint dalstrøg, er fredet, og endelig må nævnes Villestrup å øst for St. Arden.

Ved omtalen af åløbene er det værd at minde om, at vi ved den nye naturfredningslov af 16. juni 1961 har fået en generel beskyttelse af åernes omgivelser, idet der inden for en afstand af 150 m fra

Den fredede Lindenberg å i Gravlevdalen ved Rebild bakker.

K. G. fot.

offentlige vandløb med en bundbredde på mindst 4 m kun må bygges med fredningsnævnets tilladelse.

At en sådan byggezone ikke i alle tilfælde vil være tilstrækkelig til bevaring af en ådals karakter er givet, men det betyder alligevel et skridt videre ad den rigtige vej.

Søer.

Ca. 5 km syd for Aalborg ned mod Ferslev ligger den overordentligt smukke oase Poulstrup sø omgivet af til dels lyngklædte bakker. Området, der har en størrelse af 140 tdr. land, og som ejes af Aalborg kommune, er nu takket være denne fremsynede kommune blevet fredet, og i øjeblikket verserer der fredningssag for de såkaldte Svalebakker syd for søen.

Som bekendt forsøgte man i naturfredningsloven af 1937 at opnå fredning af indsøers omgivelser på samme måde som strandenes ved en byggelinie på 100 m; det lykkedes ikke dengang, men en sådan bestemmelse er nu blevet gennemført ved den nævnte lov af 1961,

Den fredede Sonderup å bugter sig gennem engene i den smalle ådal. K. G. fot.

idet det herefter er forbudt uden nævnets tilladelse at foretage bebyggelse inden for 150 m fra indsøer med en vandflade på mindst 3 ha.

Kilder.

Karakteristisk for egnen omkring Rold skov er de meget ejendommelige kildevæld, som er af stor interesse for naturvidenskaben både på grund af geologi, fauna og flora. Disse kilder har da også i vidt omfang været genstand for naturvidenskabelig betonedede fredninger. Dette gælder eksempelvis den af staten ejede Ravnkilde, og de forskellige blåkilder: St. Blåkilde ved Villestrup å, som navnlig er geologisk interessant, den såkaldte Ll. Blåkilde, måske den største af dem, beliggende ved foden af Rebild, og Blåhøj ved Skindbjerg.

Der kan i denne forbindelse være grund til også at nævne en kilde af særegen art, den frivilligt fredede Sct. Knuds kilde på matr. nr. 1b af Hessel beliggende på skrænten mod Limfjorden — en kilde, der er af historisk interesse, idet den gennem lange perioder har været betegnet som hellig kilde.

Ravnkilde ved Lindenberg å.

K. G. fot

Oldtidsmindesmærker.

Aalborg amt kan fremvise talrige tilfælde af fredninger i henhold til naturfredningslovens § 2 om beskyttelse af vore oldtidsmindesmærker.

Som det vides, blev disse efter 1937-loven fredet således, at selve mindesmærket ved loven var fredet, medens dets omgivelser kun kunne sikres ved rejsning af egentlig fredningssag og mod erstatning.

Ved 1961-loven har der fundet en meget påkrævet udvidelse af denne bestemmelse sted, idet der inden for en omkreds af 100 m fra jordfaste fortidsminder ikke uden tilladelse fra fredningsnævnet, der om sagen skal indhente udtalelse fra Nationalmuseet, må opføres bygninger, skure, master o. l. eller foretages beplantninger, ændringer i terrænet eller andre foranstaltninger, der i væsentlig grad kan virke skæmmende eller ødelæggende på det pågældende fortidsminde.

Den mest markante fredning i denne henseende inden for Aalborg amt er frilæggelse af stensætningerne i Lindholm Høje vest for Nørre-

De fredede stensætninger i Lindholm høje vest for Aalborg.

K. G. fot.

sundby, udgravninger og fredninger, som har vakt interesse langt ud over landets grænser.

Så tidligt som i 1937-38 er den såkaldte oldtidsbefæstning i Borremose umiddelbart øst for Aars fredet.

Over for Aggersborg, på Løgstørsiden, er fredet en række skrænter af landskabelig og udsigtsmæssige grunde. Denne sag er ved overfredningsnævnskendelse af 13. marts f. å. gennemført, således at arealerne fredes mod bebyggelse og opfyldning.

Endelig bør nævnes den delvise fredning af Ertebølle, som gennem de tidligere stedfundne gravninger og dermed forbundne fund har givet navn til den såkaldte Ertebøllekultur.

Blot en tilnærmelsesvis gennemgang af de talrige frivillige fredninger af oldtidsmindesmærkers omgivelser (altså før 1961) er ikke mulig, men det skal nævnes, at der her fra en række ejeres side er ydet en påskønnelsesværdig indsats.

Fredninger af mere almindelig art, herunder skovstykker, bevoksninger m. v.

Af høj landskabelig værdi er den for nogle år siden gennemførte fredning omkring skrænten med Als kirke nord for Mariager fjords udmunding i Kattegat. Her er ved fredningen bl. a. bevaret den hulvej, der fra plateauet skyder sig ned mod forstranden.

Afdøde hofjærgermesterinde Castenskiold, f. prinsesse Dagmar, har sammen med hofjærgermesteren i 1961 fredet hele ejendommen Kongstedlund med bevoksningerne i parkanlægget og alle allébevoksninger.

Ved Løgstør er i 1958 på initiativ af Løgstør-komiteen fredet den ca. 4,4 km lange, såkaldte Fr. d. VII's kanal, der blev gravet i 1856—1861 for at lette sejladsen mellem den østlige og vestlige del af Limfjorden — samt skråningerne ned til kanalen m. m.

På nordsiden af Mariager fjord er næst efter fredningen ved Als Odde i den allerseneste tid gennemført en meget værdifuld fredning, idet overfredningsnævnet ved kendelse af 28. maj d. å. har fredet parceller af matr. nr. 1 b Låenhuset ved Kielstrup sø. Dette er et af de mest markante partier ved Mariager fjord og slutter sig i nogen grad til en forestående fredning af »Nybrogård«s jorder. Kendelsen er dog endnu ikke godkendt af overfredningsnævnet.

Man må med stor glæde hilse enhver bestræbelse for bevaring af de jyske fjordes omgivelser, idet fjordlandskaber i særlig grad rummer alle de fineste danske landskabelementer.

Ved Sdr. Kongerslev er ved overfredningsnævnskendelse af 24. juli 1961 gennemført fredning af et storslået bakkeområde med rige enebærbevoksninger, og i 1927 blev det fine lille krat, Oplev krat nordvest for Rold skov, fredet.

Medens vi er ved fredninger af bevoksninger m. v., er der grund til at nævne parken på ejendommen Thorstedlund, bøgeskrænt på Gudumlund, den såkaldte Ulstrupallé, og et ejendommeligt parti i Skindbjerglund skov ved Skørping.

Vejslugt syd for Als kirkebakke.

K. G. fot.

Det er ovenfor allerede omtalt, at der ved 1961-loven opnåedes beskyttelse af søers og åers omgivelser, men hertil må føjes en anden vigtig bestemmelse gående ud på, at der inden for en afstand af 100 m fra hovedveje og amtsveje kun må bygges med fredningsnævnets tilladelse. Denne bestemmelse har principalt til formål at sikre udsigten fra vore veje (turister af i dag nyder som bekendt fortrinsvis naturen gennem en bilrude), men formentlig også for at hindre, at man, som udviklingen skrider frem, får randbebyggelse ved alle veje og således kører i »gader«.

Endnu et par generelle bestemmelser: Der er ret til gående uskadelig færdsel på alle for græsvækst blottede strande, adgang ad stier og veje til alle offentlige skove, og endelig slap vi allerede ved 1937-loven for de skæmmende friluftsklamer.

Fr. VII's kanal ved Løgstør.

K. G. fot.

Men vigtigst af alle generelle bestemmelser er de, vi allerede fik ved 1937-loven, og som går ud på

1. at der ikke må bygges på de for græsvækst blottede strandbredder og på områder, der ligger inden for en afstand af indtil 100 m fra disse, en bestemmelse, der håndhæves med stor strengthed, således at der praktisk talt aldrig er givet dispensation, og reaktionen for begåede ulovligheder straffes ofte med nedrivning med kortere eller længere frist samt bøder.

2. Bestemmelsen om, at der inden for en afstand af 300 m fra offentlige skove og privatskove på 20 ha eller derover kun må bygges med fredningsnævnets tilladelse. Denne bestemmelse er i praksis fortolket således, at den i særlige tilfælde kan benyttes som ren forbudsbestemmelse.

Det må med beklagelse nævnes, at der her meget ofte gives dispensation, og at reaktionen mod begåede ulovligheder i forhold til denne bestemmelse kun er meget svag.

For at afslutte helhedsbilledet bør man minde om den indsats, der

Smukt bevokset bakke ved Sdr. Kongerslev.

K. G. fot.

af provst Exner er gjort til frilæggelse af vore gamle landsbykirkers omgivelser og udsigten mod disse. Det er lykkedes provsten gennem mangeårigt arbejde ved nævnenes hjælp at få gennemført fredning ved praktisk talt alle landets 2000 landsbykirker; en forholdsmæssig del deraf falder i følge sagens natur inden for Aalborg amt.

Når det er lykkedes at gennemføre så mange fredninger, skyldes det for en overvejende del initiativ fra Danmarks Naturfredningsforening og navnlig fra foreningens mange udmærkede komiteer inden for amtet, herunder i ganske særlig grad den energiske arbejdende fredningskomité i Aalborg; men det er jo alene myndighederne, som har magten til at gennemføre fredningerne, og derfor må man også med taknemmelighed erindre de dygtige dommere, der har siddet som formænd for fredningsnævnet for Aalborg amtsrådsreds.

Fredningsarbejdet er, som det vil være de fleste bekendt, nu ved at komme ind i ændrede baner, dikteret af den udvikling, vi er inde i, herunder tænkes på nedsættelsen af de alsidig sammensatte fredningsplanudvalg — i princippet et for hvert amt — som formentlig har til

opgave ikke alene at påpege steder, hvor bebyggelse af landskabelige og andre grunde ikke bør finde sted, men i lige så høj grad at udpege de steder, hvor en sådan på grund af forholdene nødvendig udbygning med sommerhuse m. v. kan finde sted uden større ødelæggelse af landskabet, og i forbindelse dermed arbejder man på efter fremmed mønster at opnå dannelsen af naturparker, d. v. s. fredninger i meget stort omfang.

Skulle man til allersidst udtale et par fremtidsønsker for fredninger i Aalborg amt, måtte det vel være dette, at den endnu bevarede del af den Ll. Vildmose, som ejeren, lensgreve Schimmelmann, i det væsentlige har holdt hånd over, må kunne sikres ud i fremtiden, og tilsvarende ønske gælder den samme ejer tilhørende Madum sø i Rold skov.

Om Didrik Grubbes epitafiebillede

Af Svend B. Olesen

I Vor Frue Kirke i Aalborg prydes væggene af en halv snes smukke epitafier fra renæssancetiden. De er for et par år siden blevet fint restaureret af Nationalmuseet på kirkens bekostning. Desværre har der ikke altid været vist den samme pietet og offervilje over for kirkens gamle inventar. I 1700-tallet lod således kirkens sognepræst, stiftsprovst Sixtus Aspach, indskrifterne fjerne på nogle af epitafierne og erstattede dem med skriftsteder og bibelske sentenser. Det var formodentlig velment fra stiftsprovstens side, men kedeligt for en eftertid, der hellere så de gamle indskrifter bevarede. Endnu værre er det gået andre epitafier, idet disse er helt forsvundet. Det skete vistnok ved kirkens fuldstændige ombygning i årene 1877—78. Af et enkelt er kun bevaret det maleri, som oprindeligt dannede epitafiets midterparti. Det hænger nu i bælgstuen bag kirkens orgel — utilgængeligt for offentligheden. Glædeligvis blev også det omfattende af restaureringen, så det nu fremtræder med rene, smukke farver. Billedet er indrammet i en kraftig egetræsramme med æggestavs-bort. Det er for længst glemt, hvem de afbildede personer er, og denne beretning er et forsøg på at drage epitafiets historiske værdi frem i lyset.

Forneden til venstre i billedet ses en ældre, gråskægget mand, og over for ham i billedets højre side en kvinde med konehue — hans hustru. Imellem de to ægtefæller er deres seks døtre ordnede i tre rækker efter størrelse. Alle otte personer knæler med hænderne i bedestilling foran to tæpper, der er draperet på en stang ved hjælp af ringe. Tæpperne tjener til at adskille den knælende familie fra en bibelsk scene, der optager de øverste ca. $\frac{2}{3}$ af maleriet. Her ses 18 mennesker i farverige dragter grupperet omkring en græsklædt høj, hvorpå ses aftryk af et par fødder. I en voldsom skyformation foroven forsvinder en skikkelse, hvoraf kun fødderne og det neder-

ste af en kjortel er synlig. Den bibelske fremstilling er klar og ligetil. Det er Jesu himmelfart, maleren har gengivet. Ud fra et historisk synspunkt må det være tilladt at betragte den nederste del af billedet

*Maleriet fra
Didrik Grubbes epitafium*

som vigtigere end den bibelske scene, og spørge: Hvem er de otte personer?

For om muligt at få det spørgsmål besvaret må to ting undersøges. Først: hvilke personer har der tidligere været opsat træepitafier over i kirken? Dernæst: har nogen af disse haft seks døtre, men ingen sønner?

Vi er så heldige at have bevaret en fortegnelse over epitafier og gravsten i Vor Frue Kirke fra 1738, forfattet af rektor ved Aalborg Katedralskole Thomas Hopp og benyttet af E. Pontoppidan til hans værk *Marmora Danica*. Denne fortegnelse findes på Det Kongelige Bibliotek ¹⁾ og er delvis gengivet af C. Klitgaard i *Personallistorisk*

Tidsskrift 1915 side 223 f. f. Af den fremgår det, at der før har været epitafier udført i træ over følgende: Mads Christensen, død 1592, borgmester Povl Popp, død 1597, fordum borgmester Lars Hansen Skriver, død 1630, rådmænd Laurids Jensen Suur, død 1632, borgmester Didrik Grubbe, død 1643, og fordum borgmester Jørgen Olufsen, død 1645. Med undtagelse af Mads Christensen er det så kendte mænd, at det er muligt at studere deres familieforhold, takket være bl. a. E. Taubers og A. H. Nielsens bog »Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg«. En gennemgang af dette værks oplysninger om disse mænd viser med al ønskelig tydelighed, at kun en af ovennævnte opfylder den stillede betingelse: at have seks døtre og ingen sønner. Det er borgmester Didrik Grubbe. Om hans forsvundne epitafium skriver rektor Thomas Hopp:

»Næst samme Begravelse er en Tavle i Træ udhuggen over ærlig og Gudfrygtige Mand Sal. Diderich Grube, Borgmester udj Aalborg, som Gud hjemkaldede fra denne Verden Aar 1643 d. 1. Augusti, med sin ærlig og Gudfrygtige Hustrue Anne Andersdatter Juul, som døde 1649 d. 9. Maj. Gud give dem med alle troende en glædelig Opstandelse på Dommens Dag«²⁾).

I følge E. Tauber og A. H. Nielsen havde dette ægtepar døtrene Margrethe, Mette, Sidsel, Ane, Marie og Maren, men ingen sønner³⁾). Hermed er om ikke bevist, så dog mere end sandsynliggjort, at det gamle maleris forgrundsfigurer forestiller borgmester i Aalborg Didrik Grubbe og hans hustru, Ane Andersdatter Juul samt deres seks døtre; thi den omtalte Mads Christensen, der døde i 1592, kan næppe komme i betragtning, bl. a. fordi maleriet ikke kan være så gammelt. Det må her erindres, at disse epitafier så godt som altid blev sat op af vedkommende selv i levende live til egen amindelse og forherligelse.

Didrik Grubbe³⁾) var indvandret til Aalborg fra Lübeck. Han blev fastelavns mandag 1590 optaget i Guds Legems Lav — det gamle købmandsgilde fra 1431. Her var han skaffer 1603. Det er muligt, at han de første år, han opholdt sig i Aalborg, var ansat hos sin ældre landsmand, den kendte borgmester Povl Popp, der også var fra Lübeck. Grubbe etablerede sig som selvstændig handlende i 1593, hvilket ses af, at han det år blev borger i byen. Kun fem

år senere har han foden indenfor i bystyret, idet han da valgtes som yngste rådmænd. I 1630 blev han ældste borgmester, en stilling, han beklædte til sin død 1643. Han ejede Toldergården på Gl. Torv, hvor han boede. Gården havde han erhvervet af Povl Popp et års tid før dennes død. Også pladsen, hvor det gamle Aalborghus havde stået, var i Grubbes eje. Det vides om ham, at han var en velstående mand, og at han tjente sine rigdomme ved handel bl. a. med korn og stude. I årene fra 1610 til 1627 eksporterede han ialt 12.019 stude sydpå over toldstederne i Gottorp og Rendsborg⁴⁾). Om han også har været med i den ret betydelige studeeksport ad søvejen fra Ribe, lader sig ikke efterspore, men 1627 udførte ni ålborgensere 855 stude over Ribe, så sandsynligvis har Grubbe været blandt disse eksportører. Desuden var han interessant i Det Aalborgske Saltkompagni, der startedes i begyndelsen af 1620erne på initiativ af Chr. IV. Det var dog kun et mindre beløb, Grubbe indskød, og han viste en vis tilbageholdenhed. Han var endog anfører for den gruppe i byens råd, der sammen med andre borgere viste en så valen holdning, at kongen fandt anledning til at ytre sin utilfredshed dermed. Grubbe så rigtig; Saltkompagniet var en dødssejler.

Som det fremgår af indskriften fra det forsvundne epitafium, var Grubbe gift med Ane Andersdatter Juul. Hvor og når, ægteskabet er indgået, vides ikke, men noget taler for, at det er sket i Horsens. C. Klitgaard har i *Personalthistorisk Tidsskrift*⁶⁾ gjort rede for Jens Bangs og Jørgen Olufsens familieforhold og afstamning. Han har sandsynliggjort, at de var halvbrødre, at Ane Andersdatter Juul var helsøster til Jørgen Olufsen og altså halvsøster til Jens Bang, og at de var fra købstaden Horsens og ikke, som man tidligere havde ment, fra Horsens i Vendsyssel. Ved sit giftermål med Ane placerede Didrik Grubbe sig helt i toppen af det aalborgske borgerskab. Han og Ane boede i det fornemme gotiske stenhus, Toldergaarden på byens fineste plads ved Gl. Torv, svogeren Jens Bang i sit prangende renæssancestenhus på Østerågade og svogeren, borgmester Jørgen Olufsen, i sit prægtige gavlhus, ligeledes ved Østerågade, der var byens fornemste.

I denne rige familiekrede er ægteparrets seks piger vokset op, og det skal siges, at Grubbe og fruhen har forstaaet at få dem rigt og

standsmæssigt gift. Margrethe blev gift 20. juli 1631 med praktiserende læge i Aalborg, Chr. Skytte. De havde begge været gift før, hun i Norge og han med sognepræst Thøger Pedersens rige hollandske enke. Skytte var præstesøn fra Brorstrup i Himmerland. Han blev dr. med. ved universitetet i Padua ⁷⁾. Da boet efter Jens Bangs hustru i 1639 blev registreret, træffer vi Margrethe, der sammen med Jørgen Olufsens datter, Sidsel, og to uvildige damer vurderer afdødes private ejendele og gangklæder ⁸⁾. Samme år flytter Skytte og frue til Viborg, hvor han blev dr. provincialis. Han var en anset og dygtig læge. De havde 9 børn, hvoraf kun fire overlevede forældrene. De lagde flere år efter disses død en sten på deres grave i Viborg Domkirke. Stenen blev ødelagt ved kirkens brand, men indskriften er bevaret i Marmora Danica.

Mette blev gift 1640 med apoteker og borgmester i Aalborg, Daniel Calow ⁹⁾. Han var født i Prøjsen og broder til den berømte professor Abraham Calow i Wittenberg. Som ung var han rejseapoteker hos Chr. IV. Senere fik han bevilling til at drive apotek i Aalborg, og her blev han borgmester 1656. Han og Mette boede i Toldergaarden. De havde 6 børn, hvoraf datteren Magdalene blev gift med den første apoteker i Jens Bangs Stenhus, Johannes Fridenrich. Efter Mettes død giftede Calow sig endnu to gange. Malerier af Calow og fru Mette hænger på Aalborg historiske Museum. I Budolfi Kirke findes et pulpitur med Calows navn, der også ses på en af kirkens klokker, men både Mette og Calow fandt deres sidste hvilested i Vor Frue Kirke ¹⁰⁾, hvor der tidligere fandtes en kostelig, udhugget tavle over dem.

Sidsel blev gift 1626 med Jacob Johansen van Distelberg ¹¹⁾. Han blev 1639 rådmand i Aalborg og var nok indvandret fra Holland.

Ane blev gift kort efter 1625 med købmand i Aalborg, Peter Røring ¹²⁾, en ung hanoveraner, der 13. juli 1625 fik borgerskab. Han byggede det gavlhus, der tidligere lå lige nord for Jørgen Olufsens gård og efter en senere ejer blev kaldt Jacob Himmerigs hus. Det forsvandt ved en udvidelse af Håndværkerforeningens bygning. Røring var en noget ilter og trættekær natur, der lavede ballade i købmandslauget, og havde retssag med sin nabo Jørgen Olufsen om en udvendig trappe ¹³⁾. Det var måske medvirkende til, at han

aldrig kom til at deltage i byens styre, skønt man skulle synes, han havde forbindelserne i orden til en rådmandspost.

Måske betød det også noget, at han efterhånden kom til at sidde i små kår. Han og Ane havde 11 børn, og da han døde 1659, fragik Ane arv og gæld, og gavlhuset blev solgt. I en halv snes år boede hun derefter i Maren Turisgade, vist hos en søn. Gennem en anden søn, der hed Peter ligesom faderen, har de en stor og berømt efterslægt i Norge, der tæller navne som Colbjørnssen, Edvard Storm, Ole Buhl, A. P. Munk o. m. fl.

Marie blev gift 9. september 1632 med Jens Lauritsen Daal eller Dahl, sognepræst til Romland og Karby sogne ved Göteborg¹⁴). Ved freden i 1658 blev disse sogne afstået til Sverige. Om hr. Jens siges det, at han længe forblev dansk af sjæl og hjerte, samt at han skøttede sit kald så godt, at han var den rigeste præst i Göteborg stift. Han efterlod 7000 rdl. Han havde en del fortrædeligheder på grund af sin danskhed, men forblev dog i embedet til sin død. Han og Marie Grubbe havde flere børn. En datter blev gift med eftermanden i embedet. Han aflagde så sent som 1683 den danske præstekjole til fordel for den svenske. Fra 2 af deres sønner, Didrik og Gabriel, nedstammer de svenske adelsslægter Grubbenfelt og Dahlcrona. Hr. Jens og fruén ligger begravet i Romlands kirke, hvis altertavle menes at være skænket til kirken af dem¹⁵).

Om Maren, den sidste af de seks døtre, vides der intet. Måske er hun død som mindreårig.

Uden at overdrive kan det siges, at de otte personer på det gamle maleri udgør en familie, der har betydet en del ikke alene i Aalborg, men også gennem en stor efterslægt i Norge og Sverige. Efterkommere lever stadig — også i Aalborg. Disse kendsgerninger skulle være begrundelse for at drage det gamle maleri frem, så én og anden måske kunne have lidt glæde af det.

Noter:

- 1) Ny kgl. samt 4° 747 b. 2) Pers. Hist. t. 1915 side 225 nr. 6. 3) Tauber og Nielsen: side 100 nr. 42. 4) Poul Enemark: En købmandsskæbne i Aalborg. Erhvervs-historisk årbog 1957 side 9 tabel 1. 5) samme: Jens Bang og det ålborgske salt-kompagni. Erhvervshistorisk årbog 1954 side 34. 6) Pers. hist. t. 1926 side 13—18. 7) Tauber og Nielsen: side 270. 8) D.H. Wulff: Jens Bang side 175. 9) Tauber og Nielsen: side 104. 10) Pers. hist. t. 1915 side 228 nr. 19. 11) Tauber og Nielsen 133 nr. 86. 12) Pers. hist. t. 1921 side 151. 13) P. Riismøller: Et hjørne af Aal-borgs historie side 61—62. 14) C. W. Skarstedt: Göteborgs stifts hedersminne side 479. 15) samme: side 1103.

S. Vestergaard Nielsen til minde

Et meget virksomt liv sluttedes med tidligere kommunelærer cand. theol. S. Vestergaard Niensens død i maj under et ophold hos sin datter fru Vibeke Rosenkilde, Strandvejen, Klampenborg.

Med Vestergaard Nielsen har egnen mistet en særpræget personlighed, der på adskillige områder har gjort Aars-egnen kendt over hele vort land, ja, i udlandene. Her tænkes dog især på hans virke som arkæolog og museumsmand. Alligevel skal det nævnes, at han i høj grad var anerkendt som en betydelig skolemand.

Vestergaard Niensens største livsværk er oprettelsen av Vesthimmerlands museum i Aars. Ganske vist var det forfatteren Johs. V. Jensen, der fostrede tanken om at bevare den store samling av kimmerlandske oltidsminder, som den kendte distriktslæge i Gedsted, W. Dreyer, hade samlet, og som han var villig til at avstå for 10.000 kr., da han blev udnævnt til direktør for Zoologisk Have i København. Det er en særlig historie, hvordan det lykkedes bankdirektør Th. Thomsen, Aars, som Johs. V. Jensen først hade henvendt sig til, sammen med Vestergaard Nielsen at få Aars borgere interesseret for museumstanken. Men det lykkedes i 1920 at stifte en museumsforening med Vestergaard Nielsen som formand. Og så tog man fat med indsamling av gamle ting hos egnens befolkning. — Under primitive forhold opstilledes de indsamlede ting, mens man arbejdede videre for at opføre en museumsbygning. Og det lykkedes navnlig ved Vestergaard Niensens utrættelige virke at få midler til

rejsning av den smukke og velindrettede museumsbygning i 1935. Indvielsen blev en stor dag med blandt andre professor dr. phil. Johs. Brøndsted, Nationalmuseet, som taler.

For Historisk Samfund og dets arbejde blev Vestergaard Nielsen av stor betydning. I 1934 indvalgte han i styret, og 1937 avløste han apoteker Niels Hedin som medlem av årbogens redaktionsudvalg, et hverv, han røgtede til 1959, da han som 81 årig bad sig fritaget som medlem av vort styre. Det var naturligt, at vi kvitterede med at udnævne ham til æresmedlem av samfundet.

Som arkæolog var Vestergaard Nielsen utrættelig. Mon noget sogns forhistorie er så grundig undersøgt og klarlagt som Aars sogn. Alle rede 1937 kunne han i vor årbog offentliggøre resultater, der indbragte ham Dansk historisk Fællesforenings anerkendelse i form av en pengepræmie.

Kimbrerfæstningen i Borremose og Vestergaard Nielsen er et kapitel for sig. 1928 fremkom ved kultivering en stenlagt oldtidsvej ud til en holm i mosen. Fra 1935 blev holmen undersøgt, og der fremkom et borganlæg med voldgrave fra keltisk jernalder (500—1 år f. Kr.). Her ofrede Vestergaard Nielsen sin fritid sammen med Nationalmuseets folk, og utallige gange har han siden for interesserede personer og selskaber forevist dette sjældne fortidsminde.

Navnlig om denne tilflugtsborg har Vestergaard Nielsen skrevet artikler til vor årbog, ligesom han hvert år har haft meddelelser fra Aars museum og om nye oldtidsfund.

Til sin 70 års dag blev han hædret med ridderkorset. På den dag blev han hyldet på museet, hvor der blev avsløret en mindetavle for ham. Og her hylkede Historisk Samfund ham ved at overrække et av samfundet udfærdiget festskrift med over 300 gratulanter navne og hyldestartikler av historikere og museumsfolk.

Selv om Vestergaard Nielsen som historiker var av »den gamle skole« og Sophus Müllers store beundrer, hade han dog et »moderne« historiesyn, særlig vedrørende sognebeskrivelser. Jeg mindes med varm tak mange redaktionelle og andre samtaler i det hyggelige hjem på Gl. Skolevej, hvor den livfulde fru Stella var en storartet værtinde.

Sigvald Vestergaard Nielsen blev 83 år. — Ved jordefærden, der foregik fra Aars kirke den 14. maj, var vort samfund repræsenteret af overlærer V. B. Qvist, Aars, og underskrevne. Ved graven tolkede overlærer Qvist i smukke mindeord Historisk Samfunds tak.

Henrik Møller.

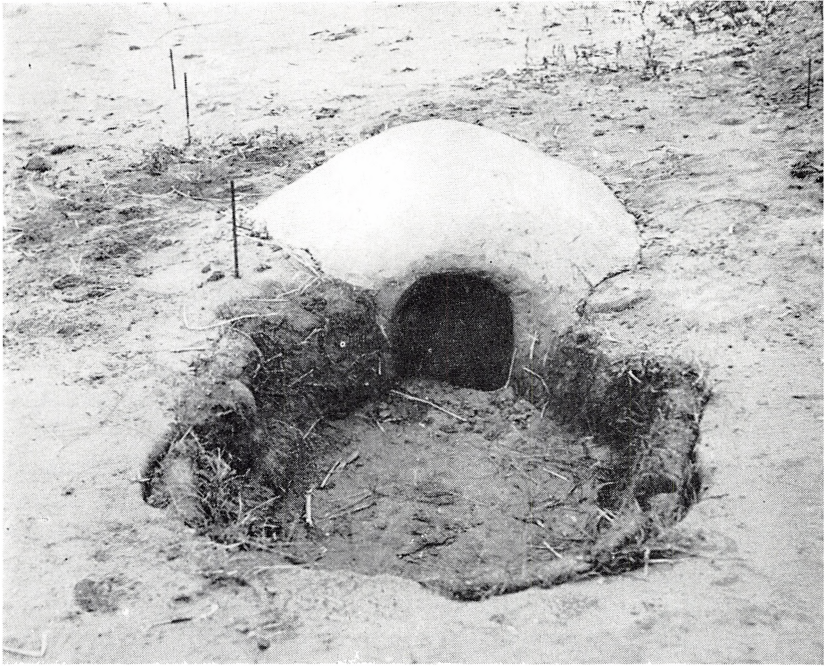
Aalborg historiske Museum 1961—62

Det er ikke mange forhistoriske undersøgelser, året kan opvise, men til gengæld betydningsfulde. I juli 1962 genoptog museumsinspektør Marseen udgravningen af den grubekeramiske boplads fra yngre stenalder på Livø, ligesom i fjor bekostet af Statens almindelige Videnskabsfond. Resultaterne fra Livø og fra den samtidige boplads ved Smedegårde i Nørre Tranders sogn vil blive publiceret i en afhandling i KUMML 1963.

Disse udgravningers resultater er skelsættende for forståelsen af den grubekeramiske kultur i Danmark. Marseen har tidligere udgravet og publiceret bopladsen på Selbjerg på Øland og står således for undersøgelsen af de eneste hidtil udgravede og beskrevne bopladser fra denne særlige gruppe indenfor stenalderen.

Ved Gl. Hasseris grusgrav blev i årets løb undersøgt 8 grave fra yngre romersk jernalder — ca. 400 e. Chr. Lidt nord for denne gravplads blev i juni 1962 undersøgt en del af en boplads fra ældre germansk jernalder, en periode yngre end gravpladsen, ca. 500 e. Chr. Stolpehuller fremkom indenfor et system af grøfter, der foreløbig er 40 m lange. I grøfterne har sandsynligvis stået plankeværker. Forhåbentlig vil undersøgelsen kunne fortsættes.

Indenfor grøfterne fandtes også en ovntomt. Ovnrummet og askegraven var begge ovale, så de tilsammen dannede et ottetal, begge gravet ca. 50 cm ned i undergrunden for at få bedre isolation. Ovnrummet har været dækket af en lerkuppel, der nu lå nedstyrtet, og i brudstykkerne sås aftryk af de grene, der har dannet en bue, hvorover kuplen var klinet. Under den nedstyrtede kuppel fandtes otte søndrede lerkar, gode og sjældne typer fra ældre germansk jernalder og sikre dateringer for hele anlægget. Brændingen må være mislykket, flere af skårene var overbrændte og sintrede. Også spildvarmen var udnyttet, for i askegraven lå knogler af ged, okse, vildsvin og hjort fra et gilde — nu da man havde så dejlig ild.

Ovnen i Gl. Hasseris, genopbygget for brændingen.

For at kunne bevise, at vi her havde den første pottemagerovn fra oldtid, fundet her i landet, måtte et forsøg gennemføres. Det er ret høje varmegrader — omkring 850 gr. C. — der fordres for at lerkar kan blive fuldbrændte. Beviset blev ført. Med hjælp af ingeniør William Christensen blev en ny kuppel bygget over ovnrummet i ganske samme teknik, og leret blev taget i samme grube, hvor jernalderens pottemager havde taget sit materiale.

Nutidens pottemagere arbejder efter samme principper som i oldtid. Museet allierede sig derfor med pottemager Verner Jensen, Hasseris, der ledede eksperimentet. Efter en uges lufttørring af lerkuplen indsattes 8 urtepotter og tekander, tørret som til brænding i en moderne ovn. Derpå fyredes svagt i 8 timer og siden fuldt blus i 12 timer. Så skulle både ovn og kar blive glødende — og det blev de. Derpå lukkedes begge åbninger og ovnen kølede i 24 timer.

Det var et spændende øjeblik, da karrerne blev taget ud. Eksperimentet var lykkedes, alle kar var fuldblændte.

Ovnkuplen slog revner under de sidste timers brænding, men ikke værre end at den lader sig reparere og holder til endnu en brænding.

I 1772 afleverede malermester Laurits Frederik Weise i Aalborg en albertavle til Nørresundby kirke. Det er en opstandelsestavle i nyklassisk ramme, men en indre smal ramme er af ungrenæssance-skæring og er antagelig en rest af den ældre tavle fra samme kirke. I 1898 blev tavlen kasseret og afløst af et maleri af J. G.F. Schwartz. Mester Weises tavle blev flyttet rundt og endte på kappellets loft, hvor konservator Grantzau fandt den i temmelig slet tilstand.

Efter lang tids tørring med påfølgende rensning og restaurering på museets konserveringsanstalt, blev tavlen fra 1772 opsat på prøve i sin gamle ramme i kirken, hvor nu menighedsrådet skal tage stilling til, om den skal beholde sin hævdvundne plads, eller den skal deponeres i museet. Retableringen er den største opgave, museets konservator hidtil har løst indenfor malerikonservering. Når sagen er helt afklaret, vil en beretning blive givet her i årbogen.

Den gamle tvangsarbejdsanstalt på Skovbakken blev i vinteren 1961—62 delvis nedrevet. En del inventar fra dette særprægede milieu blev afgivet til museet, og huset blev fotograferet, ligesom en del fotos, optaget af arkitektfirmaet Glahn & Dirckinck-Holmfeld, indgik i billedarkivet.

Undersøgelserne af byens undergrund blev fortsat under de samme ugunstige vilkår som i fjor. Amatører fra Jysk Arkæologisk Selskab under ledelse af ingeniør Poul H. Rasmussen gennemsøger i deres fritid bunker af fyld, som køres ud fra udgravningerne på Kronjorden, og har i vinkelen St. Nygade—Hr. Ovesgyde undersøgt en række tømrede brønde, som har givet stort udbytte af lerkarskår. Arkitekt H. Mygind og ingeniør William Christensen har i samarbejde med museumsdirektøren opmålt et par snit af udgravningens vægge, hvorved undergrundens fald mod nord blev konstateret, og det viste sig, at terrænet har dannet en ret stejl bakke fra Algade ned mod Nytorv endnu omkring 1550.

I grunden under magasin Stilman i Bispensgade har dekoratør

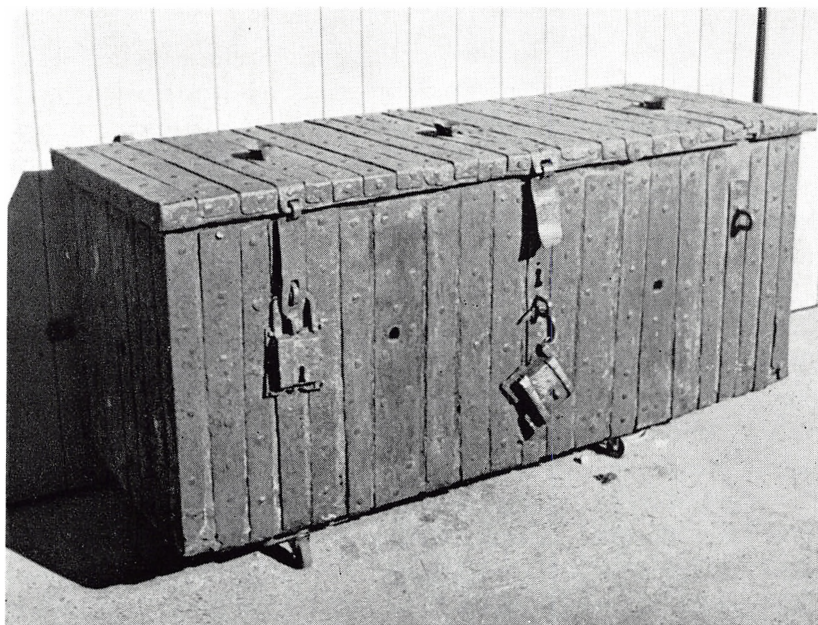
Leif Lemmich fundet et mandshoved af limsten, skægløst og med en karakteristisk frisur, som vil datere hovedet til tidlig gotisk tid. Antagelig er det en detalje af en kirkelig reliefgruppe. Det er vist-

*Mands hoved af limsten
fundet under facaden af
Magasin Stilman
i fyld fra opfyldningen
af stranden.*

nok første gang limsten findes anvendt som materiale for skulptur. Hovedet lå i omrodet fyld og er sikkert smidt væk under reformationens storm mod kirkernes katolske prydelser. Det er da kørt i stranden sammen med andet affald, da opfyldningen af stranden begyndte omkring 1550.

Ejendommen Vesterå 9, hjørnet af Maren Poppesgyde, er købt til nedrivning af et konsortium. Museet har fået overladt bygnin-

Jernbunden kiste fra middelalder med åbninger til penge. I Vor Frue kirkes tårnrum.

gen til genopførelse og arbejder nu under ledelse af docent, arkitekt H. H. Engqvist fra kunsthøgskolen og konservator Grantzau med undersøgelsen. Arkitekt Jacob Blegvad har opmålt huset, et to stokværks gavlhus med kort tværfløj mod Vesterå, og entreprenørfirmaet Rasmussen & Stisager har stillet oplagsplads til rådighed for materialerne, til huset kan blive genopført. Endnu et par af byens gamle huse, som er truet med nedrivning, står på museets plan for de nærmeste år.

I Vor Frue kirkes krypt stod en svær egekiste med jernbånd og tre pengesprækker, sikkert en middelalderlig afladskiste. Den var efterhånden lidt mærket af de mange århundreder, og menighedsrådet bad konservatoren efterse og konservere den. Nu er kisten udstillet i kirkens tårnrum. Et par mønter slået for Fr. I. og Fr. III. sad i beslaget og tilfaldt museet som datering for kistens brug.

En oldsamling fra Lindenborg godsområde er af lensgreve Schim-

melmann, Lindenberg, skænket til Blenstrup skole. Marseen har gennemgået og registreret samlingen, som nu opstilles i skolens forhal.

Til brug ved retssager om ekspropriationer på Kronjorden har parternes advokater lånt fotos, som museets medarbejdere optog i 1959, inden Hr. Ovesgyde og St. Nygade var berørt af saneringen.

Aalborgs første specialkøbmand uden bondehandel var August Worm, etableret 1827. Et skilt i støbejern med forgyldt reliefskrift på blå bund er af enken efter forretningens sidste indehaver, købmand C. C. F. Lund, fru Gerda Lund f. Agerschou, skænket til museet.

Ejendommen Østerå 6 blev i 1908 nedrevet for at give plads for Wornings hus. På loftet opbevaredes en del detaljer fra det ældre hus, som nu er afgivet til museet af købmand Ulf Nielsen, deriblandt en portoverligger af eg dateret 1638 og et par kaminvanger af sandsten fra samme tid.

Supplementer til museets samling af nordjyske glas er modtaget fra fru Thon Nielsen, dyrlæge Richard Stenild og forfatteren Johs. Boolsen, Frederikshavn. Fra godsejer W. Hjorth, Randrup, er modtaget en krukke af lertøj fra Eskild Bechs keramiske værksted på Øland.

En spjældvæv, en trillekurv og en porcelænskande er modtaget fra frk. Marie Præstegaard, Biersted. Fru Gerda Rosenberg har skænket nogle lampeglas og en sykurv, begge fra Klarup, og frk. Elise Johansen, Suensonsgade 18, har skænket tekstiler og broderier.

Frk. Karen Støy, Thistedvej 33, har testamenteret museet sine forældres møblement og udstyr fra de stiftede hjem. Frk. Ragna Jensen, Kastetvej 51, har ligeledes testamenteret sine forældres klunke-møblement, indkøbt hos snedkermester Hvorup i 1894 og med regningen vedlagt.

Trods stigende priser på gammelt sølv er denne yndlingssamling også forøget i dette år. En kaffekande af Jacob Chr. Smith og en merskumspibe med sølvbeslag af samme mester har bevirket, at Smith nu er en af de bedst repræsenterede Aalborg-mestre i museet. Af Børge Mathisen Lemmiche havde vi hidtil kun et par bogspænder, men har nu købt en ske dateret 1688. Af Jacob Pedstrup er købt en strøske fra ca. 1790.

Sølv er også indbefattet i en komplet mandsdragt fra Glerup i

Visborg sogn, omfattende mandskjole af vadmel, fløjlsbukser, vest, rød tophue og hvide strømper. Kjolen har dobbelt række sølvknapper af Johan Chr. Bernbaum, mester i Hobro 1824—59, og indenfor dette tidsrum kan den smukt bevarede dragt dateres.

Af lokale officielle sager er indkøbt en bismervægt, justeret 1821 i Aalborg med justeringsmærker på såvel stang som lod, samt et bismerslod med justeringsmærke 1826 og byvåben. Et messingskilt for en rorkarol ved fiskerikontrollen indgår i museets samling af officielle legitimationer.

Overraskende var at finde en bordkrans af messing til at stille varme fade på, dateret 1615. Slige bordkranse findes itubrudte i jordfund, men det første hele eksemplar er nu dukket op i antikvitetshandelen og straks sikret for vor store samling af renæssancens bordtøj. En diskvase med låg, gjort på Conradsminde omkring 1850 viste, at nordjysk glas ikke længere er noget billigt samleobjekt, mens et stegefad af kgl. porcelæn fra samme tid kunne erhverves betydeligt billigere. Sådant vender samlerinteressen op og ned på tilvante begreber.

Et skilteur fra en forlængst nedlagt urmagerbutik på Nørregade var bevaret, hvorimod det af alle nulevende aalborgensere kendte skilteur på »Turban«s facade på Bredegade forsvandt, før museet fik nys om nedlæggelsen. En lirekasse med 6 valser, sidst brugt i 1920, er måske den sidste af arten, det kan lykkes at redde for museet. Men den er faldet i staver og skal restaureres.

Af topografiske billeder er indkøbt en tegning af V. Pacht visende en arbejds scene i De Smithske Jernstøberier, og et usigneret maleri fra Skovbakken, malet omkring 1850.

Fotograf Brems har suppleret sin afgivelse af fotoarkiv med endnu 4.500 negativer.

Fra fru Rudolph, Fyensgade, er modtaget et litografi af Aalborg 1831, udført af F. W. Otte og et fotoalbum med billeder af slægterne Rudolph, Herskind og Smith.

Et kort over havekolonien »Blegkilde« fra selskabets stiftelse er skænket af selskabets bestyrelse.

Et billede af Isidor Henius, stifter af De Danske Spritfabrikker, er modtaget som gave fra Rebild National Park Board.

Et maleri af Mouritz Nørgaard, visende Aalborg Elektricitetsværk før de store udvidelser, er indkøbt.

I billedarkivet er indlagt varme og lys, således at al registrering kan foregå i selve arkivet, som passes af arkivar Knud Dynesen. Her samles nu alle lokale billeder — eksteriører, interiører og portrætter, malede, tegnede, litograferede, stukne og fotografiske. Billedarkivet er i tal langt den største af museets specialsamlinger, med eget kartoteks-system.

Inspector of Ancient Monuments, mr. Gerald C. Dunning, London, har besøgt museet for at se på middelalderlig keramik. Konservator Jan Hendrich Lexow, Stavangers museum, har set på nordjysk kunstindustri og overbibliotekar Poul Kürstein, Slesvig, på museets samling af lokale memoirer og billeder. Museumsinspektør dr. phil. Sigurd Schoubye, Tønder, har studeret sølv af Aalborg-mestre. Keramikhistorikeren Louis Ehlers, København, har set på lertøj fra Øland og Helligum herred, og gravør Aase Voss Schrader har studeret museets glassamling. Samme ærinde havde glassmleren, bagermester Hans Peter Hansen, Ærøskøbing, samt direktør Mogens Schlüter og oversorterer Tage Israelsson, Holmegårds glasværk. Sølvmed Lauritzen, Næstved, har gennemgået sølvsamlingen og erklæret den for den største lokale samling i provinsen. Dr. phil. Henning Henningsen, Søfartsmuseet på Kronborg, fik derimod ringe udbytte af sit besøg for at se på museets samling af minder om byens søfart. Der er aldrig samlet systematisk på dette emne, og det er forlængst for sent at oprette denne forsømmelse, det skulle være gjort for mindst 50 år siden, hvis sejskibstiden skulle være repræsenteret.

Museets samling af lokale memoirer er forøget med afskrift af dagbog og beretninger, nedskrevet af gårdejer Christen Bach, Fræer, senere Ferslev, omkring 1860, lånt af hans sønnesøn og afskrevet af museumssekretær J. P. Jensen, som passer denne specialsamling.

Museumsdirektøren har deltaget i Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Næstved og i landsdelsmuseernes ledermøde i Viborg. Museumsinspektør Marseen har deltaget i Dansk Arkæologisk Ekspeditions udgravninger på Failaka i Kuwait og skal deltage i de afsluttende gravninger i denne vinter.

Udover den her meddelte virksomhed er det daglige arbejde i

kontorer, magasiner, billedarkiv og konserveringsanstalt naturligvis fortsat og kræver tid og opmærksomhed. Dertil kommer for dette års vedkommende forberedelserne til vort museums 100 års jubilæum i sommeren 1963, som agtes fejret med en udstilling i Aalborghallens foyer og med en række skrifter af museets embedsstab. Alt i alt et meget travlt år, hæmmet og sinket af museets stadig mere trykkende lokalemangel.

Peter Riismøller.

Det østhimmerlandske rejseskrin præsenteret i Als Hjemstavnsmuseum.

Als Hjemstavnsmuseum 1962

Af de ganske få nyerhvervelser, museet har fået siden sidst, er et såkaldt »rejseskrin« værd at omtale, idet det på en vis måde supplerer museets samling af forskellige skrin fra Østhimmerland. Til skrinene hører det bekendte brudeskrin, af hvilke museet har flere udformninger, egentlig ikke. Det er i virkeligheden standkisten in miniature med fladt låg ganske vist, men indvendig med rum og særlig læddike som i den store kiste. Skrin-betegnelsen hører imidlertid dette smukke lille stykke bohave til.

I sig selv er »skrinet« som sådant i de forskellige udformninger knyttet til udfærd fra hjemmene i gamle dage, således vognskrinet og rejseskrinet. Museet har her det jernbeslagne vognskrin til at gemme værdifulde ting i under udfærden tilvogns og er til at låse og sætte ind under agestolen under kørslen. Et andet vognskrin er gjort

til den stive arbejdsvogn, som mange måtte betjene sig af, fordi man ganske simpelt ingen fjedervogn havde. Vognskrinet her er forfærdiget til to formål — som skrin med låg med hængsler til at rumme de forskellige ting, man havde med på køreturen i time- måske dage-

*Østbimmerländsk
brudeskrin.*

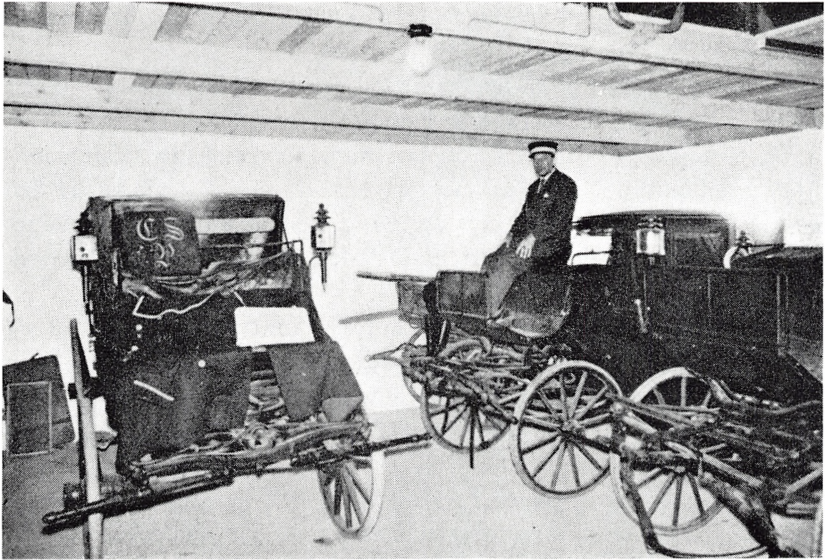
vis. Skrinet har skrå endestykker, så det passer til at sætte ned mellem de skrå sidefjæl, mens samtidig skrinets låg gør udmærket fyldets som agefjæl.

Nu sidst har museet erhvervet et såkaldt »rejseskrin«, der simpelthen er vore bedsteforældres rejsekuffert udformet i træ. Skrinet er langt nok til, at gangklæder kan lægges ned i sammenfoldet tilstand, og det har skydelåg med påmalet navn på ejermænden. Denne form for rejsekuffert har ganskevist været uhåndterlig at bære uden håndtag, men man måtte jo hjælpe sig på bedste måde, og medbragt tøj var her anderledes beskyttet end i den senere så kendte vadsæk. Både vognskrin og rejseskrin fortæller på deres egen måde, hvorledes udfærd fra hjemmet i gamle dage var noget, der blev forberedt og ikke gik for sig i hastværk, så afgjort adskilte udfærden fra hjem-

met sig fra det daglige hjemliv, blev en oplevelse af betydning, om det så bare var den årlige markedstur til nærmeste markedsplads. Men også i hine tider har der været mennesker, der var mere rejseglade end andre, og ejeren af rejseskrinet i Als Hjemstavnsmuseum har ikke utænkeligt været een af disse. Almindelig kendt i hjemmene dengang er rejseskrinet nemlig ikke.

Iøvrigt har Als Hjemstavnsmuseum fået sin ansøgning om statsanerkendelse bevilget og henhører nu som lokalmuseum under landsdelsmuseet Aalborg historiske Museum, hvad tilsyn og samarbejde angår.

Carl Raaschou.

En del af vognsamlingen.

Rebild Hjemstavns- og spillemandsmuseum

Det efterhånden landskendte museum ved Rebild bakker har siden vor første meddelelse i årbog 1960 modtaget en mængde ting og redskaber af stor værdi for forskere af vor egne fortid.

Navnlig råder museet nu over et så anseligt antal gamle køretøjer, at vi tænker på en nødvendig udvidelse af museet. Hele 6 vogne og en kane er indgået i de to år.

En herskabs kupévogn og en herskabs lukket vogn er skænket af hofjærgemester Jørgen Castenskiold og frue, prinsesse Dagmar, Kongstedlund. De kom kørende i vognene og afleverede dem personligt i museet. Endvidere har de overladt museet en rigt udsmykket vugge og en spinderok (svensk); begge dele har tilhørt prinsesse Dagsmars mor, Frederik den 8's dronning Louise. Siden har hofjærgemesteren efter prinsesse Dagsmars død skænket museet hendes ridesattel.

Endnu en lukket herskabsvogn er indgået fra Porsgården ved Ved-

dum. Fra Nibe er modtaget en gammel doktorvogn og fra Skindbjerg en charabancvogn.

Den nævnte kane er en herskabskane med »galionsfigur« fra Øster Nejsig i Kjær herred, ca. 200 år gammel.

Og så den sidste vogn, ca. 100 år gammel, lavet af den sidste vognbygger i Hadsund. Men nævnes må også 2 miniaturemodeller, den ene af Frederik den 7.'s karet og den anden af en proprietærvogn. De er meget minutiøst udført af afdøde smedemester Holmegaard, Nibe.

Fra Storvorde er indkommen et komplet sæt skomagerværktøj, og fra en af Gl. Skørpings tidligere smedier er ved gravning fundet en del gammelt smedeværktøj, som er indgået i museet.

En jernsvingplov fra omkring 1820 er indkommen fra Gandrup ved Vebstrup.

Fra Siem er modtaget en roesåmaskine, helt lavet af træ. Den er ca. 100 år gammel og har været til fælles brug for beboerne.

Fra Gravlev Lundegård er givet en ostepresser, som menes at være ca. 175 år gammel.

Nævnes må også en kobbersamling, 15 stk., som alle er stemplet med »Rakkermærket«. Endvidere en tragt af brændt ler, som har været brugt i det sidste brændevinsbrænderi i Rebild. Og fra Veddam er modtaget 9 stk. ca. 200 år gamle vinglas.

Spillemand Jens Jensen, Terndrup, har fået sin buste blandt samlingen af spillemandsbuster, udført af keramikeren Chris Moes, Siem.

Ud over de nævnte ting har museet modtaget en stor mængde gamle beklædningsgenstande.

Der er stadig fremgang i besøget i museet. Der har således sidste år været over 12.000 betalende gæster.

E. Rasmussen.

Lokalhistorisk litteratur

Ved Henrik Møller

»*Danmarks Historie*«, 2. bind af det af Politikens Forlag planlagte 14 binds værk, er der god grund til at gøre opmærksom på. Forfatteren til dette bind er den til Aalborg stærkt knyttede magister Thorkild Ramskou, men hvis virke er ved Nationalmuseet. I dette bind, der omhandler Normannertiden, skildres den tids byer og bopladser. Her i Nordjylland Lindholm Høje, Bejsbakken, Ørbæk (Løgstør), Aggersborg- og Fyrkat-borgene. Meget rigt illustreret, også med farveplancher.

»*Vendsyssel Aarbøger*« 1961, udgivet av Historisk Samfund for Hjøring Amt, er for dette år »Geologisk fører over Vendsyssel«. Om Kjær herred læs side 77-84. Forfatter er den kendte geolog S. A. Andersen.

»*Kuml*«, årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, har i 1961 side 116-124 en illustreret artikel av Georg Galster om den i udgravningen på Budolfi Plads fundne seiger, en møntvægt fra 14. århundrede. Kun Nationalmuseet har en lignende.

»*Fra Viborg Amt*«, det historiske samfunds årbog 1961, har en artikel av Aage Brask side 21-31: Af Vesthimmerlands ældste historie.

»*Staffensløjer i Himmerland*« av Niels Kristian Kristensen. I Danmarks Folke-minder 1961, bd. 2, side 77-79.

»*Lindholm Høje*« av Oscar Marseen, 1961, 18 sider, illustreret. Udgivet av Aalborg historiske Museum.

»*American Independence Day celebrations. Rebild Denmark 1912—4. July—1961. The story of the Rebild Festivals 1912-1962*«, 1961, 84 sider, illustreret + bilag. Med dansk og engelsk tekst. Redigeret av Udvandrerarkivet.

»*Arv og Eje*«, 1962, side 93 f: Peter Seeberg har skrevet om stemplet lertøj i Viborg. Side 97 findes foto av lerkar med stempel-ornamentik fra Lindholm Høje (Oscar Marseen).

»*Gundestrupkedelen*«, 1961, 54 sider, illustreret. Ved Ole Klindt-Jensen, udgivet av Nationalmuseet.

»*Skalk*«, 1962 nr. 3, midtersiden: »Noahs ark«, en kort beskrivelse med tegninger om Gundestrupkarret ved Ole Klindt-Jensen.

»*Gammel dansk fajance. Fra fabriker i kongeriget og hertugdømmerne*« ved Kai Uldall, 1961, 300 sider, gennemillustreret, flere med farver. Heri Gudum-holmfabriken, side 117-126, og Ølandfabriken, side 127-130.

»*Vore domkirker i tekst og billeder*«, 1962, redigeret av Jørgen Andersen og Arthur Hansen. Heri Carl Bay: Budolfi kirke, side 35-54.

»*Vor Frue kirke i Aalborg i tekst og billeder*«, 1962, 24 sider, illustreret. Ved Chr. H. Christensen.

»*Danske kirker*«, Turistforeningen for Danmark, årbog 1962, 128 sider, illustreret. Heri Sulsted kirke, side 52, og Kirker i Himmerland, side 54.

»*Statistisk årbog for Aalborg*«, 7. årgang, 1961.

»*Aalborg viser vej*«, juni 1962, har som sædvanlig avvekslende oplysninger om Aalborg. Udg. av Aalborg Erhvervsudvalg.

»*4 vandringer i Hammer bakker*«, 8 sider, illustreret, 1961. Udg. Aalborg Turistforening.

»*Hasseris*«, 12 sider, 1961, illustreret. Udg. av Hasseris kommune.

»*Gå til modstand*«, 1961, 227 sider. Redigeret av Hans Jørgen Lembourn. Heri N. A. Ejgenbroth: I sidste øjeblik, Rud. Münster: Et besøg (i Biersted præstegård), og Erik Sonne: Da Aalborg folkeregister blev fjernet.

»*Pioneren. Festskrift til Eyvind Rafn 1901-1961*«. 1961, 55 sider. Redigeret av Jørgen Eggers.

»*Gader og mennesker i min barndoms by*«, 1961, 150 sider. Heri Hans Lyngby Jepsen: Aalborg (radioforedrag), Hans Kirk: Hadsund, og Hans Povlsen: Nibe.

»*Forventningens land*«. Digtene fortæller om deres barndom, 2, 1961. Heri Morten Nielsen: Farvel til byen, side 141-147, Thit Jensen: En dag går naturen over optugtelsen.

»*Aalborg Stiftsbog 1961*«, 100 sider, illustreret.

»*Danish Foreign Office Journal*«, nr. 40, 1961 (om Rebild).

»*Gennem de jyske udmarker*«. En bog om mandsvilje og kvindemod. 1. samling. 1962, 168 sider. Heri forskellige afsnit med emner fra Himmerland. Forfatteren Salomon Frifelt er udgiver.

»*Gennem jyske Egne. Uddrag af gamle rejseskildringer 1692-1867*«. Ved Johs. E. Tang Kristensen og Arthur Hansen. Udgivet av Foreningen for Boghåndværk. 1961, 191 sider, illustreret. Heri M. Jacob Nicolai Wilse: Reise-iagttagelser 1776: Limfjordsbeskrivelse, side 38-48. Laurits Engelstoft: Reiseiagttagelser i Jylland 1805: Aalborg amt, side 60-76. H. C. Andersen: Reise i Vest- og Nordjylland 1859, side 147-156.

Elevforeningen »Ydun«. 1861-1901. 1961, 147 sider, illustreret. Ved lektor H. Stegmann.

Traps Danmark. Aalborg amt. 5. udgave, 1961, 502 sider, illustreret.

»*Danske Kunstmuseer i Provinsen. Deres struktur og arbejdsvilkår*«. 1961, 24 sider. Blandt andet om Aalborg Museum.

»*Skals å*«. Historisk glimt fra et himmerlandsk vandløb. I Ferskvands fiskeribladet. 1961, årgang 59, side 70-72. Ved Aage Thy.

Otto R. Nielsen: »Mine erindringer«. 1962, 51 sider, illustreret. (Isenkræmmer Otto R. Nielsen, Nørresundby.)

»*Grundværdikort over købstæder i Hjørring, Aalborg og Thisted amter ved vurderingen pr. 1. september 1960*«. Udg. av Statens ligningsdirektorat 1962.

»*Thalia i provinsen. Dansk provinsteater 1870-1920 med særligt henblik på Jylland*«. 1962, 403 sider, illustreret. Heri om Aalborg teaterhistorie. Udg. av Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, 11, ved Gunnar Sandfeld.

Aalborg Seminarium, 1961, 11 sider. (Program.)

Følgende jubilæumsskrifter:

Aalborg Værft A/S 1912-1962. 1962, 68 sider, illustreret.

Nørresundby Elektricitetsværk 1911 - 10. november - 1961. 1961, 11 sider, illustreret. Ved A. Chr. Hansen.

Sogn og sparekasse. Udgivet i anledning af Spare- og Lånekassen for Aarestrup sogns 75 års jubilæum. 1886 - 17. september - 1961, 35 sider, illustreret. Ved Holger Jensen.

Aalborg Politiforening. 1912 - 21. april - 1962. 1962, 37 sider, illustreret.

Aalborg Postorkester. 1952 - 22. januar - 1962. 1962, 20 sider, illustreret.

»*Aalborgsoldater under første verdenskrig og i mellemkrigsårene*«. 1961, 70 sider, illustreret. Tekst: V. Bjørnbak Jensen og Poul Karner.

Og følgende nytårstryk:

»*Vesterport i Aalborg*«. 1961. Tekst: Peter Riismøller. Tegninger: Carlo Vogensen. Bogtryk: Wilh. Burmesters Bogtrykkeri.

»*Sønderholm — landsbyen med de to kirker*«. 1961, 64 sider. Tekst: Svend Aage Reerslev. Tegninger: Anders Hune. Aalborg Amtstidendes Trykkeri.

»*To essays*«. 1961, 16 sider. Tekst: Kurt Tucholsky. Illustreret av Mogens Brix Pedersen. Aksel Schøllins Bogtrykkeri.

Vore to udflugter

Heldagsturen til Thy

»Herlig tur til Thy!« — Det var det taknemmelige udtryk, der lød fra mange deltagere om aftenen søndag den 3. juni, da deltagerne forlod busserne på bane-gårdspladsen i Aalborg. — Og hele dagen var det et skønt solskinsvejr.

I 4 busser og en del private biler startedes fra samme plads om morgenen. Ad Thisted-vejen kørte vi til Sjørring Volde vest for Thisted.

Voldanlægget her var første mål. Gennem kroens have nåede vi nordre vold-kam, hvor vi lejrede os, og hvor vi havde fuldt udsyn over det imponerende anlæg, der er et af vort lands største og bedst bevarede.

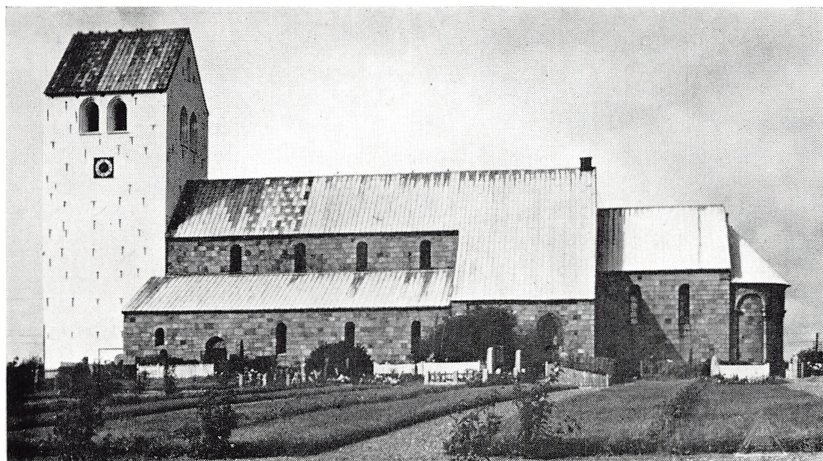
Her gav rektor Kaj Løber en god skildring af netop denne form for tilflugts-borge i ufredstid i tidlig middelalder, hvor kongerne tog initiativet til opførelse af disse anlæg. Af de 36 voldsteder i Thisted amt er Sjørring noget særligt, anlagt på et næs, der var et naturligt skel mellem de to for ca. 100 år siden udtørrede Sjørring og Sperring søer. På den kvadratisk formede jordhøj i midten omgivet af voldgrave har borgen, bygget af træ, stået. Borgformen, et motte-anlæg, stammer fra Frankrig. Rektor Løber oplyste, at anlæggets arkitektur var i nøje overens-stemmelse med et motiv i det berømte Bayeux-tapet fra domkirken i Bayeux i Normandiet, og som skildrer hertug Vilhelm Erobrerens indtagelse af England 1066.

Videre kørtes mod vest nord om den omtrent 10 km lange, smalle Ovesø, langs de store Hvidbjerg plantager til den idyllisk beliggende Morup Mølle, hvor vi i kroen spiste vor medbragte frokost.

Generalforsamling.

Med redaktør Kofod Larsen som ordstyrer redegjorde formanden overbibliote-kar Johs. E. Tang Kristensen for årets virke, men indledede med mindeord om vort afdøde æresmedlem museumsleder cand. theol. S. Vestergaard Nielsen, Aars, der i ca. 25 år var medlem af styre og redaktion. — På vort samfunds 50 års dag den 27. februar blev der nedlagt kranse på de to stifters grave i Aalborg, provst Alexander Rasmussen, Kongerslev, og tandlæge J. P. Stenholm. I anledning af jubilæet er det vedtaget at udsende vor årbog som et særligt stort bind på fint papir, og samtidig går vi over til nyt format og nyt udstyr og omslag. Det bliver dyrt, men vi har haft den glæde fra forskellige institutioner, firmaer, by- og sogneråd at modtage en særlig økonomisk støtte til denne udgivelse, og det er vi meget taknemmelige for. — Medlemstallet er ca. 1250, men det burde være betydeligt større.

Dommer Fr. Juhl, Aalborg, tog anledning til at takke for det arbejde, ledelsen

Vestervig klosterkirke.

gennem årene har udført ved udsendelse af værdifulde årbøger og de indholdsrige udflugter.

Kassereren regnskabsfører Ove Johansen, Nørresundby, redegjorde for det reviderede regnskab, der findes trykt andet sted i årbogen.

I styret er indtrådt konsulent Jeppesen Jensen, Aalborg, i stedet for sognepræst M. Larsen, Als, der er bortrejst. Genvalgt blev lærer Henrik Møller og skorstensfejermester Th. Møller, og i stedet for lærer Søren Andersen, Nørresundby, der ikke ønskede genvalg, valgtes gårdejer Regnar Pedersen, Nysom. Suppleanter blev dommer P. Schierbech, Terndrup, og gårdejer H. P. M. Kristoffersen, Teglgården, Ranum. Til revisorer valgtes lærer A. B. Holm, Helberskov, og viceskoleinspektør J. Gregersen, Hals, med kommunelærer Erik Hald, Aalborg, som suppleant. — Redaktøren Henrik Møller redegjorde for indholdet af jubilæumsårbogen.

Til slut var der lodtrækning om bøger skænket af boghandler Stig Madsen, Aalborg. — Styret konstituerede sig ved et påfølgende møde.

Så fortsattes turen nord om Ørum sø forbi den lille Lodbjerg klitkirke, vest om Flade sø gennem det øde klitlandskab til Agger, hvor de store hofdeanlæg besås.

Sidste historiske mål var Vestervig klosterkirke, der siden reformationen har været sognekirke. — I kirken, der har ca. 600 siddepladser, bænkedes vore ca. 200 deltagere, og her blev vi budt velkommen til egnen af formand for Thisted amts historiske samfund skoleinspektør Riis-Olesen, Vestervig, og fra prædikestolen redegjorde hr. Riis-Olesen i et udførligt foredrag om dette historiske sted, idet han indledede med en omtale af de foreløbige resultater af de store udgravninger nord for kirken, og som viser ca. 12 bopladslag gennem jernalderens ca. 400 år før til 400 år efter Kristus. — I en udførlig skildring fik vi Augustinerklosteret

Vestervigs historie. Det er sikkert indviet til Skt. Thøger, som i følge en legende byggede den første kirke her, hvor de jorddækkede rester ses ca. 200 m nordvest for den nuværende kirke. Da stifterne oprettedes omkring 1060, blev Vestervig sæde for Jyllands nordligste bispedømme. Ca. 75 år senere blev det som bekendt Børglum og efter reformationen Aalborg. Alligevel beholdt Vestervig længe en betydelig stilling med de to store kirker. — Vestervig kirke er oprindeligt romansk bygget med granitkvadre og bjælkeloft. Fik senere tårn og hvælvinger og er i det hele taget ændret meget. Den sidste store rekonstruktion foregik for kun ca. 40 år siden. Den oprindelige døbefont var den eneste i Danmark fremstillet af klæbersten. Prins Buris og Liden Kirstens grav på kirkegården omtaltes og Nordens ældste gravsten, dateret 1204. Taleren oplyste om mange enkeltheder i kirkens historie, blandt andet, at kirken er fyldt med kalkmalerier, men kun få er afdækkede.

Efter at have beset kirken og den omtalte jernalder-udgravning kørtes til Strandhotellet ved Thisted, hvor man drak aftenkaffe. — Skoleinspektør Værnfeldt sluttede med et leve for Danmark, og så kørtes der hjem med minderne om en indholdsrig dag.

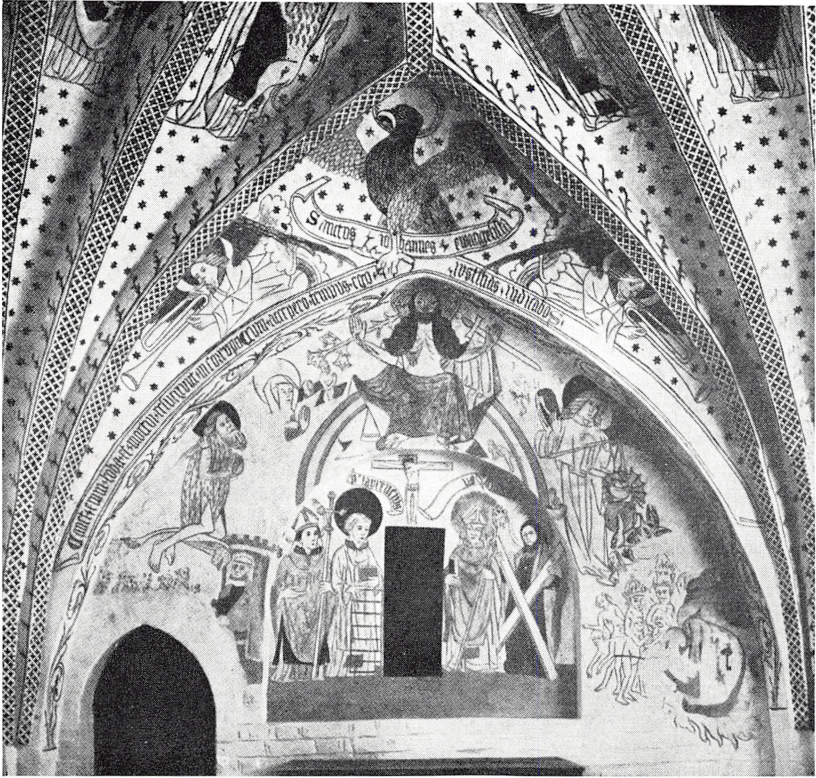
Besøg i Jetsmark og Hune kirker i Hvetbo herred og Centralgården i St. Vildmose

var målene for udflugten lørdag eftermiddag den 27. august.

I 3 busser og mange private biler kørtes først til Jetsmark kirke, som for tiden er under en omfattende indre restaurering, tom for alt inventar. — Her blev der budt velkommen af formanden. — Stående i sandet fik deltagerne et stærkt indtryk af, hvorledes kirkegængernes vilkår var før reformationen, da der ingen stole var, og hvor man i timevis måtte stå og høre på præstens latinske messer, som ingen forstod. Men så havde man jo de bibelske billeder på væggene, »fattigmands Bibel«.

Det var rektor Kaj Løber, der var taler. I store træk skildredes landsbykirkenes historie og særlig kirken her, opført omkring år 1200, forsynet med halv-rund apsis bag koret, og som har et oprindeligt vindue prydet med to evangelistsymboler. Kirken er sikkert indviet til de søfarendes helgen Skt. Nicolaus, som sammen med en rigdom af helgen- og bibelske billeder pryder hvælvinger i kor og skib; de fleste kan dateres til år 1474 i følge en malet indskrift. — En sjældenhed i kirkens spærremur mellem alter og apsis er et i muren indsat såkaldt monstransskab til gemme for kirkens hellige ting, udført af en egestamme med to indhuggede rum. — Kirken har som andre kirker fra samme tid haft bjælkeloft; men omkring år 1500 er den forsynet med hvælvinger og tårn. — I våbenhuset er indsat en rustenest, der er fundet ved grundudgravning i Pandrup. Den har indskriften: Hove satte stenen efter sine brødre Thorlak og Ride.

Det var blevet regnvejr, men det gjorde intet skår i turen, som fortsattes til »Bellevue« i Blokhus, hvor vi drak kaffe.

*Gotisk stjernebælvning og korvæg i Jætsmark kirke.
Johannes' evangelistsymbol, ørnen, øverst. Derunder Kristus som verdensdommer.
Derunder til højre bispem Sct. Nicolaus, som kirken var indviet til.*

Og her blev af praktiske grunde det foredrag holdt, som skoleinspektør Værnfeldt skulle have holdt ude i Vildmosen.

Værnfeldt indledede med at minde om, at St. Vildmose for ca. 5000 år siden var havbund. Egnens højdepunkter var da øer, det højeste Sandelsbjerg (17 m). Så skete der en landhævning, og egnen blev sammenhængende og fik plantevækster og efterhånden løv- og fyrreskov. Jernalderfolket har haft bopladser her, hvad vi ved af deres gravhøje. Så kom det fugtige og kolde klima, og beboerne søgte bort. Mosen groede til gennem hundreder af år, efter at trævæksten var døet bort. Kun i randen var der vækster og vilde dyr, f. eks. ulve. — Hvem ejede Vildmosen? En stor del hørte til Hammelmosegård, der senere kom under Børglum kloster. Der blev efterhånden gravet tørv, og 8 sogne forsynedes med brændsel.

Der opstod store processer om ejendomsretten, skønt mosen ikke var sat i hartkorn og var uden matrikel, og så mente man omkring 1800, at den var statens. Ny proces, og 1843 afgjorde en kommissions-domstol, at mosen tilhørte lodsejerne.

Næste mål var Hune kirke. Her blev vi budt velkommen til egnen af sognepræsten Norup Jensen, og efter salmesang fortalte han kirkens historie. Den er som Jetsmark fra romansk tid og er indviet til Vor Frue. Den har også apsis og senere tilbygget tårn og bjælkeloft erstattet med hvælvinger. Også her er indsat en runesten, nemlig i tårnummet. Der må være slægtsforbindelse mellem denne sten og Jetsmarkstenen, for indskriften lyder: Hove, Thorkil og Thorbjørn satte deres fader Runulf den rådsnildes sten. — Tårnet har været højere, men storm har taget den øverste del. Sandfyngningen ødelagde gennem århundreder markerne, og sognet blev fattigt. Forud havde Hune og Blokhus haft en rig tid med skudehandelen med Norge. — Et klenodie har Hune kirke, nemlig en madonna-figur, som sikkert har været en oprindelig alteropsats.

Inden vi forlod kirkegården, standsede vi ved Thomas Olesen Løkkens grav og ligeledes ved postmester C. Klitgaards grav. Vi mindedes Klitgaard som den første redaktør af vor årbog, da han var postekspedient i Aalborg.

Eftermiddagen sluttede på Centralgården i St. Vildmose, hvor afdelingsbestyrer Wedsted supplerede Værnfelts beretninger med oplysninger om mosens nyere historie, men dog først om, hvorledes mosen dannedes. Det var selvfølgelig en særlig beretning om udviklingen, siden staten 1920 begyndte opdyrkningsforsøgene efter de store afvandinger. Nu er der forsøgs- og mange andre gårde og en mængde græsningsfener for kreaturer. — Det var interessant at høre om, hvorledes mosens flader synker på grund af afvandingen og mosetørvens forbrænding eller iltning som følge af udluftning og kalktilførsel, en nedbrydning af humusstofferne. På den måde skal mosefladen være sunket 2-3 m.

Efter en omvisning i Centralgården sluttede den indholdsrige eftermiddag, og de mange deltagere søgte hjemad.

Henrik Møller.

Meddelelser fra styrelse og redaktion

50 års jubilæet.

Vi indleder denne årbog med en historisk oversigt om de forløbne 50 år, vort samfund har virket.

Derudover holdtes kun en lille aften-sammenkomst for styrets medlemmer med damer på Park Hotel, stiftelsesdagen den 27. februar. — Særlig indbudt var formanden for Dansk historisk Fællesforening landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg.

Festen blev indledt med en tale af formanden overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen. Sin historiske oversigt med en omtale af de mange historisk interesserede mænd i styrelsen gennem de 50 år sluttede han med at nævne de gennem årene fungerende formænd og redaktører med taknemmelighed, idet han bragte en særlig tak til skoleinspektør Kr. Værnfelt, der har været formand i 18 år, og til lærer Henrik Møller, der i 36 år har været redaktør af årbogen. — Formanden fortsatte: »Vi har i dag nedlagt krans på stifternes grave, tandlæge J. P. Stenholms og provst Alexander Rasmussens, men lad os her, idet vi rejser os, mindes de styrelsesmedlemmer, som ikke er mer, og lad os særlig mindes de to stiftere og

Forretningsudvalget nedlægger krans på tandlæge Stenholms grav.

første formænd Alexander Rasmussen og J. P. Stenholm«. — Med de bedste ønsker for samfundets virke fremover sluttede formanden med et leve for Historisk Samfund.

Landsarkivar Johan Hvidtfeldt lykønskede i en smuk tale vort samfund for dets energiske virke og dets smukke plads som et af vort lands største.

Der sluttedes med flere taler, hvori minder var fremherskende.

Vort samfund og dets bomærke indregistreret.

Vi har markeret vort jubilæum ved efter ansøgning at få tyrebilledet i bunden af Kimbrernes berømte ca. to tusinde år gamle Gundestrupkar af sølv, fundet 1891 i rævemosen ved Aars, anerkendt som bomærke, efter at vi har benyttet det siden 1938. Samtidig er Historisk Samfund for Aalborg Amt pr. 21. juni 1962 optaget i foreningsregisteret.

Med nærværende årbog, den 51. i rækken af »Fra Himmerland og Kjær Herred«, har vi foretaget en modernisering, hvad vi håber vil falde i medlemmernes smag. Den må endvidere betragtes som en særlig udstyret jubilæumsbog med sit meget rige billedstof og trykt på krideret kunsttryk-papir.

Årbogen, som også har et nyt »ansigt«, et moderne forside-omslag, vil med sit særligt store sidetal udgøre ét bind til eventuel indbinding, altså bind XXIII.

Vi vil også her udtrykke vor hjerteligste tak til de institutioner, firmaer, by- og sogneråd, der ved et særligt tilskud har hjulpet os økonomisk med at udgive jubilæumsårbogen, som vil koste os dobbelt så meget som årskontingentet.

Og mon ikke vore medlemmer vil føle det som en kær pligt at bruge lejligheden til et fremstød for fremgang i medlemstallet, som bør være en god del større end de ca. 1250, vi har. Kassereren og naturligvis øvrige medlemmer af styret tager gerne mod indmeldelser.

For at få vort amt kortlagt hvad medlemstal i sognene angår, har vi tænkt på at optrykke medlemmernes navne sognevis og samtidig udnævne faste sognetillidsmænd, sådan som flere amtssamfund har det. — Men før det sker: Spørg naboer, bekendte o. s. v., om de er medlemmer. Er de ikke det, så fortæl dem, hvad der bydes for et i vore dage beskeden kontingent: en årbog med interessante, illustrerede artikler fra amtets område og deltagelse i vore to udflugter til historiske og naturskønne egne.

Museumsdirektør Peter Riismøller har anmeldt vor årbog 1961 i Aalborg Amtstidende. Det er sket i form af en interessant kronik den 17. december 1961.

Vore medlemmer vil have lagt mærke til, at vi for at spare Dem for den dyre opkrævning vedlægger giro-kort til betaling af kontingent og tilsendelse af årbogen som tryksag. Men husk så omgående som muligt at besørge betalingen til postbudet eller på postkontoret, for har kassereren ikke modtaget beløbet senest en måned efter tilsendelsen, vil der blive sendt opkrævning, en fordyrelse på 1,50 kr.

Vi gentager her vore tilbud til medlemmerne vedrørende ældre endnu ikke udsolgte årbøger m. m.:

1921—1926, 1936, 1938 (kun artikler fra Vesthimmerland, nemlig hjemstavnsstævnet i Aars 1937) à 1 kr. pr. stk., 1946—1961 à 3 kr. pr. stk. Vi har en lille rest af Seidelins fortegnelse over litteratur vedrørende Aalborg amt i tiden 1656—1935 (ca. 1500 titler), som fås gratis mod porto. — Da vor afdøde medarbejder arkæologen Vestergaard Nielsen, Aars, fyldte 70 år, hædrede vi ham med et festskrift i nummererede eksemplarer med 8 artikler af kendte historikere. Af denne bog har vi en lille rest, som vi sælger for 2 kr. pr. stk. — Alt ved henvendelse til kassereren.

Om udsolgte årbøger kan der rettes henvendelse til årbogens redaktør, der har forbindelse med antikvariater.

Og så gør vi opmærksom på følgende billige tilbud til medlemmer:

»Fortid og Nutid«, det historiske medlemsskrift, kan der abonneres på for en favorpris af 15 kr. pr. år (bogladepris 25 kr.), stort format, kommer to gange om året.

E. Kroman: »Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden«. 10 kr. (Bogladepris 18 kr.).

Holger Hjelholt: »Skriftprøver«. 6,80 kr. (8,50 kr.)

Helge Søgaard: »Litteraturvejledning for kulturhistoriske Provinsmuseer«. 5 kr. (8,50 kr.)

»Nationalmuseet og den lokale forskning«. 2 kr.

Register til »Fortid og Nutid«, bind I—XVII. 2 kr.

Knud Prange: »Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon«. 16 kr. (27 kr.)

»Dansk Navneskik«. 5 kr.

H. Hansen: »Om opbevaring og Ordning af Købstadsarkiver«. 2 kr.

S. Nygaard: »Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier«. 2 kr.

Bauer: »Calender for Aarene indtil 2200 e. Kr.« (fototeknisk optryk). 12 kr. (20 kr.) — Nævnte skrifter fås ved henvendelse til Landsarkivet, Viborg.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«, museets store rigt illustrerede årsskrift, som omhandler de årlige udgravninger og undersøgelser, fås til nedsat pris som medlem af vort samfund. Bestilling, men *ikke* betaling, sendes til vor kasserer.

»Arv og Eje«, Dansk museumsforenings fine årsskrift, kan der tegnes abonnement på til favorpris 10,75 kr. pr. årgang (bogladepris 15 kr.) ved henvendelse til museumskonsulent P. Halkjær Kristensen, Nationalmuseet, København K.

»En dag i Vitskøl kloster« bør blive læst af vore medlemmer. Den dupliserede bog med tegning af klosteranlægget er udarbejdet af vesthimmerlændingen fhv. lærer J. Chr. Myrhøj og giver et fint billede af klosteret og dets liv omkring 1250. Den er ikke i boghandelen og fås kun hos forfatteren, »Skovhytten«, Skive. (7 kr.)

Igen vil vi på given foranledning oplyse, at størsteparten af vort lands forskellige historiske samfunds årbøger findes i Det nordjyske Landsbibliotek, og at disse skrifter og for øvrigt alle historiske skrifter kan lånes på biblioteket eller det lokale bibliotek, der gratis skaffer de ønskede bøger.

Og igen gør vi opmærksom på, at i følge fredningsloven af 1937 er *alle* fortidsminder fredede. Der kan idømmes pligt til restaurering og store bøder, dersom man beskadiger eller ødelægger oldtidsgrave eller andre fortidsminder. I 1961 kom et tillæg til loven, og her hedder det, at der inden for en omkreds af 100 m fra jordfaste fortidsminder ikke uden tilladelse fra fredningsnævnet må opføres bygninger, skure, master og lignende eller foretages beplantninger, ændringer i terrænet eller andet, der i væsentlig grad kan virke skæmmende eller ødelæggende på disse minder. — I øvrigt henviser vi til øvrige vigtige bestemmelser i 1937-loven, gengivet i denne årbogs side 226.

Historisk Samfunds ledelse:

Overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, Nørresundby, formand.
 Rektor Kaj Løber, Aalborg, næstformand og sekretær.
 Regnskabsfører Ove Johansen, Nørresundby, kasserer.
 Lærer Henrik Møller, Aalborg, redaktør.
 Skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg.
 Overlærer Viggo B. Qvist, Aars.
 Rentier Thomas B. Thomsen, Ulsted.
 Skorstensfejermester Thomas Møller, Sulsted.
 Rentier Chr. Kollerup, Vilsted.
 Konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg.
 Gårdejer Regnar Pedersen, Nysom.

Forretningsudvalgets adresser:

Johs. E. Tang Kristensen, A. C. Jacobsensvej 16, Nørresundby, tlf. 2 80 27.
 Kaj Løber, Katedralskolen, Aalborg, tlf. 2 28 36.
 Ove Johansen, Kongensgade 36, Nørresundby, tlf. 2 14 25.
 Henrik Møller, Teglvangen 17, tlf. 2 66 60.

Redaktionsudvalget:

Lærer Henrik Møller (formand).
 Skoleinspektør Kr. Værnfelt.
 Overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen.
 Rektor Kaj Løber.

Artikler og andet vedrørende årbogen bedes sendt til Henrik Møller under ovenstående adresse.

Sammendraget driftsregnskab

for året 1. april 1961 — 31. marts 1962.

UDGIFTER	Kr.	Øre	INDTÆGTER	Kr.	Øre
<i>Årbogen:</i>			<i>Tilskud</i>		
Forfatterhonorarer	1940,00		fra staten	1975,00	
Redaktørhonorar	700,00		- amt og kommuner	1575,00	
Trykkeriudgifter	10837,00		- banker og sparekasser	1225,00	
Klicheer	574,95		- institutioner og firmaer	1050,00	
	14.051	95		5.825	00
Kontorartikler, porto m. m.	688	17	Medlemskontingent	12.670	00
Udsendelse af årbogen	1.632	30	Salg af gamle årbøger	329	30
Møder og lignende	788	95	Renter, sparekasse og girokonto	186	21
Repræsentation	524	10	Refunderet udsendelsesudgifter	1.439	30
Underskud på udflugterne, annoncer m. m.	433	00	Refunderet betalt papirafgift	126	00
Diverse udgifter	651	20			
	18.769	67		20.575	81
Saldo at overføre til 1962-63	8.343	90	Overført fra 1960-61	6.537	76
	27.113	57		27.113	57

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Regnskabet er gennemgået med tilhørende bilag og har ikke givet anledning til bemærkninger.

Kassebeholdningen, kr. 8343,90, er til stede.

Aalborg, 31. maj 1962.

Erik Hald.

Helberskov, 28. maj 1962.

A. B. Holm.

NYE MEDLEMMER

Finn Andersen, Grysgårdsvej 2,
København F.

Landpost C. Anker, Hals.

Lærerinde frk. Gerda Axelsen, Kærby.

Revisorelev Olaf Baandrup, Hasseris.

Gårdejer Anton Bak, Risgård, Farstrup.

Gårdejer Kristian Bak, Nygård, Gjerå.

Revisor Arne Bech, Gravensgade 1,
Aalborg.

Lagerekspedient Chr. Bertelsen, Vadum.

Bogholder Egill Christensen, Nytorv 1,
Aalborg.

Fru Overlærer Kis Christensen,
Nr. Trandersvej 75, Aalborg.

Bogbinder Knud Christensen, Ane Dams-
gade 25, Nørresundby.

Malermester Sv. Aage Christensen,
Ulsted.

Overlærer L. P. Christoffersen, Nord-
toft 18, Aalborg.

Fru Ruth Decker, Kastetvej 66, Aal-
borg.

Lærer Hugo Engelbrechtsen, Hyllebjerg.

Fru Anne Evald, Agnetevej 11, Hasse-
ris.

Konsulent M. Frandsen, Kvægtorvet,
Aalborg.

Fru Rektor Galster, Bjørnøgade 9, Aal-
borg.

Overlærer Henrik Gødert, Charlotten-
lund.

Dommer Olaf Hansen, Nibe.

Overarkivar Carl Rise Hansen, Ros-
kilde.

Frk. Sinne Hagelskær, Farverensvej 13,
Kærby, Aalborg.

Fru Carla Hansen, Lektorvej 81, Aal-
borg.

Assistent frk. Thyra Hansen, Ane Dams-
gade 11, Nørresundby.

Tandtekniker Søren Hansen, Hadsund.
Haslev Bibliotek, Haslev.

Adjunkt N. Holck, Charlottenhøj 76,
Aalborg.

Litograf Ejgil Hurup, Parkvej 4, Aal-
borg.

Institut for Jysk Sprog og Kulturforsk-
ning, Aarhus.

Frk. Astrid Jensen, Kastetvej 66, Aal-
borg.

Bogholder Adolf Jensen, Rishøjvej 67,
Aalborg.

Frk. Grethe Jensen, Brandstrupsgade 3,
Aalborg.

Fru Jens M. Jensen, Nytorv 15, Aal-
borg.

Fru Laura Jensen, Kærlundsvej 24, Aal-
borg.

Købmand Kn. Kærsgaard Jensen, Ndr.
Skansevej 14, Nørresundby.

Landpost Søren Jensen, Hals.

Lærer Marinus Johansen, Arden.

Linierer Willy Johansen, Kjellerups-
gade 21, Aalborg.

Forstander Arne Knudsen, Lektorv. 93,
Aalborg.

Formand Jens Kragh, Vester Hornum.

Overlærer fru M. Juul Kristensen, Her-
luf Trollesgade 16, Aalborg.

Søren Peter Ladefoged, Gl. Vraa, Tyl-
strup.

Tømrer Egon Larsen, Hadsund.

Smedemester Erik Larsen, Kongerslev.

- Fru Holst Larsen, Morsøgade 14, Aalborg.
- Frk. Inger Larsen, Morsøgade 14, Aalborg.
- Overassistent O. Ravnkilde Larsen, Skovbakkevej 2, Aalborg.
- Distriktsmontør Sv. Aa. Larsen, Fjerritslev.
- Sognepræst P. H. Lassen, Ulsted.
- Sognefoged Jens Madsen, Kirkebakken 4, Nr. Uttrup.
- Lærerinde frk. Else Møller, Storvorde.
- Landpost Frode Møller, Hals.
- Fru Carla Nielsen, Hals.
- Damefrisør fru Ragna Nielsen, Bispensgade 8, Aalborg.
- Lektor Sv. Nielsen, Platanvej 22, Hasserseris.
- Læge Karl Johan Nissen, Fjellerad.
- Cementstøber Aage Nørgaard, Jenle pr. Blære.
- Musiker Holger Nygaard, Jenle pr. Blære.
- Blikkenslagermester Knud Nøddelund, Nørresundby.
- Frk. Marie Vedsted Olesen, Chr. Richardsvej 5, København V.
- Ingeniør Øvin Petersen, Vestergade 79, Nørresundby.
- Frk. Emilie Bach Petersen, Kong Chr. Allé 19, Aalborg.
- Landsretssagfører A. Pelle, Boulevarden 9, Aalborg.
- Bankassistent frk. Else Hassing Poulsen, Sjællandsgade 55, Aalborg.
- Bankassistent frk. Lilli Hassing Poulsen, Øster Uttrup.
- Blikkenslagermester Gerh. Rasmussen, Vonsyldsgade 10, Aalborg.
- Ingeniør Poul Rasmussen, Skovgaardsvvej 2, Aalborg.
- Vognmand Kjærulf Rasmussen, Sulsted.
- Fabrikant K. Røgild, Kirkebakken 2, Nr. Uttrup.
- Fabrikant Kristian Røgild, Østergade 62, Nørresundby.
- Dommer P. Schierbech, Terndrup.
- Gårdejer Kristen Schmidt, Væggerby.
- Tandlæge Claus Schmith, Boulevarden 1a, Aalborg.
- Kredslæge A. Springborg, Lindeallé 6, Hasserseris.
- Mejeribestyrer A. Stagsted, Sønderholm.
- Agronom Orla Søndergaard, Svenstr. J. Sparebud O. C. Sørensen, Steen Billesgade 5, Aalborg.
- Apoteker Søltoft, Hals.
- Gårdejer Elvin Thorn, Vester Hornum.
- Sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø.
- Afdelingsbestyrer J. Wested, Centralgården, St. Vildmose.
- Gårdejer Ejner Vestergaard, Helberskov, Als Østj.
- Frisør Reinholt Weisse, Dannebrogsgade 31, Aalborg.
- Restauratør Lars Winther, Vangs Allé 10, Aalborg.
- Smedemester Martin Wive, Kongerslev.
- Øster Hornum Bibliotek, Støvring.

Register til XXIII bind

- »Admiralen«, resturør N. P. Jensen, 38 ff.
Afladskiste i Vor Frue kirke, 243.
Aggerholm præstegaard, 158.
Aggersborg, J. C., murermester, 35.
Aggersund, 18.
Aggersund færgested, 198 f.
Albert, Christian den Andens dørvend, 205.
Alfabet-magi, 88.
Altertavle i Norresundby kirke, 241.
Andersen, B., fiskerikontrollør, kammer-råd, 59.
Andersen, Gudde, fiskerbonde i Klitgård, 55, 60.
AnuharjAR, A-ar, konstrueret mandsnavn, 100.
år, årmeðr, kongelig ombudsmand. 100.
Awair, Awer, mandsnavn, 100.
Aversi, Tybjerg hrd., 100.
Baltzar, byfoged i Randers, 203.
Bang, Jens, købmand, 38.
Bang, Oluf, 202.
Banner, Erik, lensmand, 21.
Bartholomæussen, Hans, lensmand på Aalborghus, 197 ff.
Baumgarten & Winther, maskinfabrikan-ter, København, 155.
Beck, bogbinder, 155.
Beck, Henrik, dr. phil., 65.
Berlingske Tidende, 152, 154.
Bernbaum, Johan Chr., guldsmed i Hobro, 245.
Besk, Per, skipper, 208.
Bildt, Jørgen i Gandrup, 203, 207.
Bischleben, Bischoffesleyben, Thüringen, 102.
Bissekræmmeri, 144.
Bjorn, Jacob Andersen, rigsråd, 201.
Bodlfesen, Niels, provst, 212.
»Bølbergmænd«, 17.
Bomholdt, købmand, 144.
Bonde, Sivert, 202.
Borremosen, Ars hrd., 100.
Borupgård, Gravlev, 95.
Bredegade, 141, 157.
Brochmand, Jesper, kgl. sekretær, 205.
Bryske, Ejler, lensmand på Aalborghus, 198.
Brændevinsbrænderi, 144.
Brøgger, Poul, arkitekt, 68.
Buderup kirke, 94.
Bundgarn, 43 ff., illustrationer, 49, 52, 57.
Bundgård, Annelene Nilsdatter, g. m. efterfølgende, 75.
Bundgård, Anders Kristensen, husfæster i Gravlev, 75.
Bundgård, Anders Jensen, billedshugger, 75-99. Fotografi 89, fig. 7.
Byens Hoved, 22, 38.
Bødker, 48.
Boggild, L., købmand, 144.
Calow, Daniel, apoteker og borgmester i Aalborg, 233.
Carstensen, Kirstine, 158.
Christensen, Chr. Petresch, byretsfuld-mægtig, 12.
Christian den Anden, konge, 197 ff.
Christine, kong Hans' dronning, 197, 210, 214.
Clausen, Christian Herman, cand. pharm., svovlstikfabrikant, provisor, branddirek-tør, 157, 158.
Clausen, Nicolai, pastor, 143.
Cortsen, Dorthea, præstenke, 143.
Cyprianus, 87.
Dahl, Jens Lauritzen, sognepræst, 234.
Dalsgård i V. Hassing, 214.
Dalsgård i Vive sogn, 212.
Dampmaskiner, 155.
Didrik Grubbes epitafiebillede, 229 ff.
van Diestelberg, Jacob Johansen, råd-mand i Aalborg, 233.
Dreyer, W., fhv. distriktslæge i Gedsted, 236.
Due, adelsslægt, 213.
Dyrskjot, Morten, 205.
Enighedens læseværelse, 151.
Enkeltgravsfolk, 66.
Erstedgård, 90.
Ersted, Arestrup sogn, 75-99.
Exerceerhuset, 146.
Exner, J., provst, Hald, 227.
Farvefabrikker, 156.
Farvemolle, 155.
Ferslev-huset, 66-74.
Fildt, Anders Christensen, købmand i Nibe, 56, 58, 60.
Fisker, 48 f.
Fiskeri, Nibe, 43 ff.

- Fjenneslev, Alsted hrd., 102.
 Fjordbach, lærer, 145.
 Fredens Molles Fabrikker, 151, 152.
 Fr. VII's Kanal ved Løgstor, 226.
 Frederik den Første, konge, 210 ff.
 Fredninger i Aalborg amt, 215 ff.
 Fredningslovene, 264.
 Fredsskovforordningen af 1805, 109.
 Friis, Christen Pedersen, købmand, 32, 34.
 Frisenborg, 22, 32.
 Fyn, 13.
 Fællesskov, 127.
 Fæno Kalv, 13.
 Færch, J. B., købmand, bestyrer, 143, 148.
 Færchs Gaard, 38.
 Færk, Niels Andersen, købmand i Nibe, 56.
- Gabels Gaard (den ny hovedvagt, politi-stationen), 30.
 Galster, Johan Georg, agent, Nørre-sundby, 173, 177.
 Galster, H. L., maler, Nørresundby, 169 f.
 Galt, Peder Ebbesen, rigsråd, 213.
 Galthenske Kludeopsprætnings-Anstalt, 148.
 Gamle Slot, 21, 22.
 Gammelmolle, 149, 155, 157.
 genitiv, sekundær med -s, 100 f.
 Gielstrup, Niels, studiosus, fisker og sildesalter, 49 ff.
 Gjøe, Mogens, rigshofmester, 201.
 Gleerup, Hans Jørgensen, kommerceråd, købmand, 44, 48, 55.
 »Godthaab«, svovlstikfabrik, Kbhvn., 157.
 H. E. Gosch & Co., 158.
 Gotisk hoved af limsten, fund i udgravning, 242.
 Gravlev, 75-95.
 Green, Aug. H., direktør, 158.
 Green, Ole Christian, cand. pharm., købmand, fabrikant, borgerrepræsentant, 141 ff.
 Green, Thore, købmand, hattefabrikant, 141, 143, 148, 157.
 Grotum, borgmester, 55.
 Grotum, Maren, 34.
 Grydsted, skole, 13, 14, 19, 20.
 Grøntved, Niels Nielsen, slagtermester, 27, 40.
 Gundestrupkarret: Bunden med tyrebillede indregistreret som bomærke for Historisk Samfund for Aalborg Amt, 262.
 Gundorph, C. F., svovlstikfabrikant, 149.
- Hanherred, 17, 20.
 Hans, konge, 197 ff.
 Hansen, Ane Kirstine (Green, A. C.), fabrikant, 141.
 Harbor, 19.
 Hassing, Andreas, købmand, 35, 36, 148.
 Hastrup, Anders Andersen, fisker, 54.
 Hegedals Bakker nord for Mariager Fjord, 217.
 Hedelund, Ludvig, lærer, 10.
 Heilskov, Chr., bibliotekar, 11.
 Helligtrekongersstjerne i Ersted, 94.
 Hellum herred, 139.
 herred, 106.
 Herskind, Anders, købmand, 28.
 Hestemarkedet (Nytorv), 21, 23 ff.
 Himmerland, 20.
 Hindsted herred, 139.
 Hjorth, Karl, anden-senere førstelærer i Arestrup, 86.
 Holst, Peder Christensen, købmand, 32.
 Hopp, Thomas, rektor v. Katedralskolen, 230 f.
 Hoser, hosebånd, stothoser, 80.
 Hovedvagten (den gamle), 35, 36.
 Hundeklemmen, 30.
 Hune kirke, 260.
 Husum, Hans, borgmester, 207.
 Huul Mølle, 16.
 Hvidtfeldt, Johan, landsarkivar i Viborg, 12, 262.
 Høg, Niels, rigsråd, 201.
 Høgnehaven, til Aalborghus, 203.
 Hor, tilberedelse, 82.
 Horgdalsvejen i Rebild bakker, 216.
- Indkvarteringscommissionen, 144.
 Ingemann, Bernhard Severin, digter, 20, 175.
 Ingvarsen, Søren, aftægtsmand i Arestrup, 78.
 Iorgensen, Chr., bankdirektør, 10.
- Jarl, 105 f.
 Jarlso, Jarlsø, Jels, 101.
 Jensen, Anders, Christian den Andens profos, 207.
 Jensen, Caroline Dorothea (Green, C. D.), 142.
 Jensen, Jens M., købmand, 33.
 Jenscn, Johs. V., forfatter, 236.
 Jensen, Jørgen, arbejdsmand, Ferslev, 67.
 Jensen, Norup, sognepræst i Hune, 260.
 Jepmond, A. H., sejlmager, 39.
 Jepsen, Knud, foged, 203.
 Jerlev, Jerlev herred, 102.
 Jerslev, Jarlslef, 102.
 Jetsmark kirke, 258 f.
 Jonasdatter, Anna Margrethe, 51.
 Juel, Axel, lensmand, 21.
 Juel, Erik, lensmand, 37.
 Jul i Ersted, 92.
- Hald, P. T., stiftsprovst, 27.
 Hallengren, I. P., 148.
 Hals, 19.

- Just, murermester i Aalborg, 206.
 Jæger, G. H., Skandinavisk Boghandling, 152, 154.
 Jættestuer, 66.
- Kattesundsbugten, 22.
 Kier, Johannes, købmand, 26, 29, 33.
 Kimbrefæstningen i Borremose, 237.
 Kjærulf, Jens, foged, 202.
 Klemmensen, Niels, lensmand på Aalborgshus, 197.
 Klemmensen, Rasmus, lensmand på Blæsbjerg, søn af Niels Klemmensen til Avnsbjerg, 199, 212.
 Klitgaard, Carl, postexpedient i Aalborg, senere postmester i Hjørring, 7 ff, 43, 65, 260.
 Klitgaard, Jens, købmand i København, 55.
 Kold, Peder, købmand og sildesalter i Nibe, 60.
 Kolding fjord, 13.
 Kol-Jens, aftægtsmand i Ersted, 75, 87.
 Kongensgade (Søboderne), 36 ff.
 Kongerslev, Hellum herred, 102.
 konunglef, kongelef, kongsgods, 102.
 Kopskat, Nibe 1720, 46.
 Kousbæk Adal i Rebild, 219.
 Krigsstyr, Nibe 1720, 46.
 Kristensen (Christensen), Jens, husmand i Ersted, 83. Fotografi 87, fig. 6.
 Kristensen, Johs. E. Tang, overbibliotekar, 10, 256, 261.
 Kr. d. 5.s matrikel 1688, 111.
 Kronjorden i Aalborg, udgravninger, 22, 241.
 Krovs-Kresten, 20.
 Krumpen, Stygge, biskop, 210.
 Krøyer, Henrik, dr. phil., 57.
 Kvægdrifter, 90.
 Københavnerbåden »Iris«, 143, 145.
 Købmandslauget, 144, 145.
 Kaarsberg, Jens B., consul, 148, 151.
 Kaasen, 22.
- Landbosparekassen, 27.
 Langerak, 19.
 Langkjer, Svend, oversætter, 152.
 Lassen, forstælærer i Arestrup, 85.
 Lassen, Thøger, købmand, slotsskriver, 24, 25, 38.
 Laursen, Niels, foged, 202.
 -leben, -leben, tysk navneendelse i Thüringen, 104 f.
 Lemmiche, Borge Mathisen, guldsmed i Aalborg, 244.
 Lerkarfund i Ferslev, 68 ff, billede 72.
 Lillebælt, 13, 19.
 Limfjorden, 16, 19.
 Limfjordsbådene (»Hebe« og »Limfjorden«), 143.
 Limfjordsfiskeriet, 43 ff.
- Limfjordskommission over fiskeriet, 43 f.
 Lindenborg å i Gravløvdaalen, 220.
 Lindenov, Sophia Amalia, 24.
 Liniermaskine, 155.
 Litteratur- og Boghandels Tidende, 153.
 Lund, Michael Larsen, forvalter af Rødslet, ejer af Voerbjerggård, 159.
 Lundbæk, hovedgård, 55.
 Lundbækvejen, 17.
 Lykke, Joakim, rigsråd, 201.
 Lykke, Niels, rigsråd, 212.
 Lykke, Peder, lensmand på Aalborgshus, 202.
 Løber, Kaj, rektor, 256, 258.
- Majbog i Arestrup, 94.
 Malervarer, 141, 144, 147, 155, 156.
 Mammen, Hans Chr., snedkermester, 148.
 Mandtal, Nibe 1747, 46 ff.
 Maren Brandts Bro, 23.
 Marmora Danica, 230.
 Meubelmagazin, 151.
 Mikkel, tolder i Aalborg, 203.
 Mosskovgård, 88.
 Munk, Iver, biskop, 201.
 Munk, Mogens, rigsråd, 199.
 Munk, Søren, i Rødsted, 202.
 Mollegade, 149, 158.
 Møller, Henrik, lærer, 10, 261.
 Monsteds Gaard, 23, 28 f.
 Müller, fabriksbestyrer, 156, 157.
- Navigationsskole-Commissionen, 146.
 Nibe, 15, 17, 43 ff.
 Nielsen & Christensen, tændstikfabrikant, savværksejere, 158.
 Nielsen, Josef, købmand, stænderdeputeret, 27, 33.
 Nielsen, S. Vestergaard, museumsleder, cand. theol., 236 f, 256.
 Nissum Bredning, 19.
 Norby, Søren, søkriger, 211.
 Nygård, S., arkivar, 43, 65.
 Nytorv (Hestemarkedet), 21, 22, 31 ff.
 Norgaard, Lars Christian, købmand, 27, 34.
- Oldensvinstaksation, 126.
 Opfindelsernes bog, 88.
 Owen, J., grosserer, fabrikant, 152.
 Oxholm, hovedgård, 50.
- Packness, E., arkitekt, 29.
 Palludans Gaard, 34.
 Parsberg, Mandrup, lensmand, 23, 32.
 Patent water closets, 151.
 patrimonium, fædrene arvegods, 103.
 Peder Barkes å (Lilleaa), 21, 22, 33.
 Pedstrup, Jacob, guldsmed i Aalborg, 244.
 Petersen, Thøger, næringsdrivende i Hjørring, 142.

- Podebusk, Erik, lensmand, 23.
 Podebusk, Predbjørn, rigsråd, 201.
 Poulsen, Just, forstælærer, 86.
 Prentiseller, 80.
 »Påsken«, husmand i Fløe, 93.
- Rasch, familien, 159 ff.
 Rasch, Ole Magnus, portrætmaler, 159-196.
 Rasmussen, Alexander, provst i Kongerslev, 5 ff, 10, 256, 261.
 Rasmussen, Søren Færch, læredreng, 143.
 Ravnkilde ved Lindenberg å, 222.
 Rawert, industrihistoriker, 152.
 Ree, Bernhard, Det Reeske Forlag, Den Reeske Boghandling, 152, 153, 154, 155.
 Rejseskrin og brudeskrin, 248 f.
 Rink-hoje, Rinkhoj, 102.
 Riismøller, Peter, museumsdirektør, 262.
 Rohde, Godtfred, maler, 15, 16.
 Rohmell & Schürer (Brdr. Rohmell), svovlstikfabrikanter, Kbhvn., 144.
 Rold skovene, 109 ff.
 Romersk cement, 152.
 Rytter, Marius, gårdejer, Førslev, 67.
 Ryos Gaard, 28.
 Ræbild bakker, 76, 89.
 Ræbild, gårdmandsfamilie i Arcstrup, 94.
 Rodslet, herregård, 159.
 Røring, Peter, købmand i Aalborg, 233.
- Sand, roman, 16.
 Sanden, 22.
 Saugmaskine, 155.
 Schierup, stiftsprovst, 141.
 Schiøtz-Christensen, L., redaktør, 36.
 Schmith, købmand, 141.
 Schroder, Ludvig, højskoleforstander, Askov, 5.
 Schurman, pastor, 146.
 Seeberg, Peter, magister, 68.
 Seefeld, Jens til Dalsgård, 207 f.
 Selvmord, 158.
 Sildefiskeri, 43 ff.
 Sinding, Stefan, billedhugger, 99.
 Sjørring Sjørænde, slot, Hundborg herhed, 101.
 Sjørring Volde, 256.
 Skavbo, Povl Larsen, fisker, 54.
 Skaven, 22.
 Skifter, Nibe, 45 ff.
 Skillingbro, 88.
 Skipper Klemen, 213 f.
 Skjoldborg, Johan, 18.
 Skugelsager, til Aalborghus, 203.
 Skytte, Chr., læge i Aalborg, 233.
 Skorping, marked ved den hellige kilde, 90.
 Slotsgade, 22, 30, 31, 141.
 Smith, Jacob Chr., guldsmed i Aalborg, 148, 244.
 »Snurren«, det ny, 37, 38.
 Spangberg, Anders Jepsen, fisker og sildesalter, 49.
- Spendrup, Erik, købmand i Aalborg, 56.
 Staldgaarden, 22 ff.
 Stauns Gaard, 23, 33, 34.
 Steemann, stiftamtmand, Ribe, 5.
 Stenholm, J. P., tandlæge, 6 ff, 256, 261.
 Stensætningerne på Lindholm Høje, 223.
 Stroyberg, apoteker, 158.
 Stygge, Niels, biskop, 201.
 Suhr, Bagge Lauridsen, rådmænd, 23, 26.
 Suhr, Thomas Lauridsen, rådmænd, 23, 24, 38.
 Svaneapoteket, 158.
 Svovlstikker, alle former, 144-158.
 syssel, sysselmand, 105 ff.
 sysselinddeling, 106 f.
 Sæbe, 79.
 Soboderne (Kongensgade), 21, 38.
 Somfabrik, 156.
 Sønderup å, 221.
 Sorensen, Niels, bødker i Nibe, 56.
 Sorensen, Rud., statskovfoged, 109.
- Tavsen, Hans, reformator, 211.
 Teglgården ved Aalborghus, 206.
 Thoersen, Thomas, købmand i Nibe, 63.
 Thomsen, Th., bankdirektør i Aars, 236.
 thul, herredshøvding, 107 f.
 Thul Sø, 101.
 Tidsskrift for anvendt kemi, 158.
 Tinglev, 102.
 Toldergården i Aalborg, 209.
 Topps Institut, 145.
 Torstedlund gods, 78.
 Trap, Laurs Hemmer, rådmænd, 48.
 Trier, Adolph, næringsdrivende, Kbhvn., 157.
 Træsko, 82, 98.
 Tved, Kristen Pedersen, husmand i Ersted, 78, 92.
 Tygesen, Jens til Dalsgård, 201.
 Tyrestrup, Anne Jensdatter, 49.
 Tyrestrup, Christen Hansen, løderkarl i Nibe, 58.
 Tyvdalen, 17.
 Tonnies, H., fotograf, 27, 38.
 Taastrup, Niels Pedersen, købmand i Nibe, 56.
- Udskiftning af skov, 127.
 Ujn (middagsmad), 80.
- Valdemar Sejrs jordebog, 113.
 Vejlerne, 18.
 Vejslugt syd for Als Kirkebakke, 225.
 Vestervig klosterkirke, 257 f.
 Vesthimmerlands museum, Aars, 236.
 Vesteraa, 149.
 Videnskabernes Selskabs kort over en del af Aalborg amt 1791, 109.
 Vildmosen, St., 259 f.
 Vokslev, 16.

- Vor Frue kirke i Aalborg, 229 ff.
 Værnfelt, Kr., skoleinspektør, 10, 12, 159, 261.
- Wang, N. P., murermester, 39, 41, 148.
 Warberg, N., købmand, 144.
 Wedsted, afdelingsbestyrer, Centralgården, St. Vildmose, 260.
 Weideman, Lucas, købmand, 50.
 Weise, Laurits Frederik, malermester, Aalborg, 241.
 Wigelsen, Hans, købmand, 29, 36.
 Wierderhold, tysk kemiker, 158.
 Wilds praktiske Universal-Raadgiver for Borger og Landmand, 152, 154.
 Willumsdatter, Sigbrit, 197 ff.
 Worm, købmand, borgerlig rådmand, 144.
 Wrangelsbro, 148.
- Ørsnes, P., guldsmed, 36.
 Øslosland, 18.
- Østergård, Ersted, 92.
 Østeraa, 148.
- Aabybro, 205.
 Aagesen, Søren, fhv. byfoged, 55.
 Aalborg, 19, 44.
 Aalborg-borgere omkring 1912, 6 ff.
 Aalborg Bys og Omegns Sparekasse, 23, 25, 26.
 Aalborg Hospital, 50.
 Aalborg latinske skole, 55.
 Aalborghus (det nye slot), 21, 22 ff.
 Aalborghus slot og len, 197 ff.
 Aalborg Stiftstidende, 147, 152, 155.
 Aar Soe ved Sjørring, Hundborg herred, 101.
- Årestrup skole, 84.
 Års, Ars herred, 100.
 Årslev, 6 stednavne, 100-102.

INDHOLD

<i>Historisk Samfund gennem 50 år.</i> Ved lærer Henrik Møller, Aalborg..	5
<i>Her har jeg rod.</i> Af forfatteren Hans Povlsen, Århus	13
<i>Ved hestemarked og søboder.</i> Af skoleinspektør Kr. Værnfeldt, Aalborg	21
»Vi stakkels fiskermænd i Nibe«. Af overinspektør ved National- museet Holger Rasmussen, København	43
<i>Ferslev-huset.</i> Af museumsinspektør Oscar Marseen, Aalborg	66
<i>Bonedreng i Ersted 1864-1880. Erindringer af billedhugger A. J. Bund- gaard.</i> Ved lektor J. A. Bundgård, København	75
<i>Års og Kongerslev.</i> Af rigsarkivar Svend Aakjær, København	100
<i>Hundrede år af Rold skovenes historie.</i> Af statsskovfoged Rud. Søren- sen, Arden	109
<i>Den danske tændstikindustri grundlægger Ole Chr. Green.</i> Af museums- konservator S. Grantzau, Aalborg	141
<i>Portrætmaleren Ole Magnus Rasch.</i> Af overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, Nørresundby	159
<i>Hans Bartholomæussens regnskab 1521.</i> Ved domkantor H. Støvring- Nielsen, Aalborg	197
<i>Lidt om fredninger indenfor Aalborg amt.</i> Ved ekspeditionschef Knud Gemzøe, København	215
<i>Om Didrik Grubbes epitafiebillede.</i> Af overlærer Svend B. Olesen, Aal- borg	229
<i>S. Vestergaard Nielsen til minde.</i> Af lærer Henrik Møller, Aalborg....	236
<i>Aalborg historiske Museum 1961-62.</i> Af museumsdirektør Peter Riis- møller, Aalborg	239
<i>Als Hjemstavnsmuseum 1962.</i> Af forfatteren Carl Raaschou, Als.....	248
<i>Rebild Hjemstavn- og spillemandsmuseum.</i> Af maskinmester E. Ras- mussen, Skørping	251
<i>Lokalhistorisk litteratur.</i> Ved Henrik Møller	253
<i>Vore to udflugter.</i> Ved Henrik Møller	256
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	261
<i>Sammendraget driftsregnskab for året 1. april 1961—31. marts 1962..</i>	265
<i>Nye medlemmer</i>	266
<i>Register til XXIII bind</i>	268